

561

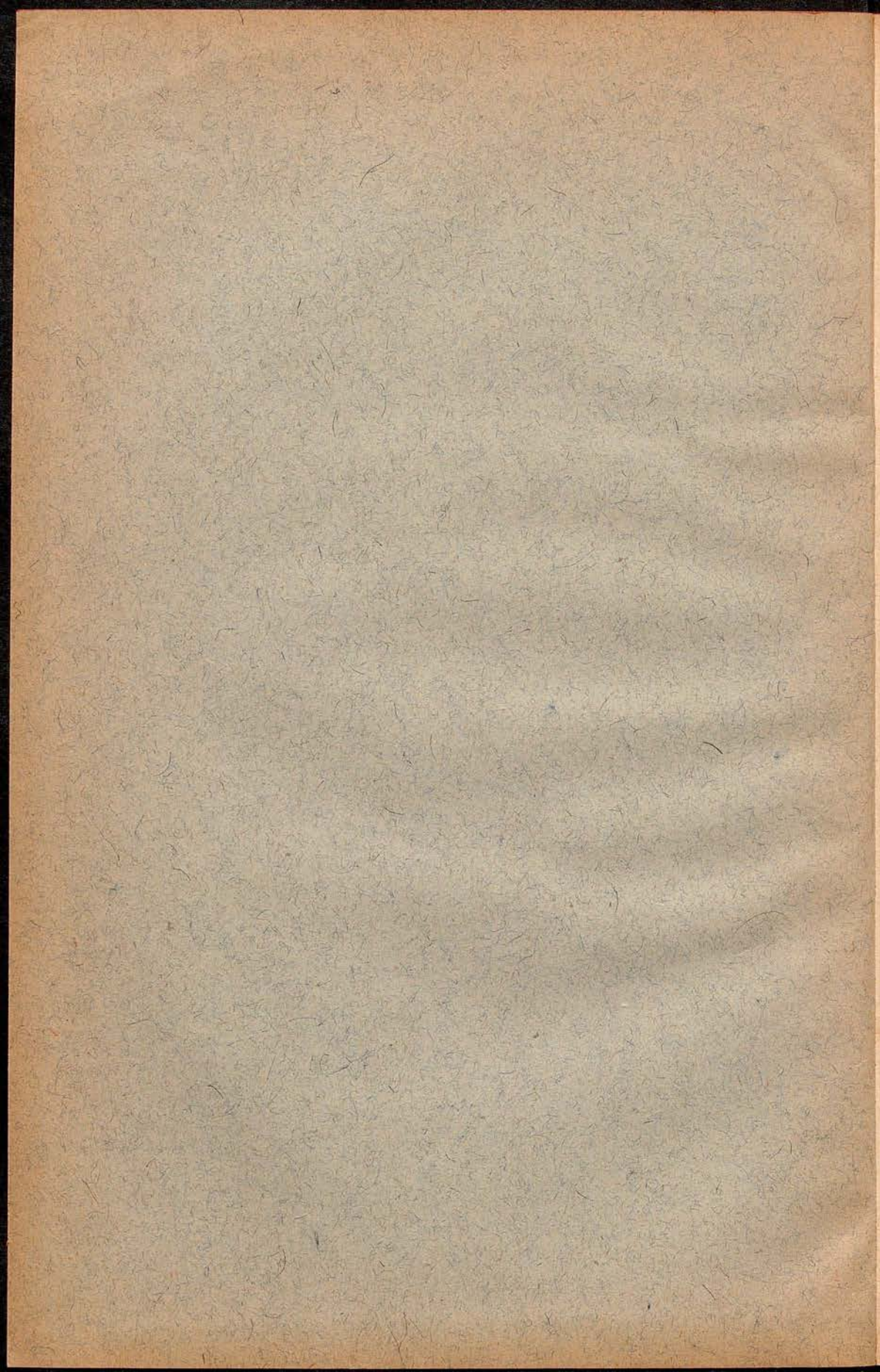
562

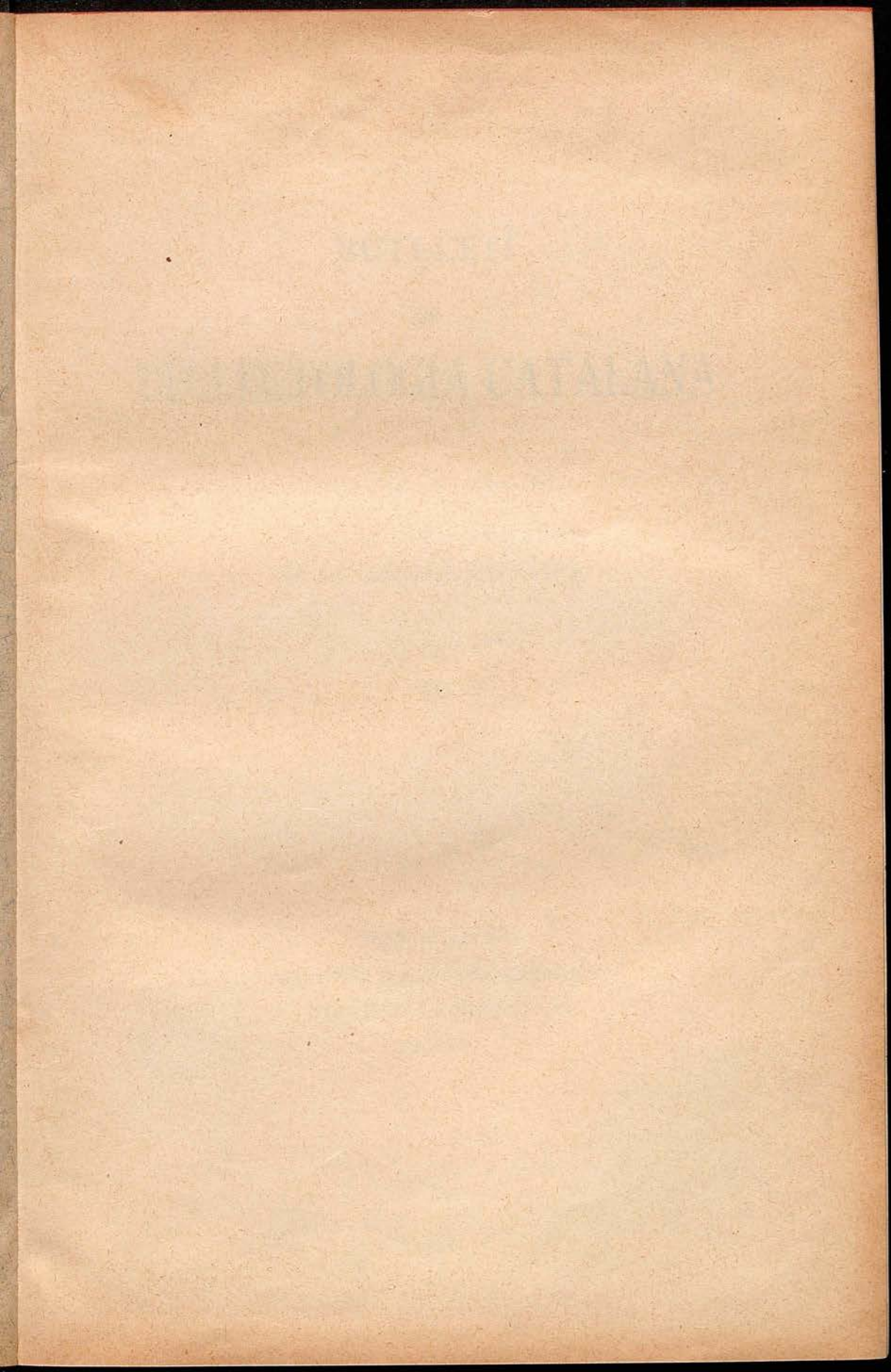
III.

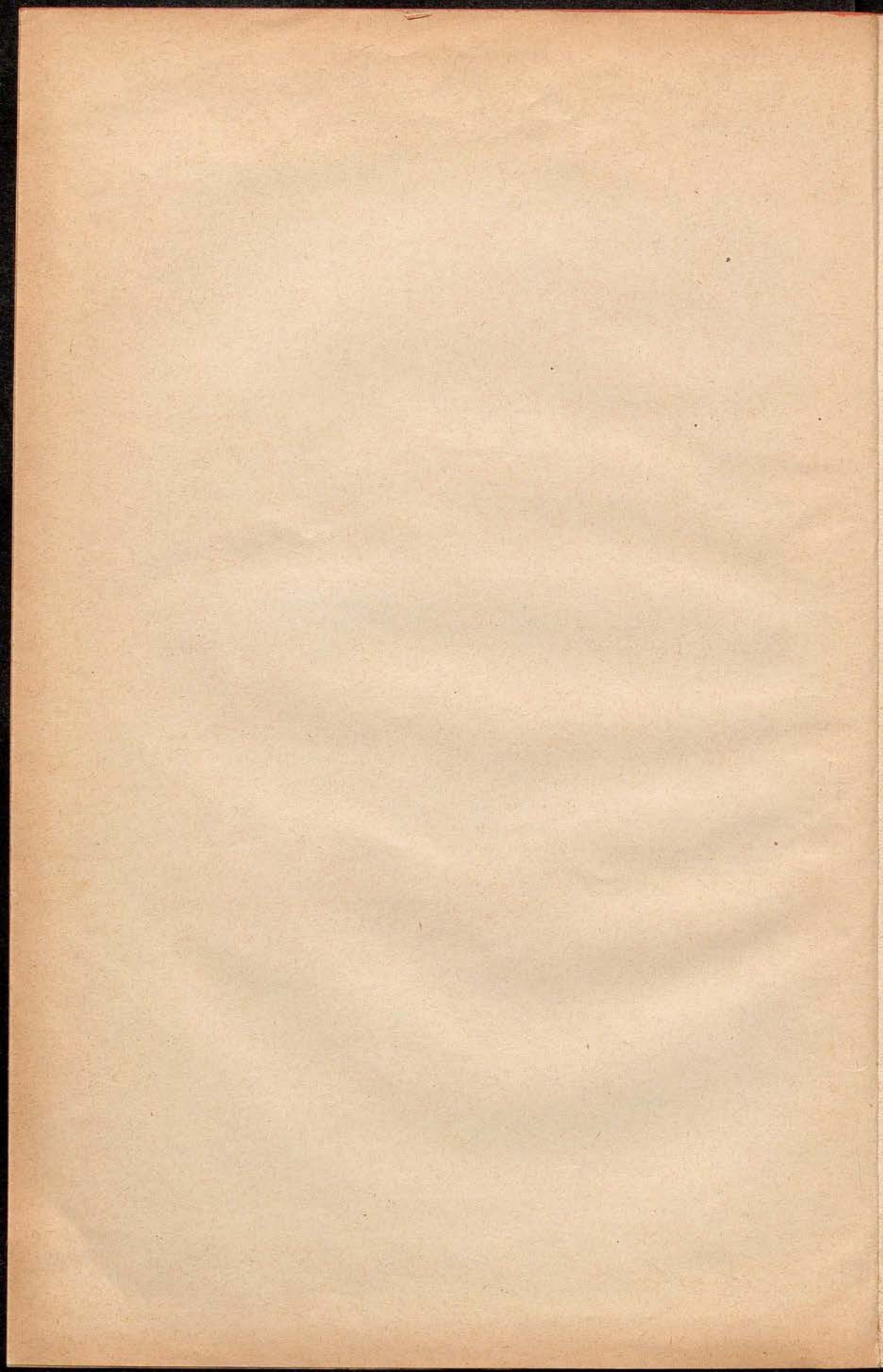
IV.

Revue de Diacritologia Catalana

170

BUTLLETÍ
DE
DIALECTOLOGIA CATALANA

PUBLICAT PER LES OFICINES DEL
DICCIONARI GENERAL
DE LA LLENGUA CATALANA

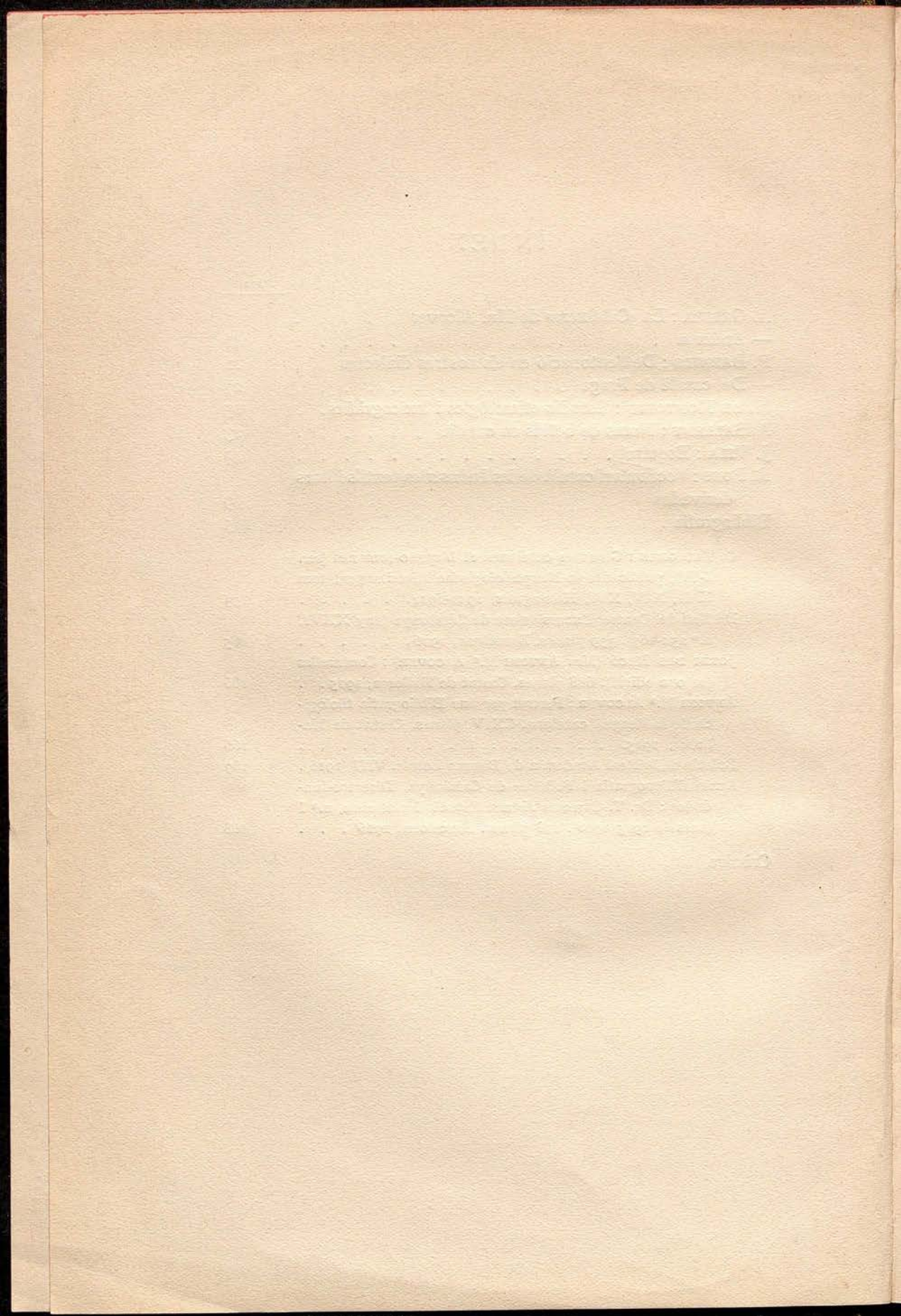
1916-17

IV-V

BARCELONA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
PALAU DE LA DIPUTACIÓ
MCMXVI

ÍNDIX

	Pàgs.
A. GRIERA : La «Calaixera» de Mn. Alcover	I
— Andorra	46
P. BARNILS : De l'entonació en els nostres dialectes . . .	11
— Del català de Fraga	27
M. DE MONTOLIU : Estudis etimològics i lexicogràfics. . .	15
A. SALLEN : Noms de bolets en català.	23
J. VILA : Esquirol	49
R. PONS : Vocabulari català de les Indústries tèxtils i llurs derivades	59
Bibliografia	53, 165
O. TALLGREN : Glanures catalanes et hispano-romanes (ser. I-IV), publicades en Neuphilologische Mitteilungen, tom XIII, XIV, XVI, Helsingfors, 1911-1914.	53
Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya (any XXVI, n.º 252-263). 359 pàgines. Barcelona, 1916.	165
JORDI DES RECÓ (Mn. ANTONI M.ª ALCOVER) : Contarelles (segona edició). 608 pàgines. Ciutat de Mallorca, 1915. . .	166
ANTONI M.ª ALCOVER : Pertret per una Bibliografia filològi- ca de la llengua catalana. CXIV pàgines. Ciutat de Ma- llorca, 1915.	166
Boletín de la Real Academia de Buenas Letras. VIII (1916). .	167
Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Director-fun- dador : Dr. T. Carreras Artau. Estudis i materials, n.º I (curs de 1915-1916). 118 pàgines. Barcelona, 1916 . . .	168
Crònica	57, 169

La «Calaixera» de Mn. Alcover

Corresponent a la promesa feta en el BUTLLETÍ (vol. III, p. 145), donem avui compte extens de la *Col·lecció lexicogràfica de Mn. Alcover*, que ha passat a formar part del fons lèxic de les nostres Oficines. Aquesta col·lecció, coneguda amb el nom de «Calaixera», està formada per més de set-centes mil paperetes, ordenades alfabèticament, procedents de tots els indrets de les terres de llengua catalana. Durant dotze anys, un gran nombre de benemèrits catalans s'ha consagrat, amb tota mena de sacrificis i amb gran patriotisme, a reunir aquest importantíssim cabal per tal que la llengua catalana pugui tenir aviat un *Diccionari* definitiu.

Aquest cabal lèxic que acabem d'adquirir, té una gran valor lingüística, perquè estotja els materials necessaris per bastir el nostre *Diccionari* amb escreix, i perquè ha influït decisivament en l'organització dels estudis filològics entre nosaltres, tota vegada que la nostra escola filològica s'ha format entorn seu.

Cap col·lecció lexicogràfica o projecte de *Diccionari* dels començats a la nostra terra, des del segle XVIII, ha aconseguit una popularitat com aquesta; però cap d'elles havia tingut la seva extensió i importància. L'esforç d'un home sol no pot traspassar la barrera que li assenyala la llengua escrita i la propia modalitat dialectal: d'aquí ve la migradesa de totes les col·leccions lexicogràfiques d'iniciativa particular.

El ms. 4501 de la Biblioteca Mazarina, provinent de la col·lecció de Tastu, conté dos diccionaris valencians, la base dels quals devia ésser el sistema de paperetes. Un d'ells és un *Ensayo de Diccionario | del Lemosino y valenciano antiguo y moderno al castellano* | Por M. Joaquin Saneb (folis 3-143); l'altre és un *Diccionari valencià-castellà*, i comprèn del foli 152 al 205. En tots dos diccio-

naris sovintegen els exemples extrets del català antic : sobretot hi abunden les paraules rellevades d'Auzias March i dels altres poetes de l'escola valenciana.

El ms. 9 de la Biblioteca Catalana Episcopal de Barcelona ¹ conté un diccionari català que, al nostre semblar, és millor que tots els diccionaris catalans publicats fins a l'hora present, baldament el seu autor digui, amb gran modestia, a la p. 591 : «he omés de gana lo proléc, qui de ordinari preceheix los llibres, perque com lo presènt no aje de exir a llum y ser donát a lestampa, serie estada inutil la precaucio.» Aquest diccionari, com els dos valencians citats, té incorporades moltes paraules del català antic. L'autor ens diu (*ib.*) : «He augmentat lo present Diccionari, de set cents trenta y nou vocables, que ab ordre alphabetic, he posat a son lloch.» La valor d'aquest vocabulari està en la quantitat abundosa d'exemples de tota casta de matisos en el significat del mot, extrets dels millors autors clàssics i de la llengua parlada.

Torres Amat, la figura del qual esdevé cada dia més interessant per a la historia de la cultura catalana en el primer terç del segle XIX, havia projectat una *Gramàtica* i un *Diccionari de la Llengua catalana*². No hem pogut afinar on haurà anat a parar aquest esboç de *Gramàtica catalana*, escrit amb la col·laboració de Tastu. En canvi hem pogut tenir a les mans els milers de paperetes que Torres Amat havia reunit, extretes en llur majoria d'antics textos catalans i de llistes que rebia d'amics seus, les quals paperetes anaven destinades al *Diccionari català* que preparava. El sistema que adoptà consistia en reunir i ordenar alfabèticament, en un o diferents blocs, tots els extrets procedents d'un mateix llibre. Entre la multitud de petits blocs lligats, la procedencia dels quals no està indicada, en trobem alguns amb el sobrescrit *Auzias March, Constitucions de Catalunya, Costums de Tortosa, Llibre dels Angels, d'Eximenis*, etc.

Hi ha demés dues col·leccions lexicogràfiques molt importants

1. Ms. de 592 ps., de finals del segle XVIII. A la part superior de la primera pàgina hi ha escrita amb lletra de Torres Amat aquesta nota: «El librero D. Juan Dorca le entregó para esta Biblioteca Catalana, Torres»; i, sota del títol, *DICCIONARI CATALÀ*, el mateix Torres hi anotà : «Es de la Biblioteca Catalana Pública Episcopal de Barcelona.

2. Comp. Saroihandy : *Grundriss I*, p. 875.

aplegades cap a l'últim del segle passat : l'*Inventari de la Llengua catalana*, de M. Aguiló i Fuster (*Diccionari Aguiló*), i els materials lexicogràfics aplegats pel Dr. J. Balari i Jovany.

Marià Aguiló havia consagrat tota l'existència a la replega de materials per a escriure el *Diccionari de la Llengua catalana*, i la mort el va sorprendre abans de començar la redacció del primer article. Aquests materials procedeixen dels textos catalans antics que M. Aguiló despullava constantment, del vocabulari dialectal recollit en els seus romiatges per la terra catalana, i de la col·laboració minsa i pobra dels seus amics i admiradors. Aquests materials, guardats misteriosament, havien estat l'arma per a combatre tota nova empresa d'un *Diccionari* definitiu. Al cap d'anys, han ingressat a les nostres Oficines Lexicogràfiques, i es publiquen actualment sota el títol de *Diccionari Aguiló* a la Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana. La tasca d'aquesta publicació, encarregada a M. de Montoliu, és certament difícil, puix la confrontació de cada cita, indicada a la papereta, exigeix molt més treball que la confecció de l'obra de bell nou. Aquesta publicació és el millor homenatge que es podia tributar a M. Aguiló, com ho serà per al Dr. Balari la publicació de tot son llegat lexicogràfic, emprès per la Facultat de Filosofia i Lletres de la nostra Universitat, sota els auspicis i la cura del seu successor i deixeble el Dr. Lluís Segalà i Estalella, membre de la Secció Filològica.

No cal fer esment de la contribució aportada a la lexicografia catalana pels diferents diccionaris catalans publicats a Barcelona, a València o a les Balears. Llevat d'una excepció, estan mancats de tota valor. Hem pogut constatar que els Figuera, Amengual, Escrich, etc., quan escrigueren llurs diccionaris catalans, mallorquins o valencians, no varen fer altra cosa que pendre el mot català, o la variant mallorquina o valenciana, acompanyant-ho de la definició o explicació que el *Diccionario de la Real Academia* dona d'un mot semblant castellà. Aquest sistema, que facilitava la tasca a l'autor del diccionari, ha estat un dels factors que més han contribuït a la castellanització de la llengua literaria i de la llengua parlada. L'escriptor admetia inconscientment l'autoritat infal·lible dels diccionaris que li servien una paraula desnaturalitzada en la forma i injusta en la significança. La influencia

d'aquests diccionaris ha estat fatal, però era inevitable. Una vegada la Reial Acadèmia va haver publicat el primer *Diccionario* (1726), els acadèmics, que han rebut després la consagració oficial, no han fet altra cosa que reimprimir, cada edició d'una manera pitjor, aquell valuós diccionari, boi esporgant tot ço que més alta valor filològica tenia. Posant de part l'esforç gegantí de Cuervo per a reintegrar la lexicografia castellana amb son *Diccionario de Construcción y Régimen de la Lengua castellana* (I, 1887; II, 1894), cada nou diccionari castellà que es publica esdevé un figurí estraït del pare dels diccionaris castellans. La influència castellana ens va privar de tenir un *Diccionario de la Lengua* que fos cosa definitiva : el dia que aquesta influència va quedar neutralitzada en la literatura, es va sentir la necessitat imprescindible d'aquell *Diccionario*.

Perdudes les esperances de veure publicat l'*Inventari* de M. Aguiló, fou necessari d'empendre la preparació d'un gran *Diccionario de la Lengua catalana* en el qual s'inclogués la llengua parlada i la llengua escrita, el mot dialectal i el mot del document. L'home providencial que té tota empresa quan ha arribat l'hora de la seva realització, fou D. Antoni M.ª Alcover, qui, amb zel de veritable apòstol, començà a predicar l'obra del *Diccionario*, tal com la concebia, a Mallorca, Barcelona, València, Perpinyà, i en totes les ciutats i en totes les viles de les terres de llengua catalana. En la *Lletra de convit* (1901) traçà el pla del futur *Diccionario* i el dividí en seccions, encarregant a cada col·laborador una secció determinada per tal que l'obra pogués ésser ben completa. Aquesta magna organització, en la qual han col·laborat més de mil sis-cents corresponents, fixant-se en diferents seccions de la llengua, demostra que el seu iniciador tenia, ja en aquell temps, una clara visió de ço que un diccionari ha d'ésser. El mot viu en família, mai viu sol : per això convé anar-lo a cercar dins del seu ambient si volem tenir coneixença certa de ço que ell significa.

Aquesta organització necessitava un portaveu per mantenir la cohesió amb els col·laboradors, i a la vegada per incitar-los al treball. El *Bollett del Diccionario de la Lengua catalana* (1902-1916) ha complida aquesta missió, i, en els nou volums publicats fins ara, hi ha escrita minuciosament la història d'aquesta col·

lecció lexicogràfica. El *Bolletí*, de caire popular i científic a la vegada, ha estat el vehicle d'eficàcia extraordinària per a la propagació de la coneixença i de l'amor a la nostra llengua. Les polèmiques (que no poden faltar en l'obra d'un batallador), les narracions d'excursions i viatges, i les exhortacions adreçades als col·laboradors, tenen una frescor i un encant exquisits : elles han donat per tot Europa la popularitat a l'obra del *Diccionari* i a Mn. Alcover.

Aquesta magna obra del *Diccionari* ha arribat a reunir una quantitat extraordinària de materials procedents de la llengua parlada i dels principals monuments de la llengua escrita, sense cap ajudantia econòmica, comptant solament amb el patriotisme dels col·laboradors. La valor d'aquests materials és proporcionada a l'educació literària del col·laborador que els aportava. Una gran quantitat d'aquests, admirablement seleccionada, ha estat aportada pels millors escriptors i pels millors coneixedors dels nostres arxius; però, entre mig d'ells, no mancava qui es complavia en emplenar grans quantitats de paperetes per tal que el seu nom figurés en la llista dels col·laboradors que tenien *poca son*, com hem pogut constatar de tres o quatre col·laboradors, els quals copiaven un mateix diccionari, donant tot ço que contenia per vocabulari de la localitat llur; altres, en canvi, donaven la paraula sense explicació de cap mena, resultant inaprofitable tot el material aportat. Però els defectes d'aquest ordre compa-reixen necessàriament en tota obra de col·laboració extensa. El lèxic de les Balears hi està reunit de la manera més minuciosa, i ço mateix cal constatar per al regne de València i per al Rosselló, les dues regions de la llengua més allunyades. Aquí tampoc han faltat col·laboradors fervents i admiradors de la pròpia llengua. El *Diccionari de Mn. Alcover* ha aconseguit a Catalunya una veritable popularitat. No ha faltat, en cap vila d'importància, el col·laborador que tenia confiada la missió de recollir el lèxic de la parla vivent i d'extraure dels arxius parroquials i municipals la llengua dels documents. La bibliografia de les fonts utilitzades és abundant i selecta : els documents inèdits, els antics textos catalans publicats, les obres medievals tècniques sobre medicina, sobre agricultura, etc., i una quantitat respectable de les obres de la nostra literatura moderna, li han proporcionat el

lèxic de la llengua escrita. Cada una d'aquestes obres, i també cada document, són citats amb una abreviació, la qual cosa permet comprovar l'original de cada papereta. La llista de les obres estudiades ha estat donada a conèixer pel mateix Mn. Alcover en el seu *Bolletí del Diccionari de la Llengua catalana*.

Afegim aquí que la dita bibliografia és completada per la majoria dels diccionaris catalans, posats en paperetes i incorporats a la magna col·lecció, la qual ha reunit els materials suficients per a escriure un *Diccionari de la Llengua catalana* incomparablement superior a tots els publicats fins a l'hora present. Si el *Diccionari* d'una llengua hagués d'ésser solament una anotació de paraules, no vacil·lariem en emprendre la publicació d'aquest tresor lexicogràfic, que fa la impressió d'haver registrat tot el vocabulari català. Però, perquè el *Diccionari*, abans de tot i sobretot, ha de contenir la història de l'evolució d'un concepte, assenyalada per la multiplicitat de significats que cada paraula enclou, aquesta magna col·lecció passa a integrar els materials que es reuneixen en les Oficines Lexicogràfiques per l'elaboració del *Diccionari general de la Llengua catalana*.¹

Donem una mostra de ço que fóra el *Diccionari de Mn. Alcover*, publicant els articles *Cavall*, *Maig* i *Pare*, redactats davant dels materials que cada una d'aquestes paraules ens ofereix.

Cavall, *kəbál* (Cat.), *kəvál* (Camp de Tarragona, Balears, València).

I. Animal : 1. El cavall.
2. Nom d'un peix. 3. Cavall de serp. 4. Ocell. 5. El guarà.

II. Representació del cavall:
1. Figura en els jocs de cartes.
2. Figura en els jocs d'escacs.
3. Els cavalls cotoners.

III. Pessa de sosteniment:
1. Un bigam de les teulades.
2. Armadura de coberta, formada per tres pessas. 3. Banc de fusta on treballa : a) el fuster; b) el paraire; c) el picapedrer.
4. Piló que sosté el taulell.

5. Post petita que es col·loca damunt l'olla colera. 6. Banc de potes altes que serveix als pintors. 7. Aparell de tres-peus damunt del qual es posen els socs per treballar-los; bastó forcat que sosté el tió quan el serren. 8. Cavall de la biga de tafona. 9. Cavalls de foc. 10. Sostre.

IV. Rebrot que ix al costat del borro mentre el cep és tendre.

V. Joc de nens.

VI. 1. Cavall de vapor.
2. Escuma de les ones.

VII. Cavalls forçats.

VIII. Interjecció.

1. Vegi's *Report dels treballs fets a les Oficines Lexicogràfiques durant el bienni de 1913-1914*.

IX. Cavall bernat.

I. 1. «de bels .II. cauals que auem couenguts» (Pujol, *Doc.* XVI, 44, a. 1251). *Cavall negre*, cavall de color negre. *Cavall estelat*, el que té una clapa blanca al front. *Cavall roig*, el cavall de color roig. *Cavall «tor-dillo»*, cavall blanc esquitxat de negre. *Cavall cerdà*, el cavall provinent de la Cerdanya. El bestiar de peu rodó és la riquesa principal de la Cerdanya. *Cavall de bast*, el que porta bast (Vendrell). *Cavall de sella*, el cavall de muntar. *Cavall de cotxe*, el cavall destinat a tirar cotxe. «Cauall encubertat, cauall emblador, cauall castrat, cauall junyit ab altres» (*Dicc.* Nebrisa). «A cavall donat no li miris el dentat» (Masalcoreig). «Va desenfrenat com un cavall» (Vich). «Qui sol menja el seu gall, sol ensella el seu cavall.» 2. *Cavall mari*. Ictiol. *Hippocampus Guttulatus*. Cuv. *H. brevisrostris*, Cuv. (Gibert). 3. *Cavall de serp*. *Mantis religiosa*. Vola damunt els bassots d'aigua. Té les ales primes i el cos estirat i llargarut. És conegut també per *senyoreta* o *libèl·lula* (Barcelona), *espia-dimonis* (Vallès). 4. *Cavall d'en Pacoli*. Ocell pagot o pigot (Llufriu). 5. *Cavall sementer*, cavall guarà. És el cavall destinat a la reproducció.

II. 1. El cavall d'espasa, d'oro, de copa i de basto en els jocs de cartes. 2. La figura del cavall en els jocs d'escacs. 3. *Els cavalls cotoners* (Igualada). Un joc que se celebrava en aquesta ciutat per la festa major. Dos o tres parells d'homes, ficats cada undins d'un cavall de cartró foradat del cos, corrien i brincaven al so d'un fuet que duïen. «vint i dues personas que ballaren la turquia y nou que ballaren los cavalls cotoners... 3 lliures

2 sous.» (*Llibre de Comptes.* Arx. Mun. d'Igualada. 1596.)

III. 1. La biga que sosté les altres de la teulada en un extrem (Plana de Vich). 2. Armadura de teulada a dos vessants en forma de triangle (Valls). *Cavall i ego*, armadura que es fa de dos llenyams o bigues articulades, formant un angle, a l'extrem del qual s'aguant a nivell la biga que fa esquena en l'aiguavés (Mallorca). 3. Cavall de fusta: a) Especie de banc inclinat i sostingut per dues cames amb una esmotxadura central i amb una barra ficada damunt: els fusters grossers se'n serveixen per fer-hi la llur feina. De vegades és de tres cames i aguenta els socs quan es serren (Bal.). b) «El banc on seu el paraire quan treu l'estam» (*Dicc.* Figuera). c) Un banc amb les cames molt llargues (*ib.*). 4. El tió que sosté el taulell en el qual la roda està subjecta (terme de gerreria, Marratxí). 5. Una posteta de fusta de tres braços, que es posa damunt la boca de l'olla colera, i serveix per prémer-hi damunt el formatge que les dones mauren (Manacor). Un bastó forcat pla i foradat que es posa damunt l'olla colera per premsar-hi la fogassa (Santanyí). 6. Suport de fusta que serveix per aguantar taulons i bigues (Cat.). 7. Cavall de serrar: un bastó forcat que serveix per aguantar un tió gros quan s'ha de serrar. 8. El llenyam horitzontal damunt del qual descansen les guieres (ram de l'oli, Manacor). Cavall de la biga de tafona (Alaró). El llenyam clavat perpendicularment a terra que en duu un altre de travessat, formant uns braços en creu, a l'extremitat dels quals hi ha les guieres (Balle). 9. Fer-

res de la llar per a aguantar la llenya (mall. *negrets*): «item un cauall foguer» (Arx. S. C. Queralt, 1444). «mes vn cauall de ferro per lo foc» (*ib.*, 1556). «IIII cauals de foch» (*ib.*, 1533). 10. Els sostres a nivell d'una esteva (Vilassar).

IV. Els ramets secundaris de la verga o serment (Penadès). Rebrot que surt al costat del borro mentre el cep és tendre (Hospitalet). Brot o xuclador de cep (Tarragona). Els ceps es poden cada any, i solament són útils els rebrots directes de les brocades que es deixen. Els rebrots que neixen en les redoltes són els *cavalls* (Vendrell).

V. *Cavall fort*. Joc de nois que consisteix en saltar l'un a cavall de l'esquena d'un altre, que para amb el cap apuntat a una paret (Vich). 2. Aquest mateix joc es nomena *cavall salt* (Valls).

VI. 1. La unitat que serveix per amidar la força d'una màquina de vapor. Equival a l'esforç necessari per a alçar en un segon el pes de setanta cinc quilograms a un metre d'alçada. Equival també a la força de dos cavalls (Vilassar). 2. Espuma de les ones formada per la brisa (Ciutadella).

VII. *Cavalls forçats*. Cavalls que havien de tenir sempre preparats a disposició i servei del rei aquells senyors que havien percebut de la repartició del regne de Mallorca. Antigament eren nomenats *cavalls armats*.

VIII. «*Cavall!* que ets pesat! Sempre vens a amoïnar-me!» (Valls).

IX. *Cavall bernat*. Criatura bellugadissa. (Pineda.)

Derivats.

Cavalla : 1. L'euga (Rocapruna). 2. a) La pell d'un cavall, euga o ruc, tant si és adobada com en

pèl (Empordà). b) Calcuta negra (Vendrell). 3. Classe de peix (*Scomber colias*, Lin. (Vinaroç, Tarragona.)

Cavallet

I. Cavall petit.

II. Un peix.

III. Atuell del pintor.

IV. Una classe de pollina.

V. Una palanca petita.

VI. Les tavelles de les faves.

VII. Guarniment dels animals.

I. 1. Cavall petit (Mallorca). «Cavallet, com eres jove, — que anaves de pentinat!; — i ara, que vell has tornat, — tens quatre pèls a sa coa.» (Mallorca.)

II. *Cavallet de mar*. Un peix. *Hippocampus guthulatus*, Cuv.; *H. brevisrostris*, Cuv.

III. Armadura amb un peu darrera. És una mena de trespeus amb una lleixa per a posar-hi els quadres. Valent-se d'unes grues i d'una pessa dentada, aquesta lleixa puja i baixa a voluntat. També hi ha cavallets verticals amb base quadrada.

IV. Tisora de fusta que serveix per a sostenir els llenyams que s'han de llavorar i planejar a mà, o s'han de fer corbs (Palma).

V. Una palanqueta que maneja el canaló en les moles (Molló).

VI. Les tavelles de les faves quan tot just comencen a eixir, després de la florida: «Aquestes faves ja tenen *cavallets*» (S. F. de Guixols.)

VIII. Guarniment que va col·locat damunt de les anques de l'animal en forma de creu. Les corretges d'aquest guarniment van des del darrera de l'animal fins a l'anella del bas-tet. (Banyoles.)

Maig, *maç* (Cat., Bal.); *màj*. (Val., Ross., Ribagorça.)

I. El quint mes de l'any.

II. Un pi.

III. Rebrot per a plantar al mig de la plaça.

IV. Gra de blat o d'ordi.

V. Un test.

I. «e lo jorn de sant miquel del mes de maig ala sglesia de mossen Sent Pere de Pons e que sie tengut un confrare de cada case esser present» (Ord. de Pons). «Pel *maig* cada dia un raig», equival a dir que pel maig plou molt (Barcelona, Ripoll). «Pel *maig* ves com vaig.» En aquest mes no convé alleugerir-se de roba. (Vendrell.) «En *maig* conforme vaig» (Cast.). «Al *maig* cada gota val un raig» (Miravet). «Pel *maig*, a raig, a raig» (Olost). En aquest mes la pluja acostuma anar abundosa.

II. «Dia 12 de Maig, plantant un *Maig* caygué y axafá una cama a una minyona» (Obra, 209). *Maig* és un pi guarnit que els fadrins planten al mig de la plaça per Pasqua (Vallès).

III. Qualque rebrot que es planta al mig de la plaça com a veritable arbre de maig (*ib.*).

IV. Gra de blat o d'ordi, sembrat en un test, que es deixa grifollar i créixer en un lloc fosc perquè tingui un color blanc. Pel Dijous Sant es porta al monument. (Valls.)

V. Test guarnit de flors, estampes, etc., que es posa a les escales del monument (Barcelona, Ripoll).

Pare, páre (Cat. or., Bal., Val.), *párre* (Cat. oc.), *pári* (Pallars), *pái* (Sòller), *páru* (Ross.).

I. La relació de paternitat:

1. La paternitat carnal. 2. La paternitat espiritual: a) Déu criador. b) Els Sants Pares de l'Esglesia. c) El papa. d) El sacerdot confés. e) El religiós profés que és sacerdot. 3. Protector d'un infant o d'una per-

sona abandonada. 4. El que és refugi en les necessitats. 5. El que resol tots els conflictes en un poble.

II. El que dirigeix la tabola en els casaments, etc.

III. 1. El mascle que intervé en la reproducció. 2. L'ase guarà.

IV. 1. El brot principal de les plantes. 2. La corda o fil principal de les trenyelles.

V. 1. Fil. 2. Tela d'estopa.

VI. Herba.

I. 1. «Tal *pare* tal fill» (Ciutat de Mallorca). «*Pare* lleu, mare freixura, que tal serà la criatura» (Eivissa). «Qui no creu un bon *pare* ha de creure una mala madrastra» (Miravet). «De *pare* vell i camisa vella no et dones pena» (*ib.*). «Quan el *pare* peix el fill,riu el *pare* i riu el fill: quan el fill peix el *pare*, plora el *pare* i plora el fill» (Ripoll). 2. a) «trinitat eterna o divinal *pare* et fyll et sent esperit» (Lull). «la sperança que tinch de la tua virtut *Pare* reverent» (Tirant). b) «Els Sants *Pa-res* de l'Esglesia són venerats i estimats de tots els cristians». c) «tots aquells qui van a terra santa sens licencia del sant *pare* son scomunicats» (Doc. 1464). d) «em confesso a Déu ... i a vós, *pare*, que he pecat gravement» (del *Jo pecador*). e) «lonrat *pare* Harnau bisbe de Tortosa» (Costums de Tortosa). 3. «En Joàn va recollir aquell nen petit i li fa de *pare*» (Vich). 4. «El rector d'aquesta parroquia és el *pare* de tots els parroquians» (Barcelona). «En Josep és el *pare* del poble: encara no hi ha una necessitat tothom corre a casa seva» (S. B. del Grau). 5. Esser un *pare* pedaça. Es diu d'aquell que té un caràcter conciliador. (Ripoll.)

II. 1. *Pare dels boigs*. El que

dirigeix la tabola en els casaments i capitaneja els joves que molesten els nuvis i les noies que assisteixen a la festa. Acostuma a ésser un oncle dels nuvis. (Llussanès.) 2. *Pare dels sogres* (socer magnus). (*Thes. puer.*, 54.) 3. *Pare del tràfec*. L'home que aparenta fer més feina de la que fa regularment. (Pineda.)

III. 1. «Aquest cavall és molt guapo. Pel color s'assembla al seu *pare*.» «Els porcs tots són fills del seu *pare*.» 3. «Aquest pollí, quan sigui gros, serà un bon *pare*.» (Vich.)

IV. 1. «Esporga bé aqueix plançó i no li deixis més cimals

que el *cap pare*» (S. B. del Grau). «El blat enguany no ha goixat: sols han pujat els *pares*.» 2. Per fer bé la corda, el *pare* ha de tenir dues trenyelles més que els cordills.»

V. 1. «item xx lliures de fill ço es *pare e mare*» (Inv. segle XIV). 2. «altre parell de llançoles de bri de lli *pare e mare*.» «4 llansols ... 3 de *Pare y Mare*.» (Arx. de Fullea, doc. 1706.) *Pare i mare*. Una tela d'estopa que encara s'usa avui (Cardona).

VI. «*pare y fuy m. herba, cast. yerba estrellada*» (*Dic. Figuera*).

Aquests tres articles enclouen una serie de significats que mai havien estat registrats en cap diccionari català: ells són suficients per a assenyalar l'alta valor de la replega de Mn. Alcover; emperò no tots els articles que podrien escriure's a base dels materials de la «Calaixera» tindrien proporcionadament la mateixa extensió i el mateix interès que els que havem exposat: sovint els materials flauegen, degut al lliure albir de molts col·laboradors en la replega del vocabulari. La mostra d'articles que donem deixa entreveure ço que seràn els articles del *Diccionari general de la Llengua catalana*, redactats davant d'una quantitat de materials infinidament superior, els quals materials van recollint-se sistemàticament en les Oficines Lexicogràfiques. Mn. Alcover, tot incorporant a aquestes Oficines la seva col·lecció vastíssima, ha prestat un concurs de valor inestimable a l'empresa de recull i elaboració científica del nostre idioma.

A. GRIERA

De l'entonació en els nostres dialectes

Entenem per entonació l'ondulació melòdica de la veu en el parlar. Definit així grosso modo ço que vulgarment acostumem nomenar la cantarella del llenguatge en una qualsevol de les seves manifestacions dialectals, podem passar de dret a l'objecte d'aquest breu article.

És innegable que quan parlem tots cantem en certa manera i a la nostra manera, car «en realitat, entre el cant i la parla no existeix una diferència de naturalesa, sinó senzillament una diferència de grau».¹ I aquesta diferència de grau és ço que fa precisament distingibles en el parlar els individus procedents de determinades regions o contrades dialectals. Quan sentim una persona que parla amb una entonació desacostumada, diu l'autor citat en nota, o amb una entonació massa marcada, diem que canta; i quan volem parodiar un accent estranger o dialectal, també ens posem a cantar. Però la força del costum ens priva d'atendre en nosaltres mateixos el cant propi de la nostra llengua o del nostre dialecte matern. I, no obstant, fem burla de l'accent uniforme, psalmodiant amb el qual la gent del poble creu que ha de parlar quan llegeix alt una carta o un article de diari: en aquest cas diem que recita amb un to d'enterrament, reconeixent així d'una manera implícita que la nostra parla natural és més variada i d'una melodia més rica.² L'observació que acabem de reproduir podríem aplicar-la a la varietat oriental o central del català, que per a molts de nosaltres ofereix un ritme incolor i monoton. No tant, però, que no coneguem de seguida les variants melòdiques que, en determinades frases sobretot, caracteritzen, per exemple, el par-

1. Kr. Nyrop : *Manuel phonétique du français parlé* (Copenhague, 1902), p. 112.

2. Kr. Nyrop : *Loc. cit.*, p. 111.

lar de la Plana de Vic o el del Llobregat. Naturalment que les diferències augmenten i tenen llur màxim en ple domini dialectal. El valencià, per exemple, *Xè! qué mo n'anem?* o *nèmoné?*, ondularà segurament d'una manera ben distinta que el seu corresponent català, mallorquí i rossellonès. Això, que podem deduir ja a priori, i confirmar-ho per la impressió auditiva que tenim de les converses hagudes amb els dialectants d'aquelles contrades, no podem fixar-ho gràficament com caldria per oferir-ho com a material a la investigació filològica. La notació musical pot servir de valuosa ajuda, i és per això que nosaltres, mancats dels coneixements necessaris i d'una orella prou fidel i atenta, havem sovint encomanat la tasca a coneguts musicòlegs, fent-los de passada una pauta. Fins ara cap d'ells ha satisfet el nostre minúscul interrogatori. Tal volta les dificultats són majors de ço que presumim, però segurament no insuperables. El nostre actiu col·laborador a l'obra del *Diccionari*, Mn. Vicens Bosch, a qui férem darrerament una petita indicació sobre el particular, ens remet notades musicalment dues frases del dialecte aragonès de Fonç, localitat veïna a la frontera catalana.

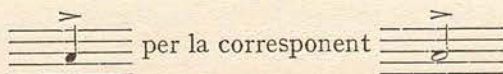

L'autor de les dites transcripcions ens diu en carta particular que la cosa «és molt difícil, perquè la nota musical no respòn a la tonada parlada». Difícil i tot, ens fa l'efecte que l'autor ha estat prou encertat en la prova, i desitgem que no perdi la paciència per a fer-ne d'altres. A propòsit, i per ço que té parcialment de relació amb el caràcter dialectal dels dos exemples, traduí el següent comentari de Joh. Storm:

«... a mi també em sorprenueren les vocals llargues finals de l'aragonès; però, fóra d'això, també he observat en el fons la mateixa

particularitat per al castellà, que fa les vocals finals amb accent secundari tan llargues, i sovint més encara, que les tòniques. El fenomen rau en la tendència inconscient a salvar les síl·labes finals àtones de la influència pertorbadora de l'accent. L'aragonès sembla portar aquest principi fins a l'exageració, i és de passada una protesta del dialecte fronterer espanyol contra la mutilació de les terminacions que fa la llengua catalana veïna, mutilació que tant repugna als espanyols : cat. *mal*, esp. *malo*, *bo-bueno*, *nit-noche*, *fill-hijo*.¹

L'observació feta en un sentit general per Joh. Storm apareix particularment confirmada pel segon dels nostres exemples, en el qual la -o de *pronto*, a més del signe regulador decreixent >, comú també a la -u de *comiu*, absorbeix les tres notes darreres. El mateix podria dir-se del primer exemple fent una lleugera modificació a la transcripció de l'autor, en el sentit de canviar la nota

Aquesta modificació resulta justificada en atenció a la impossibilitat d'un decrescendo de veu reduït a una nota brevíssima, que Mn. Bosch possiblement confongué amb la quantitat.

Així, doncs, el fet d'ésser aragonès el primer text que figura transcrit en el BUTLLETÍ, no vol dir naturalment que considerem aquell parlar com una variant directa de la nostra llengua, ni que li donem cap dret de superioritat especial. Ho fem solament per mancança d'anotacions catalanes² i perquè es tracta d'un dialecte veí que, com els altres, ha d'ésser objecte del nostre estudi per facilitar les comparacions i establir més definitivament els criteris de tot ordre que caracteritzen el nostre domini lingüístic.³ El mètode experimental aplicat a l'estudi de l'entonació catalana vindrà

1. *Romanische Quantität. Die Quantität der romanischen Vokale in ihrer geschichtlichen Entwicklung* (Phonetische Studien, t. II, ps. 146 i s.).

2. És una vera llàstima que el Sr. E. Waiblinger, en el seu treball *Beiträge zur Feststellung des Tonfalls in den romanischen Sprachen* (Archiv für die gesamte Psychologie, t. XXXII), fet a base experimental, deixés de banda el català, amb tot i ésser català un dels subjectes que prengué per estudiar l'espanyol (*ib.*, p. 170).

3. Vegi's ja P. BARNILS: *Notes sobre l'aranès* (BUTLLETÍ, t. I, ps. 48 i s.).

oportunament a precisar les dades aportades pel sistema de notació musical, que podríem nomenar *empíric*. I no parlem ara del proposat i desenrotllat per H. Klinghardt i M. de Fourmestraux¹, que, excel·lent sota el punt de vista pedagògic-pràctic, no respon a una finalitat estrictament científica, per bé que ens sembla recomanable quan es tracta d'assenyalar l'ondulació de la veu en llargues oracions o períodes.

Creiem haver dit el suficient per despertar l'interès d'aquells dels nostres col·laboradors o amics que tinguin aptituds i se sentin ben disposats per donar-nos a conèixer qualche particularitat rítmica o melòdica de llur dialecte.

P. BARNILS

1. *Französische Intonationsübungen* (Cöthen, 1911).

Estudis etimològics i lexicogràfics

empalagar

Aquesta paraula, comuna al català i al castellà, és filla d'una metàtesi: *empalagar* respòn a un antic **empegolar* (< **IMPICULARE*). *PICULA*, diminutiu de *PIX PICIS* 'pega', engendrà una nombrosa família de derivats romànics (Meyer-Lübke, *Wtb.*, 6483). **PICULOSU* donà el cat. *pegalós* (per *pegolós*) (cast. 'pegajoso'), que és avui viu en diferents dialectes. Manca ara saber si el mot, en sa forma actual, *empalagar*, és de procedència catalana o castellana.

fadrí, -ina

Creiem que s'ha de posar entre la família del llatí *FETUS* o *FOETUS* ('embrió', 'infant', 'nadó'), que ha tingut nombrosos reflexos romànics: rum. *făt*, 'noi', march. *fetu*, 'nen', log. *fedu*, 'descendència', mod. prov. *fedo*, 'noia'; amb nombrosos diminutius, com march. *fetone*, 'noi', port. *fedelho*, 'nen petit', etc. (Meyer-Lübke, *Wtb.*, 3273).

La justificació de la nostra etimologia la trobem en l'antic català, que coneixia la paraula *fadrí* amb una extensió de significació que ara no posseeix, perquè significava no solament 'noi', 'adolescent', com ara, sinó 'nen petit', 'nadó', i àdhuc 'fetus' en rigorós sentit etimològic. Ex.: «Un *fadrí* de x anys...» (J. Esteve: *Diccionari català-llatí*, 1489, t 5 v.º); «*Fadrí* d'un any: Anniculus puer. Annicula puella» (J. Esteve: *Id.*, *id.*, g 5); «E après aparech a una sa parenta qui feya oració per ella e portava en les mans un *fadrí* e deya: *Aquest fill concebí, e après que'l sentí viu en mon ventre*, maté-lo» (Recull d'Eximplis, II, 24).

Així, doncs, *fadrí* (pron. *fedrí*) representaria un diminutiu de **fet*, *feda*: **fedí*. Més endavant expliquem la forma *fedrí* per **fedí*.

En antic provençal tenim un testimoni documentat de *fadrin* i un altre de *fadrineza* (Levy). En modern provençal tenim el bearnès *fadrino* ('femme de mauvaises mœurs') (Mistral). Però l'isolament d'aquestes formes en els dialectes provençals semblen indicar que es tracta d'un mot manllevat del català, en el domini del qual *fadrí*, *-ina* ha tingut des de temps remots una vida molt intensa, com ho proven els antics documents literaris on tan sovint surt el nostre mot.

¿Hem de relacionar amb *fadrí* les formes de l'ant. prov. *frairin*, 'vil', 'miserable' (Raynouard) i 'pobre' (Levy), i també *fradin*, 'vil', 'miserable' (*Romania*, XXXI, 180, *Cançó de Santa Fides*)? Creiem que aquestes dues formes no deuen ésser del mateix origen que *fadrí*, perquè no té res que veure el sentit de 'jove' del mot català amb el significat d'aquests dos mots provençals.

També podríem relacionar amb *fadrí* (FETUS) l'antiga forma provençal *feda* significant 'la dona púber', «la dona apta a engendrar» (Raynouard); però creiem que s'ha de posar sota l'etimologia de FETA ('femella prenyada', 'femella que ha parit'), que tant en llatí com en sos reflexos romànics¹ s'aplicava tant a les dones com als animals femelles.

La ulterior evolució semàntica de *fadrí* l'ha portat a significar 'solter' i 'aprenent', 'oficial'. Així tenim tota l'escala de significacions de *fadrí* resumida en aquesta serie cronològica: 'fetus', 'nadó', 'infant', 'noi, púber, adolescent', 'solter', 'aprenent'.

Resta per explicar la presencia de *r* en *fadrí*. ¿Per què **fedí* ha esdevingut *fadrí*? Creiem que es deu a la influencia de *frare*, 'germà', que en antic català tingué forta vida. *Frare*, 'germà' i **fedí*, 'infant', devien ésser noms molt comuns i freqüents en el llenguatge familiar, i és concebible fàcilment una contaminació de l'un damunt l'altre: **fedí* + *frare* > *fadrí*.²

S'ha intentat referir *fadrí* a l'etimologia *frater*. Però jutgem impossible tal origen: la presencia de la *d* en *fadrí* revela que no té

1. *Feda* ('ovella') viu actualment al Conflent (*Diccionari Aguiló*), i d'aquest mot en tenim aquest antic document: «motón salat, feda salada, crestón salat...» (Alart, *Docum.*, 121).

2. ¿Pot referir-se a la mateixa etimologia (FETUS) el *jugar a fet*, tant popular entre els nostres infants? No sabríem respondre en cap sentit sense abans haver fet una detinguda investigació en el camp dels jocs populars de la infància, especialment dels països romànics.

res que veure amb el derivat regular *frare*, que, com *pare*, *mare*, *Pere*, i altres similars, s'acorda amb l'evolució genuïna catalana del nexa *-tr-*. Hauríem de tenir, doncs, **frari* i no *fadrí* per a poder referir a *frater* la nostra paraula. *Frare*, en sentit de 'germà', fou precisament, com hem dit, un mot de gran vitalitat en antic català.

falzía, falziot

La comparació d'aquesta designació catalana del *Cypselus apus* amb la fr. *faucille*, lleng. *faucil*, *faoussil*, Rolland, *Faune populaire de la France*, II, 325, que designen el mateix ocell, ens indiquen la seva etimologia: FALCE + ICULA. Aquestes designacions franceses i provençals provenen, com fa notar Rolland (*ibid.*), de la forma que afecta el nostre ocell volant. Designacions filles de la mateixa forma són les de *aubalestrier* (*Diccionari Azaïs*), i altres de similars, que com a nom del mateix ocell trobem en els dialectes llenguadocians, provinents del nom de la 'ballesta', fr. *arbalète*.

Falce + *icula* donà *falzilla*, vivent a Tortosa (*Diccionari Aguiló*), i d'aquí *falzía* pel procés de dissimilació que trobem en paraules com *llentía*, *fiol*, *fuiola*, dintre dialectes que no coneixen l'evolució regular de *li*, *kl* > *y*.

El cast. *vencejo* significat el mateix ocell que els nostres *falzía*, *falziot*, suscita un problema interessant. *Vencejo* significa, a més, «lazo o ligadura con que se ata alguna cosa, especialmente los haces de las mieses» (*Diccionari Academia*, 1726), és a dir, exactament el nostre català *vencill*. Indubtablement, tant *vencejo* com *vencill* deriven de *VINCICULU, 'petit llas'. ¿Ha de referir-se a aquest mateix ètimon el cast. *vencejo*, 'falziot'? No ho creiem pas. Aquest *vencejo* és descendent, de segur, d'un antic **focejo* (cp. *hoz* < *falce*), paral·lel al cat. *falzilla*, *falzía*, que, amb contaminació de *vencejo*, 'llaç', donà **voncejo*, *vencejo*.

Tomàs Forteza, en sa *Gramàtica*, consigna la forma dialectal mallorquina *valzía*, que, juntament amb *falzía*, dona equivocadament com a procedents de *FALCINA, diminutiu de FALCO. La forma *valzía* ofereix, per l'evolució de *f* inicial, un exemple parió del cast. *vencejo*.

Falzía significa, a més, una herba de rierol: la que en castellà

coneixen amb el nom de *culantrillo* i en francès amb el de *capillaire*. És una planta del gènere *adiantum*, de la família de les *falgueres* (Cadevall, *Botànica popular*, 262). Aquesta designació és igualment sortida de *FALCE*, com passa amb el nom de l'ocell? O bé s'ha de relacionar amb les formes sortides de *FILUM*, designatives de plantes de la família de les falgueres, com *FILEX -ICIS*, **FILICARIA*, **FILICTUM*? Ens inclinem a la darrera hipòtesi. En aquest cas l'ètimon fóra *FILICE* + *ICULA*, i es trobaria entre les formes romàniques sortides de *FILICE*, com rum. *ferece*, it. *felce*, prov. *feu-ze*, etc., totes significant plantes de la família de les falgueres.

feram

Aquest mot té diverses significacions segons els dialectes: procedent de **FERAMEN* (de *FERUS*), 'col·lecció de besties feres', conserva son sentit etimològic a Solsona, on significa 'caça', 'besties de caça', 'salvatgina'; al Camp de Tarragona s'emplea generalment en sentit de 'aus de corral'; a Bayet té la significació de 'bestia de càrrega'.¹

**Feram* té reflexos en antic francès en forma de *farreins*, *fareins* (*Vie de St. Gilles*, edició d'En G. Paris, vers 1234); en antic provençal tenim *feram* (Cons. Raynouard), i en modern provençal tenim *feran*, *furan*, *heran*, *heramo* (Mistral). Tant en els dialectes antics del Nord de França com en els antics i moderns del Migdia, la paraula conserva el seu sentit etimològic.

Ço que dona un interès especial a la paraula *feram* és el doblet *viram*, *aviram*, *averam*, vivent en altres contrades catalanes. Aquestes formes susciten un interessant problema lexicogràfic. *Aviram*, amb ses dues variants, viu en el dialecte central i en altres amb la significació única de 'aus de corral'.

Per sa significació podria semblar que la contaminació que ha engendrat la forma *aviram* (*viram*) prové d'*AVIS*. Però, tenint en compte que des dels temps romànics primitius els reflexos catalans de *AVIS* han canviat *v* en *u* (*au*, *aucell*, *auceller*, etc.), havem de rebutjar aquesta contaminació. *AUCA*, per *AVICA*,

1. Notícies preses, en part, del *Diccionari Aguiló*.

és una forma que ja consignen els antics glossaris. Cp. també AVIS non AUS de l'*Apendix Probi*.

El mot contaminant pot ésser *averia*, que apareix en els dialectes catalans amb dues distintes significacions, agermanades directament amb la d'*aviram*: 'bestia, especialment de càrrega' (cp. *feram*), i també 'aus de corral' (*Diccionari Aguiló*, fasc. I).

Però, més que una doble forma d'un mateix ètimon, creiem veure en *feram* i *aviram* dues formes de distint origen i coincidents en llur significació.

Quant a *aviram*, *averam*, igual que *averia* en significació de 'bestia en general', sembla que s'han de posar en la família dels derivats de *habere*. Schuchardt (*Zeitschrift*, XXIII, 179), en un dels seus estudis sobre lexicografia romano-ibèrica, fou qui va referir a HABERE, en son sentit de 'riquesa', 'béns', 'fortuna', nombroses formes romàniques amb diversos significats d'animals: basc *abere*, 'animal'; mod. prov. *avé*, 'ovella'; arag. *abrio*, 'bestia de càrrega'; ant. fr. *aver*, 'animal domèstic', *aver a soies*, 'porc', *aver a laine*, 'moltó'. Altres formes semblants tenim en el norm. *aver*, 'bestiar', i generalment 'ovella'; prov. *aver gros*, 'ovella', *aver menut*, 'anyell'; lion. *avair*, 'eixam d'abelles', que ens ofereix un sentit col·lectiu, com els nostres *feram* i *aviram* (Meyer-Lübke, *Mtb.*, 3958)¹.

També trobem nombrosos testimonis d'aquestes derivacions especials de HABERE en el llatí baix i medieval. Ducange portà les formes *averium*, *avere*, *averum*, *avera*, significant «omnia quae sunt in bonis, res praesertim mobiles», i les expressions *avere lanutum*, *avere porcinum*, significant els animals corresponents. *Averia*, *averii*, consten en el mateix Ducange amb la significació de «equi, boves, jumenta, oves, caeteraque animalia que agriculturae inserviunt».

A les formes romàniques esmentades havem d'afegir el cast. *averías* (també *haverías*) amb la significació de 'bienes y haveres', 'gages y derechos' (*Diccionari de l'Academia*, 1.ª ed., 1726).

Tenim, doncs, d'un costat, *feram* (< *fera* + *amen*), al principi, i encara en alguns dialectes, significant 'besties de bosc o salvatges';

1. No hem pogut consultar Thomas, *Mélanges d'Étymologie française*, on es tracta d'aquestes derivacions de HABERE.

i, d'un altre, *averam*, *aviram*, *viram* (< *habere* + *amen*), que designava 'tota mena d'animals domèstics'. Però, encara admetent l'origen distint d'ambdúes paraules, resta per aclarir el problema de la coincidència actual de llurs significacions.

La primera etapa de l'evolució semàntica de *feram* ('animals salvatges' > 'animals domèstics') fou deguda a la influència de *averam* (*aviram*), que al principi, conformement al seu ètimon *habere*, significaria 'tota mena d'animals domèstics'.

La ulterior evolució semàntica de *feram* i *aviram* és difícil d'explicar si refusem, com ja hem fet, d'acudir a la contaminació de *avis*. *Aviram*, en tal cas, hauria passat a significar 'aus de corral' per influència de ses dues síl·labes primeres, i aquesta restricció de significació hauria contagiada a *feram*. Però repetim que no podem resoldre'ns a admetre aquesta influència de *avis*, que en la consciència popular no podia despertar cap associació analògica, per les raons més amunt apuntades.

Resumint, doncs, tindrem aquestes diverses etapes en l'evolució semàntica de *feram*, *aviram*:

- 1) *feram* ('besties feres') — *averam* ('besties domèstiques').
- 2) Influència d'*averam* sobre *feram*. Ambdós mots = 'besties domèstiques'. (Recordi's la significació 'bestia de càrrega' que *feram* té a Baget).
- 3) Influència de *avis* sobre *averam* (???). *Averam* = 'aus domèstiques'.
- 4) *Averam* ('aus domèstiques') contamina a *feram*, que adquireix igual significat.
- 5) Havent-hi dos mots amb una mateixa significació, sobrevé la divisió dialectal d'ambdós. Uns dialectes deixen morir *averam*, *aviram* (p. e. el Camp de Tarragona), i altres deixen morir *feram* (p. e. el dialecte central).

farigola

Existeix aquesta paraula amb la mateixa significació en provençal : *ferigoulo* i altres semblants (Mistral). També existia en l'antic provençal : *ferrigola*, que Raynouard tradueix per 'lavande' ('espígol'). En català la paraula *farigola* és molt antiga, i la tenim documentada en forma de cognom : Martini de

Ferigola (Doc. de 1186 en Mas, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, VI, 65).

L'etimologia de *farigola* és *fera* + *ica* + *ola*, és a dir, 'petita herba salvatge'. No trobem en llatí el dim. **fericus*; però l'existència de *fericulus*, 'petit animal', ens permet admetre la forma **fericus* -a, que, seguit del sufix -ola, engendrà el diminutiu **fericola* > *farigola*.

flequer, fleca

El llatí FLACCUS, 'feble', ha engendrat nombroses formes romàniques (Meyer-Lübke, *Wtb.*, 3343). Un dels derivats més fecunds de FLACCUS va ésser *FLACCARE, que ha donat, entre altres, l'it. *fiaccare*, 'trossejar', 'esmicolar'; l'ant. prov. *flacar*, 'doubler', 'courber', 'faiblir' (Raynouard, Levy); mod. prov. *flacá*, *hlacá*, *flancá*, 'faiblir', 'fléchir', 'lâcher', etc. (Mistral). Aquest sentit de 'doblegar', 'corbar', 'afeblir', 'amollir', el trobem en els següents exemples que porta Levy: «E'l vostre cors *flacat* e nonchalen»; «E quan veirás que'l luecs del mol si va *flaquan*» (traducció llatina: «Cum autem ipsum locum *mollificatum* videris...»).

La significació de *flequer* [pron. *fləké*], 'forner', 'el qui fa o ven pa', s'avé perfectament amb la significació d'aquests reflexos italians i provençals de *FLACCARE. El *flequer* estava, doblega, amolleix la pasta per fer-ne pa.

També, en antic i modern provençal, trobem la paraula catalana. Levy porta textos del Llenguadoc i del Llemosí per a *flequier*, -a, amb el mateix significat. Mistral consigna les formes llenguadocianes *flequiero*, *flequero* ('boulangère', 'boulangerie'). I, finalment, no manquen tampoc testimonis de la paraula en el llatí baix i medieval: «*Flecarius, flecaria, flanqueria*: Panifex qui vel quæ panes conficit.» «*Flecharius*: Pistor.» Ducange il·lustra aquestes paraules amb textos de Catalunya i de Mallorca.

La relativa raresa amb què aquest mot apareix en els antics textos provençals, i el fet d'ésser el Llenguadoc el domini dialectal on modernament viu aquesta paraula, fa sospitar que el centre cultural que la va irradiar pel Migdia de França es trobava en el domini català, que és on ha tingut més vitalitat. *Flequer* es troba, efectivament, des dels temps més antics de la llengua cata-

lana, puix ja en les *Costums de Tortosa* figura aquest mot: «Les *flequeres* deuen fer lo pa que fan a vendre, bo e leyal.» (Ed. 1539, foli 90.)

De *flequer*, pron. *fləkér*, *fləké*, es formà *fleca* per influència de la vocal àtona, fenomen molt conegut en els dialectes catalans.

flonjo

Creiem que és mot manllevat del castellà, com ho revela la -o (pron. -u). El cast. *flojo* (cat. *fluix*), quan encara es pronunciava *flójo* i no *flólio*, passà al català. La *n* epentètica fou deguda a la contaminació d'algun altre mot, que no sabem quin pugui ésser (potser *esponja*?).

Així, doncs, s'ha de rebutjar definitivament l'etimologia *FUNGUS, de FUNGUS, que Meyer-Lübke, en son *Diccionari*, posa com a sospitosa, per les dificultats fonètiques que suposa.

Efectivament, el nexa -ngei en català dona regularment *u*: *lluny*, *tenyir*, *pertànyer*, *cinyell*, etc. La forma *FUNGUS hauria sortit de FUNGUS en temps del llatí vulgar, i, per consegüent, no podríem tenir el recurs de suposar el mot *FUNGUS introduït en la nostra llengua en època posterior a l'evolució NG^{ei} > *u*, en el qual cas *flonjo* es podria tractar com una forma erudita.

M. DE MONTOLIU

Noms de bolets en català

Els noms de *bolets* que donem són recollits a la comarca del Vallès, i més concretament a Terrassa. No creiem que l'enumeració sigui completa, com desitjaríem; però confiem que de la llista de col·laboradors a l'obra del *Diccionari* en sortirà qui amb coneixements més extensos sobre la matèria aportí els complements necessaris per a integrar aquest capítol tan interessant de la nostra lexicologia.

alzinoi (*elzinçi*) : És sec, es fa pels boscos i té molta semblança amb el mataparent. És una espècie de pinetell molt gros, gruixut de cama, i té la mateixa pinta. No fa moc per sobre. És bo per a menjar. V. també *cigró*.

bec de perdiu (*bek dɛ pɛrdiu*) : V. *cames*, *potes de perdiu*.

bolet de cabra (*bulɛt dɛ kábrɛ*) : És sospitós quant a ésser mengívol [*cortinarius purpurascens*].

bolet de greix (*bulɛt dɛ grɛɛ*) : És bo, blanc i gros (de 4 a 8 cm. d'ample), es cria pels conreus i no és massa freqüent [*gyromitra esculenta*].

bolet d'esca (*bulɛt d ɛskɛ*) : No

és mengívol [*polyporus ignarius*].

bolet d'ovella (*bulɛt d ɔvɛlɛ*) : Es fa pels pinars i el menja el bestiar. [?]

bolet de soca (*bulɛt dɛ sɔkɛ*) : Es fa per les soques dels arbres. És mengívol. [?]

búrbula (*búrbulɛ*) : Rabassola.

cassoleta (*kɛsulɛtɛ*) : Es fa pels boscos i no acostuma a eixir mai completament de terra. És de color negra, té forma de cassola i la grandària del puny [*peziza vesiculosa*].

cama de perdiu (*kámɛ dɛ pɛrdiu*) : Bolet de cama prima i dreta, de color vermellova i forma cònica. És sospitós d'ésser mengívol [*gomphidus viscosus*].

cama-sec (*kámɛ sɛk*) : Cama-seca.

cama-seca (*kámɛ sɛkɛ*) : No és gaire estimat per a menjar [*armillaria mellea*].

carlet de Mura (*kɛrlɛt dɛ múrɛ*) :

És blanc de sota i vermellós-morat del damunt. Es cria en llocs humits i poblats d'alzines. No acostuma a aparèixer aïllat, sinó a vols de nombre sovint crescutíssim. És mengívol i molt saborós [*tricholoma russula*].

cigró (*sigró*) : Segons alguns, també alzinói [*boletus aereus*].

cuagra (*kuágrɛ*) : Puagra.

cul-gros (*kul grós*) (Manresa) : Fariner.

cuoma (*kuómɛ*) : Es fa per les vinyes, de color blanquinosa-rosada per sobre i negrosa per sota [*psalliota vaillantii*].

fariner (*fɛrinɛ*) : Espècie de reig de color blanca, gros, molt fi per sota. És mengívol [*amanita ovoidea*].

fredolic (*fɛdrulík*) : Fredolic.

fetjó (*fɛjó*) : Es fa pels boscos i apareix colgat entre la brossa. És negre de dintre, molt petit i de forma arrodonida [*terfecia leonis*].

fridolic (*fridulík*) : Fredolic [?].

forner (*furnɛ*) : Fariner.

fredolic (*fɛdrulík*) : Es fa pel bosc en ple desembre. És petit, de color negrosa i

molt cercat [*tricholoma terreum*].

girbola (*jírbulɛ*) : N'hi ha de diverses classes : la que es cria a les alzines [*pleurotus corticalis*] és dolenta; la que es cria a les oliveres [*pl. olearius*] és verinosa; la de la figuera [*pl. ostreatus*] és estimada; la de l'om [*pl. ulmarius*] és bona.

llémena (*lɛmɛnɛ*) : És blanca de damunt i groga de sota, petiteta i escassa [*hydnum repandum*].

llenega (*lɛnɛgɛ*) : Llenegall.

llenegall (*lɛnggái*) : N'hi ha de negres i de blancs : el negre (*nɛgrɛ*) és bo, i porta una substància viscosa [*hygrophorus limacinus*]; el blanc (*blánk*) és inferior al negre [*tricholoma columbetta*].

llengua de bou (*lɛngwɛ dɛ bɔu*) : Llémena.

lletrerol (*lɛtrɛrɔl*) : Espècie de rovelló pelut de sota, que traspua una substància lletosa [?].

llora (*lɔrɛ*) : Puagra.

marc de rovellons (*márg dɛ řubɛyóns*) : Es cria a les soques dels àlbers i pollancres, i és mengívol [?].

mata-mosques (*mátɛ móskeš*) : Classe de reig verinós [*amanita muscaria*].

mata-parents (*mátɛ pɛrɛns*) :

És verinós, de la grandaria del pinetell, amb la pinta d'una color groga més pronunciada, que torna verda així que s'ha collit [*boletus cyanescens*].

mocosa (*mukóze*) (Seu d'Urgell) : Llenegall.

moixornó (*mueurnó*) : Es cria a les soques d'arbres colgades a terra. És blanc, petit, mengívol i estimat com el fredolic, però d'un gust més fort [*tricholoma georgii*]. Una altra classe nomenat *m. d'estepla* (*m. d'estépe*) té una color més blanca, però no és tan bo com el primer [*tricholoma aggregatum*].

múrbula (*múrbule*) : *Rabassola*. *orella de gat* (*uréye de gat*) : És de color blanquinosa-negrenca, i no abunda gaire [*helvella crispa*].

pebràs (*pebrás*) : És blanc, molt gros i mengívol (sobretot quan és tendre), i una mica picant, com la puagra [*lactarius piperatus*].

pentinella (*pentinéle*) : És blanca, i, llevat de la mucositat, té una gran semblança amb la llenega [*amanita solitaria*]. La classe borda no és mengívol.

pet de lloç (*pét de lóp*) : De pell gruixuda, color ne-

grena i de gran varietat en la grandaria, forma com un recipient en el qual es fa una especie de pols negra-verdosa, bona per a curar les llagues [*scleroderma verrucosum*].

peus de rata (*féuz de ráie*) : N'hi ha de diferents classes i colors, i tots són bons. Acostumen a fer-se a mates, i tenen la forma d'arbrets minúsculs [*clavaria acrophoryrea*].

pixa-cà (*pieç cá*) : No és bo. Es cria pels femers i torna fàcilment en aigua [*coprinus comatus*].

pinetell (*pingéle*) : És molt abundant i mengívol, enc que no se'n fa gaire cas [*boletus edulis*].

pollancó (*puyenkó*) : De cama molt forta, es cria a mates per torrents i a les soques dels arbres, principalment dels pollancres [*pholiota aegerita*].

pota de perdiu (*tó de tērdiu*) : v. *cama de perdiu*.

puagra (*puágre*) : N'hi ha de diferents classes (v. més avall) : la *palomita* és la millor, i és de color de plom [*russula virescens*].

puagra vermella (— *berméye*) : No és massa bona : sol ésser coent.

puagra de sang de bou (— *də saŋ də bəu*) : És de color rosada i és mengívola [*russula lepida*].

rabassola (*ṙəḃəsólə*) : Í s blanqueta o negrosa, té la forma d'un xiprer minúscul, i es cria en llocs sorrencs, principalment a les valls de les vinyes [*morchella esculenta*].

reig (*ṙéé*) : Primerenc i de bon gust, es cria pels boscos, és vermell de sobre i groc de sota [*amanita caesarea*].

rossinyol (*ṙusínól*) : Es cria a mates, i té la color groga del rovell d'ou [*cantharellus cibarius*].

rovellol (*ṙubəyól*) : És molt abundant, però no gaire bo. És blanquinós de dintre, i té la pinta que tira a vermelló [?]

rovelló (*ṙubəyó*) : De color

vermella-verdosa. És molt mengívol. N'hi ha de diverses classes (de romaní, de gatosa, d'argelaga), segons les plantes al volt de les quals es cria. Acostuma a no trobar-se aïllat, i d'aquí l'aforisme *al rovelló cerqueu-li companyó* [*lactarius deliciosus*].

tòfona (*tòfunə*) : És la flor dels bolets i es produeix dins de la terra, essent necessària l'ajuda dels gossos per a trobar-la [*tuber melanosporum*].

trifaldó (*triḃəldó*) (Gelida) : Fetjó.

verderol (*bəṙḃəyól*) : Es cria pel bosc, fa una mica d'escata, i té una color groga-verdosa o groga-cendrosa al damunt [*tricholoma equestre*].

Del català de Fraga

I

1. A. Grieria inclou, com és molt natural, la localitat de Fraga en la primera part del seu estudi sobre *La Frontera catalano-aragonesa*,¹ fent-la figurar en tots i cada un dels trenta cinc quadres on són exposats amb transcripció fonètica els exemples que serveixen de base per a la delimitació del territori. (Vegi's el mapa.) Això, que, donada l'indole d'aquell treball, facilita per una part la visió de conjunt dels diferents criteris que separen els dos parlars fronterissos, fa, per altra, també, més assequible la síntesi de les particularitats que caracteritzen el d'un punt determinat de la regió extrema. En aquest sentit havem passat revista del català de Fraga tal com s'ofereix en el treball citat, al qual fem aquí algunes observacions complementaries suggerides per la comparació amb les moltes notes que del dit parlar tenim recollides.²

2. Així, en el VOCALISME, i començant per la É, notem que el seu resultat és sempre é, diferentment de ço que ocorre en el català central. La dita regla ve ja formulada per En Grieria (*loc. cit.*, p. 38).³ Com sigui, però, que el nombre d'exemples aduits, sobre el qual la basa, no passa d'una dotzena, ajuntant-hi encara els que cauen dintre del mateix capítol disseminats per les taules del seu llibre (ps. 38, 40, 41, 43, 89),⁴ la completarem

1. Vol. IV de la «Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana» (Barcelona, 1914).

2. Els nostres *subjectes* foren: l'actiu i decidit col·laborador a l'obra del *Diccionari* Mn. Andreu Ruiz, els Rvds. Miquel Salamó i Benet Gómez, i d'una manera especial el senyor D. Jesús Lafuerza; els noms dels quals consignem fonament agraïts.

3. En endavant citarem sempre aquesta obra denominant-la *La Frontera*.

4. No ofereixen suficient garantia *peres* i *cresta*, transcrits una vegada *péres*, *krèsta* (ps. 38 i 40), i altra *péres*, *krèsta* (ps. 88 i 86).

amb una llista més extensa, que comprèn tots els exemples d'especial interès (v. més avall) recollits en la nostra enquesta. Són aquests:

<i>abêle</i>	abella	<i>espês</i>	espès	<i>konsêl</i>	consell
<i>auvêle</i>	ovella	<i>mêze</i>	taula	<i>sêp</i>	cep, trampa
<i>parêt</i>	paret	<i>bêure</i>	beure	<i>sêk</i>	sec
<i>têule</i>	teula	<i>galête</i>	galleda	<i>brême</i>	verema
<i>frêde</i>	freda	<i>sêde</i>	seda	<i>sêbe</i>	ceba
<i>astrêle</i>	estrella	<i>pêbre</i>	pebre	<i>pêre</i>	pera
<i>sêre</i>	cera	<i>sêt</i>	set (SITIM)	<i>armêle</i>	ametlla
<i>sêze</i>	setze	<i>frêsk</i>	fresc	<i>sêles</i>	celles
<i>êikêles</i>	noies	<i>arêu</i>	arada	<i>krêste</i>	cresta
<i>lêi</i>	lleï	<i>sênsê</i>	sense	<i>lêngwe</i>	llengua
<i>kabêl</i>	cabell	<i>rêm</i>	rem	<i>eskêne</i>	esquena
<i>gatêt</i>	gató	<i>perêe</i>	peresa	<i>korêje</i>	corretja
<i>aurêle</i>	orella	<i>rikêze</i>	riquesa	<i>fê</i>	fe (FIDEM)
<i>pêsko</i>	(jo) pesco	<i>pêndre</i>	pendre	<i>êêrkol</i>	cèrcol
<i>enbêje</i>	enveja	<i>prês</i>	pres	<i>bl'yêde</i>	bleda
<i>kaniêm</i>	cantem	<i>pêzol</i>	pèsol	<i>galêt</i>	galet

Excepcions úniques : *bêrt* verd, *pêl* pèl, *mêstre* mestre.

3. Qui conegui la fonètica catalana, observarà tot d'una, en llegir els exemples que precedeixen, que són tots pronunciats amb *é* en el dialecte central. Val a dir que la col·lecció no ha estat reunida a l'atzar, sinó obeint precisament a la idea de fer veure d'una manera més remarcable la diferencia entre ambdós dialectes. I això per la importància que té aquest capítol de fonètica, que enclou un dels problemes més interessants i difícils a resoldre.¹ I no entrem en la seva discussió o aclaració plausible, car creiem que manca encara l'aportament de dades més copioses d'altres nuclis dialectals abans de temptar-ho amb èxit.

Tal vegada podríem afegir a la llista precedent el mot *robí* rovell, que, com ens referma el derivat *robilòs* rovellat, mostra una *i* < *e* (cat. central *rubêl* i *rubêlat*), i també el mot *rampí* rampí

1. Vegi's P. Fabra : *Les E toniques du catalan* (Revue Hispanique, t. XV, 1907).

(eina del camp), que haurà de tenir en compte l'abordament definitiu de la qüestió; si bé és possible descobrir en els dits exemples, com en molts altres, alguna analogia o un canvi de sufix.

4. Notem aquí, tenint encara present aquella qüestió, els exemples recollits de è que fan é en el nostre dialecte, contràriament al català central, on fan é. Són: *bél* vell, *tèrme* terme, *mèu* meu, *tèu* teu, *sèu* seu. Del cas oposat, ço és, fent é en el català central i é a Fraga, registrem solament *rés* res (aquest pronunciat *rēs* a la capital i també *rēs* a fora), *bèndre* vendre, *édre* eura. Fem observar d'una manera expressa la *è* dels exemples adults, sobretot la de *bél*, que, per la seva procedència etimològica i la diversitat de desenrotllament comparat amb *espill*,¹ ha intrigat principalment els filòlegs,² algú dels quals³ s'ha resistit a creure en la seva existència dintre el català, i altres l'han corregit⁴ quan amb aquell caràcter apareixia transcrit en les obres d'investigació. I, ampliant aquest comentari, diguem encara que la pronunciació de *bél* en compte de *bél* no està reduïda al parlar de Fraga: recordem haver-la sentida en altres localitats de la Catalunya occidental, i fins en algunes de la província d'Alacant que ara no sabríem detallar.

5. La ó dóna també lloc a algunes observacions. Encara que en el fragatí, com en el català central, pot dir-se que normalment es conserva, constatem les excepcions següents (ó a Fraga i ó en el català del centre): *dós* dos, *póu* pou, *sóge* sogra, *móre* móra, *róble* roure, *sómbre* sombra, *jóke* jóc. Tenim, per altra part (ó en el català del centre i ó Fraga), els exemples: *bóts*⁵ vot,

1. Recollim aquí el nom de lloc *Castellví*, que treu a compte A. Grieria en son treball *El Dialecte del Capcir* (BUTLLETÍ DE DIALECTOLOGIA CATALANA, t. III, p. 120), sense encarar-lo amb el català vell, reconeixent, però, implícitament el problema. Cf., a propòsit, *La Frontera*, p. 50.

2. J. Saroïhandy: *Grundriss der rom. Philologie*, t. I, p. 852, nota.

3. Mn. Alcover: *Bolletí del Diccionari de la Llengua catalana*, t. IV (1909), p. 219.

4. P. Fabra: *Les E toniques du catalan* (*Revue Hispanique*, p. 15, nota).

5. Remarquem el caràcter d'aquest singular *bó's*, en el qual, si bé és possible veure la supervivència d'un cas recte (ètimon *VOTUM*), hom no pot substraure's a pensar en la possibilitat d'una continuació de *VOCEM* en la seva forma arcaica.

krôste crosta, *bôsk* bosc, *torônje* taronja, *flô* flor,¹ *espônje* esponja.

Deixem de moment consignades ambdúes series d'excepcions, tot esperant la nova llum que puguin donar-nos posteriors escorcolls, abans d'aventurar una explicació.

6. Respecte de la *a* final a l'interior i a la fi de frase, segons *La Frontera* (p. 87), «En termes generals pot dir-se que la -A es conserva a la regió aragonesa presentant una certa tendència envers -*e* a la regió catalana»; i, més avall, «...Lleida, Masalcoreig i Fraga presenten constantment -*e*». Comparem ara els exemples exposats en les dues taules (ps. 86, 87) (*tôta*, *plâsa*, *kâbra*, *krêsta*, *kamîza* [-A a l'interior de frase]; *fîre*, *finêstre*, *êrbê* [-A a la fi de frase]) i ens veurem precisats a declarar : o que l'afirmació transcrita de *La Frontera* no és justa, o que, contra ço que aquella resa («...el resultat de -A és el mateix a l'interior que a la fi de frase... [p. 87]»), existeix una veritable diferència entre els reflexos de -A segons la posició del mot. La qual diferència, com pot deduir-se, consistiria en -*a* per al primer cas i en -*e* per al segon. El darrer reflex, o, millor dit, una tendència envers ell, és donada per «la -A de la tercera persona del singular en el verb en tota la regió de la frontera : *kântê*, *pôrte*, etc. (*ib.*, p. 87)».

7. L'estat de coses, segons deduíem dels nostres materials, és en realitat el següent:

a) La -A torna generalment -*e* : *abêle* abella, *bâke* vaca, *gârbe* garba, *têule* teula, *pôrte* porta, *kôte* cota, *astône* estona, *finêstre* finestra, *astrêle* estrella, *frêde* freda, *kôfyê* cofia, *tîe* tia, *prenîe* prenía (1.ª pers.), *kolîe* collía (1.ª pers.), *brême* verema, *fône* fona, *kûîne* cuina, *mônje* monja, etc.; prescindint del caràcter que pugui tenir la consonant precedent. Fent excepció a la regla, notem solament en les nostres llibretes *peâîne* peanya, *kânê* canya, *alfôrje* alforja, *târde* tarda. Les quatre excepcions davant de *frêde* i *kûîne*, més amunt consignades, no tenen força per a modificar la constatació, com no sigui en el sentit de fer-nos pensar que la vocal final que transcriguérem per una *e* mitja por produir-se fàcilment com a tancada en determinats casos.

1. Aquest exemple és pronunciat també amb *ô* fora de la capital.

b) La -A (potser millor diríem la -e > -A) torna -e:

Quan la vocal tònica és una e, el qual fet s'observa ja en alguna de les varietats locals de l'alacantí¹: *muſtrêlê* mustela, *astrêlê* estrella, *mêrlê* merla, *têrê* terra, *mêſtrê* mestra, *gêrê* guerra, *bêrê* verra (truja), *sêrê* serra, *bêrdê* verda, *bêrgê* verga (serment), *mêlke* meuca (especie d'alfals). Llevat d'aquest cas d'harmonia vocàlica respecte de la e, no se'n constata d'altre en el nostre dialecte, com es pot veure pels exemples amb *ô*, *é*, *á*, transcrits més amunt sota a).

La -A torna així mateix e en els finals en -ada (> -ATA), que ofereixen en el nostre dialecte la perdua constant de la consonant intervocàlica: *prendê* prenyada, *tulâe* teulada, *aicâe* aixada, *tronâe* tronada, *bugâe* bugada, *onâe* onada, *alsâe* alçada, *trilâe* trillada (batuda), *kolâe* colla, *umflâe*, inflada, etc.; i d'una manera anàloga en la primera persona de l'imperfet d'indicatiu dels verbs en -ARE, que ens ofereix la desaparició de la -v- (< -B-): *anâe* anava, *kantâe* cantava, *dentrâe* entrava.

c) La -A torna -e en les terceres persones del singular del present d'indicatiu o subjuntiu, i també de l'imperfet, i en els exemples on la final va precedida del nexa consonàntic *br*: *uâule* lladra, *lâbe* renta, *nêbe* neva, *plôge* plogui; *sômbre* sombra, *ſinêbre* (f.) ginebre, *lêbre* llebre; *anâe* anava, *kantâe* cantava, *dentrâe* entrava, *preniê* prenia, *kolê* collia.

8. Quant a la -A seguida de s, confirmen el resultat -es, establert ja en *La Frontera* (p. 90): *abêles* abelles, *môskes* mosques, *gârbes* garbes, *mûles* mules, *rôdes* rodes, *pedres* pedres, etc.² Afehim, com a compleció del capítol, que es constata el mateix resultat e per a la -A seguida de *n*, *m* o *u*: *tôken* toquen, *pôden* poden, *kântên* canten; *dentrâem* entràvem, *preniêm* preniem; *dentrâeu*, entràveu, *preniêu* prenieu, etc.

9. El mateix resultat de e tenim en les paraules que porten la

1. P. Barnils: *Die Mundart von Alacant*, p. 25. Vegi's també H. Hadwiger: *Zeitschrift für rom. Phil.*, t. XXIX, p. 604.

2. Per a la qüestió històrico-geogràfica de la final -es en la regió que ens ocupa, comp. darrerament R. Menéndez Pidal: *Revista de Filología Española*, t. III (1916), p. 79.

nomenada vocal de sosteniment: *mèstre* mestre, *mòglye* motlle, *álbre* arbre, *gáire* gaire, *dòble* doble, *pòble* poble, *bèndre* vendre, *dèure* deure, *pòbre* pobre, *pàre* pare, *màre* mare, etc.

Els dos exemples darrers *pàre*, *màre*, en compte de *pári* i *mári*, fan l'efecte d'ésser conseqüència d'una analogia amb els altres mots en -e. No s'explicaria altrament la *i* àtona dels derivats *pariastre* parastre, *mariastre* marastra, car molt difícilment, al nostre entendre, podria cercar-se la *i* en una transposició vocàlica de *pairastre*, *máirastra*, formes que trobem en altres indrets del domini català.¹ Corrobora la nostra apreciació l'exemple *frári* frare, de Fraga mateix, conegut igualment a Tamarit i a Benabarre² (pronunciat *benabári*). Un cas semblant se'ns ofereix amb el fragatí *karnestòlles*, variant en *karnistòlles* en les localitats indicades.³

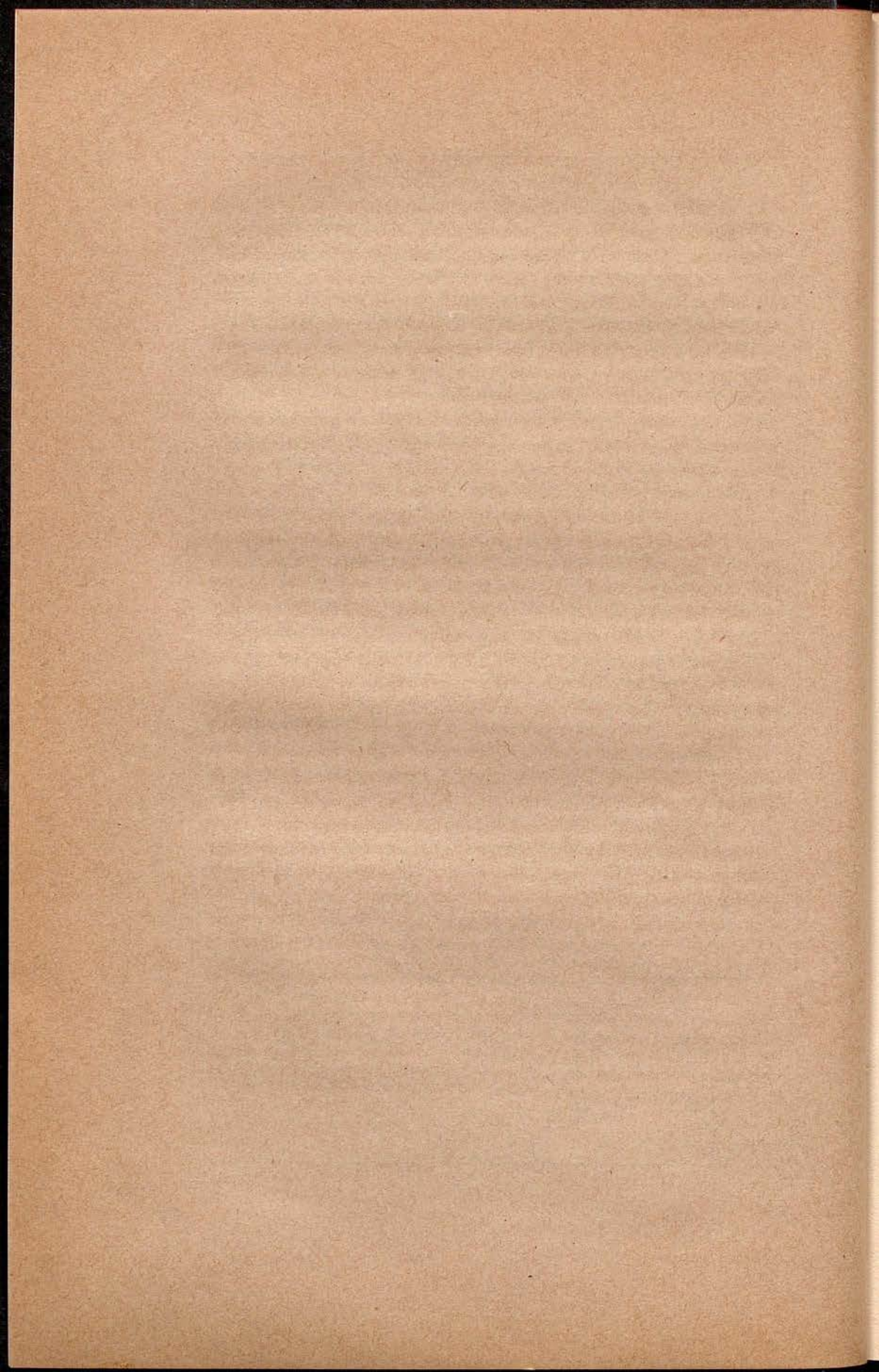
10. Observant que el fragatí cau dintre l'aria del nomenat català occidental, ja es dona per establert que en ell la pronunciació no alterada⁴ de les vocals àtones (a, e > a, e, no > ɛ; o, u > o, u, no u) anteriors a la tònica serà la regla. Les nostres enquestes, però, ens ofereixen exemples com *l eixerínge* la xeringa, *l engwén* l'ungüent, *l engíle* l'anguila, *l engrinète* l'oreneta, *tresmal* trema de pescar, *medesíne* medicina, *eufádíe* alfàbrega, *pentipóst* molt bé, *ecobá* aixovar, *meníne* membre del ruc, *repará* repartir la pasta, *rejárá* regirar (remenar), *debál* sota, *segá* segar, *memòrye* memoria, *pereós* peresós, *ñinebrèts* tenebres, *esparbè* esparver, *estizòres* estisores; on constatem l'existència d'una *e* tancada. No sabem aventurar-nos a precisar una explicació del fenomen, que, si per alguns exemples sembla ésser d'ordre fonètic, per altres, en canvi, és possiblement semàntic, car manca en-

1. Cf. P. Barnils: *Die Mundart von Alacant*, p. 57.

2. A propòsit d'aquest tres exemples (*pare*, *mare*, *frare*), consulti's *La Frontera* (ps. 51 i 52), on, d'acord amb les nostres transcripcions, amb petites discrepàncies, pot veure's la repartició dels tipus -e, -i a la ratlla fronterissa.

3. Quant a l'extensió geogràfica dels finals -is, -i, vegi's A. Alcover: *Bolletí del Diccionari de la Llengua catalana*, t. IV (1908-1909), p. 205.

4. Oportunament convindrà fixar en quin sentit veritable s'ha de pendre aquesta no alteració o no enfosquiment de les vocals àtones anteriors a la tònica, car el grau de vocals intermitges que implícitament se'ls assigna és desmentit amb freqüència per les transcripcions.

cara, d'altra banda, determinar l'extensió que pugui existir en una multitud d'exemples consemblants. Quant a alguns dels mots àtons com *de, que, se, me*, etc., els trobem transcrits unes vegades amb *e*, altres amb *e* : *perk a de biure?* per què ha de viure?; *um bankal de panís* una feixa de blat de moro; *ton páre* ton pare; *ton fil* ton fill; *kwan me n dñes?* quant me'n dones?; *aneu se n en!* aneu-vos-en!; *añka ke plòge* encara que plogui; *kwan se te sét* quan es té set; *ke te la bñlz bendre?* que te la vols vendre?; *yo me la lábo* (la cara), jo me la rento; *no me s a mör dñgú* no se m'ha mort ningú; *ke am de fè?* què havem de fer?; essent solament constant l'article femení plural *les* les : *les kártes* les cartes, *les kampánes* les campanes, *lez estizòres* les estisores, etc.

II. Abstracció feta dels casos anteriors i de la qualitat de les vocals àtones, notem com a exemples mostrant *a* en compte de *e* : *azglézye* esglesia, *lantíles* lleties, *caminère* xemeneia, *añká* encara; *a* en compte de *o* : *tartúge* tortuga, *řastòl* rostoll; *u* en compte de *o* : *kubérte* coberta, *dumènje* diumenge, *muicó* moixó; *o* en compte de *a* : *torónje* taronja; *o* en compte de *u* : *řolibèr* julivert; *u* en compte de *e* : *cuřák* xerrac, *tuláe* teulada; *i* en compte de *a*, *o* : *kicál* queixal; *řinòns* ronyons; *i* en compte de *e* : *řinè* gener, *řozigó* rosegó; als quals podem ajuntar *řáfik* ràfec (barbacana), *kánim* cànem, *espáriks* espàrrecs.

II

12. Quant al consonantisme¹, anotem en primer lloc, també per al català de Fraga, la palatalització de la *l* concurrent en nexa amb *P, B, F, K, G*, fenomen ja sovint donat com a general en el dialecte ribagorçà² (*azglézye*, esglesia, *blán* blanc, *fló* flor, *flák* flac, *doblá* doblar, *áskle* estella, *kláu* clau, *esklóp* esclop, *klaryón* guix, *pláte* plata, *klabél* clavell, *kláre* clara); observant a

1. En aquest capítol no podem referir-nos més que indirectament a *La Frontera*, per no haver-se publicat encara la segona part, que havia de tractar de les consonants.

2. Vegi's, entre altres, A. Navarro : *El Català a-n el Ribagorça* (Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana), Barcelona, 1908, p. 224; J. Saroihandy : *El Català del Pirineu, a la ralla d'Aragó (ib.)*, p. 334.

l'ensem que no manquen exemples (com *ráskl̥e* rascle, *gl̥y̥e* les vores pedroses del riu, *pl̥y̥e* plena, *máskl̥e* mascle, *dóbbl̥e* doble) on darrera la *l̥* es percep un segon element palatal *y*, que afebleix notablement l'articulació d'aquella.¹ Mirant detingudament els exemples apuntats, no podem substraure'ns a la idea que el desdoblament de la consonant palatal (*l̥* + *y*) que es constata, ocorre particularment davant de *e*, mancant davant les altres vocals, i principalment davant les posteriors.

A deduir per les transcripcions de *La Frontera*, l'evolució de cons. + *l̥* a *l̥* o *ly* no és constant a Fraga. Vegin-se ps. 50, 55, 67, 83, contra ps. 77, 79, 86, 97.

13. Acostant-se d'una banda al castellà (i podríem també dir al valencià²), el fragatí ens mostra absència de velarització de la *l*, contràriament a ço que ocorre en el català central³ (*álbr̥e* arbre, *ált̥* alt, *l̥ érbe* l'herba, *káls̥e* mitges, *barál* càntir, etc.), i d'altra, té, com el català, perduda de la *r* final (*tańká* tancar, *róbá* robar, *din̥s* diners, *men̥já* menjar, *pap̥e* paper, *altá* altar, *jin̥e* gener, etc.; però *kár* car).

14. Una particularitat del parlar de Fraga, observada també pel dialecte valencià extrem,⁴ és la conversió de les sordes finals *t*, *p*, en les sonores *d*, *b*, quan la paraula següent comença en vocal. En tenim els exemples: *maríd i mul̥e* marit i muller; *k̥i t̥od̥ o b̥ol̥ t̥od̥ o p̥ér* qui tot ho vol tot ho perd; *a kaigud̥ un ráyo* ha caigut un llamp; *bind̥ áys* vint anys; *fed̥ ḁi̥é̥* fet això; *a b̥ingud̥ a l̥órt̥* ha vingut a l'hort; *an̥ kol̥id̥ al̥á* han collit allà; *kḁb̥ as̥í* cap aquí; *lḁ ser̥b̥ e̥ n̥égre* la serp és negra; *k̥e̥ al̥d̥ e̥ e̥ p̥on̥* que alt que és aquest pont! A aquest darrer havem d'oposar *lo̥ p̥on̥ ez̥ ál̥* el pont és alt, en compte de **lo̥ p̥ond̥ ez̥ ál̥*. L'excepció, no obstant, no és més que aparent, car, si no registrem **p̥ond̥*, és senzillament degut

1. Remarquem, per via de compleció, que, en notes aïllades que posseïm del parlar de la vall de Bohí, l'únic so que hi trobem transcrit és el de *y*: *py̥ó̥y̥e* pluvia, *py̥ḁ́sa* plaça.

2. Comp. l'observació que fem, per al valencià extrem, en el nostre treball *Die Mundart von Alacant*, p. 65.

3. Els exemples transcrits en *La Frontera* ens donen la *l* oscil·lant entre *l̥* i *l*. Vegin-se ps. 35, 43, 52.

4. Vegi's P. Barnils: *loc. cit.*, ps. 71 i s.

a què aquesta paraula, pronunciada *pôn*, ha perdut la *t*; la qual cosa no succeeix amb l'adjectiu *alt*, i això degut probablement a l'existència de la forma femenina *álle*. Tenim encara, igual que en el citat parlar valencià extrem, la caiguda de la dental *-t* quan la paraula següent comença en consonant: *un sarpá de tēre* un grapat de terra; *tō lo mōn* tot lo món; *no s pō menjá* no es pot menjar; *lo vestí del frári* l'hàbit del frare; *sēmpre ba lo fēro* sempre bat (pica) el ferro; *lo di grōs* el dit gros; *m ai fika bayat kom un řemúl* m'he posat moll com un xop.

El primer cas (*-t, -p + vocal* > *d, b o d, b*), de comprensió fàcil, és comparable al fenomen conegut d'evolució (assimilació recíproca) que presenten les consonants intervocàliques (SETA > *sēda*, SAPERE > *sēpē*). El segon, en canvi, creiem que es pot considerar com la resultant d'una simplificació entre dues consonants esdevingudes homorgàniques en virtut de la fonètica sintàctica. Així el procés seria, per exemple, *un sarpát de tēre* > *un sarpád de tēre* > *un sarpá de tēre*; i, anàlogament, *tōt lo mōn* > *tōl lo mōn* > *tō lo mōn*, o bé *no s pot menjá* > *no s pōm menjá* > *no s pō menjá*; etcètera. Que la reconstitució de l'etapa mitjana (assimilació regressiva, si es vol) no és arbitrària, ens ho prova el fet d'ésser precisament aquella pronunciació una cosa corrent també en el català literari: *tōl lu mōn*, al costat de *tōt lu mōn*; *nō z pōm mēvjá*, al costat de *nō z pōt mēvjá*; etc.¹

15. Anant un pas més endavant en la força assimilativa de les vocals sobre les consonants, o, millor dit, ampliant un cas d'evolució fonètica regular en el català, com és el canvi de *-r-* en *-d-* (§ 17), tenim la perdua d'aquesta consonant en els exemples: *mika e memōrye* gens de memòria; la *bolēta l řinōl* la cassoleta de genoll; com en el dialecte alacantí.²

No sabríem precisar fins a quin punt l'absència de la *d* es pot donar com a normal en el nostre dialecte, car al costat dels dos casos registrats en trobem altres amb *d*. Així: *lo didál* el didal,

1. Comp. J. Arteaga: *Textes catalans avec leur transcription phonétique* (Barcelona, 1915), on, en casos com els que estudiem, no es transcriuen mai les assimilacions: Exemples: p. 29, r. 2; p. 30, r. 4; p. 31, r. 6, r. 9; p. 32, r. 2; p. 33, r. 8; p. 35, r. 11; p. 36, r. 4; etc.

2. P. Barnils: *loc. cit.*, § 50.

um bañkál de panís un camp de panís (blat de moro), *lo পেу del lít* els peus del llit, *loz díez de fèsta* els dies de festa, *um bosí de pá* un tros de pa, etc.

16. I, ja que de la perduda de consonants parlem, fem constar que el fragatí, com el català central, mostra la desaparició de la *-r*: *eskompá* escombrar el forn, *añibá* arribar, *plañtè* planter, *esparbè* esparver, etc.; estenenent-se aquella particularitat a les preposicions *per a* (cast. *para*) i a la conjunció *encara*: *pa ke aprèngen* perquè aprenguin, *añká ke plòge* encara que plogui.

Afegim aquí la perduda de la *s* en la tercera persona singular del verb *ser* en els exemples: *e beritát* és veritat, *e kostúm* és costum, *lo súkre e mól bó* el sucre és molt bo. Respecte de la qualitat diferent de la vocal *e* o *e* (*és*), vegi's § 10.

Quant a les paraules *retò* rector, *dotò* doctor (metge), com en valencià (català *rektor*, *duktor*), creiem que propiament no es pot parlar de desaparició de la *c*, sinó més bé d'una simplificació de dues consonants assimilades: *rector* > *rettor* > *retor*; *doctor* > *dottor* > *dotor* (cf. § 14).

17. Si en els paragrafs precedents havem posat de relleu alguns fenòmens especials que es retroben en el parlar valencià extrem (cf. també § 22), no constatem en canvi cap exemple segur de desaparició de *-r-* (*ròde* roda, *tokadó* tocador, *nadál* Nadal, etc.), llevats naturalment els casos de formació amb el sufix *-ATA-* (*tardáe* el foscant, *kokuláe* cogullada, *baskoláe* clatellada, *onáe* onada, *umfláe* inflada, etc.). Hi ha, però, relacionat amb aquell sufix, el grup intervocàlic de *r + i*, pertanyent al qual, i amb la desaparició de la *r*, recollim el mot *perée* peresa, amb el seu derivat *pereós* peresós, contra *pobreze* pobresa, *rikéze* riquesa. L'exemple primer¹ és sumament eloqüent per a l'aclariment d'aquest capítol de la nostra fonètica històrica. A ço que respecte d'ell tenim dit,² afegim-hi la nostra opinió que tots els casos en *-ITIA* han sofert una reconstrucció (influència del castellà o de la llengua culta?), passant de l'antic i regular *-éa* al modern literari *éze*.

1. En el nostre dialecte (Centelles-Barcelona) viu encara l'adjectiu *pererós* al costat del substantiu *peresa*.

2. *Die Mundart von Alacant*, § 90 i ss.

18. Un fet que el fragatí comparteix amb bona part dels dialectes del català occidental¹ i del valencià extrem,² és la pronunciació de la *i* diftongal procedent de la solució vocàlica d'una consonant en nexa: *leixiú* lleixiu, *kaixó* caixó (calaix), *kreixé* créixer, *peixé* peix, *aiçé* aixà, *eixekás* aixecar-se, etc.

Fem aquí un esment especial de les paraules *llet*, *matí* (Fraga, Tamarit, Benabarre), per l'interès que ofereixen a la investigació històrica de la llengua, malgrat de no ésser corrents a la Catalunya oriental ni al regne de Valencia. Precisament el fet de constatar-les, com moltes altres formes (v. §§ 14, 15), en ço que podríem nomenar periferie del nostre domini lingüístic, les fa més importants per a jutjar la natura dels corrents invasors que les han arreconades.³

19. A propòsit d'això i de l'existència de les etapes arcaiques *llet*, *matí*, creiem oportú fixar l'atenció dels dialectòlegs sobre els mots *espil* espill (mirall), *tenale* tenalla (recipient gran de terra per a guardar aigua), *barale* joc de cartes, *baralá* (de *barale*), *nabale* navaja. Llur circumscripció geogràfica a les regions extremes de la nostra parla (Fraga, Tamarit, Benabarre,⁴ i també regne de Valencia) dóna força a pensar, tant per ço que es relaciona amb la significació veritable de les paraules com per ço que atany al so *l*. I, tenint en compte que *espil* és netament literari, que *tenalla* i *baralla* joc de cartes, per ço que en sabem, no són coneguts en la resta del domini català, i que *navalla* hi està representat per *nebáje* en compte de *nebáje* o *nebáje*, s'ocorre preguntar si aquells mots, i altres semblants que es puguin col·leccionar, no són res més que importacions castellanes (comp. *espejo*, *tinaja*, *baraja*, *navaja*). En aquest cas la cronologia dels sons podria tal vegada cercar per aquí una bona orientació.

20. Hi ha encara un capítol de fonètica interessant a comentar, per bé que no afecta directament el parlar de Fraga. Ens

1. A. Alcover: *Bolletí*, t. IV, p. 238.

2. P. Barnils: *loc. cit.*, p. 60; i també A. Alcover: *ib.*, p. 238.

3. Ens reservem per a un altre article el fer una exposició de caràcter general dels diferents fenòmens (contaminacions, assimilacions, dissimilacions, etc.) observats a la regió de la frontera.

4. Notin-se a Benabarre les formes especials *baráica* i *baráica*.

referim a l'emissió sorda, en compte de sonora, de certes consonants en circumstancies determinades. El fenomen conegut amb el nom de parlar apitxat, característic de la regió valenciana central¹, no es produeix a la nostra localitat, on les consonants al·ludides són sonores : *káze* casa, *rôze* rosa, *mêze* mesa (taula), *ánjel* àngel, *dejuni* dejuni, *jiné* gener, *îés* algeps (guix), *lez mûles* les mules, *loz díez* els dies, *dôde* dotze, *kínze* quinze, etc. El trobem, en canvi, en tota l'extensió, a Tamarit i a Benabarre²: *kása* casa, *rôsa* rosa, *mésa* mesa, *ánjel* àngel, *éinè* gener, *éun* juny, *diépus* dijous, *dôte* dotze, *kínse* quinze, etc.

Observi's, però, que a Benabarre, malgrat de parlar apitxat, les consonants finals sordes esdevenen sonores quan van seguides de paraula començant amb vocal, o consonant sonora (fenomen estrany al parlar de Tamarit): *loz dinès* (B.), *los dinès* (T.), els diners; *trez begadès* (B.), *tres begadès* (T.), tres vegades; *loz als* (B.), *los als* (T.), els alls; *loz árbels* (B.), *los árbels* (T.), els arbres; etc.

III

21. En la selecta del Vocabulari de Fraga que donem a continuació, extreta de les respostes donades a un qüestionari d'un miler de preguntes, havem recollit solament aquells vocables que, pel fet de no ésser avui corrents en el català del centre, ofereixen un interès especial per als estudis dialectològics. No cal dir que, malgrat d'ésser recollides a Fraga, no considerem exclusives de la dita localitat les formes consignades en llista. El determinar-ne l'extensió geogràfica (cf. § 1) no és l'objecte del present article.

ab·bòl, st. m., rosella (flor).
ababolère, st. f., rosella (planta).
abadéjo, st. m., bacallà.
abárkes, st. f., espècie d'espar-
denyes.
abçrilonás, v. rfl., pendre's (la
llet).

aburná, v., aquissar (el gos).
adôbe, st. f., rajola de fang,
sense coure.
agraná, v., escombrar.
agulête, st. f., clauvia de les ro-
des del carro.
aládre, st. m., arada.

1. Vegi's P. Barnils : *Butlletí de Dialectologia catalana*, t. I (1914), ps. 18-25.

2. Les transcripcions són de la darrera localitat.

amánta, adv., molt, molta.
anáe, st. f., ànec.
ánsyes, st. f., ois.
aníere, st. f., extrems del camp
 que queden sense llaurar.
anóste, st. f., embà.
apaná, v., arreglar (el rellotge).
aparéls, st. m., guarniments
 de l'animal.
apréit, a., atapeït.
arbanil, st. m., paleta, mestre
 de cases.
aréus, st. m., eines del camp.
árne, st. f., rusc d'abelles.
áskle, st. f., estella.
aséro, st. m., cer.
astí, adv., aquí, ací.
azá, st. m., biga.
azgarayá, v., esgarrapar.
azmòle, st. f., pedra d'esmolar.

badíne, st. f., recó d'aigua em-
 bassada.
balóke, st. f., cugula.
balòns, m. pl., pantalons curts
 aragonesos.
baná, v., mullar.
bandíbol, st. m., corral sense
 cobrir.
banháal, st. m., camp, feixa de
 terra.
bañál, st. m., càntir.
baralá, v., escapçar en el joc
 de cartes.
barále, st. f., joc de cartes.
barbakáne, st. f., paret de res-
 guard entre un carrer i el
 riu.

bárse, st. f., bardissa.
basí, st. m., gibrelleta.
basíbe, a., estèril (vaca).
basiníle, st. f., plats del bar-
 ber.
baskoláe, st. f., clatellada.
beláno, st. m., albat.
belóie, st. f., gla.
bérge, st. f., serment.
béspe, *bréspe*, st. f., vespa.
blán, st. m., penca de cansa-
 lada.
bópyo, a., buit.
bóiee, st. f., cilindre protector
 del fusell del carro.
bolatám, st. m., aviram.
bòle, st. f., pilota de l'olla.
boléte (del genoll), st. f., la cas-
 soleta del genoll.
boýis, st. m., excrement del
 ruc.
boýisáe, st. f., excrementada
 del ruc.
bořim, st. m., el pèl de la mà.
bòs, st. m., morrió de corda
 per als animals.
bòse, st. f., banya (al caure).
botimáge, st. f., espurna de foc.
boiò, st. m., poncella.
brankil, st. m., pedra de baix
 de la porta.
brés, st. m., bressol.
bróme, st. f., boira.
bufadò, st. m., ventall.
bulkèt, st. m., carro de trabuc.

édlme, st. f., coixinet sobre
 animals per a muntar.

éapéte, st. f., pesa de cinc cèntims.

éapól, st. m., pesa de deu cèntims.

éolá, v., tallar el cabell.

éóp, st. m., pollancre.

éulárke, *épriake*, *soriáke*, st. f., xurriaques.

éúte, st. f., mussol.

deḃál, adv., sota.

die d ánimēs, st., el dia dels morts.

deḃdán, st. m., toc d'oració del matí.

dispará, v., engegar.

doblá, v., plegar (la roba).

dezgái, st. m., gaia de la camisa.

emparelá, v., igualar un terreny en sa superfície.

en, prp., amb.

eḡgrinḡte, st. f., oreneta.

enta, prp., a, cap a : *báiea enta báie*, *púḡa enta dál*.

eréwe, st. f., pubilla.

eskomḃá, v., escombrar el forn.

eskomḃadó, st. m., escombra del forn.

eskonḡurá, v., beneir el temps.

espíl, st. m., mirall.

estirás, st. m., especie de carret sense rodes, per a arrossegar pesos.

estreḡlát (ou), adj., ou ferrat.

estolzí, st. m., sutge.

estribo, st. m., estrep (per a cavalcar).

eujádie, st. f., alfàbrega.

fálde, st. f., l'antosta de la xemeneia.

fám, st. f., gana.

farám, st. f.; v. *bolatám*.

farfále, st. f., serrell del cobre-lit.

ferḡle, st. f., pala del foc.

fét-fét, st. f., cigala.

fiká, *fiká's*, v., posar, posar-se.

fil d arám, st. m., filferro.

flák, a., magre.

fogaríl, st. m., llar del foc.

fogáse, st. f., especie de coca llarga.

fornít, a., robust.

fóyo, st. m., bassal d'aigua; clot.

fráwe, st. f., fornal.

fuziḡo, st. m., fusell del carro.

gáite, st. f., sac dels gemecs.

galbané, st. m., malfeiner.

galét, st. m., broc del porró.

gatiḡo, st. m., gallet de l'esco-peta.

gáuḡye, st. f., galdiró.

glyére, st. f., vores pedroses del riu voltades d'aigua.

gorgól, st. m., raig de la font.

granére, st. f., escombra.

grónse, st. f., tremuja.

infúndye, st. f., coixinera.

ḡakéte, st. f., americana.

ḡáyo, st. m., avi.

ǵeme, st. f., rovell d'ou.
ǵés, st. m., guix d'obrar.
ǵibós, a., geperut.
ǵinebréls, m. pl., tenebres.
ǵitá s, v., anar-se'n al llit.
ǵòke, st. f., jóc.

kabesínál, st. m., el capçal del llit.
kabáló, st. m., el munt de terra entre dos solcs.
kabrélles, f. pl., l'ossa menor.
kaéúee, st. f., beceroles.
kaldé, st. m., perol.
kadire, st. m., escón.
kaicó, st. m., calaix.
kálses, st. f., mitges.
kalsotíns, st. m., mitjons.
kamí, st. m., vegada.
kamí (de —), adv., immediament.
kamí bél, st. m., camí ral.
kamizóle, st. f., samarreta.
kampané, st. m., campaner, campanar.
kampáne dels perdúts, st. f., toc d'oració del vespre.
kanéle, st. f., aixeta.
kaníne, st. f., ullal.
kansonsílos, st. m., calçotets.
kantál, st. m., pedra.
kantereré, st. m., terrissaire.
kapsál, st. m., coixinet per a posar-se al cap en dur els càntirs.
kařáse, st. f., munyoc d'avel·lanes, tomàtecs, etc.
karderóle, st. f., cadernera.

kařejá, v., tragar.
kařél, st. m., carrutxes.
kařól, st. m., pela de ceba.
kařo i les múles, st. m., l'ossa major.
kařól, st. m., penjoll de raïm.
karíró, st. m., cove; paner rodó i planet.
kařúee, st. f., corriola.
kasapiu, st. m., trompitxo.
káske, st. f., clofolla, closca d'ou, de nou, etc.
kłaryón, st. m., guix de pissarra.
katrákes, f. pl., la llum elèctrica.
kóbre, st. m., coure (metall).
koéilo, st. m., ganivet.
koéó, st. m., part genital de la dona.
kođie, st. m., grava apilada en les carreteres, abans d'ésser esmenussada.
kolère, st. f., collar dels muls.
koralère, st. f., bitxera.
koralét, st. m., bitxo.
kosét, st. m., armilla.
kosigétes, f. pl., pessigolles.
kóske, st. f., pela de meló.
kósi, st. m., bugader.
kremáles, f. pl., clemàstecs.
kréu, st. f., enforcadura de l'arbre.
kribá, v., garbellar.
kríbe, st. f., garbell.
kruatélles, st. pl., corretjoles.
kúbe, st. f., bóta.
kuéile, st. f., falcilla de sabater.

kurète, st. f., cort dels porcs.
kulatèles, v. *kruatèles*.
kuleròt, st. m., llossa; cap gros.

labá, *labá s*, v., rentar, rentar-se.

labyos, st. pl., llavis.

lagó, st. m., paló.

lansá, v., vomitar.

lantaim, st. m., lletsó.

lásos, st. pl., flocs (de fuster).

lebá, *lebás*, v., portar, emportar-se'n.

lét (*estar en —*), ésser tendres les peres, pomes, etc.

limpyá, v., escurar (la xeme-neia).

lópez, st. f., rentadora (pedra o fusta).

lúk, st. m., brot d'una planta, que creix al seu peu.

magre, st. m., pernil.

maşòle, st. f., camamilla.

maláe, a., pigada (vaca).

mansáne, st. f., poma.

mansanère, st. f., pomera.

melik, st. f., llombrígol.

mèze, st. f., taula.

meníne, st. f., membre viril.

móglye, st. m., motllo.

mondóngo, st. m., mocada.

móso, st. m., descans del carro.

muicó, st. m., ocell.

mularé, st. m., préssec.

mulareré, st. m., presseguer.

mursegót, st. m., rata pinyada.

mwébles, st. pl., mobles.

naulá, v., lladrar.

nédyo, st. m., terror abundant de pastura, on fa temps que no ha entrat el bestiar.

niál, st. m., covarot.

nòu (vi), a., novell (vi).

orél, st. m., llorer (arbre).

oskúr, a., fosc.

óste, st. m., convidat.

olòyo, st. m., tardor.

palasos, st. pl., testos.

palère, st. f., pallissa.

palòme, st. f., papallona.

páne, st. f., vellut.

panís, st. m., blat de moro.

paréice, v., semblar.

pasterète, st. f., gaveta.

pasterò, st. m., òbit.

peáine, st. f., tabernacle.

pél, st. m., cabell.

peladíice, st. f., pela de poma.

pentipòst (*estar —*), adv., admirablement fet.

pesó, st. m., cua de les peres, cireres, etc.

pile, st. f., pica de pedra per abeurar-hi el bestiar.

piló, st. m., guardarodes.

pináse, st. f., el cercol de fusta en les rodes del carro.

pón, st. m., la biga travesera.

pópès, st. pl., els pits de la dòna; les mamelles de les vaques.

póro, st. m., porra de la ceba.

postejá, v., portar terra d'un lloc a altre.

pozál, st. m., galleda.

prénso, st. m., pinso dels animals.

pretá s, v., calar-se (foc).

primentó, st. m., pebrot.

puşal, st. m., pilot (de grava).

puntaró, st. m., palanca de riera.

řáfik, st. m., barbacana.

řáma, st. f., branca.

řáure, v., escurar la pastera.

řáyo, st. m., llamp; raig (de sol); íd. d'una roda.

řazóre, st. f., la paleta de tallar la pasta al forn.

řejirá, v., remenar (herba, fems, etc.).

řegadó, st. m., solc.

řelampegá, v., llampegar.

řelampék, st. m., llampec.

řemúl, a., xop.

řén, st. m., llevat.

řenóu, st. m., brot (a la branca).

řepará, v., repartir la pasta per als pans.

řibréle, st. f., rentamans.

řobá, v., pendre (en el joc de cartes).

řomé, st. m., romaní.

řondiná, v., passejar, donar el tom.

salbimis, st. m., sàlzer.

sápo, st. m., galàpat.

sarpát, st. m., grapat.

segalóze, st. f., boira baixa.

sěnde, st. f., camí ordinari.

sěndre, v., passar la farina.

sěp, st. m., trampa per a agafar ocells.

sepilá, v., ribotar.

seřalé, st. m., manyà.

seřín, st. m., serradures.

şile, st. f., cadira.

sinto, st. m., cinturó.

sóge, st. f., llibant del pou.

soloná, st. m., eixida, porxo.

somére, st. f., somera.

súrde (mà), a., esquerra (mà).

tařáře, st. f., membre del ruc.

tále, st. f., el tros que creix cada any una planta.

tararáñes, st. pl., teranyines.

tardáe, st. f., capvespre.

tartáñes, st. pl., cucs (cast. *lombrices*).

táse, st. f., got.

tělo, st. m., palet de riera.

tenále, st. f., dipòsit gran de terra per a tenir-hi aigua.

tenedó, st. m., forquilla.

tine, st. f., barril buit d'arengades.

tobále, st. f., tovallola.

těéo, st. m., tronc (tretes les fulles); bastó.

torteról, st. m., tormell del peu.

tosoló, st. m., cop de cap.

trástes, v. *mwebles*.

tręsmál, st. m., trema de pescar.

<i>trilá</i> , v., batre.	<i>túrbye</i> , a., tèrbola.
<i>tronáŋ</i> (<i>tocar a—</i>), st. f., tocar a bon temps.	<i>xoláŋ</i> , st. f., llauna.
<i>tròse</i> , st. f., feixina de llenya per al forn.	<i>xolatéro</i> , st. m., llauner.
	<i>xwès</i> , st. m., jutge.

22. L'estat actual dels estudis lèxics sobre el català no permet intentar tant sols un estudi d'aquella naturalesa en relació amb el dialecte que ens ocupa. Nogensmenys, volem indicar, abans de cloure el present article, l'existència de quatre categories de vocables a considerar en les llistes que precedeixen. Aquestes són:

a) Vocables que, com els fenòmens d'ordre fonètic comentats (§§ 7, 14, 15), concorren en els parlars extrems del regne de València,¹ entre altres:

<i>aládre</i>	<i>grónse</i>	<i>mansáne</i>
<i>apavá</i>	<i>ŋakéte</i>	<i>mòglye</i>
<i>áskle</i>	<i>ŋeme</i>	<i>palóme</i>
<i>azgařavá</i>	<i>ŋés</i>	<i>paréŋe</i>
<i>bavá</i>	<i>ŋilá s</i>	<i>primentó</i>
<i>bañkál</i>	<i>kálses</i>	<i>řén</i>
<i>baralá</i>	<i>karét</i>	<i>řibréle</i>
<i>barále</i>	<i>karúŋe</i>	<i>řomé</i>
<i>baskoláŋ</i>	<i>kribá</i>	<i>somére</i>
<i>belóte</i>	<i>kribe</i>	<i>télo</i>
<i>en, en</i>	<i>kulerót</i>	<i>tenále</i>
<i>espí!</i>	<i>labá</i>	<i>tenedó</i>
<i>fám</i>	<i>lagó</i>	<i>tobále</i>
<i>fil d arám</i>	<i>lebá</i>	<i>trilá</i>

b) Vocables que tenen tot l'aire d'ésser exclusius de Fraga i de les contrades de Tamarit i Benabarre. Exemples:

<i>ababól</i>	<i>abárkēs</i>	<i>aburná</i>
<i>ababolére</i>	<i>aboriŋoná s</i>	<i>adóbe</i>

1. Possiblement molts d'ells compareixen també a les Balears. El caràcter donat al nostre article ens ha fet prescindir per ara de l'analogia existent a l'ensens amb el parlar de les illes.

<i>aguléte</i>	<i>balóns</i>	<i>fét-fét</i>
<i>amánte</i>	<i>bandíbol</i>	<i>ñinebréts</i>
<i>anáe</i>	<i>barál</i>	<i>kaúúe</i>
<i>ánsyes</i>	<i>basiníle</i>	<i>katrákes</i>
<i>antéve</i>	<i>beláno</i>	<i>mañóle</i>
<i>antóste</i>	<i>blán</i>	<i>óste</i>
<i>apréte</i>	<i>bófyo</i>	<i>pentipóst</i>
<i>azmóle</i>	<i>botimáge</i>	<i>pretá s</i>
<i>badíne</i>	<i>bovís</i>	<i>pujál</i>
<i>balóke</i>	<i>eskompá</i>	<i>soloná</i>

c) Vocables presos directament del castellà més o menys adulterats en la fonètica, tals com:

<i>arbaníl</i>	<i>kansonsílos</i>	<i>ráyo</i>
<i>aséro</i>	<i>koéilo</i>	<i>sénde</i>
<i>fráwe</i>	<i>lábyos</i>	<i>sepilá</i>
<i>gatílo</i>	<i>mwéble</i>	<i>sínto</i>
<i>ñibós</i>	<i>otóyo</i>	<i>xoláte</i>
<i>kalsotíns</i>	<i>páne</i>	<i>xwé</i>

d) Vocables que, tot i concorrent a Fraga, podem considerar-los, en general, com a existents en tot el domini del català occidental.

<i>árne</i>	<i>feróle</i>	<i>kulerót</i>
<i>basíbe</i>	<i>granère</i>	<i>melík</i>
<i>bós</i>	<i>ñitás</i>	<i>mond'ngo</i>
<i>éop</i>	<i>kaldé</i>	<i>pópés</i>
<i>estolzí</i>	<i>kósi</i>	<i>ráfik</i>

23. La relació íntima que hi ha entre el parlar de la regió de Fraga i el valencià, així com el creuament complex que es nota entre el català occidental en general i els dialectes extrems del domini, no permet abordar un treball de classificació definitiva.

Valgui, doncs, la distribució que acabem de fer, com a cosa provisoria, mentre esperem noves contribucions a l'estudi dels nostres dialectes, i, sobretot, mentre esperem que sigui un fet l'*Atlas lingüístic de Catalunya*, que tant ha d'ajudar a l'esclariment de punts foscos en la història de la llengua.

P. BARNILS

Andorra

J. Jud (*Zeitsch. für rom. Phil.*, XXXVIII, 60) observa que el llatí HORREUM ('graner') s'ha conservat fins avui al sud de França, a la Itàlia meridional i a Sardenya¹: en canvi és desconegut al nord de França i a la Suïssa francesa. Aquí ni se'n troba cap deix en la toponímia. Enfront l'HORREUM, com ho comproven els noms de lloc, s'hi desenrotllà un SPICARIUM que compareix a la Suïssa francesa i també a la regió germanitzada, a principis dels segles x i xi, i al nord de França (*ib.*). Al costat del *speicher* trobem el *Grenchen*; de GRANICA, el qual abunda també en noms de lloc de la Suïssa alemana.

Sembla que des del segle VIII es troben a la Gal·lia transalpina tres noms diferents designant el graner: HORREUM a la França meridional, SPICARIUM al nord i a l'est, i TORBACE a la regió alpina reto-romana.

La vitalitat de HORREUM no queda limitada al domini provençal, sinó que s'estén per tota la serralada pirenenca d'un i d'altre vessant. L'Urgell era l'HORREUM de la capital de l'imperi, i això fa que nosaltres el deguem conèixer necessàriament.

Com el SPICARIUM dels Alps, l'HORREUM dels Pireneus ha perdut el significat originari de 'graner' per venir al significat secundari derivat del primordial, ço és, la casa petita on es guarden els formatges. L'*çri* significa:

1. La cabanya on es fa el formatge (Pallars).
2. La caseta solitaria al mig dels prats de la muntanya, on solen munyir-se les vaques i les ovelles.
3. Ferrada que serveix per munyir.
4. L'escamot d'ovelles que es munyen per poder fer formatge (Sant Joan de les Abadesses).

1. Comp. Meyer-Lübke : *Rom. etym. Wört.*, 4186.

5. Taula o post feta a propòsit per fer-hi formatges (Labeinia).

6. Terme d'heràldica.

El mot *orri* ha quedat petrificat en la frase *enâr en ôris*, ço és, 'anar tot a la desbandada', la qual és coneguda per tots els indrets de Catalunya.

El bable conserva encara l'HORREU en el significat originari: «*orru*, m., casa de madera, por lo regular de 14 pies de largo por 8 de ancho. Fórmanla piezas también de madera de 6 pies de alto, que se llama el colondrame, y sostenido por cuatro conos de piedra llamados pegollos, que se colocan en los cuatro ángulos y sobre cuatro bases también de piedra que se dicen pilpayos, y cuyos pegollos, con una muela por cabeza, sostienen los cuatro traves, o sea las vigas del cuadro en que encaja el colondrame.»¹ El valencià té l'adverbi *a orri*, significant 'amb abundància; (Llombart, *Dic. Val.*), quan es parla de les coses menudes, com blat, mestall, etc. Aquí hi tenim encara un deix de l'antic significat de 'graner'.

HORREUM, igualment que SPICARIUM, s'ha conservat fins a nosaltres per mitjà dels noms de lloc. És molt natural que aquest genèric, significant 'una estança per a guardar-hi blat', prenguéssent aviat el caràcter de nom d'un lloc determinat. L'*Orri* és el nom d'una muntanya de la serra de Sant Joan (prop de Sort). *Orri vell* i *Orri nou* són dues masies de Sant Joan de les Abadesses, *Dorri* és el nom d'un poblet de la Vall de Ribes, i el llinatge *Orriols* és freqüentíssim a Castellar d'en Huch, Ribes, Camprodon, etc. *Norra* (pronunciat *enôŕe*) és el nom d'una masia de Sant Boi de Llusanès, el qual ja compareix al segle xv: *de Norra* (Arx. parr. de Sant Bartomeu del Grau).

Les valls pirenenques, les pastures de les quals constitueixen la riquesa principal, estan poblades d'*orris*. Aquests, com és natural, han donat nom a masies, pobles, valls i muntanyes, tota vegada que la disposició i condició del terreny és un dels factors que més contribueixen a la denominació dels llocs.

Un nom de lloc ben conegut és el de la petita república pirenenca, el petit estat de les Valls d'Andorra. Aquest estat

1. A. Rato: *Vocabulario de las palabras y frases bables*, 1891.

minúscul ha conservat la seva independència mercès a la disposició topogràfica i a les abundants pastures de les valls, les quals, per mitjà de la cria de bestiar, li garanteixen la subsistència. I en totes les valls pirenenques hi trobem els *orris* per a la cura dels ramats nombrosos que hi pasturen més de mitja anyada. Creiem que aquests HORREA han donat nom a les valls de la nostra república. Els documents en els quals compareix el nom d'Andorra ho demostren : *atque Andorra cum Sancta Columba* (Cons. de la Seu d'Urgell, 840 ?);¹ *villaque vocatur vallis Andorra* (843);² *Et in alio loco que vocatur valle Andorra ... sive in villa Andorra* (998);³ *de valle Andorra* (1093);⁴ *in valle Andorra* (1138, 1156).⁵ Notem que al costat de *Andorra* compareix *valle Annorra* (1007);⁶ *censum de valle Anorense* (1007);⁷ *quod habeo vel habere debeo in villa de Asnurri* (1156);⁸ *Bartolomeus de Asnurri* (1274);⁹ per bé que els dos exemples darrers no poden identificar-se amb l'Andorra actual, com els anteriors. La forma *Anorra* compareix també en un document en vulgar de l'any 1250 : *Anno domini M. CC. L. dix M.^a pocha an G. clergue. ean P d anorra. | e naldsdaa*, etc.¹⁰ Aquests documents demostren que en els segles XI, XII i XIII la forma *Anorra* era popular. Ço que dificulta l'explicació de l'origen d'*Andorra* < IN HORREA és la presència de la *d*. Cal tenir en compte, però, que l'articulació de N- i l'articulació de D- són les mateixes i solament es diferenciën en la formació del canal per a la sortida de l'aire. Malgrat d'això, la introducció d'una *d* presenta dificultats que no sabríem de moment com explicar-nos. Notem a propòsit, també, l'existència del mot *enduriáls* ('llocs despoblats i sense camins'), que ens ofereix el mateix fenomen.

A. GRIERA

1. Villanueva : *Viaje IX*, ap. XXVII.
2. *Marca Hispanica*, 778.
3. Villanueva : *ib.* X, ap. XXI.
4. *Marca Hispanica*, 992.
5. Baudon de Mony : *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne*, II (1896), II, 375.
6. *Ib.*, 2.
7. *Ib.*, 2.
8. *Ib.*, 373.
9. *Ib.*, 170.
10. P. Pujol : *Documents en vulgar* (1913), 32.

Esquirol

Esquirol, nom del *sciurus vulgaris*, s'aplica, com a qualificatiu infamant, als obrers que en temps de vaga treballen en condicions que tots els altres desestimen, i que no estan associats.

Aquesta segona accepció de la paraula s'ha fet venir de la primitiva, i això en dos sentits:

Presa com a animal feréstec, incapaç de viure en societat, la consigna Marià Aguiló en el seu recull de materials lexicogràfics. I així diu, en l'article «esquirol», al fer remarcar aquesta segona significació i després d'explicar-la : «Supòs que com animal bosquetà i no domèstic.»

La Reial Acadèmia de la Llengua creu encertar-ho millor referint-se a la vivacitat que es nota en aquest animal, i diu en l'última edició del seu *Diccionari* (1914)¹ : «*Esquirol*. (Del cat. *esquirol*, ardilla, esquirol, aludiendo a la movilidad de este animal.) m. despect. Obrero que substituye a un huelguista.»

Si anem ara al terreny popular, aquestes explicacions prenen un marcat caient novel·lesc, encara que no sortint, però, del lligam amb el *sciurus*.

Per ço que té de gràfic, recordem el que en deia un fabricant de Sant Martí (opinió que té importància per estar molt estesa entre gent del ram) : Durant una vaga a Barcelona, els vaguistes entraren en actitud violenta a una fàbrica on altres els substituïen. Aquests, davant el perill, saltaren per les tapies de darrera. Uns vianants, al veure'ls al lluny despenjar-se, van dir : « — Mireu-los: semblen *esquirols*. » I quedà ja per sempre consagrada la paraula.

Com es pot veure, tot això és prou imaginari. El veritable

1. En la penúltima (1899), malgrat d'emplear-se ja a Castella el mot *esquirol*, no en parla en aquest sentit.

origen de *esquirol* (treballador no associat) l'havem d'anar a cercar en el nom dels habitants d'un poble de Catalunya.¹

Prop de Manlleu existeix la parroquia de Santa Maria de Corcó, més coneguda vulgarment per *L'Esquirol*; i els seus naturals, ja de data immemorial, han estat nomenats, als districtes de Vich i Olot, *esquirols*.

L'any 1852, un fabricant de teixits a mà, de la vila de Manlleu, va pretendre rebaixar el preu de la mà d'obra; i, com els teixidors de la població es neguessin a treballar en tals condicions, solucionà aquell el conflicte enviant a teixir les pessas a L'Esquirol, on també hi havia teixidors i telers, i on els treballadors res no objectaven sobre el preu amb què el patró volia taxar la feina.

D'aquesta feta els de Manlleu deien, en to despectiu: «— Ço que nosaltres no hem volgut fer, ho han fet els *esquirols*.» De llavors ençà el nom es va anar aplicant en el mateix sentit a tots els obrers en circumstancies anàlogues, qualsevol que fos llur contrada.

No és solament aquesta paraula la que per un motiu tan incidental ha pres significació ben diferent de la primitiva. Per trobar-se en el mateix pla i ordre de coses, consignarem el que diu Nyrop-Vogt² respecte del fenomen sofert a França pel mot *grève*, ja que el trànsit a una significació nova és parió de l'experimentat pel mot *esquirol*. *Grève* volia dir, de primer, 'sorra' i 'riba de riu sorrenca'. A París, fins al XVIII.^{en} segle, fou usada la paraula com a nom de la plaça de l'Ajuntament, per ésser aquesta una plaça tota plena de sorra (sorrenca). La *Place de Grève* era un lloc de *rendez-vous* de gent sense treball i desenfeinada. Amb el temps es va establir entre els obrers sense feina el costum de posar-se a la plaça i oferir llurs serveis. Passejar per la *Place de Grève*, *faire grève*, tingué aviat la significació de 'cercar treball'. D'aquí es produí *grève* amb el nou sentit de 'manca de treball'. En el segle XIX, *faire grève* fou empleat pels obrers que no tenien feina per haver-la deixada a causa d'aspirar a una major remuneració del treball o a millors de qualsevol especie; i, així, *grève* ('sorra') vingué a parar, per aquesta serie paulatina de modificacions, a son sentit de *grève* ('vaga').

1. La noticia és presa d'un article signat M. R. i C. en *El Socialista* (19 abril 1915).

2. *Das Leben der Wörter*, ps. 93 i 94.

Esquirol és un cas de «Wanderwort» (paraula viatgera), que ha passat al lèxic internacional. De primer es va estendre per la regió de Barcelona, després per tot Catalunya, més tard traspassà les fronteres i s'introduí a Castella, i d'aquí arribà a totes les contrades on conreen la parla castellana. Avui, la significació social d'*esquirol*, és patrimoni de gairebé totes les nacions on el problema del treball s'agita.

És curiosa la nota de no haver-se canviat la grafia en passar a Alemanya. Havem tingut ocasió de veure la correspondència d'un sindicalista barceloní amb el secretari de la Federació Internacional del Transport, radicant en aquell país; i, entre mig dels mots alemanys, destacava amb prou força la paraula *esquirol*.

A Anglaterra i Castella ja era conegut el mot *esquirol* en sa primitiva significació de *sciurus*. D'aquest animallet se'n diu, en anglès, *squirrel*. El castellà, sens dubte, manllevà el mot a l'aragonès. La trobem empleada en un document de les «Cortes de Leon y de Castilla, I-70» per Alfons X, *el Savi*, que cita R. Dozy¹ i diu així: «Alifafe de lomos de conejo, quinse mrs.; alifafe de *esquiroles*, quinse mrs.; alifafe de cervales, dose mrs. ...»

Més tard sembla haver perdut valor en ús, ja que el primer *Diccionario de la Lengua castellana* (1726-1739) publicat per la Real Academia Española l'exclou de son repertori; però no és així, car la paraula continua viva. Ben clar ho demostra en el pròleg una altra edició del mateix *Diccionari*,² en la qual es troba: «Esquirol. fr. Ar. Ardilla.» Després d'indicar que poques modificacions s'han fet respecte de l'última edició, assenyala, entre aquestes, que «...ha procurado mejorarla... quitando a varias — (veus i locucions) — la inmerecida nota de anticuadas...». I a les poques línies s'afirma més encara la vitalitat i carta de naturalesa presa en la llengua castellana pel mot *esquirol*, quan, sincerant-se l'Academia per no haver introduït moltes més paraules, diu que «...nunca fué su ánimo, ni sería de grande utilidad para el público en general, el incluir las que caducaron no mucho después de haber adquirido forma propia, regularidad y robustez nuestro romance». Ben

1. *Glossaire des mots espagnols et portugais*, p. 141.

2. Edició de 1852.

palesament es veu, doncs, l'assimilació que d'*esquirol* per *ardilla* han fet els castellans.

Altres paraules tenim també cosmopolites, així *boycot* i *sabotage*; i la mateixa idea de l'home que treballa en temps de vaga, i que expressem per *esquirol*, ha tingut una sort semblant, encara que molt més reduïda, en el mot *renard*, amb què indiquen aquest concepte els francesos, ja que la seva traducció (*zorro*) la trobem al costat d'*esquirol* en l'argot societari castellà. I és més: la frase cruel *chasse au renard* és també vivent entre els sindicalistes revolucionaris de Castella (*caza del zorro*).¹

I tal volta no ha deixat d'influir, aquesta última expressió de la mateixa idea simbolitzada en un animal, en les torçades interpretacions del mot català *esquirol*.

J. VILA

1. López-Núñez: *Vocabulario Social*.

BIBLIOGRAFIA

O. TALLGREN : *Glanures catalanes et hispano-romanes* (ser. I-IV), publicades en *Neuphilologische Mitteilungen*, t. XIII, XIV, XVI, Helsingfors, 1911-1914.¹

68. No ens podem decidir a admetre definitivament l'ètimon *arbitrare* per *obirar* o *ovirar* (*ubirá*). És temptadora (cal confessar-ho) la forma *albirar*, *aubirar*, que constata P. Fabra en sa *Gramàtica* (348, nota 1) i M. Aguiló en son *Diccionari*; però, llevat que no existeixen documents antics per a la forma *obirar*, els inconvenients que presenta dita etimologia són principalment d'ordre semàntic. Efectivament, tots els exemples antics signifiquen propiament 'jutjar', 'pensar', 'creure', és a dir, una operació intel·lectual. La immensa majoria de les expressions metafòriques són aplicacions d'una cosa o acció material, concreta, corporal, a una cosa o acció immaterial, abstracta, espiritual.² El traspàs del sentit immaterial originari de *arbitrare* ('jutjar', 'pensar', 'creure') al material d'*obirar* ('entreveure', 'vesllumar', 'divisar'), si bé no impossible, seria un cas poc comú, que necessitaria ésser plenament demostrat per a ésser admès. La gran família de les metàfores corrents en el llenguatge és representada pel cas invers, com havem dit; i els exemples que se'n poden aduir són innombrables: *pensar*, *entendre*, *rumiar*, *barrinar*, *ensenyar*, *capir*, *abatut*, *trempat*, *trasbalsat*, *commogut*, *explicar*, *corromput*, *afirmar*, *baixesa*, *amargor*, etc., etc.

I sobretot seria difícil, àdhuc admetent aquell traspàs de significació immaterial a material, d'explicar la vaguetat que ha adquirit el modern *obirar* = 'vesllumar', 'entreveure', respecte de la significació, tan concreta i precisa, de *albirar* = 'pensar', 'jutjar'. Una operació intel·lectual plena i afirmativa s'hauria així transformat en una operació visual incompleta i dubitativa.

Però encara, totes aquestes raons, per poderoses que siguin, ens haurien sols mogut a dubtar de l'ètimon *arbitrare*, i a admetre'l

1. V. BUTLLETÍ, gener-juny 1914, 36-39.

2. Cons. Nyrop *Das Leben der Wörter*, 115 i 116, i Paul *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 94-97.

interinament, si no haguéssim trobat un altre mot que ens posa en el camí d'un ètimon més satisfactori. Aquest mot es *avir* < **aguriu* (d'on també *averany*), que T. tracta en les seves *Glanures* mateixes. És veritat que també en aquest cas tindriem l'aplicació d'una acció espiritual a una altra de material, que ens ha privat d'admetre l'etimologia *arbitrare*; però la significació de *avir* ('presagi', 'endevinació') s'avé amb la d'*ovirar* molt més estretament que la d'aquest darrer amb *arbitrare*, car es tracta en ambdós casos d'una acció entranyant una certa indeterminació, dubte o vaguetat. El fet de 'presagiar', encara que fonamentalment immaterial, implica una sensació, un fet d'ordre material; i l'evolució de **avirar* a 'entreveure' es mou sense obstacle al través d'aquestes etapes: **avirar* (= *presagiar*) > *pressentir* > *preveure* > *entreveure* (= *ovirar*). Les formes provençal *aurar*, castellà *agorar*, 'predir', apoen semànticament aquesta etimologia. Un cas semàntic paral·lel ens l'ofereix *endevinar* (de *divinare*, 'predir', 'profetitzar') en sentit de 'veure', 'entreveure'. Finalment, no hi ha cap dificultat per a explicar la *o* (*u*) inicial per a (*é*). Es tracta d'una assimilació a la labial següent, determinada segurament per alguna analogia, com *domàs* de *domascus*, *romandre* de *remanere*, *obrir* de *aperire*, *suó* per *saó*, *rufagada* per *rafagada*, *omplir* de *implere*.

El verb *arbitrar*, amb sos reflexes *albirar*, *aubirar*, es pot considerar com a mort en el català modern.

72. Vegi's, a propòsit de *clatell*, ço que diem en el nombre prop-passat del BUTLLETÍ (gener-juny 1915, p. 43). La influència de *clot* en la forma mallorquina *clotell* és innegable; però creiem haver demostrat allí que en el català *clotell* o *clatell* i el provençal antic *cogotz*, castellà *cogote*, es tracta d'una mateixa paraula, potser *cucutium* (v. Meyer-Lübke, *Wtb.*), encara que aquest ètimon no ens acabi de satisfer.

77. L'heteroclisia *deixondar*, *deixondir*, que interessa a T., és un fenomen freqüent en el verb català. Aquí van uns quants exemples que recordem de moment: *deixar*, *deixir* (Camp de Tarragona); *aclarar*, *aclarir*; *engruixar*, *engruixir*; *botar*, *botir*, *botre*; *aplanar*, *aplanir*; *assaborar*, *assaborir* (*Diccionari Aguiló*); *ablanar*, *ablanir*.

80. El català *bolva* significant 'borrall', castellà *copo*, no es pot fàcilment relacionar amb la significació de *ulva* ('herba d'aigua-molls'), d'on la fa venir en T. Ens inclinem encara a l'etimologia *pulvis*, que ja vam proposar en els *Estudis etimològics catalans* (*Estudis Universitaris Catalans*, vol. VII, 114), confirmada pel provençal modern *bolbo*, 'atome de poussière' (*Mistral*), que satisfà

tant semànticament com fonèticament. En cas extrem admetríem l'ètimon *ulva* per a la forma ribagorçana *olva*, que porta A. Navarro (volum del *Congrés*, 230), amb la significació de 'el detritus que queda de l'herba dins el paller', i que també esmenta en T.

82. L'enginyosa etimologia que en T. proposa a l'*afuar* mallorquí ('precipitar-se', 'abordar', 'embestir') deixa lloc a un dubte. 'Afuar' també significa en mallorquí 'aprimar d'un cap', 'afilar'; i en aquest sentit és evident que deriva de *fusus* ('fus'), d'on també *fusell* i *fuell*, *fuet*, *fuetada*, i altres derivats. Ara ens hem de demanar si *afuar*, en els seus dos sentits, no pot sortir d'un sol i mateix ètimon. Nosaltres no veiem cap inconvenient d'ordre semàntic que s'oposi a admetre l'ètimon *fusus* per a la paraula en una i altra significació.

El 'córrer', 'precipitar-se', d'una persona o d'un animal, es tradueix en una línia de moviment rectilini que es prolonga, això és, que *s'afusa* o *s'afúa*. El francès *fusée* ('coet') ens dóna una idea ben clara d'aquesta relació entre el moviment rectilini i la forma del *fus*. És, doncs, possible que la primera sensació s'hagi associat amb la segona en l'expressió pròpia d'aquesta : *afuar*.

86. En *coma* ('vall') s'ha de notar la irregularitat de l'evolució fonètica *cumba* > *coma* per *comba*, que varem explicar en el nombre de gener-juny 1915 del BUTLETÍ (ps. 46 i 47).

90. A l'interessant estudi semàntic que fa en T. de la locució mallorquina *témer-se de* = 'adornar-se de', sols volem afegir que, igual que en antic francès i en antic castellà, *dubtar* i *dubte* signifiquen en antic català 'témer', 'temor': «tota la morisma se'n anava molt cuytada ab gran desorde per *dupte* que tenien que no ixquessen los de la ciutat» (*Tirant*, I, 325).

91. En el dialecte barceloní pot afirmar-se, com ho fa M. Spitzer, que *tombar* sols té el sentit de 'girar', i no mai el de 'caure'. En el dialecte del Camp de Tarragona, *tombar* no sols significa 'girar una cosa sobre ella mateixa', sinó també 'passejar', 'donar voltes', parlant de les persones : així, doncs, no sols un moviment de rotació, sinó de translació. En el dialecte barceloní posseeix aquesta significació translativa el substantiu verbal *tom* : *fer un tom* ('passejar').

Addicions i rectificacions:

69. Les etimologies de T. i de Spitzer sobre el mot *ble* i sos derivats no tenen en compte la forma *blesé*, que surt en els *Documents* del *Alart* i que varem examinar en els nostres estudis etimològics (*Estudis Universitaris Catalans*, vol. VII, 110 i 111).

Aquest *blesé* primitiu, que coincideix amb el provençal modern (v. Mistral), no es pot explicar ni per *brand*, com proposa T., ni per *mollis*, com vol Spitzer. La fonètica i la semàntica ens porten a enllaçar el català *blesé*, *ble*, amb el mitjà alemany *blas* ('ciri', 'teia') (v. Meyer-Lübke, *Wib.*, 1154), del qual trobem el derivat *blaserius* ('incendiarius') (Ducange) en el llatí medieval.

Rectificació. En la primera part de la nostra recensió de les *Glanures* de T., publicada en el nombre de gener-juny del nostre BUTLLETÍ, diem equivocadament, tractant del mot *auir* (p. 37), que «pot donar-se com assegurada la pronunciació antiga *abir*». Estudiant detingudament l'evolució fonètica probable del primitiu *auir*, tindrem aquest resultat: Va tenir lloc el desplaçament de l'accent *auir* (cp. **núit* > **nuít*); es verificà l'epèntesi de *v*, *avuir* (cp. *ad hodie* > *avui*) amb pronunciació labio-dental de *v*, com *avui*, *covard*, etc.; es complí la simplificació de *uí* > *i*, *avuir* > *avir* (cp. **núit* > *nit*): així, doncs, *agurium* > *auir* > *avir* > *avuir* > *avir*. Finalment, per explicar *ovirar* per *avirar*, podria admetre's la formació del verb en l'etapa *avuir*, d'on **avuirar*, d'on **auvirar*, d'on *ovirar*. — M. M.

CRÒNICA

Seguint el costum establert, no es repartiràn nous qüestionaris fins a primers d'octubre, a fi que els corresponsals es puguin posar al corrent dels plecs a respondre encara. La DIRECCIÓ aprofita aquesta temporada per ordenar els materials rebuts i reorganitzar el cos de col·laboradors.

Des de principi d'any han estat distribuïts els Qüestionaris núms. 25-26, 27-28, 29-30, 31 i 32.

Redactat definitivament el Qüestionari que ha de servir de base per a la confecció de l'*Atlas lingüístic de Catalunya, Balears, Valencia, Rosselló i Sardenya*, han començat tot d'una els treballs que s'hi refereixen. A l'efecte ha sortit d'excursió dialectal per la regió nord extrema del nostre domini lingüístic el Dr. Antoni Grieria.

L'Oficina acusa rebut de les lletres i comunicacions dels senyors següents: Mn. Joà Baixeras (Guimerà-Lleida); D. Faustí Barberà (Valencia); Mn. Tomàs Bellpuig (Tortosa-Tarragona); D. Josep Bellver (Albaida-Valencia); D. Marcellí Blanquer (Callosa d'Ensarrià-Alacant); Mn. Valenti Brisa (Torà de Tost-Lleida); Rvd. P. Valenti Bruch (Selva del Camp-Tarragona); D. Francesc Camps (Migjorn Gran-Menorca); D. Xavier Carbó (Cassà-Girona); D. Angel S. Casanovas (Sort-Lleida); Mn. Josep Condó (Vall d'Aràn-Lleida); Mn. Josep M.ª Dalmau (Falset-Tarragona); Mn. Tomàs Espar (Oliana-Lleida); D. Josep Esteve (Manresa-Barcelona); Mn. Eloi Ferrer (Benassal-Castelló); D. Emili Genís (Pineda-Barcelona); D. M. González i Alba (Valls-Tarragona); D. Carles Grando (Perpinyà-Rosselló); Mn. Josep Joaneda (Mahó-Menorca); Mn. Isidre Macabich (Eivissa); D. Francesc Martínez (Altea-Alacant); D. Joà Montllor (Sabadell-Barcelona); Mn. Josep Montserrat (Vallmoll-Tarragona); Mn. Vicent Nadal (Burriana-Castelló); Mn. Fèlix Pont (Bolvir-Girona); D. Ramón Poc (Pontons-Barcelona); Don Domènec Pons (Malgrat-Barcelona); D.ª Maria A. Salvà (Lluçmajor-Mallorca).

Han visitat les Oficines els senyors col·laboradors: Mn. Josep Arderiu (Olost-Barcelona); Mn. Joà Baixeras (Guimerà-Lleida); D. Agustí Ca-

sas (Sant Feliu de Guíxols-Barcelona); D. Josep Escaler (Oliana-Lleida); Rvd. P. Lluís Fullana (Valencia); Mn. Joànn Manyà (Gandesa-Tarragona); D. Francesc Mestre (Tortosa-Tarragona); D. Joànn Montllor (Sabadell-Barcelona); D. Josep M.ª Queralt (Tortosa-Tarragona); D. Valeri Serra (Bellpuig-Lleida); D. Pere Vayreda (Lladó-Girona).

Han renunciat a la col·laboració, per raons diverses : D. Albert Aldavó i Manzana (Artesa de Segre-Lleida); D. Marcellí Blanquer (Callosa d'Ensarrià-Alacant); Mn. Esteve Casaponce (Céret-Rosselló); D. Joànn Casas i Arxer (Sant Feliu de Guíxols-Girona).

S'han ofert darrerament a ajudar-nos en l'obra del *Diccionari* : Mn. Manuel Sabater (Ibars d'Urgell-Lleida); D. Domènec Pons i Munné (Malgrat-Barcelona); D. Vicent Nadal (Burriana-Castelló); D. Joànn Montllor i Pujol (Sabadell-Barcelona); D. M. González i Alba (Valls-Tarragona); Mn. Josep Forn (Sora-Barcelona); D. Agustí Casas i Vinyas (Sant Feliu de Guíxols-Girona).

A les nostres Oficines han començat els treballs de selecció i estudi de la col·lecció vastíssima de paperetes recollides per Mn. Alcover, de la qual ens ocupem detingudament en el present BUTLLETÍ.

Sota els auspicis de la Secció Filològica de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, l'Associació Catalana de Sant Feliu de Guíxols ha organitzat un Concurs Lexicogràfic de la Indústria Surera. Els materials que s'hi recullen ingressaran al fons lèxic de les Oficines del *Diccionari*.

PUBLICACIONS
DEL
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

SECCIÓ FILOLÒGICA

	Ptes.
Himnes homèrics. Traducció en vers de JOÀN MARAGALL i text grec amb la traducció literal de P. BOSCH GIMPERA.	
Un vol. de IV-262 pàgines	5
Edició en paper de fil de 50 exemplars	15
El Gènesi, versió de l'hebreu segons els textos originals, i amb anotació, de MN. FREDERIC CLASCAR.	
Un vol. de 476 pàgines.	5
Edició en paper de fil	20
Museu : Hero i Leandre. — Text grec amb la versió literal en prosa de LL. SEGALÀ i en hexàmetres d'AMBROSI CARRIÓ, duent en apèndix les traduccions inèdites, en vers, de P. BERTRÀN I BROS i J. M. PELLICER I PAGÈS.	
Un vol. de 80 pàgines	2
Edició en paper de fil	5
Butlletí de Dialectologia catalana	
Vol. I (abril-desembre 1913)	3
» II (gener-juny 1914)	1'50
» II (juliol-desembre 1914).	2
» III (gener-juny 1915).	2'50
» III (juliol-desembre 1915).	2'50
» IV (gener-juny 1916).	3
BIBLIOTECA FILOLÒGICA	
I. — Documents en vulgar per a l'estudi de la llengua (segles XI, XII & XIII), per MN. PERE PUJOL. . .	2

	Ptes.
II. — Die Mundart von Alacant. — Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen, von DR. PERE BARNILS GIOL. . .	4
III. — Diccionari Aguiló	
Fascicle I	4
» II	4
» III	4
IV. — La Frontera catalano-aragonesa, per ANTONI GRIERA.	
Fascicle I	5
V. — Textes catalans avec leur transcription phonétique, par J. ARTEAGA PEREIRA	4
VI. — Estudis romànics (Llengua i Literatura), vol. I. . .	8

EDICIONS PEDAGÒGIQUES

Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum cum ibericis versionibus.

Vol. I. Cornelii Nepotis. Praefatio et Miltiadis Themistoclis- que vitae (F. Crusat; A. M. Alves, S. J.; F. de Mello, S. J.; M. de Montoliu; C. Riba Bracons, interpretibus) . . .	I
--	---

En dipòsit:

Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona, 1908	5
---	---

En premsa:

Vocabulari català-alemany de l'any 1502, reimpressió acom-
panyada d'un pròleg i registres, per P. BARNILS.

Diccionari Aguiló. Fascicle IV.

L'Inchiesta del San Graal, per V. CRESCINI i V. TODESCO.

Butlletí de Dialectologia catalana (gener-juny de 1916).

En preparació:

Vocabulari ortogràfic de la Llengua catalana.

Sobre la musicalitat del Català. Estudi psicològico-lingüístic
de E. WAIBLINGER.

Revisió de Fonètica catalana, per P. BARNILS.

Problemes fonològics del Català, per P. BARNILS.

La Llengua en la Crònica del rei En Jaume, estudis filològics de M. DE MONTOLIU.

La Frontera catalano-aragonesa (II), per ANTONI GRIERA.

Crestomatia catalana, per R. D'ALÓS.

Recull de Documents de l'època comtal, per F. MARTORELL.

Edició crítica de les Obres de Bernat Metge, per LL. NICOLAU.

Homeri Iliadis (A. SEGALÀ, intèrpret).

Diccionari hebreu-llatí-català, pel DR. FRANCESC BARJAU, professor a la Universitat de Barcelona.

Diccionari manual llatí-català.

SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

	Ptes.
Anuaris de l'Institut d'Estudis Catalans	
Anuari MCMVII.	30
Anuari MCMVIII.	30
Anuari MCMIX-X.	30
Anuari MCMXI-XII.	30
Les Pintures murals catalanes	
Fascicle I. — Pedret.	10
» II. — Sant Martí de Fenollar i Sant Miquel de la Seu.	10
» III. — Tahull i Bohí, Santa Maria d'Aneu i Sant Pere del Burgal	10
Les Monedes catalanes, per JOAQUIM BOTET I SISÓ.	
Volum I.	10
» II.	12
» III i darrer.	20
Documents per l'Historia de la Cultura catalana mig-eval, publicats per A. RUBIÓ I LLUCH.	
Volum I, contenint més de 500 documents.	16
L'Arquitectura romànica a Catalunya, per J. PUIG I CADAFAALCH, A. DE FALGUERA i J. GODAY.	
Volum I. — Precedents : L'Arquitectura romana; l'Arquitectura cristiana preromànica.	20
Volum II. — Des del segle IX a les darreries del segle XI . . .	25

	Ptes.
Les Obres d'Auzias March. Edició crítica en vista de tots els manuscrits i totes les edicions, per AMADEU PAGÈS.	
Volum I. — Introducció. Text de les poesies I-LXXIV . .	12
• II i darrer. — Poesies LXXV-CXXVIII	12

En dipòsit:

Catàleg de la Biblioteca musical de la Diputació de Barcelona, per FELIP PEDRELL. (2 vol.)	65
---	----

ESTUDIS DE BIBLIOGRAFIA LULIANA

I. — L'Edició maguntina de Ramón Lull, pel DOCTOR A. GOTTRON	5
II. — Bibliografia de les Impressions lulianes, per ELÍES ROSENT I ESTANISLAU DURÀN . . . <i>En premsa</i>	
III. — Catàleg dels Manuscrits lulians de Roma, per RAMÓN D'ALÓS.	
IV. — Catàleg dels Manuscrits llatins lulians de Munic, per JORDI RUBIÓ.	

En preparació:

La Bíblia catalana, treta de les antigues versions dels segles XIV.^a i XV.^a, per RAMÓN D'ALÓS.

Volum I. — Gènesi, Exode, Levític, Nombres, Deuteronomi i Josuè.
(Text de Londres.)

Itinerari del rei En Jaume el Conqueridor, per J. MIRET I SANS.

Crònica dels Comtes de Barcelona i dels Reis d'Aragó, per L. BARRAU-DIHIGO i J. MASSÓ TORRENTS.

SECCIÓ DE CIENCIES

Arxius

	Ptes.
Any I, fascicles I, II i III. Cada un	4
» II, fascicles I, II i III. Cada un.	4

Flora de Catalunya, per J. CADEVALL i ANGEL SALLEN.

Fascicle I.	5
» II	5
» III	5
» IV	5
» V.	5

Treballs de la Societat de Biologia, publicats sota la direcció d'A. PI SUNYER.

Volum I, 1913.	10
» II, 1914	10

Malacologia de Catalunya, per ARTUR BOFILL POCH i J. DE CHÍA.

Fascicle I	3
» II.	2
» III	1

BIBLIOTECA DE CATALUNYA

Butlletí de la Biblioteca de Catalunya

Any I, n. 1 (gener-abril)	1'25
» n. 2 (maig-agost)	
» n. 3 (setembre-desembre).	
» II, n. 4 (gener-agost).	
» n. 5 (setembre-desembre)	

Vocabulari català de les Indústries tèxtils i llurs derivades,
per R. PONS.

La replega de materials per al *Diccionari general de la Llengua Catalana* ha assenyalat, com a mitjà pràctic i de positius resultats, la monografia lexicogràfica encaminada a l'exhauriment d'un grup lògic, per tal d'obtenir tots els mots que hi viuen familiarment.

La col·laboració entusiasta i desinteressada, particular d'una part i col·lectiva de l'altra, aportà la magna quantitat de materials per al nostre *Diccionari* aplegats a les Oficines Lexicogràfiques.

Una de les mostres de col·laboració col·lectiva més interessants fou el Concurs Lexicogràfic de la Llengua Catalana, organitzat, l'any 1908, pel Centre Popular Catalanista de Sant Andreu de Palomar, el qual aplegà una quantitat de Vocabularis tècnico-industrials publicats posteriorment sota el títol *Vocabularis Tècnics-Industrials procedents del primer Concurs Lexicogràfic de la Llengua Catalana...* Barcelona, 1910, 174 planes.

El mateix any 1908, el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria havia celebrat també un Concurs Lexicogràfic, en el qual s'aplegaren bastants materials referents a les indústries catalanes en general i a les indústries tèxtils especialment.

Un nou Concurs Lexicogràfic, organitzat pel mateix Centre de Dependents, aconseguia la formació d'un *Vocabulari de les Indústries tèxtils* amb unes 1.500 paraules.*

* Darrerament l'Associació Catalanista de Sant Feliu de Guíxols convocà un concurs per a la replega del lèxic de la indústria suro-tapera, el resultat del qual fou l'adquisició de sis Vocabularis, que es publicaran en un dels vinents números d'aquest BUTLLETÍ.

El desig de reunir un vocabulari complet d'aquest grup d'indústries féu que se cerqués encara la col·laboració dels professors de les diferents escoles industrials de Catalunya i d'aquelles persones que encara coneixien el mecanisme dels antics telers de mà, arribant-se a reunir un conjunt de 2,000 paraules.

El procediment seguit durant aquests vuit anys, amb gran persistència, és, al nostre entendre, el que podia oferir millor garantia per a la replega d'aquests materials.

La part més completa del VOCABULARI es refereix a la filatura i tissatge de totes les fibres textils. Una altra part, no tan extensa, enclou les indústries de tint, blanqueig, aprest, estampat, picatge de cartrons, puntes i randes. També hi figuren els mots referents a la filatura i el tissatge a mà, la majoria dels quals estan avui en desús i a punt de desaparèixer.

Fullejant aquest VOCABULARI es notarà la forta influència estrangera en la introducció i creixença de les indústries textils a la nostra terra. És que la força per a crear indústries i la capacitat d'imposar noms a llurs productes no s'han desenrotllat suficientment. El dia que això sigui un fet, el catàleg de mots importats s'escurçarà, i la seva comparança amb aquest inventari deixarà saber quins mots del lèxic de les indústries s'han nacionalitzat a Catalunya, quins han desaparegut per falta de ductilitat i quins han vingut a sumar-s'hi.

A

Abacà. Fibra textil, més vulgarment anomenada *cànem de Manila*, que s'obté del tronc de la planta *Musa textilis*, originària de les illes Filipines, on es coneix amb el nom de *banano*. També es cultiva a l'Índia i a Jamaica. La seva principal utilitat és en la fabricació de cordes i cables, especialment els d'ús marítim, per la resistència que presenta a la humitat. Les fibres del *banano* tenen un diàmetre entre 0'016 i 0'027 mil·límetres, amb una llargaria de 3 a 11 mil·límetres.

Abaixador. En altre temps l'operari pràctic en l'especialitat de saber fer l'operació manual d'abaixar el pèl dels draps de llana valent-se d'unes grans estidores de molles i sense puntes. És un ofici que s'extingí en el segle XIX en aparèixer les màquines tondoses.

Abaixar. L'operació de tallar i igualar el pèl dels draps de llana, tal com es feia a mà en altre temps, tenint-los estesos damunt un llarg banc encoixinat. La mateixa operació, duta a cap segons procediments mecànics més moderns, s'anomena *tondre*.

Absorbència. El conjunt d'ondulacions, més o menys vives segons sigui el lligat i les materies empleades, que es produeixen en l'ordit de tots els teixits a conseqüència del seu entrellaçament amb la trama, d'on resulta que sempre la llargaria d'ordit esmerçat és major que la de roba obtinguda.

Acabar. Sotmetre els teixits a l'operació (o més generalment ope-

racions) darrera i definitiva dels acabats quan, en eixir del teler, encara no reuneixen les condicions propies de l'article exigides per la venda.

Acabats. Conjunt d'operacions que molt sovint es fa sofrir als teixits amb objecte de comunicar-los el tacte o l'aspecte necessari per a llur venda. Aquestes operacions es poden classificar de la manera següent:

1. Treballs de repassar o netejar:

a) d'impureses degudes a treballs anteriors (filatura, teixit, etc.): rentar, desempolsar, desgomar.

b) les desigualtats i defectes del teixit: escutiar, nusos, clarianes.

2. Treballs per a transformar la superfície:

a) com a color: tenyir, blanquejar, estampar, donar punt de blau.

b) en forma i caràcter: fulardar, batanar, gratar, tondosar, allisar, tornassolar, gofrar, enllustar, calandrar.

3. Treballs per a fer ressortir les qualitats naturals del teixit:

a) per a esblamar: bullir, vaporitzar, rentar.

b) per a enfortir: emmidonar, impregnar, fregar, recarregar, prem-sar.

c) per a enllustar: allisar, prem-sar, calandrar, cilindrar, manguiar.

4. Treballs per a treure materies accessòries empleades per anteriors tractaments: rentar, bullir, espremer, eixugar, orejar.

5. Treballs per a ajudar i acabar els altres tractaments: enrotllar, afinar, assecar.

6. Treballs i disposicions en els teixits aprestats i acabats, sense canviar-los res:

a) plegar, enrotllar, doblar, estendre.

b) amidar.

c) embalar.

Acanador. En les fàbriques de teixits, l'home que acana, i també la sala o departament especial on ho practica.

Acanar. En moltes fàbriques s'anomena així l'operació d'amidar les peces de roba, pel costum que abans hi havia d'utilitzar la cana com a mida unitària.

ACANAR A GANXOS. L'operació d'acanar, verificada manualment, penjant la roba per una de les seves vores, alternativament en cada una de les dues puntes verticals situades als extrems d'una mida fixada a la paret, de manera que hi esdevingui disposada a plec d'igual llargaria a la dita mida.

ACANAR A PESSICS. L'operació d'acanar, verificada a mà, disposant la roba damunt un taulell, a plec d'una mateixa longitud determinada, generalment 1 metre o 1'20.

Acidar. Donar un bany d'àcid als filats o als teixits per produir certs efectes, com per exemple el de comunicar-los cracant.

Adamascat, adomassat. Ço que té aspecte del teixit anomenat *damasc* o que està combinat d'elements d'aquest teixit.

Adob. Compost de diverses substàncies, en llur major part amilacies, que, després de cuit, serveix per a donar resistència als fils d'ordit, ajuntant o soldant llurs fibres.

ADOB LLEUGER. L'usual que sols té per objecte facilitar el tissatge.

ADOB PESANT. El que està carregat de certes substàncies terroses, com caolí, terra de pipa, talc, barita, etcètera, que augmenten considerablement el pes del fil adobat.

Adobar. Impregnar d'adob el fil d'ordit quan pel seu natural no té

prou consistència per a poder-se teixir.

Adreçar. Operació de posar tan drets com es pugui els fils de trama d'una roba, que generalment té lloc durant el seu acabat i aprest.

Operació de tintoreria, preparatoria de la de donar color a la seda que es va a tenyir.

Afinador. Corró o disc portàtil, cobert amb esmeril, que es col·loca damunt la màquina carda quan es vol esmerilar el raspall d'acer, anomenat *guarnició*, de què estan guarnits la bóta, el llevador i els xapons de la dita màquina.

Aparell on es col·loquen els corrons, també coberts de guarnició, de les màquines perxes, per esmerilar-los.

Afinar a pols. L'operació d'afinar un cos jacquard quan es verifica senzillament a mà, sense ajuda de cap enginy ni aparell auxiliar.

Afinar un cos. Referint-se al d'una muntura jacquard, operació manual de graduar, a un mateix nivell i d'un a un, tots els mallons o vidrets de què aquella és composta.

Aglà. Nom que els teixidors en teler a mà donaven al botó cònic de la màquina jacquard, anomenat després *banyó*, en desenrotllar-se el tissatge mecànic.

Agremàn. Classe especial de teixit passamà, en la qual entren vidrets o esmalts imitant l'atzabeja.

Agulla. Eina o instrument llargat de ferro, acer, llautó, fusta, os o altra materia, a propòsit per a cosir, brodar o teixir. És de formes i mides molt variades, segons la seva aplicació. Les agulles de cosir i brodar més usuals són punxegudes per un extrem, i en l'altre tenen un ull o forat, més o menys allargat, pel qual es fa passar el fil o els fils que s'esmercen. Algunes de brodar tenen diversos ulls per enfil·lar-hi sedes de diferents colors. Les de cosir amb màquina tenen la punta fina i allargada, l'ull quasi tocant a la punta, i l'altre extrem forma un

cap quadrat o triangular per fixar l'agulla en el seu lloc de la màquina. Les que usen els espartenyers són curtes i gruixudes per a certes operacions, i per a altres són més llargues, tenen quatre arestes, van emmetxades en un mànec per un extrem, i en l'altre tenen una obertura ampla i rodona on s'enfila el fil de canem amb què cusen. Les que usen els esparters per a cosir són grosses, de quatre cantons roms i un xic encorbades. Les de matalasser són semblants a la usual de cosir, però més llargues i gruixudes.

La pua o fus de les primitives màquines de filar. Es deia, per exemple: «una màquina de filar de tantes agulles», en lloc de «tantes pues», com es diu avui.

En la màquina jacquard, cada una de les barretes de filferro, unes vegades amb un o dos ulls i altres amb un o dos colzes, per dins els quals passa una de les peces anomenades *ganxos*, amb objecte que, quan alguna d'aquelles agulles rep la pressió d'un cartró dels del dibuix que funciona en la màquina, el moviment es transmeti al ganxo que porta enfilat, resultant-ne que els fils d'òrdit que depenen del dit ganxo no s'aixequin en la passada corresponent a l'esmentat cartró.

En els telers de fer xarxa, fil d'acer amb un colze, que pren el fil de la bitlla i el col·loca dins les peces anomenades *dents*.

En les màquines de picar cartrons jacquard, peces semblants a les agulles de la màquina jacquard, que empenyen els punxons.

AGULLA DE CARDA. Cada una de les pues d'acer que entren en la guarnició o raspall metàl·lic d'aquella màquina.

AGULLA DE DIBUIX. Barreta de filferro que s'agafa en el gavatxí d'un dibuix jacquard perquè s'aguanti en el dispositiu del llit.

AGULLA DE FER MALLA O XARXA. Utensili per a fer xarxa nova o per a

adobar-ne de vella. És de fusta, i a voltes de banya, en forma de peix, acabant amb forqueta en cada extrem, o sols en un extrem quan porta una llengüeta central, per a cabdellar-hi tot el cordill possible.

AGULLA DE FER MITJA. Tros de filferro, acer o llautó, de diferent llargaria i gruix segons els casos, completament llis i amb els extrems roms, que serveix per a l'elaboració manual del punt de mitja.

En els telers de fer mitja, agulles d'acer més curtes que les anteriors, aplanades per un extrem i punxegudes i doblades per l'altre, que contribueixen a l'obtenció mecànica del punt de mitja.

AGULLA DE PICAR. La d'acer, acabada amb punta afilada per un extrem i amb una boleta de vidre per l'altre, que té per objecte picar o foradar els cartrons que serveixen de patró en la fabricació de puntes al coixí. Probablement d'aquesta agulla prové la d'igual forma, i del mateix nom, que s'usa en un gran nombre d'aplicacions domèstiques i d'indumentaria femenina.

AGULLA SAQUERA. La d'acer i de mida a propòsit per a cosir a mà, esmerçant cordill. És cilíndrica en el cap, i per l'altre extrem acaba en forma de punta de llança recorbada.

Aguller. El que fa o ven agulles.

La llargaria de fil, torçal, etc., que cada vegada s'enfila en l'agulla.

En la màquina selfactina, llargaria de fil que queda estesa des dels corrons ratllats a les pues del carro quan aquest es troba al final de son moviment de pujada.

Canó de fusta, os, etc., amb tapa, per a posar i guardar agulles de cosir o de fer mitja.

Aiguada. Quantitat d'aigua que serveix per a rentar una peça de roba o una barcada de peces o de troques.

Ala de mosca. Nom vulgar d'un petit encaix lateral que hi ha en els sectors del mecanisme anomenat *joc*

de segments, amb objecte d'ajustar-los mutuament.

En el teler mecànic, la dent que forma la peça de ferro escarabat.

Alanquins. Roba de cotó de bona qualitat, amb lligat de plana i amb l'ordit i trama tenyits de color groguenc ja abans del tissatge, que s'havia usat per a vestits de dona. El dit nom és una corrupció del de *nankin*, que en el seu origen es donà a un teixit semblant vingut d'aquella ciutat xina, on el color groc és el més estimat.

Alducar, ducar. El capoll de seda que ha estat construït per dos o més cucs junts, i que, per consegüent, és inútil per a obtenir-ne un bon fil.

El fil de seda basta que se'n treu.

Aleta. Cada una de les dues planxetes corbades que hi ha dins la llançadora, quan es teixeix amb bitlles de fusta, agafant aquestes per llur base, a fi de privar-les de sortir de la broca durant llur funcionament.

L'extremitat de les aranyes de la màquina metxera, per on surt la metxa.

Alfombra turca. Catifa de llana de fabricació oriental, amb els fils lligats formant nusos, amb dibuixos i colors variats, caracteritzada per ésser feta amb fils tenyits per procediments antics, que molt sovint donen diferència de to en un mateix color.

Alforja. Doble sac amb les boques un xic separades, obtingut d'una llargaria de roba doblegada per sos extrems, de manera que en cada un d'ells formi una bossa. Es fabrica de pesos, mides i llistes variades i amb robes diverses, ja siguin de tot cotó retort, cànem o jute crus o blanquejats, ja d'ordit cànem i trama jute, etc.

Alimentació. En les màquines de filatura, quantitat de floca que se'ls dona, o es prenen elles mateixes, per treballar-la.

Entre tintorers, l'addició de noves quantitats de materials a un bany de

tintura, ja usat, per a suplir els que ha absorbit el gènere que hi ha estat tenyit.

Alimentadora. Dispositiu d'una cadena sens fi, de roba o de llistons, que hi sol haver en algunes màquines de filatura per estendre-hi per igual les pesades de floca destinades a ésser treballades per la màquina.

ALIMENTADORA AUTOMÀTICA. La que automàticament regula la quantitat de floca necessària que ha d'entrar a ésser treballada per la màquina.

Alimentar. Afegir una nova quantitat de drogues a un bany ja usat per poder-lo emprar novament.

En filatura, subministrar a una màquina la floca que ha de treballar.

Alizarina. Materia colorant, de procedència vegetal, que serveix per a tenyir el cotó i la llana previamente preparats amb l'aplicació d'un mordent; i, segons sigui aquest, així resulta el matis que se n'obté.

Almadrava. Xarxa d'espart o d'abacà, de grans mides i de variat mallatge, destinada a ésser deixada calada en el mar, formant corredors a tall de laberint, on les tonyines, els delfins i altres peixos grossos són empresonats i després pescats per una altra xarxa deixada en el fons del mar, que en pujar els obliga a aparèixer en la superfície, on són morts per un pescador armat de llança i agafats pels tripulants de dues o tres barques que volten la dita xarxa.

Alpaca. Llana que es talla del quadrúpede d'igual nom.

Teixit amb lligats diversos, ordit cotó, tramat pèl de cabra, que es tenyeix de tots colors i es caracteritza per sa brillantor i rigidesa naturals. S'utilitza per a vestits d'istiu, d'home i de dona.

Amalgamat. Operació de barrejar ordenadament dos o més lligats que molt sovint es fa en la teoria de teixits per obtenir lligats nous.

Amarador. Patró, treballador, que amara els troncs de cànem o de lli.

Amarar. Mullar els troncs de cà-

nem o de lli en les basses amb l'objecte de poder-ne separar convenientment les fibres.

Anar a la canya. Entre tintorers a mà, guiar la roba a l'entrada d'un aparell o dipòsit que en demani una col·locació determinada; operació que es fa valent-se d'una canya o d'un bastonet.

Andana. Prestatge on es fa la cria del cuc de seda, i que després també serveix per a estendre i assecar el capoll obtingut. Es construeix amb canyes o amb fustes i tela metàl·lica. Regularment té tres o quatre pisos i 120 centímetres de llarg per 65 d'ample.

Prat per a estendre-hi les peces de roba que s'han d'assecar, posant-les damunt de l'herba.

Anella. Cert lligat dels fils a les puntes fetes al coixí.

Anescot. Teixit assarjat, d'estam ordinari, que es tenyeix en peça i de tots colors, especialment negre i cafè. En altre temps era utilitzat per les camperoles gallegues. Avui dia el seu nom s'ha substituït pel d'*estamena*, a causa de compondre's d'estam principalment, i és d'ús propi per a hàbits religiosos.

Ànima de corda. Conjunt de fibres de cànem, estopa o jute, disposades a tall de corda, que de vegades s'amaga dins les veritables cordes per engruixir-les o per abaratir-ne el preu.

Animalitzar. Fixar alguna substància d'origen animal damunt les fibres vegetals a fi de poder-les tenyir d'una manera semblant a les de procedència animal. Generalment aquella substància és l'albumina.

Anivellar un cos. Referint-se al cos de la muntura jacquard, és anomenada així l'operació manual de resseguir cada una de les seves malles i deixar-les totes lligades a un mateix nivell.

Antiboloni. Filferro o planxa que algunes vegades hi ha entre cada dues pues de la màquina continua per impedir que es casin els fils.

Anticlor. Nom que reben cada

una d'aquelles substàncies empleades per contrarestar l'efecte perjudicial que podria produir una resta de clor en els teixits.

Anyil. Materia colorant, de color blau, obtinguda per oxidació lenta d'un principi neutre i blanc que hi ha en les fulles de diverses espècies vegetals del gènere *Indigofera*. Serveix per a fer el color blau tina, de gran anomenada en altre temps.

Aparells. Nom que generalment es dona al conjunt de màquines per als acabats dels teixits de llana, així com també a la secció o departament de la fàbrica on són instal·lats.

Apelfar. Fer aparèixer pèl en una o en ambdúes cares d'una roba, que, segons la textura d'aquesta, es produeix en les màquines de tallar, perxar o tondosar.

Apelfat. S'anomena així tot teixit diferent del vellut, però pelut per una o per ambdúes cares, amb aspecte semblant al de la pelfa.

Aprest. Compost d'una o més substàncies amb què s'impregnen els fils d'un ordit o els teixits en l'operació d'aprestar-los.

APREST DISSIMULAT. El que es dona a moltes robes de seda en forma i amb materies que no el descobreixen a primera vista.

Aprestador. Operari industrial especialista en l'aprest de teixits.

Aprestar. Impregnar els fils d'ordit o els teixits d'un compost de substàncies químiques o orgàniques, ja siguin dissoltes o en emulsió, i assecar-los després. En els fils d'ordit té per objecte comunicar-los més resistència per ajudar-los a suportar l'operació del tissatge. En els teixits té per objecte donar-los més aparença amb aspectes de tacte, llustre, caient, etc. Per això l'aprest ha d'ésser més intens i més ben aplicat com més baixa sigui la qualitat del teixit que s'apresti.

Sinònim d'*adobar*.

Aprimar un color. Disminuir son grau de consistència material aclarint la seva pasta.

Aranya. Guiafils de vidre o de filferro gruixut, cargolat en forma de cua de porc, o constituït per una planxeta de ferro amb un tall, que hi ha en moltes màquines de filatura i teixit.

En les metxeres, peça d'acer en forma de trompa, que plega la metxa al voltant de la bobina.

Aranyer. Regle amb moviment de vaivé, que porta plantades les aranyes, en les màquines selfactines i de rodets.

Aranyeta. Sinònim d'aranya, aplicat especialment a les que hi ha en les màquines contínues.

Aranyó (Josep). Primer catedràtic oficial de teoria de teixits a l'Escola Industrial creada per la Junta de Comerç de Barcelona. Fou nomenat en vista del favorable informe donat en 8 d'agost de 1851 per l'Institut Industrial de Catalunya, on ja des de feia cinc anys ensenyava la fabricació de teixits, una de tantes iniciatives catalanes d'aquell temps.

Arbre de cigonyes o de colzets. En el teler mecànic, el que mou les taules mitjançant els dos colzes on van agafats els tirants que el relacionen amb aquelles.

Arbre de dos temps. En les màquines selfactines, el que determina el moviment de la part anomenada *carro* en les seves oportunes evolucions de pujada i baixada.

Arbre de picar. El que hi ha a cada costat del teler mecànic per produir l'etzibada de la llançadora.

Arcada. Cada un dels cordills, generalment de lli, que en les muntures jacquard relacionen els ganxos de la màquina amb els fils d'ordit.

Argenteria. Brodadura amb fils d'or o d'argent.

Armadora. La treballadora que arregla les xarxes, formant-ne peces disposades per a la pesca.

Corda de cànem de les teles per a caçar ocells.

Armallada. Passades de malla gran i de fil gruixut de cànem retort amb

què es reforcen les vores de les peces de xarxa.

Armar. Conjunt d'operacions de disposar una peça de xarxa, reforçant les vores amb fil més gruixut, entestant els arpions i encunyant les teles; a les quals operacions, quan són fetes pel mateix pescador, s'afegeixen també les de posar suros, ploms, cordes, i tenyir la xarxa amb escorça de pi, o sigui, en resum, disposar-la per pescar.

Armer. En les fàbriques d'estampats, prestatges de forma especial apropiada per a sostenir corrons, ja siguin dels gravats, ja plens de roba, etcètera.

Aro. Paraula castellana amb què es designa un collar d'acer, concèntric a les pues de les màquines contínues, per a guiar l'anell corredor.

Arpió. Cada una de les dues o quatre llargaries de 25 a 30 canes en què es troba dividida una peça de xarxa, tal com es sol vendre.

Arracada. Peça intermedia que hi ha en molts sistemes de màquines de taps per comunicar el moviment dels ganxos a les calques.

Arrufats. Efecte d'arrugues que s'obté en els teixits fabricant-los amb dos ordits alternats a seccions de més o menys nombrosos fils i disposats en dos plegadors diferents, un dels quals es fa funcionar amb més tivantor que l'altre perquè els fils d'aquest darrer produeixin les arrugues.

Efecte, imitació de l'anterior, que es produeix en els teixits fabricats amb fils de fibres vegetals, aplicant-los una dissolució concentrada de sosa càustica en certs indrets, valent-se de l'estampació. Les parts de roba que han estat tocades pel càustic queden així arronçades, arrugant-se aleshores aquelles que no ha tocat.

Arruixador. Aparell, usat especialment en la fabricació de xarpeles, per humitejar el teixit abans de calandrar-lo.

Art de bou o de parella. Gran

xarxa en forma de sac, amb dues llargues prolongacions o cames en la part de la seva boca. Es fabrica a mà amb fil retort d'abacà o de cànem. Serveix per a la pesca dita *de fons*, en la qual dues barques, des dels extrems de les cames, l'estiren i arrosseguen pel fons del mar fins que pot ésser llevat en terra.

Art de vaca, artet o artó. Xarxa de pescar semblant a l'art de bou, però més petita, portada per una sola barca, des de la qual és tret a llevada del mar.

Aspi. Aparell per a fer madeixes, consistent en una debanadora generalment sisavada. El que s'usa en la filatura del cotó té un perímetre de 7 pams i $\frac{1}{7}$.

En tintoreria, debanadora semblant a la de fer madeixes, però més llarga, en la qual es col·loquen les troques humides de tint o d'adob perquè s'assequin, voltejant-les dins una cambra d'aire calent.

En la filatura del cotó, quantitat de fil equivalent a 30 troques de 500 canes cada una.

En la màquina de parar, el corró d'aram que es fa baixar dins la pastera, arrossegant l'ordit, amb l'objecte que el fil absorbeixi la cola.

Aquest mot deriva de *aspa*, nom de dues fustes encreuades, com les aspes d'un molí de vent, d'una creu de Sant Andreu, etc., que constitueixen el suport de la debanadora.

ASPI DE PROVA O DE TOC. Aspi petit a propòsit per a obtenir la quantitat de troquillons que cal penjar en l'aparell anomenat *quadrant* per comprovar el gruix del fil.

Aspiadora. Treballadora que cuida del funcionament de la màquina d'aspiar.

Aspiar. Operació de posar en forma de madeixes els fils que es troben en rodets, fusades, etc., valent-se de l'aspi.

Assarjat. Nom aplicat als teixits que tenen el lligat o l'aspecte diagonal de la sarja.

Assortiment. Conjunt de màquines usades en la filatura de la llana cardada.

Astracàn. Classe de vellut de llana o de pèl de cabra, amb el pèl tallat molt llarg i arrissat o llis fent aigües, imitant bastant bé la pell de llana arrissada procedent d'aquella ciutat russa, i que, com ella, s'aplica a folros, abrics, tapaboques, gorres i altres usos consemblants. Va ésser inventat, en 1817, per Antoni Fesquet, fabricant de Nîmes.

ASTRACÀN DE CARAGOL. Aquell les anelles o baguetes de pèl del qual es deixen sense tallar. Va ésser inventat pel mateix Fesquet, l'any 1818.

Atacat. Defecte de tissatge, consistent en un espessiment de passades major del que hauria d'ésser, que es produeix sobre certes extensions dels teixits, degut quasi sempre a un funcionament irregular del mecanisme collador en el teler mecànic.

Atafetanat. Ço que té aspecte semblant al tafetà.

Atapeït. Sinònim d'*atacat*, usat particularment en els teixits de cotó.

Aviador. Noi que en altre temps, en l'estregat dels telers a mà, es dedicava a netejar els ordits de seda.

Aviadura. Sinònim de *llicet*, usat, a la comarca manresana, en la fabricació de sederies i cintes.

Sinònim de *pinte*.

Aviar. En la fabricació de cintes i sederies, netejar l'estès o l'estregat dels ordidors mecànics i dels telers a mà, respectivament, traient-ne les imperfeccions de filatura i de torsió que solen dur els fils de seda.

Avivar. Activar el naixement dels cucs de seda, ja sigui tal com ho feien abans les dones, posant-se la grana del cuc en el pit, i de nit entre els matassos, per escalfar-la, ja en aparells tancats, on s'apuja la temperatura fins a 32° C, necessaris perquè es badi la llavor i neixi el cuc.

Operació de tintoreria que serveix per a donar millor brillantesa als

colors i per a comunicar a la seda el cruiximent nomenat *cracant*.

Avivatge. Operació de sotmetre un teixit o un filat a un bany de certs ingredients que n'avivin el color.

B

Baga. Cada un dels components dels lliços, consistents en un torçal de cotó o de llana o en un fil d'acer, que per sos extrems es fixa en els llistons perxerats. Generalment tenen un ullet en el centre, o bé estan construïdes en forma que permeti dur enfilats el fil o fils d'ordit que convingui, d'acord amb el passat del pinte a què pertanyen.

En la muntura jacquard, el fil retort de cotó que es penja de cada arcada, complint igual finalitat que la бага dels lliços.

Sinònim de *punt*, o *malla*, en les puntes.

BAGA BOJA. La que es fa funcionar amb evolucions de plana, a l'extrem de les vores d'un ordit, quan, a causa del lligat que fan aquestes, es necessita un fil al costat d'elles per a lligar el retorn d'una passada que es ve a col·locar dins la mateixa calada de la passada anterior.

Nom vulgar que també es dona a les calotes de les muntures de glassa.

BAGA COIXA O OBERTA. La que entra en la composició de llicets i lliços destinats únicament a aixecar els fils d'ordit, però no a baixar-los, pel qual motiu no té cap ullet en la seva part central.

Bagarro. Llata de fusta que de vegades hi ha en els telers a mà perquè el teixidor pugui aixecar des del seu lloc la balda que en aquest cas encaixa amb les dents de la roda d'estrella que té el plegador d'ordit, deixant desenrotllar així una porció d'aquest.

Baguilla. Bagueta de fil d'ordit que tot sovint es fa a la cara bona dels teixits durant llur tissatge.

Baieta. Teixit fluix, tot llana o també barrejat de llana i cotó, molt enfeltrat i cobert de pèl per una o per ambdúes cares, d'aplicació industrial i en usos domèstics.

Baietó. Antic teixit de cotó, gruixut, usat per a vestits d'home i d'hivern, avui dia substituït pel *panyo*.

Baioneta. En els telers de fer xarxa, cada una de les peces d'acer, en forma de l'arma d'aquest nom, que treuen la malla de les broques.

Baixada del carro. Moviment que fa aquesta part de la màquina selectina quan s'acosta als corròns ratllats i enrotlla damunt la pua l'aguller de fil que s'havia filat durant el moviment de pujada anterior a cada baixada.

Bala. Porció d'una fibra textil en estat de floca o de troques, embalada i premada en forma generalment prismàtico-quadrada o senzillament ensacada, a propòsit per al transport.

Balancer. En les màquines de filar i de retòrcer, regle longitudinal, amb pues, on es col·loquen els rodets o les fusades, el qual, pujant i baixant alternativament, distribueix, d'una manera convenient, el fil amb què aquelles s'emplenen.

Balón. Màquina usada, en la filatura del cotó i estopes, per espolsar i netejar la floca, traient-ne la pols, fulles, grana, palles, etc., que continui.

Ball. Nom d'origen anglès amb el qual es designa un cabdell gros, d'uns 3 quilos de pes, fet sobre ànima de fusta cilíndrico-acanalada i amb forat central. És una nova forma de remetre els fils d'ordit de canem i de jute, que estalvia el fer-ne troques i llur debanat ulterior.

Ballesta. Cordill que algunes vegades lliga cada lliç amb la calca corresponent en els telers a mà, i també en els mecànics, quan tenen els centrícs col·locats en llur interior.

Banc. Artefacte de fusta, molt reforçat, de què els teixidors a mà se servien en altre temps per a enrot-

llar els ordits sobre el plegador destinat a ésser col·locat en el teler.

BANC DE MANUAR. Nom donat també a la màquina manuar.

Bancada. En els telers, cada una de les dues grans peces laterals que, junt amb els travessers, formen ço que és nomenat *gabia del teler*.

Tauell encoixinat sobre el qual és col·locat el drap per sotmetre'l a l'operació d'abaixar-lo.

Bandera. En les fàbriques de teixits, conjunt de mostres, de diferents dibuixos o colors, que es teixeixen en un mateix tros de roba en confeccionar un nou mostruari.

Bany. Porció de líquid preparat per tenyir, mordentar, fixar, etc., les peces de roba o les troques de fil, o per fixar, neutralitzar, oxidar, etc., els colors estampats en aquelles.

BANY ESGOTAT. El que ja no conté prou materia colorant per a poder ésser utilitzat novament, a causa d'haver estat fixada en sa major part en el gènere que abans ha tenyit.

BANY RIC. S'anomena així el bany que, malgrat haver servit ja una o més vegades, encara conté materia colorant en quantitat regular.

Banyar. Operació d'impregnar el fil o les robes amb el líquid d'un bany.

Banyó. Cada un dels botons còncics que sobresurten, en cada cara del cilindre, en la màquina jacquard i en els jocs de calaixos, servint per a arrossegar el dibuix.

Forat, en els cartrons d'aquest dibuix, que encaixa amb un banyó del cilindre.

Barba. Efecte de trencar-se un o més caps, de metxa o fils, en l'ordidor, i en les màquines per a la filatura del cotó i de la llana, ja sigui a causa d'algun desperfecte de la màquina, ja per descuit de l'operaria que la cuida.

Defecte d'estampació que generalment es produeix quan el rasquet de la màquina d'estampar no està ben ajustat.

Sinònim de *mudada* en les filatures del lli, cànem i jute.

BARBA FLUIXA. En la filatura del cotó, accident d'affluixar-se tots els caps de la màquina metxera.

Barbes. Rebuig que es produeix en la preparació de l'estam.

Barca. Caixa de fusta, en forma de pastera, que serveix per a contenir el líquid d'un bany on s'han d'immergir les peces de roba o les troques de fil durant les operacions de llur tintura.

Barcada. Quantitat de cotó, llana, etcètera, disposada en floca, troques o peces, que es pot tenyir tota d'una vegada en una mateixa barca.

Barga, bargues. Les eines de bargar.

Bargar. Separar la part llenyosa de les fibres, en el cànem i lli, després d'amarats.

Bargó. En tintoreria, cavallet o suport on es deixen les canyes o barres que sostenen les troques molles, a fi que s'escorrin.

L'aparell de bargar.

Bargonar. Acabar de netejar les fibres del lli o del cànem després de bargats.

Barra. Bastó de fusta disposat a alçaria a propòsit per a fer passar damunt d'ell les robes acabades de teixir, amb objecte d'examinar-les còmodament contraclaror i poder veure si el teixit és uniforme o no; operació que sol fer-se amb els teixits d'ordit cotó i tramat llana fabricats a mà i destinats a ésser perxats i batanats.

Barrau i Cortès (Jacint). Mecànic català, nascut a Reus en 1810, que en 1858 inventà el sistema de teixir dues peces de vellut per ordit a la vegada, l'una al damunt de l'altra, fent que els fils de l'ordit de pèl entrellacin alternativament amb el teixit de basament de cada peça, els quals teixits estàn un xic separats segons l'alçaria de pèl volguda, ço que queda obtingut una volta tallats els fils de l'esmentat ordit, entremig de les dues peces; operació que té lloc en el mateix teler a mesura que es van fabricant les

dues peces de vellut. Va fer aplicació pràctica d'aquest invent en la seva pròpia fàbrica de velluts, situada al carrer de Ramis (Gràcia-Barcelona). No fou sortós en el negoci, veient-se precisat a vendre la patent del seu invent a l'estranger, a la casa anglesa Lister & Co., de Bradford, de la qual ha esdevingut gerent l'antic contramestre català que En Barrau havia tingut a les seves ordres i de bell antuvi havia anat allí a dirigir el funcionament dels telers sistema Barrau. Aquest morí a Barcelona en 1884.

Barreja. Mescla de diverses bales de cotó que es fa en les filatures per unificar la qualitat de totes elles.

En les filatures de llana, mescla de diverses quantitats de floca, tenyides de colors diferents, que es fa per obtenir fils d'una tonalitat especial.

Barretes. Llistons de fusta o de metall que es passen entre les malles superiors de les muntures jacquard per substituir lliços de pujada o lliços i rebatens a l'ensem.

Conjunt de diverses barres rodones de ferro, amb els caps aixafats, que hi ha en les màquines de parar, per a esclariar els fils d'ordit, ja secs, abans d'ésser enrotllats en el plegador.

Barretina. Gorra teixida manualment o mecànicament, a punt d'agulla, en forma de bossa allargada, senzilla o amb folro. Sol ésser de llana i de color unit, roig o negre o morat. És característic de la gent de raça catalana.

BARRETINA DE DOS CAIRELLS. La fabricada amb folro, produint un doble fons de color diferent: verd, blanc o negre en un dels cairells, i vermell en l'altre.

BARRETINA MUSCA. La de color morat.

Bàscula. Mecanisme de la màquina metxera que determina el moviment de la corretja dels cons.

Base d'evolucions. En la teoria de teixits, ordre en què es combinen o resulten combinats, en un lligat o

dibuix, els punts d'encreuament prens i deixes de cada fil d'ordit amb totes les passades del curs, i el de cada una d'aquestes amb tots els fils.

Basta. En els teixits, llargaria lliure de fil d'ordit o de trama, originada per un cert nombre de punts d'encreuament iguals i consecutius.

Bastejar. L'efecte de produir-se bastes indegudes en una roba en l'acte de teixir-la.

També es diu que bastegen aquells dibuixos que tenen bastes molt llargues o en molta quantitat.

Bastigi. En el teler de brodar a mà, rectangle de fusta format per quatre llistons: dos amb una veta clavada, on es cus la roba que s'ha de brodar, i altres dos més curts travessant els caps dels primers i proveïts de forats o de rosca on es posen clavilles o femelles, també de fusta, per graduar la tivantor que es vol donar a la roba.

Batàn. Màquina usada, en la filatura del cotó, amb l'objecte de continuar la neteja i disgregació començada en les obridores.

En la màquina jacquard, el conjunt del cilindre i del bastidor oscil·latori que l'aguanta.

Mecanisme aplicable a les taules dels telers amb què es fan els teixits estrets, com vetes, galons, cintes, etc., fabricant-ne diversos d'un cop, tants com en càpiguen en llur llargaria.

Màquina d'enfeltrar els draps de llana.

BATÀN DE CINTES. El mecanisme dels telers de cintes per a fabricar-ne diverses al mateix temps, segons en càpiguen en llur amplaria, portant la llançadora o llançadores necessàries per a cada cinta.

BATÀN DE NASSOS. Antiga màquina per a enfeltrar els draps de llana.

BATÀN ESPOLINADOR. Mecanisme per a espolinar, que s'aplica a les taules dels telers. Fou inventat, vers la primera meitat del segle XIX, per un fabricant de Lió nomenat Meinier.

BATÀN OBRIDOR. El primer batàn

per on es fa passar el cotó en procedir a la seva filatura.

BATÀN TELADOR. En la filatura del cotó, el batàn que el disposa en forma de tela.

Batanar. Operació d'enfeltrar els draps de llana, que es verifica mitjançant el dibuix, que hi ha en el joc de calaixos d'agulla.

Bataner. Patró o treballador en la màquina batàn de masses.

Batanet. Petit batàn, per al moviment del dibuix, que hi ha en el joc de calaixos d'agulla.

Batavia. En la teoria de teixits, nom que generalment es dóna a la sarga amb bases d'evolucions que consten de dues xifres majors que la unitat.

Batista. Teixit de lli amb lligat de plana, blanc i molt fi, que s'utilitza en la confecció de mocadors de butxaca i robes d'ús interior.

Teixit de cotó, també molt fi, imitació de l'anterior i d'iguals aplicacions.

Bengalina. Teixit amb lligat de plana, ordit seda i trama llana, ambdues materies tenyides d'igual color ja abans del tissatge. Es caracteritza pel cordonet bastant marcat que presenta en direcció de la trama. Té moltes aplicacions dins la confecció de vestits per a dona.

Bentim. Borra de canem que s'arplega sota les màquines cardes i com a rebuig del pentinat a mà. Serveix per a fer cordes, ànimes i fils de classe baixa.

Bernat, borinot. Contrapès de l'antiga màquina bergadana de filar, on servia per a fer pujar la part anomenada *carretó*.

Bernia, burell. Roba basta de llana, de color roig fosc semblant al de la castanya.

Biaix. Lleugera desviació de les formes gravades en un corró dels d'estampar, respecte de la seva generatriu, que es fa a fi d'evitar cops amb la peça rasquet.

BIAIX DE LA LLANÇADORA. L'angle que formen les cares inferior i pos-

terior d'aquell utensili, el qual angle ha d'ésser exactament igual al que té el biaix de les taules del teler on funciona la dita llançadora.

BIAIX DE LES TAULES. Angle (de 85° regularment) que el pla de taules forma amb la guieta del darrera en la majoria de telers.

Biela trencada. Tirant articulat que tenen alguns telers de sederia i de llaneria per produir el moviment de les taules. Sol aplicar-se en telers amples, pel major espai de temps que deixa a la llançadora per a fer cada passada.

Bitlla. Quantitat de trama de qual-sevol materia, que es col·loca dins la llançadora per ésser esmerçada. Va enrotllada de diferents maneres, segons casos: en la majoria, ho és damunt una peça de fusta tornejada o un tub de cartró; però en el jute, canem i lli també es disposa enrotllada sobre ella mateixa, sense res que l'aguanti.

La peça de fusta tornejada o el tub de cartró sobre els quals s'enrotlla la trama per poder-la esmerçar.

Bitllaire. La treballadora que cuida el maneig de la màquina de bitlles.

Bitllera. Post de fusta guarnida amb claus, plantats una mica inclinats, en els quals es col·loquen les bitlles de trama en distribuir-les als diferents telers d'una fàbrica.

Bitllot. En les màquines contínues, espècie de bitlla grossa, de fusta o de cartró, sobre la qual s'enrotlla el fil d'ordit.

Blanqueig. L'acció o efecte de blanquejar.

Establiment industrial, o secció d'una fàbrica, on tenen lloc les operacions de blanquejar peces de roba o troques d'un filat qualsevol.

BLANQUEIG AL PRAT. Procediment per a blanquejar, cada dia menys usat, que consisteix en estendre el fil o tela damunt un prat d'herba, traient partit de la influència que l'ozó que se'n desprèn exerceix sobre les fibres textils.

Blanquejador. Qui té per ofici o indústria el blanquejar.

Blanquejar. Sotmetre els filats o els teixits a un conjunt d'operacions que tenen per objecte treure'ls la matèria colorant que porten per natural, i així fer-los tornar blancs.

Blau d'indi. Matis produït per l'anyil.

Blau tina. Nom vulgar del blau d'indi.

Ble. Veta, trena o conjunt de diversos fils de cotó reunits sense torsió, que s'usa en llanties i altres utensilis de fer llum.

Blonda. Punta de molt bona qualitat, teixida amb dues classes de seda: l'una fluixa, o trama, i l'altra molt torta, o granadina. La seva fabricació és originària de França, on es coneixia amb el nom de *blonde* per ésser confeccionada amb seda crua, del color ros de la qual prengué el nom, encara que més endavant se'n fabricà d'altres colors. A Catalunya s'havia fabricat a mà en força quantitat, especialment en els pobles de la Costa de llevant, d'on també s'exportava a l'estranger. També es fabrica mecànicament.

BLONDA BARREJADA. La fabricada amb mitja passada i seda trama. D'aquesta categoria són les conegudes per *blonda catalana* i *blonda valenciana*.

BLONDA BRILLANT. La de fabricació manual, la brillantor de la qual prové d'ésser feta amb seda fluixa i de teixit bastant espès.

BLONDA BRUSEL·LA O GLASSETA. Punta feta amb seda granadina i teixida a mig punt, donant un teixit molt tenu i delicat, que forma reflexos transparents.

BLONDA DE «CASTAÑUELA». Variat de l'espanyola, de la qual sols es diferencia per tenir el rosari d'ullets.

BLONDA DE DOS TONS. La de fabricació manual en la qual s'ha produït l'efecte de clarobscur pel punt de clos i el mig punt.

BLONDA ESPANYOLA. La caracteritzada per ésser ornamentada amb

flors molt pronunciades i tenir l'onda grossa.

BLONDA GRANADINA. La teixida exclusivament amb aquesta seda.

BLONDA MATE. Aquella l'efecte de la qual s'obté pel retort de la seda, que dóna un teixit menys clos.

Bobina. Tub ple de fil de cotó, obtingut en màquina continua, ja sigui de les de filar o de les de retórcer.

Bobinadora. Sinònim de *bobinuar*.

Bobinet. Bitlla gruixuda, amb una petita ànima cònica de fusta anomenada *culetxo*, que produeix la màquina metxera en la filatura de les borres de cotó.

Bobinuar. Màquina per a emplenar els rodets amb fil d'ordit, que s'usa en les fàbriques de teixits en empena. És paraula presa oralment del francès.

Boina. Peça de gènere de punt, de forma rodona, fabricada mecànicament, de llana i colorllis o amb dibuixos, propia per a cobrir-se el cap els homes.

Boixa. Dispositiu existent en moltes màquines de blanqueig i aprestos per a regular la pressió d'algun corró. Es format pels extrems de dues barres roscades en una mateixa peça de ferro, però amb rosques de direcció inversa entre elles.

Boixet. Panillo, fuset, bobina i contrapès a l'ensem, que, en un cert nombre, serveix per a fer puntes al coixí. Consisteix en una peça tornejada de fusta, de boix generalment (d'on li prové el nom), o també d'os o metall, de forma apropiada per a contenir una certa quantitat de fil, l'extrem del qual es fixa damunt el coixí en què previament s'ha estès el patró, el traçat del qual es segueix amb els fils dels boixets.

Bolet, boletet. Crosta que es produeix en les troques de seda greix, degut a la matèria gomosa que s'agrega el cuc de seda i que s'asseca en els punts de contacte amb els braços de l'aspi o debanadores on s'enrotlla la seda durant les operacions de la

seva filatura, dificultant-ne després la torsió, pel qual motiu, aleshores, s'acostuma mullar abans dites crostes tenint-les algunes hores en un bany d'aigua amb vaselina o sabó.

Bolítx. Xarxa de pescar, encara més petita que l'art de bou, i de malles també més petites o cegues, a propòsit per a agafar peix petit.

Bolla. Segell de plom o de cera que en altre temps es posava en els teixits catalans per distingir de quina fàbrica procedien.

El dret que es pagava per vendre les dites robes. Hi ha qui opina que es posà, a les darreries del segle XIII, per ocórrer a les immenses despeses que ocasionava la defensa del país contra els pirates i les fraudulentos entrades de robes. Fou abolit per Carles III a sol·licitud de Catalunya.

Bollador, bollaire. El que en altre temps posava els segells anomenats *bolles* en els teixits de fabricació catalana.

Bollar. Operació de posar un segell de plom als teixits catalans, que es feia en altre temps per conèixer de quina fàbrica eren.

Bombatxo. Teixit de cotó, amb lligat de plana, que es caracteritza pels seus dibuixos de vions blancs sobre fons blau tina, a propòsit per a poder-se rentar. S'utilitza en la confecció de pantalons d'home d'on li ve el nom.

Bombo. Cilindre de bastant diàmetre que es troba en moltes màquines i aparells de la indústria textil, construït de diferents maneres, segons la seva utilitat. Així, en les màquines d'aprestar i de parer és metàl·lic i pel seu interior circula vapor per assecar les peces de roba humides o els ordits aprestats, que es posen en contacte amb la major part de la seva superfície; en els aparells llegidors usats per al picatge de cartrons jacquard, és de fusta, per guiar la munició de cordes que hi ha en aquells; en molts casos és buit perquè resulti lleuger, etc.

Bombosí. Teixit de cotó, blanc, assarjat i llistat, del qual les dones fan peces d'ús interior. La seva aplicació decau molt.

Bony. Desigualtat en el plegat d'un fil damunt un rodets, originada per una irregularitat indeguda en el funcionament de la màquina on ha estat emplenat el rodets.

Bonyiga, buina. Excrement de bous o vaques usat en tintoreria, especialment abans, en les peces mordentades que s'havien de tenyir amb alizarina, amb l'objecte que tinguessin millor blanc.

Bonyigar. Sotmetre les peces de roba a un bany la materia principal del qual és l'excrement de vaca.

Bordó. Ratlla amb relleu, obtinguda longitudinalment en els teixits mitjançant fils gruixuts o en gran nombre, o per efecte del lligat, o també pel de les operacions a les quals s'ha sotmès la roba.

BORDÓ VESTIT. El que s'obté rebrint un o més fils d'ordit amb un altre que evoluciona en ziga-zaga per damunt d'aquells, degut al lligat de glassa que se li fa teixir.

Borla. Reunió de molts fils de seda, llana, etc., lligats per un de llurs extrems per formar ja sigui una espècie de bola o plomall estarrufat, ja un pom de fils penjants, que s'utilitza com a adornament.

Borra. Fibra curta de qualsevol materia textil, que se separa de la floca en les màquines de filatura, o que s'arrenca dels teixits en l'acte de perxar-los.

En general, rebuig d'una fibra textil.

Borraire. Comerciant en borres i altres rebuigs de filatura i tissatge.

També es diu de qui fila les borres i en fa els teixits muletons.

Borrall, borralló, borrallonet. Petita porció de fibres aglomerades.

Borrallut. Persona o cosa bruta, carregada de borra.

Borràs. La part més basta de l'estopa de cànem sense netejar.

El teixit bast, a la plana, que es fabrica amb aquella estopa.

Borrassa. Especie de llençol, fet amb roba de canem o de jute, que serveix, a pagès, per a aplegar olives.

Borriga. Sinònim de cargolí.

Nusos continguts en els fils de fantasia.

Bossa. Tela sens fi, de cuiro, que hi ha en moltes màquines de les usades en filatura.

Bot. Dipòsit, generalment de forma cilíndrica, de llauna o de cartró pedra, que s'emplena de fibra textil en l'estat anomenat *de veta*, en les màquines cardes i manuars, servint per a transportar-la a les màquines que segueixen en l'ordre de les operacions de filatura.

Bóta. En l'ordidor d'igual nom, gran debanadora sobre la qual s'enrotllen les seccions o faixes de l'ordit a mesura que es va fent.

En la carda, el cilindre major, cobert amb el raspall metàl·lic anomenat guarnició.

BÓTA DE NASSOS. L'anomenada també *porcupina*, en el batàn obridor.

Botera. En la filatura del jute, operaria encarregada de manipular la col·locació dels bots en les màquines on són necessaris.

Botifarra. Desigualtat en els filats de jute, consistent en un excés de gruix produït en la màquina de filar-los.

BOTIFARRA NEGRA. A Sabadell i a Terrassa, nom que es dóna a un teixit negre, generalment ordit llana i trammat cotó, amb lligats derivats de setins regulars de 13 punts, que s'utilitza per a vestits d'home. Es diu en sentit una mica despreciatiu, per ésser una roba de classe baixa, fabricada amb barreja de molts rebuigs.

Botxa. Apilotament de jute, perjudicial a la precisió de la carda en gros, que algunes vegades s'hi produeix, en la filatura d'aquella fibra.

Enramada que es fa en les andanes on es cria el cuc de seda, amb l'objecte que s'hi enfil a filar el capoll.

Bou. Bestreta que el fabricant de

teixits fa al treballador, segons costum particularment arrelat en altre temps en l'ofici de teixidor, i que consisteix a pagar per endavant el tros de roba que està prop d'acabar-se de teixir.

Branquillons. En les blondes, els torçals o sedes, més gruixuts que els altres de la blonda, que ressegueixen el dibuix i serveixen per a marcar les branques de les flors i fulles.

Bregador. El que brega el canem o el lli.

Bregadora. Instrument de fusta, en forma de banc, que serveix per a realitzar l'operació manual de bregar el lli o el canem. Té uns 8 o 10 pams de llarg, i la seva superfície presenta dues o més canals longitudinals, dins les quals encaixa una peça empuada per un cap i amb un agafador en l'altre, per moure-la amunt i avall, agafant entremig les branques del lli o del canem.

Bregar. Operació de masegar el jute i el canem amb l'objecte de separar-ne la matèria vegetal que envolta la fibra.

Bresolada. Classe de cordill bresolí gruixut i tan tort com és possible.

Bresolí. Cordill de bri de canem o de lli amb nou caps encallats i retort en direcció al revés de la usual. Es ven plegat en madeixes cargolades fortes, a tall de bastó, cada una de les quals té tants cordills de 25 canes de llargaria com unitats el nombre del fil.

Bressol. Mecanisme oscil·latori, sistema Nuttall, per a produir el moviment dels lliços en el teler mecànic. Quasi ja no s'usa.

Bri. Nom que els corders donen a les fibres de canem de primera qualitat en la classificació que en fan en pentinar-lo.

Antic teixit a la plana, de canem cru, que servia, a pagès, per a fer els llençols del mateix nom.

Brída. En molts sistemes de teler a mà, combinació de cordes, amb un pom o agafador de fusta, mitjançant la qual el teixidor etziba la llançadora,

En els telers mecànics amb joc de picar del sistema de garrot, corretja que va de calaix a calaix, lligada amb les peces de cuir anomenades *orelles*. Té per objecte aturar l'impuls de la llançadora quan entra en el calaix.

BRIDA DEL CAP DE TAULES. En els telers mecànics amb garrot, en el joc de picar, tros de cuir que, donant la volta per sobre l'extrem del calaix, està travessat per la barreta guiatac, servint per a retenir la peça, també de cuir, anomenada *orella*.

BRIDES DEL TIRANT. En el teler mecànic, les dues peces d'acer en forma d'U amb què es tanquen els caps de cada tirant de les taules per lligar-lo amb els muntants d'aquestes i amb els colzets de l'arbre principal del teler.

Brigada. Secció de telers que es confia a un mateix contramestre.

Brillanté. Teixit blanc, de cotó, amb dibuixos jacquard, caracteritzat per la lluentor que se li dona en els acabats, d'on li ve el nom; i produeix tonalitats de clar i obscur, en els efectes d'ordit i de trama, segons com li ve la llum. És mot pres oralment del francès.

Brisoli. Torçalet de seda usat d'ànima per a reforçar els traus.

Broca. En les llançadores, fus d'acer amb una molla longitudinal, que travessa i aguanta la bitlla de trama.

En els telers de fer xarxa, peces de filferro que disposen el fil en forma a propòsit perquè successivament es pugui fer cada un dels rengles o passades de nusos de què es compon el teixit de xarxa.

Brocard, brocat. Roba de seda teixida amb or o argent. Prengué el dit nom de les broques sobre les quals estaven enrotllats els fils metàl·lics amb què es fabricava; però avui dia s'aplica el mateix qualificatiu a tot teixit de seda amb dibuixos de flors o altres adornaments.

Brocatell. Classe de domàs gruixut, ordit seda i trama cotó, que s'es-

tila en tapisseria, i també el de tot seda usat en vestits femenins.

Brocater. El que treballa les robes anomenades *brocats*.

Brodador. El patró o treballador que es dedica a l'art de brodar.

Brodadura. Acció de brodar.

Cosa brodada.

Brodar. Ornamentar els teixits dibuixant sobre d'ells amb passades d'agulla, esmerçant fils de cotó, llana, seda, argent, etc., cosits i aplicats a mà, o valent-se de màquines especials, de les quals n'hi ha de dues classes: les que tenen per tipus el teler de brodar sistema Heilman, i les màquines de brodar d'estil semblant a les tan conegudes màquines de cosir. Els brodats més rics, fistons, flors, inicials, monogrames, entredosos, etc., són obtinguts amb el primer; els brodats a punt de cadeneta i altres semblants, especialment usats en tapisseria, són obtinguts amb les segones. Demés, altres brodats més especials, com són aplicació de fils gruixuts, trenetes, vetes, etc., tenen també màquines de construcció a propòsit, però una mica semblants a les de cosir.

Brodar. El dibuix llest i acabat que resulta de l'operació de brodar.

BRODAT A LA BASTA. El que s'obté a mà fent passades d'agulla de l'un cantó a l'altre del dibuix, que queda sense relleu. Generalment és inclinat en lloc d'horitzontal.

BRODAT AL CORDONET. El d'un realç prim i sempre del mateix gruix.

BRODAT AL REALÇ. Aquell en què les figures o adornaments sobresurten marcadament del pla de la roba.

BRODAT AL TAMBOR. El que s'executa disposant la roba sobre un bastidor circular que, per la seva forma, recorda la d'aquell instrument músic.

BRODAT AL TELER. El que es fa valent-se d'aquest estret.

BRODAT D'APLICACIÓ O SOBREPOSAT. El que es fa brodant les figures o adornaments separadament i aplicant-los després al camp de la tela.

BRODAT D'IMAGINERÍA. El que representa imatges o figures.

BRODAT QUÍMIC. Imitació de les puntes guipur fetes a l'agulla, que s'obté brodant amb cotó sobre una roba o glassa de fibres vegetals (llana o seda) que després es destrueix o es crema químicament sotmetent el conjunt a un bany alcalí.

Bronc. Tipus de llana originari d'Anglaterra, contraposat al que s'anomena *merino d'Espanya*. Es caracteritza per les seves brillantor i resistència i per una llargada de fibra que oscil·la entre 15 i 30 cms.

Brossa de rasquet. Defecte d'estampació produït per una brossa que s'ha interposat entre el rasquet i el corró de les màquines d'estampar.

Brunyidor. Corró de fusta, cobert amb raspall metàl·lic de l'anomenat *guarnició*, però de pua recta, llarga i fina, que serveix per a acabar d'afinar les guarnicions de la màquina carda després d'haver estat esmerilades.

Buata. Tela gruixuda de cotó en floca, engomada per ambdúes cares per donar-li certa consistència, que serveix per a farciment en treballs d'enconxar. Mot d'origen francès.

Bufanda. Peça de roba llargaruda, feta de gènere de punt o de teixit especial de llana, seda, etc., que s'usa per a abrigall del cap i del coll.

Bugidor. Barra o garrot de fusta, bastant fort, que serveix de palanca aplicant-lo per mitjà d'una corda, regularment a cada extrem d'un plegador, en l'operació d'enrotllar-hi un ordit fet a mà.

Buidabots. Màquina empleada immediatament després de la pentinadora en la preparació de l'estam o llana pentinada.

Bundel. Adaptació fonètica de la paraula anglesa que s'usa com a mida per determinar la numeració dels filats de lli, cànem i jute. Equival a una llargaria de 60,000 iardes, o sigui de 54,863 metres.

Burat, buratí, burell. Diferents articles de llana.

Burrita. Mena de nus usat per a nuar. Es fa retorcent amb destresa els caps dels dos fils que es volen nuar, de manera que es recargolin sobre ells mateixos, quedant així agafats.

Afegit, semblant a l'anterior, que es fa en les màquines de filar en remeiar una metxa trencada.

Bussaina. Nom vulgar de l'extret de Cuba.

C

Cabàs. Peça en forma de senalla amb dues nanses, que serveix per a tragar. És teixida amb llata d'espargol o de palma.

Cabdell. Pilota, més o menys rodona, que es forma enrotllant un fil sobre ell mateix.

Cabdellar. Enrotllar un fil, corda o cordill per fer-ne un cabdell.

Cabdellet. Cabdell petit.

Cabestrera. El conjunt de caps de fils d'un ordit, a tall de serrell, que queda en els telers després de tallat un tros de roba acabat de fabricar.

Cabria. Aparell de retòrcer a mà, semblant a la roda de corder, però més potent, per a obtenir fils o cordes amb torsió forta.

Cadell. Troqueta petita, de fil o de seda, per a cosir, brodar, etc., destinada a la venda a la menuda.

En passamaneria, reunió de molts fils per a fer borles.

Cadena. Disposició, imitant les malles d'una cadena, en què els ordits s'entortolliguen sobre ells mateixos quan han d'ésser tramesos en fardells al fabricant de teixits, el qual aleshores els enrotlla sobre plegadors amb l'aparell anomenat *politre*.

Unió de diferents troques de manera que cada una es lliga amb l'extrem d'una altra, formant un seguit que pot treballar-se com les peces arrugades a tall de corda en l'operació de blanquejar-les.

Conjunt de peces de roba, lligades pels caps, amb l'objecte de passar-les per un aparell o màquina, unes a continuació d'altres.

Cadeneta. Mena de cosit, costura o brodat que es fa a mà i a màquina, amb un o dos fils respectivament.

Passades de malla amb fils més gruixuts fetes a les vores de les xarxes per reforçar-les.

Treball de ganxet que disposa el fil en forma de cadena.

Caient. Condició de la roba, en certa manera contrària de l'anomenada *carta*, que se li dona amb certes menes d'aprest, fent-la d'un tacte flonjo.

Caixa de tintura. Aparell per a tenyir les peces de roba disposades de la manera dita *a la corda*.

CAIXA DE VAPORAR. Gran cambra d'obra, o de planxa de ferro, per dins la qual circula continuament vapor d'aigua i es fan passar mecànicament les peces de roba, per fixar els colors estampats en ella o per sotmetre els fils d'ordit o de trama a l'acció del vapor en l'operació de vaporar-los.

Caixes. Nom que els teixidors de seda en teler a mà donen a ço que altres teixidors anomenen *taules*.

Caixú. Sinònim de *cato*.

Calada. Angle o obertura que, a cada moment precis de passar la llançadora d'una banda a l'altra del teler, es produeix en els fils d'un ordit, aixecant-ne una part, a fi que en cloure's empresoni el fil de trama deixat escapar per la llançadora, aconseguint així el primer efecte de teixit.

CALADA BRUTA. Aquella que es produeix quan els fils d'ordit no queden tots col·locats a l'alçada necessària, obstruint, per consegüent, el pas de la llançadora.

CALADA FORÇADA. En el teler mecànic, la que s'obté amb els mecanismes que mouen els lliços tenint-los travats per dalt i per baix, sense cap auxili de molles.

CALADA NETA. La que es produeix quan els fils d'ordit queden tots exac-

tament col·locats a l'alçària precisa per a deixar ben lliure el pas de la llançadora.

Calaix. Cada extrem de les taules dels telers, on s'ajoca la llançadora esperant ésser etzibada.

Calandra. Màquina d'ensetinar la roba.

Calandrar. Donar llustre a les robes ensetinant-les valent-se de la màquina calandra.

Calar. Treure fils o fer forats en una roba per al seu adornament.

Calat. Adornament de forats que algunes vegades es fan en les robes, ja sigui a mà traient-ne fils, ja sigui mecànicament, en la màquina de brodar, mitjançant repetides punxades que materialment tallen el teixit.

CALAT DE PANILLO. El que s'obté en el teixit de fer puntes.

Calca. En els telers a mà, cada un dels llistons de fusta, situats en llur part interior, que el teixidor apreta alternativament amb els peus fins a fer-los tocar en terra; el qual moviment produeix el d'aixecar els lliços.

En el teler mecànic, nom de diverses palanques, en el mecanisme dels lliços, de les quals depenen aquests.

Cada una de les peces de la maquineta de lliços que els mouen i porten penjats.

Calderer. En els rentadors de llana, l'encarregat de vigilar el foc de la caldera.

Caldo de la llana. La dissolució de la suarda.

Calota. La mitja malla de la muntura de glassa. És mot pres oralment del francès.

Calquejar. Acció del teixidor en apretar amb els peus, en el teler a mà, els llistons de fusta anomenats *calques*.

Calquejat. Ordenació per la qual es regeix el teixidor en teler a mà per apretar les calques amb els peus, segons el lligat a obtenir.

Cama. Cada una de les peces de roba que entren juntes en un aparell o màquina dels usats en l'acabat dels teixits.

En les mitges, la part compresa entre el genoll i el taló.

Camacoix. Defecte del fil retort, originat de tenir ja un dels caps el mal de fer cargolí, o el d'ésser menys ti-vant o més gruixut que els altres.

Cama curta, cama llarga. S'aplica, en la fabricació de panes, a aquells plomalls de pèl que, després de tallats, presenten alçaries diferents de la que convé.

Cambrai. Tela blanca de cotó, molt fina, amb lligat de plana, que pren nom d'aquella ciutat francesa, que és on començà a fabricar-se.

Cambró. Peça de ferro fixa en les caixes dels antics telers de seda, on servia de guia a la llançadora.

Camell. Nom vulgar que molt sovint es dona a la màquina bobinuar. És traducció del francès. A la co-marca manresana, per corrupció de l'enguatge, és també anomenada *canell*.

Cameta. El fil de cotó doblat a dos caps, però sense torsió, que usen els fabricants de vetes com si fos un sol fil, i que reben ja preparat en la dita forma del mateix fabricant de filats.

Camí. En la muntura jacquard, espai de la post que ocupen les arca-des necessaries per a aconseguir el curs de major dimensió que permeten les agulles utilitzades per la màquina.

Camisa. Tros de roba que s'enrot-lla al voltant d'un cilindre dels que hi ha en moltes màquines d'aprest, tint, estampar, etc., amb l'objecte que doni una pressió més suau.

Camp. Parlant de teixits i pin-tats, espai sense dibuix.

Campanar. Conjunt dels pilars del torn de seda.

Campetxo. Estella, raspadura, en-cenalls, extret líquid o sec, de la soca de l'arbre *Haematoxylum Campechia-num*, que creix naturalment en l'es-tat mexicà del mateix nom, i el cultiu del qual s'ha propagat a altres països, especialment Haití, La Martinica, i La Guadalupe. Es de molta aplica-ció en tintoreria, i se'l falsifica amb

l'extret de castanyer espessit amb me-lassa.

Canà. Artefacte de fusta per a amidar i disposar la roba en forma de plecs, seguint el procediment anome-nat *acananar a ganxos*.

Canari. En les màquines per a la filatura del cotó i del jute, peça de ferro o de metall groc que va col·lo-cada entre els collarins dels corròns de pell amb l'objecte de comunicar-los la pressió necessaria per al bon esti-ratge de la materia textil que es treballa.

Canem. Fibra textil provinent de la planta *Cannabis sativa*, L., que es cultiva a Europa. S'utilitza en cordi-lleria i en la fabricació d'algunes teles. Les seves fibres tenen un diàmetre que varia entre 0'013 i 0'052 mil·lí-metres, amb una llargaria de 6 a 55. Els corders, en pentinar-lo, en fan la següent classificació, per ordre de qualitat : bri, puada, estopes de primera classe i de segona classe. Els rebuigs que se n'obtenen reben el nom de *bentim*.

CÀNEM DE MANILA. Nom que tam-bé es dona a l'abacà.

Canemàs. Roba feta amb l'estopa del canem i la seva imitació en cotó, sobre la qual es brodava amb seda o llana de colors per fer-ne diferents aplicacions casolanes, i que també servia abans, en els col·legis de nenes, per a exercitar-se en ço que es nomena *tetxado*. A tal fi, aquesta roba era molt clara de fils i de passades, per-què marquessin una especie de retí-cula que servia de pauta per al brodat subsegüent. Així, doncs, la separa-ció d'uns a altres fils i passades ha d'ésser molt ben feta, puix altrament el brodat surt desfigurat; motiu pel qual la fabricació d'aquesta roba és bastant delicada.

Canemuixa, clamuixa. Materia in-crustant, riscla, palla o part llenyosa del canem, que uneix unes fibres amb altres després d'amarat, i que se se-para de la floca, un cop bregada i seca, ja sigui a mà valent-se de l'espada-

dora i el banc d'espadar, ja sigui mecànicament.

Canó, canonet. Bitlla curta i d'un diàmetre uniforme, antigament feta de canya, pròpia del tissatge a mà.

Dipòsit cilíndric de fusta, os o metall, etc., per a guardar-hi agulles de cosir o de fer mitja.

CANÓ DE FER MITJA. Sinònim de *panillo*.

FER CANONS. Entre teixidors en telers a mà, l'operació de posar el fil de trama en els accessoris del teixit anomenats *canons*.

Canoner, canonera. Qui posa el fil de trama en els canons per a teixir, valent-se del senzill aparell anomenat *torn o rodina*.

Cantera. Sinònim de *fileta*, que serveix especialment per a anomenar la que es disposa en els telers a mà per fabricar vellut, ris i altres articles amb màquina jacquard, en els quals cada fil dels que fan el dibuix ha d'anar independent dels altres en un petit rodet, perquè així es pugui desenrotllar en la proporció que l'absorció del dibuix demana.

Canviar el lliit. En la cria del cuc de seda, netejar les andanes, traient-ne la brutícia que s'hi fa, junt amb el rebuig de fulles de morera que deixen els cucs, i posant fulla nova i tendra en el seu lloc.

Canviar el peu. En el tissatge mecànic, alterar convenientment el funcionament d'un teler quan es vol que en determinades passades d'un lligat la llançadora surti del calaix oposat a aquell d'on havia sortit abans.

Canvi de bitlla. Mecanisme del teler automàtic sistema Northrop, que produeix la substitució, dins la llançadora, d'una bitlla buida, o amb el fil trencat, per una altra de plena.

Canvi de dibuix. En certes màquines de lliços i màquines jacquard, mecanisme que canvia automàticament el lligat a cada cert nombre de passades volgut.

Canvi de llançadora. En alguns telers automàtics, mecanisme que, en

acabar-se la trama continguda en la bitlla que funciona, deixa caure la llançadora i en pren una altra d'un dipòsit on prèviament se n'hi han posades amb bitlles plenes de trama.

Canyes. En els telers, barretes de ferro, fusta o canya que es passen per entre els fils d'ordit per servir llur perfecta ordenació.

Canyetill, canyetillo, canyutill. Fil d'or o argent, cargolat en forma de canonet, que s'usa, en aplicacions de brodat, passant un fil per son interior.

Petit canonet de cartró amb torçal de seda o de sedalina enrotllat.

Cap. Cada extremitat de fil en les madeixes, troques, rams, cabdells, etcètera, ja sigui les del començament i acabament, o les que s'originen en trencar-se el fil.

Tros de roba que de vegades s'afegeix o intercala entre els teixits que es van a estampar, a fi que rebin l'estampació en millors condicions.

En la indústria textil, equivalent de fil, metxa, pua, rodet, etc., quan es fa referència al nombre d'aquestes unitats en una màquina. Així es diu: «màquina de debanar de tants caps»; «en aquella rodetera li van tants caps».

CAP DE LLANÇADORA. La punta de ferro o acer que té el dit utensili a cada extremitat.

CAP DE MORT. Espècie de caps de ferro, de forma semicircular, que a l'ensens fa servei de tapa i de suport a la roda intermèdia que transmet el moviment del corró ratllat de darrera al del mig, en les màquines manuar, metxera, selfactines i continues.

CAP DE PEÇA. Cada un dels dos extrems d'un tros de roba on hi ha les llistes, o sigui els senyals de començament i acabament de la peça, posades en el tissatge.

Capçalet. En el teler mecànic, peça de ferro fos que tanca l'extremitat de cada calaix.

Capoll. L'obra que fa el cuc de seda amb la seva bava. Consisteix en

una capsa closa, en forma de gros caucuet, les parets de la qual estan formades per un llarguissim fil continu de seda que el cuc segrega i distribueix en infinites direccions, tot al seu voltant, fins a quedar tancat dins el capoll, per convertir-s'hi en crisàlide. Per corrupció de llenguatge, també s'anomena *capell*.

CAPOLL MORT. Aquell en el qual el cuc ha mort durant l'operació de filar-lo, ço que es coneix sacsejant-lo, perquè no es sent saltar la crisàlide i es taca.

CAPOLL PIXAT. El que esdevé tacat per les secrecions d'algun cuc estrany, o sigui diferent del que l'ha construït.

CAPOLL TACAT. El que té la seda tacada per haver mort el cuc en el seu interior.

Caps. Nom que es dona als rebuigs de matèries filades, que quan són nets es desfiben, en les màquines diables, per tornar-los a filar, i del contrari s'utilitzen per a la neteja de la maquinària, en lloc de draps.

Capsa. En la filatura del jute, cada un dels dos jocs de cadena que hi ha en la màquina manuar en fi.

Capser. Fabricant de puntes al coixí.

Caqui. Color especial d'un matís d'oli agrisat.

El teixit del dit color.

Cara bona. En els teixits, la que es considera apropiada per a l'aplicació a què es destinen.

Carbonitzar. En el treball de la llana, sinònim de *desmotar*.

Cara dolenta. En els teixits, la contrària a l'anomenada *bona*.

Caragirat. Qualificatiu que també es dona als dibuixos combinats a retorn.

Carcassa. Roba de cotó o jute, engomada i enterca, usada per a folros de vestits femenins.

Carda. Primer instrument construït per pentinar manualment les floques de cotó i de llana, preparant-les per filar-les amb més perfecció. Consistia en una fusta plana, sobre

la qual es clavava un tros de cuir guarnit amb puntes de filferro.

Màquines usades en la filatura mecànica del cotó, llana i jute, que compleixen igual finalitat que l'instrument anterior.

CARDA D'AIGUA. La primitiva carda mecànica, moguda amb força hidràulica.

CARDA DE CILINDRES. La usada en la filatura del cotó, construïda amb una sèrie de corrons coberts amb el raspall metàl·lic anomenat *guarnició*, els quals ajuden a la bóta o gran corró principal en la feina de paral·lelitzar les fibres.

CARDA DE XAPONS. La usada en la filatura del cotó, construïda amb uns regles coberts amb raspall metàl·lic o guarnició, l'objecte dels quals és el mateix que el dels cilindres en la carda de cilindres.

CARDA EMBORRADORA. Carda de mà, coberta de raspall metàl·lic o guarnició, que servia per a cardar el cotó, i la borra de llana que en quedava en les cardes pintes una volta nets d'estam els puons.

CARDA EN FI. En la filatura del jute, la que reuneix diversos caps en un de sol i els estira més o menys segons la classe de metxa.

CARDA EN GROS. La composta d'una sèrie de corrons, coberts amb una espècie de raspall metàl·lic, per a estirar i pentinar el jute.

CARDA PINTA. Carda de mà, proveïda de dues o més rengleres de pues llargues, que en altre temps servia per a separar l'estam de la llana.

Cardada. En les primitives cardes de cotó de producció discontinua, el tros de veta, de la llargada de la bóta, que se'n separava cada vegada que actuava el pinte.

La quantitat de llana que es posa a la carda, d'una sola vegada, per treballar-la.

Cardar. Sinònim de perxar, que s'usava més antigament, quan aquella operació es feia a mà amb els fruits vegetals anomenats *cardons*.

Operació de paral·lelitzar i netejar les fibres de cotó, que es fa amb la màquina carda.

Cardat. El resultat del treball obtingut amb la carda.

Carder. El que feia els instruments anomenats *cardes*, usats abans de conèixer-se les màquines mecàniques de cardar.

Cardet. Sinònim d'escureta, usat en la regió del Vallès.

Cardó. Fruit de la planta escardot, en forma de pinya plena de punxes, que s'aprofitava en altre temps per a perxar els teixits.

Cargol. Equivalent de *cargol* en la filatura del cotó.

Cargolada. En la màquina jacquard, accident d'embolicar-se el dibuix de cartrons en el cilindre, i malmetre's en conseqüència.

Cargoli. Defecte de filatura que es produeix en la màquina selfactina, consistint en doblegar-se i retórcer-se el fil sobre ell mateix quan queda un xic fluix en començar el moviment de baixar el carro.

Càrrega. Resultat de l'operació d'augmentar el pes natural de la seda, del cotó i de certs teixits, que de vegades es practica en l'acte de tenyir-los, adobar-los o aprestar-los, per donar-los més tacte i aparença.

Carregar. Comunicar augment de pes a la seda en madeixes, al cotó en madeixes o en ordit, i a certes classes de robes, en tenyir-les, adobar-les i aprestar-les, respectivament, mitjançant sals químiques en el primer cas i materies terroses en els altres.

Carrell. Peça de fusta tornejada, amb una ànima de ferro o clavilla que la subjecta a una creu de fusta, i moguda per la roda de corder, en la qual n'hi ha algunes. Té cinc forats per dins, pels quals passen distribuïts els diversos caps del fil o corda que es fila.

Carrer. Entre teixidors, defecte que presenten els dibuixos quan, a conseqüència d'una distribució defectuosa de llurs motius ornamentals, es

produeixen faixes a tot el llarg o ample de la roba, més plenes de dibuix en uns indrets que en altres.

Carrera. Defecte longitudinal en les robes, ja sigui per manca de fils o per fils mal passats, o per altra causa.

Carro. En la màquina selfactina, la part muntada sobre rodes que porta les pues i la llanterna, i que s'allunya i acosta alternativament als corrons ratllats de la màquina per estirar el fil i cabdellar-lo després.

Carta. El dibuix jacquard pintat sobre paper quadrícula, tal com s'anomena en la pràctica de fabricar els teixits.

Encarcament que certs aprestos donen a la roba.

Cartró. Part unitària del dibuix en forma de cadena amb què funciona la màquina jacquard. Consisteix en un tros rectangular de cartró en el qual s'obre un cert nombre de forats degudament col·locats, l'objecte dels quals és classificar les agulles de la màquina, en el moment de rebre l'acció del cartró, apretant totes les agulles relacionades amb els fils d'ordit que no han d'aixecar en la passada corresponent al cartró en acció, i deixant passar per dins els forats els extrems de les agulles restants.

CARTRÓ DE FUSADA. En les filatures de cotó, llana i altres fibres textils que presenten elasticitat, tub cònic de cartró sobre el qual s'enrotlla el fil que es produeix i serveix d'ànima a la fusada, per evitar que el fil que la forma s'embulli en treure-la del fus, en transportar-la o en debanar-la.

CARTRÓ EN BLANC. Entre picadors de cartrons jacquard, el cartró que ja està tallat a mida, a punt per a picar-lo.

Cartutxera. En el teler mecànic, suport d'oscil·lació de les calques.

Casament. En la filatura i el tissatge, la unió de dos fils d'ordre o de finalitat diferent.

En el tissatge, també accident de topar dues llançadores, sigui en un teler de calaixos, sigui perquè per des-

cuit se n'hagin posat dues en un teler dels anomenats a *la plana*.

Casar. Entre estampadors, fer venir en el seu lloc degut les diferents parts d'un dibuix perquè formin el conjunt proposat.

CASAR-SE ELS FILS. En les màquines contínues i en els telers, efecte d'agafar-se indègudament dos fils continus.

Cascarries. Llana acompanyada de gran quantitat d'excrement, per procedir de les parts baixes del be.

Caseta. Nom que rep cada quadre gran del paper quadrícula usat en el dibuix dels teixits.

Casimir. Filaments que envolten l'arrel dels pèls d'una cabra de raça especial que es cria en els punts més alts i freds del Tibet, on els aprofiten, des de temps desconegut, per a fer-ne els molt anomenats xals de catxemira.

Teixit de llana amb lligat de plana, molt fi i de bona qualitat, que rep aquest nom en recordança dels xals esmentats.

Teixit de cotó amb lligat de batavia i trama gruixuda que imita l'anterior.

Cassanella. Agalla, gala o fruit del roure, usada com a mordent, en tintoria, pel taní que conté.

Cassaret. L'extremitat de cada una de les dues cames que tenen les xarxes anomenades *artels*, en què la grandària de la malla va minvant des de la part anomenada *sac* a la dels armalls.

Cassola. Útil en forma de recipient per a dipòsit de colorants, usat en tintoria i estampació.

En el teler mecànic, concavitat que hi sol haver en un costat, a continuació del catxapit de davant, i la forma de la qual és a propòsit per a posar-hi la llançadora.

Castellet. Antic mecanisme per al moviment dels lliços, propi del teler a mà.

Aparell per a avivar la llavor del cuc de seda, que regularment consisteix en una caixa de llauna amb presatges per a posar-hi la llavor, i amb

doble fons, que s'emplena d'aigua i escalfa amb un llum d'oli o d'esperit, tenint també un termòmetre en l'interior per vigilar la temperatura.

Castor. Teixit de llana nombrat, fort, perxat i enfeltrat, propi per a abrics, capells de dona i sabates, anomenat així perquè imita una mica la pell d'aquella bestiola.

Catifa. Teixit especial, quasi sempre de llana, canem o lli, d'aspecte i lligat generalment envellutat, que s'utilitza com a abrigall i adornament d'habitacions, cobrint-ne el paviment.

Cato. Extret sec que s'obté esgotant per l'aigua certes matèries vegetals i evaporant fins a la consistència convenient. És de diverses classes segons el país de procedència (Bengala, Sumatra, Singapoore, etc.), segons la planta que el subministra i segons la seva presentació comercial. Serveix com a peu o mordent en tintoria i estampació.

Catres. En els telers de fer xarxa, conjunt dels diferents regles de ferro que fan moure els de les peces anomenades *broques* i *baionetes*.

Catxapit. En els telers, travessers guiadors de la roba i de l'ordit.

En moltes màquines d'acabats, tensor format per dos llistons quadrats o rodons que es poden fixar en posicions més o menys inclinades respecte de la roba que per entremig d'ells es fa passar.

CATXAPIT DE DARRERA. El que hi ha a la part posterior dels telers per guiar l'ordit i fixar la seva alçària en la mida que convingui per a les necessitats del tissatge.

CATXAPIT DE DAVANT. El que hi ha en els telers, col·locat més amunt del mecanisme collador i a la part més pròxima, on es sol situar el teixidor. Serveix per a guiar la roba i conservar la calada en el mateix nivell de les taules.

Catxemira. La llana de les cabres que tenen aquest nom.

Catxet. En els telers a mà, balda que hi ha per aturar l'estrella o roda

dentada del plegador d'ordit, en el cas de tenir-lo construït així.

Cavall. Equivocació que se sofreix en l'ordissatge a mà (regularment quan la bóta de l'ordidor ja és molt plena de fil) en deixar de col·locar la faixa de fils que s'ordeix, exactament damunt tota la longitud de la darrera faixa enrotllada abans, saltant-ne un volt de la bóta, en el qual cas es diu que és cavall de menys, o bé tornant-la a col·locar damunt del volt anterior, i aleshores es diu que és cavall de més.

Cavaller. Cada una de les planxetes metàl·liques per les quals van enfilats els fils d'ordit en els mecanismes paraordits del teler mecànic.

Especie d'agulla de ganxo que en alguns sistemes d'ordidors cavalca sobre cada un dels fils amb què s'ordeix, a fi que, en trencar-se'n un, caigui el cavaller corresponent, en el qual cas la màquina s'atura automàticament.

Cel, maia o corona d'artet. La part de la xarxa de pescar art o artet, en forma de sac o bossa, on queda pres el peix.

Cendal. Teixit molt transparent de fil o seda.

Centener. Fil resistent, cordill, corda o veta que es passa per entre les espirals d'una troca, els fils d'un ordit, les arcades d'un cos jacquard, etc., per mantenir-los en ordre convenient, evitant llur confusió.

CENTENER GRAN. En tintoreria, cordill que reuneix diferents manats de troques.

Centrífuga. Màquina d'escórrer peces de roba, troques, etc. És sinònim de *turbina* i *hidroextractor*.

Cerro. La floca de cotó, canem, lli o llana ja pentinada i neta, a punt d'ésser filada a mà valent-se de la filosa, tal com es feia en altre temps.

Chantilly. Punta remarcable per la finesa dels seus motius ornamentals i delicadeses d'execució, representant gerros i ramatges per l'estil dels que decoraven la ceràmica de la ciutat francesa que duu aquell nom.

CHANTILLY ANTIC. Punta especie de blonda, però més clara de teixit que aquesta i que no s'hi pot comparar ni per la finor ni pel tacte, per ésser gairebé tota ella fabricada amb seda granadina i, per consegüent, de poc brill.

Ciadora. En el teler a mà, la post de fusta on seu el teixidor.

Cigonya. En el teler mecànic, col·zet de l'arbre superior i principal, col·locat davant de cada muntant de les taules, a les quals comunica un moviment oscil·latori mitjançant el tirant que uneix un i altre.

Cilindrador, cilindre. El que té per ofici cilindrar teixits.

Cilindrar. En els aprestos, fer passar la roba per entre cilindres, ja sigui per ensetinar-la, ja per trencar-li l'aprest.

Cilindre. En el tissatge, peça de forma prismàtica que arrossega el dibuix; fent-lo voltar, en les màquines jacquard, maquinetes de lliços i jocs de calaixos.

En l'acabat dels teixits, màquina l'element principal de la qual són dos corrons fortament apretats uns amb altres per entre els quals es fa passar la roba, planxant-la o calandrant-la, amb l'objecte de donar-li llustre, o d'aixafar el pèl i els fils d'ordit i de trama perquè tinguin aspecte de millor qualitat.

Cingla. Cinta ampla de cordill de canem o altra materia resistent.

Cinta. Teixit estret que regularment no arriba a 20 centímetres d'amplaria i molt sovint sols en té uns 5 mil·límetres. Pot ésser llis o mostrejat, i quasi sempre es fa de matèries fines o de bona qualitat. S'usa com a adornament, llaç, lligam, etc.

CINTA DE CARDA. Aquella amb què es forma ço que s'anomena *guarnició* de la dita màquina. Consisteix en una tira de teixit de cotó molt fort guarnida amb pues d'acer a tall de raspall.

Clapó. Màquina per a rentar peces de roba, usada en les operacions

de llur blanqueig. És mot pres oralment del francès.

Clar. En les pues de teixir, l'espai entre cada dues de llurs palletes, per on passen els fils d'ordit.

Clarell. Cànem de segona qualitat.

Clariana. En el teler mecànic, defecte de tissatge consistent en una escassetat de passades que es produeix sobre curtes extensions de la roba, degut quasi sempre a un funcionament defectuós del mecanisme collador.

Clavell. En la filatura del jute, pilot de caps fluixos que, en les màquines de filar, es produeix damunt l'aranya, degut a l'aturada de les pues.

Clivella. En els blanqueigs i tintories, braç de fusta, tornejat i polit, sobre el qual es pengen les troques per escórrer-les, estirar-les, arreglar-les i aclarir-les.

Clivellar. Escórrer troques a la clivella.

Cobrellit. Peça de roba, rectangular, de teixit, qualitat i gust indeterminats, que s'usa per a tapall superior del llit.

Coco. Fibra textil procedent de la closca del fruit de l'arbre cocoter *Cocus nucifera*. És de gran elasticitat i tenacitat, i se'n fan cordes i teixeixen catifes, estores, etc.

Coixí de fer puntes. És de forma cilíndrica, i algunes vegades quadrangular, farcit de palla, pèl, crin o estopa, molt atapeït, que, en la fabricació manual de les puntes, serveix de llit on s'estén el patró i es claven les agulles.

Cola. Nom vulgar de l'adob.

Col·legi de l'Art Major de la Seda. Corporació barcelonina on s'aplegaven els mestres teixidors en els temps del tissatge a mà. Avui és l'entitat on s'apleguen els fabricants de teixits de seda.

Color. La impressió visual i lluminosa que reflecteix la superfície de les coses o objectes, ajudant a distingir els uns dels altres.

Preparació líquida o pastosa que,

aplicada damunt les matèries tèxtils o llurs manufactures, és susceptible de tenyir-les.

COLOR ÀCID. Varietat de colorants artificials que, mitjançant l'auxili d'un bany àcid, serveixen per a tenyir la llana i la seda.

COLOR AIXAFAT. En estampació s'anomena així el que, després de pintat, ha de sofrir encara l'acció d'un altre corró gravat de la mateixa màquina, que estampa un nou color en la mateixa roba.

COLOR AJUMELAT. En la indústria de gèneres de punt s'anomena així el color torrat que es comunica al cotó americà, sotmetent-lo a l'acció del vapor, per donar-li un matis amantegat que recorda el del cotó jumel.

COLOR AL CROM. El que es fixa damunt les fibres tèxtils mitjançant un mordent de crom.

COLOR APAGAT, COLOR MORT. Matis sense brillantor.

COLOR AZÒTIC. El que s'obté directament damunt les fibres tèxtils, previament preparades amb alguna dissolució de les anomenades *diazòtiques*.

COLOR BARRAT. En les troques i teixits, el de to desigual que presenta taques longitudinals o transversals de certa llargaria.

COLOR BÀSIC. Varietat de colorants artificials que tenyeixen tota classe de fibres tèxtils; les de procedència animal sense auxili de mordent, i les de procedència vegetal mordentant-les previament.

COLOR BINARI. El compost de dos simples: per exemple el verd, que ho és de groc i blau.

COLOR CLAPAT. S'anomena així el que presenten els filats i les robes quan tenen taques de forma irregular i de matis diferent del de la tonalitat general.

COLOR CLAR, COLOR PRIM. Entre tintorers i estampadors, la matèria colorant de poca consistència, o sigui de pasta clara.

COLOR COPUTJAT. Entre estampa-

dors, el color que es rebaixa mitjançant un espessiment.

COLOR DESMAIAT. Entre tintorers s'anomena així el color que té un to molt pàl·lid o baix.

COLOR DIRECTE. El que tenyeix sense necessitat de mordent.

COLOR FALS. L'oposat a sòlid, que té poca resistència a l'acció dels agents naturals, com són la llum i l'aigua.

COLOR FLAC, COLOR MAGRE. Entre tintorers, el color que no té tota la tonalitat deguda.

COLOR FRESC. Així s'anomenen alguns colors, com el de rosa, el blau de cel i el lila, que no són gens agrisats.

COLOR GRUIXUT. S'anomena així el líquid colorant molt espès.

COLOR MARE. Entre estampadors, el colorant que no ha estat rebaixat per l'addició d'espessiments.

COLOR PERMANENT, COLOR SÒLID. El que resisteix els agents que tendeixen a destruir-lo, com són la llum, l'aire, l'aigua, etc.

COLORS COMPLEMENTARIS. Els dos que sobreposats originen el negre, com són el verd amb el vermell.

COLOR SERRAT. Entre tintorers, el colorant que no ha estat gens diluït.

COLORS QUE ES TOQUEN. S'anomenen així els que esdevenen bruts a conseqüència de l'accident conegut per *raplicar*, ço que sol succeir quan la matèria colorant és excessiva o poc fixada.

COLOR SUBSTANTIU. El que es fixa directament damunt les fibres textils, sense necessitat de mordentar-les.

COLOR TENDRE. Qualificatiu que s'aplica als matisos blau de cel, rosa, lila, crema, i altres per l'estil.

COLOR UNIT. El que no presenta desigualtats de tonalitat.

COLOR VAPOR. El que es fixa damunt les fibres textils mitjançant un vaporitzatge.

Colorant. Matèria que conté el principi capaç de produir un color en una altra matèria.

Colorar. Afegir matèria colorant a

una pasta d'estampar que sigui incolora, a fi de veure ço que s'estampa.

Colorista. Operari pràctic en la tintura de colors, exclusió feta del negre.

Columbiana. Roba ensetinada que es fa en diversitat de matèries i colors, essent bastant usada en saba-teria.

Colzet. Sinònim de *cigonya* en l'arbre de colzets del teler mecànic.

COLZET ALT LLIÇOS PLANS. Expressió amb què es dona la regla per a ajustar el moviment dels lliços, en el teler mecànic, quan es vol teixir a la manera anomenada *peu tancat*.

Coll. La punta o part superior de la fusada, per on es comença a debanar.

COLL DE PLATABANDA. En la màquina selfactina, regle que aguanta les pues per llur part mitjana.

Collador. Mecanisme del teler, amb el qual es regula el nombre de passades que es volen fer entrar en la roba.

Collar. En els telers, acció de funcionar el mecanisme collador.

També s'anomena així l'augmentar la tivantor d'un ordit carregant més pes en la romana del plegador, amb la qual cosa es determina l'esforç necessari per al desenrotllament de l'ordit.

Comanda. Fil o fils trencats d'un ordit que en la preparació del tissatge es lliguen lleugerament amb llurs veïns per acomboiar-los.

Començall. Bitlla curta de cartró que porten les fusades d'ordit filades en la màquina selfactina.

Les primeres espirals de fil amb què es comença a formar una bitlla, fusada, etc.

Companyet. El cabdell de fil o de cordill de què un es serveix per a lligar, fer mitja, etc. Es anomenat així en estil podríem dir-ne familiar.

Comptafils. Petit instrument d'òptica, plegable, amb una lentilla d'augment, usat en la fabricació de teixits per comptar el nombre de fils o de passades que contenen en una mida de-

terminada, generalment el centímetre o el quart de polzada.

Con. En la filatura del jute, peça que dóna la velocitat del rodet, segons el diàmetre produït pel fil que s'hi enrotlla, en les màquines on té lloc la dita operació.

Condicció. Lloc o establiment públic on es duen a cap les operacions propies del condicionament. El seu origen va ésser la dessecació de la seda, que en altre temps acostumaven a fer els mateixos comerciants francesos i italians, els quals ben aviat foren substituïts per establiments oficials creats sota la garantia de l'Estat i la vigilància de les Cambres de Comerç. El primer d'aquests establiments o condicions va ésser el de Torí, fundat l'any 1750. El més important és el de Lió, fundat per decret del 23 Germinal de l'any XIII (12 d'abril de 1805), en el qual funciona un laboratori especial per a l'estudi de les malalties del cuc de seda i selecció de llavor perfectament sana. A Catalunya existeixen les condicions de Terrassa i Sabadell, fundades respectivament en 17 de setembre de 1906 i en 1.er d'abril de 1908.

Condicionament. Resultat de l'operació de condicionar, que, quan ha estat verificada pels establiments oficials anomenats *condicions*, es dóna estampat en un butlletí perquè serveixi de certificat i garantia en les transaccions mercantils de la cosa condicionada. El condicionament de les fibres textils fou un dels treballs més positius del Congrés Internacional celebrat a París en juny de 1878. Les seves conclusions referents a aquest punt foren: que, per obtenir el pes absolut de la seda, aquesta s'assecaria a una temperatura de 120° C., i les altres fibres textils a una temperatura entre 105 i 110° C.; que el pes comercial s'obtindria afegint al pes absolut els següents percentatges d'humitat legal: 11 per 100 per a les sedes, 18 1/2 per a la llana pentinada, 17 per a la llana filada, 8 1/2 per al cotó filat,

12 per al lli i cànem filats, 13 3/4 per al jute i formi filats, i 12 1/2 per a les estopes filades.

Condicionar. Analitzar determinades qualitats físiques o químiques d'una materia o producte textil, mitjançant les quals s'estableix la seva classificació i valor comercial. El seu origen va ésser el costum d'assecar la seda que els comerciants tenien, en altre temps, per obtenir-ne el pes absolut i substraure's així als freqüents canvis de pes que sofreix a causa de la seva molta higroscopicitat. Avui dia l'operació de condicionar no sols té per objecte la determinació de la humitat, sinó que també enclou l'anàlitzar la llargària de fibres, resistència, gruix, elasticitat, torsió, impureses, etcètera, tant de la seda com de tota mena de textils. Es fan treballs per generalitzar la seva aplicació als teixits.

Conduïta. En la selfactina, politja de llanta ampla, amb la seva superfície treballada formant dues canals en forma de rosca, de direccions invertides, en les quals van fixades dues cordes disposades de manera que quan l'una s'hi enrotlla l'altra se'n desenrotlla, servint per a donar el moviment de sortida i de pujada a la part de la màquina anomenada *carro*.

Continua. Màquina de filar usada en la filatura del cotó, que, al revés de la màquina selfactina, produeix son treball d'una manera seguida, sense intermitències.

CONTINUA DE RETÒRCER. La que sols és construïda per donar torsió al fil, sense estirar-lo. Segons la classe de fibra que s'ha de treballar, es construeix amb les peces anomenades *corredors* o amb *aranyes*, per treballar en sec o en moll, i per donar la torsió en un sentit o altre.

Contorn. El perfil exterior que determina la forma d'un dibuix.

Contornejar. En la pràctica de disposar dibuixos per a teixits, és pintar, sobre el paper quadrícula a propòsit,

el contorn dels motius ornamentals que componen el dibuix.

Contrafulla. En les màquines d'estampar, làmina més curta que la fulla de la peça anomenada *vasquet*, que hi ha darrera d'aquesta, per donar-li rigidesa.

Contraguieta. En el teler mecànic, regle, generalment de fusta, fixat en la part superior de la guieta de darrera el calaix amb l'objecte que la llançadora vagi millor guiada.

Contraplegador. En la selfactina, barreta col·locada a la part de damunt les pues, que serveix per a tivar el fil.

Contrarasquet. Làmina d'acer o de metall que, aplicada contra el corró d'una màquina d'estampar, deixa un petit recipient, on es posa el color per a fer proves.

Contramestre de telers. En els tissatges, el subaltern del majordom, que cuida el funcionament d'una secció de telers.

Conversió. Traspàs d'un color a un altre diferent, ja sigui per superposició, ja per altra causa qualsevol: per exemple, sobreposant el negre d'anilina al vermell para, s'obté un bistre anomenat *de conversió*.

Cóp. El borrallo de qualsevol fibra textil en estat de floca, que es posa en la filosa per filar-lo, segons es feia antigament.

Cop de les taules. El que rep cada passada de trama, en el teler, en ésser col·locada per la pua en el seu lloc corresponent del teixit.

Copisplet. En la màquina selfactina, mecanisme que contribueix a donar la forma de la fusada. És mot pres oralment de l'anglès.

Copura. Gal·licisme usat per a expressar l'acció d'afegir aigua o altra materia no colorant a un color.

Corda. Cordill gruixut format per un conjunt retort de dos o més cordons, cada un dels quals està compost de tres o més caps, també retorts, amb ànima o sense ànima cada cordó o entre ells. Generalment és de canem, però també es fa de cotó, pita, abacà,

etcètera. Per a les cordes de pou s'usa l'espart.

Sinònim d'*arcada*.

En el picatge de cartrons jacquard, fil de torçal. D'aquets fils n'hi ha molts en els aparells per a llegir els dibuixos, els quals pren o deixa la llegidora en practicar la dita operació.

Cordellat. Cinta de passamaneria.

Corder. El patró o treballador que té per ofici fabricar cordes valent-se de la roda a mà, per això anomenada *de corder*.

Cordeta. Corda poc gruixuda.

Cordill. Fil gruixut de canem, retort a dos, tres o quatre caps, utilitzat per a lligar i cosir.

Cordó. Cordeta, generalment d'estructura tubular i de poc diàmetre, feta amb diferents caps retorts o trenats, de cotó, lli, llana, seda, etc., ja sigui amb ànima o sense ànima.

Cordoner. Fabricant de cordons; treballador especialista en aquest treball.

Cordoneria. Lloc on es fabriquen, treballen o venen cordons.

Conjunt de classes de cordons que fabrica el cordoner.

Cordonet. Cordó prim.

Corissó. Peça de contorn excèntric, una mica semblant al del cor, que hi ha en diferents màquines textils.

Corredor. En la màquina contínua, petit cercol obert d'acer, pel qual passa el fil, que segueix el mateix moviment de la pua, guiat i subjectat pel collar o cercol, també d'acer, concèntric a dita pua.

Corregir. Operació de passar diverses vegades l'eina moleta per damunt del corró que es grava, i que es fa quan el desenrotllament del corró conté un nombre imparell de repeticions de la moleta, a fi que, passant aquesta diverses vegades pel gravat, vagi coincidint amb cada repetició, igualant-les.

CORREGIR L'AIGUA. Suprimir alguna de les impureses que sol contenir, a fi de fer-la adequada per a la

tintura o altres usos industrials a què es destina.

Corretja de cànem, de cotó o de pèl de camell. Les que són fabricades amb aquestes fibres, ja sigui confeccionades amb roba cosida a plects, ja teixides directament al gruix volgut. Tenen iguals aplicacions que les de cuir. Són, no obstant, preferides a aquestes en certs casos d'haver de funcionar a l'aire lliure, en llocs humits o calorosos, etc.

Corretjó. En algunes cardes de llana, cada una de les tires de cuir que tenen per objecte la divisió del tel de floca.

Corró de batàn. Ànima sobre la qual s'enrotlla el cotó, disposat en forma de tela, a la sortida del batàn telador.

Corró de darrera, de davant, del mig. Diferents noms que es donen als corrons ratllats que hi ha en les màquines de filar, per la posició que ocupen amb relació al treballador.

Corró de la cinta. Entre teixidors, sinònim de plegador de la cinta.

Corró de pell. En les màquines per a la filatura del cotó, cada un dels corrons que estan coberts de cuir, que es posen damunt els corrons ratllats.

Corró d'estampar. Tub de coure o de llautó, l'exterior cilíndric i polit del qual es grava amb els dibuixos que han d'ésser pintats damunt les robes.

Corroent. Preparació química que, aplicada damunt una roba tenyida o mordentada, destrueix el color o el mordent, deixant-la blanca o incapaç de fixar color. En el primer cas és sinònim de *remenjat*, i en el segon cas es sinònim de *reserva*.

Corronera. A Sabadell i a Terrassa, nom que es dona als corrons inferiors dels ratllats que hi ha, per a l'estiratge, en les màquines de preparació i filatura de la llana.

Corró ratllat. Cada un dels tres corrons que hi ha en les màquines per a filar cotó per a estirar-ne la metxa.

Cos. El conjunt d'arcades, post, bagues i ploms d'una muntura jacquard preparada i disposada per a teixir.

La gruixaria o espessor de les robes.

Cos de lliços. El conjunt de lliços que es col·loquen en un teler en nombre variable segons la constitució de l'article i del lligat que es vol obtenir.

Costella. Nom vulgar del llistó de maquineta.

Cada una de les llatres de fusta que determinen el perímetre de la bóta dels ordidors de bóta.

En les pues de teixir anomenades *a la pega*, cada un dels quatre llistons de fusta recoberts de fil empegat que subjecten les palletes.

Cada un dels llistons de fusta de què es compon la peça anomenada *graelles*, que tenien les primitives màquines jacquard, construïdes de fusta.

Cotí. Roba de cotó, regularment ratllada, que serveix en la confecció de coixins i matalassos. És variant de la roba tradicional usada per a matalassos anomenada *cussolí*.

Cotissa. L'extrem d'un ordit o cap de peça d'un teixit a tall de serrell.

Cotó. Fibra textil procedent de la planta *Gossypium herbaceum*, de la família de les malvácies, que es cultiva en gran escala als Estats Units del Nord d'Amèrica, i en menor quantitat a Egipte, Índia, Perú, Mèxic i altres punts. A les darreries del segle XVIII i començament del següent, també s'havia cultivat a la vall de Motril (Granada), fent-se'n un bon consum a Catalunya, on es rebia embalat en saques i conservant quasi sempre la grana o llavor.

En general el cotó es coneix pel nom del lloc de procedència o cultiu, dient-se *cotó d'Orleans, Texas, Florida, Georgia, Bengala, Pernambuco*, etc.

Cotó americà. En general, el que es cull als Estats Units.

Cotó en floca. El cotó tal com surt de la caps de la planta i ens arriba dels centres productors abans de sofrir cap operació de filatura.

COTÓ FLUIX. Nom donat al cotó en floca en el comerç a la menuda.

COTÓ ROS. El que deixa de seguir el curs normal de les operacions de filatura que tenen lloc en les cardes i manuars, degut a haver-se trencat el tel de cotó en la primera d'aquestes màquines o alguna veta en la segona, constituint un rebuig de qualitat superior, que s'aprofita barrejant-lo amb la floca que encara s'ha de començar a treballar.

COTÓ JUMEL. El de fibra llarga i color amantegat, procedent d'Egipte.

COTÓ MORT. El conjunt de fibres curtes que es perd en les diferents operacions de filatura.

COTÓ SENSE OS. Les empeses de cotó a la plana, lleugerament blanquejades i acabades sense cap aprest.

Cotonada. Denominació genèrica de les empeses de cotó. És mot presoralmel del francès.

Cotoner. El que tracta en cotó.

Ço que es refereix al negoci del cotó.

Cotonía. Teixit fabricat amb cotó americà, semblant a la lona, però més prim, sense empesa ni blanqueig, fet amb trama i ordit retorts a dos o més caps. Presenta una llista d'un o dos fils de color a uns 2 centímetres de la vora, per a guia de la cosidura de les veles de barca o toldos a què es destina.

Cotonina. Roba de cotó, blanquejada o tenyida en peça, amb llistes més o menys amples produïdes per les diferents direccions del lligat de sarja combinada a retorn amb què està teixida.

Cotxinilla. Femella de l'insecte *Coccus cacti*, que, després d'asseccada, serveix per a tenyir de groc.

Cracant. Cruix que fan la seda i la sedalina quan han estat tractades amb un bany final d'àcid després de tenyides.

Crema. Operació que es fa sofrir als teixits, abans d'aprestar-los, blanquejar-los o tenyirlos, per desfer el borrim que sobresurt del cos del fil.

Creumar la roba. Fer-la passar per l'operació de la crema.

Crescudà. L'augment del nombre de punts d'una passada en fer mitja.

Crespó. Fil resultant de tórcer junts dos o més caps de seda greix dels quals n'hi ha un que ja ha estat tort abans.

Teixit, obtingut amb el dit fil, que es fabrica a Bolonia per primera vegada, i que es caracteritza per la superfície arrufada que presenta.

Fil de cotó, retort fortament, que imita el veritable crespó de seda.

Roba blanca de lli o de cotó, gruixuda, amb dibuixos jacquard imitant l'efecte del veritable crespó, que s'usa per a roba de taula.

Cretona. Empesa de cotó amb lligat de plana, gruixuda i de baixa qualitat, que generalment es destina a l'estampació.

Creuera. Palanca en forma de creu, per on rep el moviment la maquineta de lliços.

Creus. El conjunt dels dos i a voltes tres llistons, canyes, cordills, etc., que es passen entre els fils d'un ordit i entre les cordes de l'aparell on es llegeixen els dibuixos jacquard, en forma d'igual quantitat de passades, amb l'objecte de mantenir completament esclerats i cada un en son lloc els esmentats fils o cordes.

CREUS A L'ANGLESA. Es nomenen així les que es posen en el tissatge de la plana quan els fils d'ordit queden encreuats de dos en dos consecutius.

CREUS A L'ESPANYOLA. Es nomenen així les que es prenen ordinàriament, o sigui aquelles en què els fils d'ordit queden encreuats d'un a un, distribuïts tots els parells en un mateix nivell i tots els imparells en un altre.

Crin animal. Fibra llarga, prima, elàstica i resistent, que procedeix generalment de la cua del cavall o del bou.

CRIN ARTIFICIAL. L'obtingut pels mateixos procediments de fabricació de la seda artificial, emprant fileres

de pas convenient. S'ha fabricat per primera vegada en la fàbrica de la seda Chardonnnet, havent-se-li donat el nom de *ulinam*.

CRIN VEGETAL. Fibres d'aspecte semblant al crin de cavall, que procedeixen generalment de palmeres del gènere *Chamerops humilis* i d'algunes altres famílies vegetals.

Crinal. Ço que fa referència al crin.

Cristall. Roba molt fina, amb reflexos tornassolats per efecte de llum, de la qual, en els pobles forans, se solen fer mantellines.

Cromatar. Sotmetre les peces de roba a l'acció d'un bany cròmic, generalment dels bicromats de potassa o sòdic.

Cru. Qualificatiu que s'aplica als filats i teixits abans d'ésser rentats, blanquejats o tenyits, ni sofrir altre tractament semblant.

Cua de rata. Barreta, fixada en un muntant de les taules del teler mecànic, que fa moure el mecanisme collador.

Cubilet. Peça fixa, en forma de campana, que serveix per a guiar el fil en cada pua d'alguns sistemes de màquines contínues, per això qualificades amb aquell nom.

Cuc, cuquet. En les màquines jacquard, cada una de les molles espirals de llautó que obliguen les agulles a regular a llur posició de repòs després d'haver estat posades en acció pel dibuix de cartrons.

Cuc de seda. El *Bombix mori*, L., que es manté de les fulles de morera i segrega la seda, obrant el capoll dins el qual queda tancat, per a convertir-se en crisàlide i eixir-ne transformat en papallona, que quan és mascle viu de dotze a quinze dies, en els quals s'acobla amb les papallones femelles, durant la còpula de dotze a vint-i-quatre hores, ponent la femella els ous seguidament, en nombre de 450 a 600, per espai de tres dies, passats els quals mor.

L'Attacus Mylitta, que es manté de les fulles del roure i altres arbres, se-

gregant la seda anomenada *tussà*. És una varietat que s'ha provat d'aclimatar a Catalunya, inútilment a causa dels ocells, que han acabat amb la llavor.

Cuina. En les fàbriques d'estampats, el departament on es couen i preparen els colors mitjançant petites calderetes a bany maria.

Cuixal. Tros de cuir que els peaires es posaven damunt la cuixa per no untar-se amb l'oli de la llana amanida.

Cul. S'anomena així l'acabament dels diferents dipòsits i estats que pren la matèria textil en les seves transformacions industrials, com *cul* de tela, de bot, de bitlla, de metxa, de rodet, de fusada, de plegador, etc.

CUL DE GALLINA. Defecte que es produeix en els teixits a conseqüència de fils més fluixos que els altres, que s'arrufen produint tares de molt mal efecte.

Culada. Els rodets quasi buits que queden després d'haver ordit la llargada de metres per la qual s'havien emplenat de fil.

Culatxo, culot. En la màquina selfactina, peça de fusta que serveix de base a les fusades produïdes en el treball de la llana cardada i en els rebuigs del cotó.

Cullerer. En el tissatge, nom que també es dona a la post per transportar bitlles, anomenada *billera*.

Curat. El teixit de cotó a la plana els fils d'ordit i de trama del qual s'han blanquejat en estat de troca, o sigui abans de teixir-los.

Cúrcuma. Extret de l'arrel dessecada de plantes del gènere d'igual nom, que serveix per a tenyir de groc.

Curricà. Fil de pescar semblant al palangre, però fabricat amb la classificació de fibra anomenada *bentim*.

Curs d'un dibuix o d'un lligat. La quantitat justa i precisa d'espai o de fils i passades que exigeix una sola manifestació de la idea proposada per dit dibuix o lligat en projectar-lo sobre el paper o sobre la quadrícula o en

tenir-lo realitzat en el teixit, indistintament.

Cursa. En les fàbriques d'estampats, camí que recorre la roba, guiada per corrons, dins una cambra tançada on circula aire calent que l'asseca o que oxida les substàncies químiques de què ha estat impregnada.

Cursaire. L'encarregat de vigilar el curs de la roba durant el camí, anomenat *cursa*, que fa en estampar-la.

Cussolí. Nom del teixit terlisa quan és per a roba de matalassos.

D

Damassè. Nom, adoptat del francès, per a indicar els teixits de domàs fets amb seda negra.

Dau. Sinònim de *camí*. Es diu més referint-se a l'amplaria del dibuix en les robes.

Davantall. Peça de fusta brunyida que hi sol haver al davant dels telers mecànics per protegir la roba del refrec constant de l'operari.

Debanadora. La dona que efectua l'operació de debanar.

En moltes màquines de debanar, especie d'aspi que aguanta la troca.

Aspi de la màquina batàn usada en la filatura del cotó, que el destrí i desfà l'amassament en què es troba a conseqüència de la forta pressió amb què l'embalen per al transport.

Dabanar. Anar llevant el fil de les madeixes, fent-ne cabdells, emplantant-ne rodets, etc.

Dacaure una roba. Efecte de perdre part del seu encarcament després d'aprestada.

Deixa. Aquell punt d'encreuament en què el fil de trama passa o ve posat per damunt del d'ordit, i que, si no hi ha indicació contrària, es representa deixant en blanc el seu corresponent quadret del paper quadricula usat en la fabricació de teixits.

Deixat. L'acabat que tenen les robes segons llur qualitat i aprest.

Dent. En els telers de fer xarxa, una d'aquelles peces d'acer que fan pendre al fil la posició deguda per a formar el nu de teixidor amb un nou fil.

Desbordatge. Operació de posar la seda en un bany de cristall de sosa després d'haver-la bullida.

Desborrar. Operació de netejar els corrons de les màquines cardes mitjançant un tros del raspall metàl·lic anomenat *cinta de carda*, aplicat damunt una fusta.

Descabellar. En el treball de la seda, operació d'extreure-la dels capolls posant-los en una caldereta o perol amb aigua de sabó tebia, on es dissol la materia incrustant que enganxa una amb altra les successives voltes del fil de seda.

Acció i efecte de desfer l'obra d'un cabdell desenrotllant-ne el fil, cordill, etc., de què està format.

Descans. En el teler a mà, fusta curta que sobresurt de la bancada de la dreta a mig pam de terra, i que serveix per a apuntalar-hi la calca amb què es mou la màquina jacquard quan el teixidor abandona el seu lloc i vol conservar la calada oberta, i també, quan convé, per a conservar-la així durant diverses passades seguides per estalviar llargaria de dibuix en certes muntures jacquard.

Descargolar. Ràpid i curt moviment que té lloc en la màquina selfactina en voltar els fusos unes quantes vegades al revés, quan el carro arriba al final de la seva carrera, amb l'objecte que es desenrotlli la petita quantitat de fil que darrerament s'havia plegat a l'extrem del fus i pugui ésser plegada de nou i convenientment sobre la fusada.

Descàrrega. Borra procedent de l'operació de descarregar les cardes de cotó.

Descarregador. Corró de fusta, recobert amb una cinta de carda especial, que, fent-lo voltar mecànicament frec a frec de la bóta i del llevador d'aquella màquina, en treu tota la borra i altres impureses que s'han

anat dipositant entre les pues de la seva guarnició durant el funcionament de la màquina.

L'operari encarregat de practicar l'operació anterior.

Descarregar. Es anomenat així el perdre part del seu color una roba tenyida, en rentar-la, a causa d'estar aquell insuficientment fixat.

Acció de netejar tots els mecanismes d'una carda que están guarnits amb el raspall metàl·lic anomenat *guarnició*, traient-ne la borra i altres impureses que s'hi han anat dipositant durant llur funcionament.

Descolorir. Rebaixar el to d'un color o d'una cosa tenyida, a causa de l'acció d'agents químics o naturals.

Descompondre una mostra o un teixit. Analitzar la manera com ha estat fabricat i les materies que el componen.

Descruar. Operació de bullir la seda, el cotó, etc.

Desembanyonar. En la màquina jacquard, operació de separar el dibuix del cilindre de manera que els cartrons d'aquell no quedin agafats en els banyons del darrer.

Desembarrar, desembastonar. En les tintoreríes, treure les troques de les barres o bastons on havien estat esteses perquè s'assequessin o tenyissin.

Desembotjar. En la cria del cuc de seda, treure el capoll de les botges o enramades on ha estat obrat. És una operació que es practica vuit o deu dies després de fet el capoll, abans que en surti la papallona. Amb tal motiu, a Itàlia i a França solen fer una festa que ha estat descrita pel gran poeta Frederic Mistral en la seva obra *Mireia*.

Desencoletar. En una muntura jacquard, despenjar les arcades dels mosquetons que duen els encolers.

Desengavatxinar. Desfer el treball produït per l'operació d'engavatxinar.

Desengullar. Sortir les agulles, ganxos i encolers d'una màquina jacquard, destruint la relació en què hi estaven col·locats.

Desenrotllador. Preparació química amb què es fa l'operació de desenrotllar els colors.

Desenrotllar. En la selfactina, el moment en què les pues roden en contrasentit perquè, afluixant-se els fils, pugui baixar la barreta anomenada *plegador*, que els posa a l'alçaria convenient per a ésser enrotllats seguidament en la pua.

DESENROTLLAR UN COLOR. Operació que segueix a la del diazotatge i de la qual és complement indispensable per a augmentar la solidesa dels colors en les robes en rentar-les.

Desfer. En el tissatge, sinònim de *desteixir*.

Desfila. Conjunt de fils llevats d'un bocí de roba com a resultat de l'operació de desfilar-la.

Desfilat. Operació d'arrencar fils d'un bocí de roba desfent l'entrellaçament del teixit.

Desgomar. Operació que té per objecte suprimir els espessiments que queden en les robes després d'estampades.

També s'aplica a la primera part del blanqueig.

Desgranadora. Màquina per a separar la grana continguda en el cotó en floca.

Desgreixadora. Màquina de fusta utilitzada per a desgreixar les peces de llana.

Desgreixar. Procediment químic de netejar la llana de la suarda o greix produït per la suor del be, al qual fi se la sotmet a un bany alcalí.

Operació a què es sotmeten les peces de llana per extreure'n l'oli o greix de què s'amaren els fils de llana en la filatura a fi de facilitar-ne les operacions.

Desmallar. Tallar o desfer les malles d'una xarxa o d'una punta.

Desmot. Resultat i efecte de l'operació de desmotar.

Desmotar. Operació mitjançant la qual s'elimina la materia vegetal que porta la llana, valent-se de procediments mecànics o de l'acció d'àcids.

Desnombrar. Rebaixar el nombre o quantitat de fils d'un ordit o d'agulles utilitzades en una màquina jacquard.

Desteixir. Desfer l'encreuament entre els fils i passades d'una roba, que molt sovint té lloc en el mateix teler on es teixeix, quan, per haver-s'hi produït algun defecte, s'arrenquen algunes passades de les darrerament esmerçades, ja sigui valent-se d'una pineta especial i a propòsit, ja també fent rodar el teler en sentit oposat al normal.

Destenyir. Rebaixar o treure el color d'una roba o d'un filat ja tenyit.

Destòrcer. Desfer la torsió d'un filat, cargolant-lo en sentit contrari al de les voltes de la seva torsió.

Desxurradora. Màquina que, valent-se senzillament de l'acció de l'aigua, extreu automàticament la suar-da de la llana, de la qual s'extreu després la potassa.

Diabla. Nom que es dona a una màquina construïda especialment per destriar o estripar caps de cotó o tros-sos de roba, corda, etc., amb l'objecte de fer-ne floca que es pugui aprofitar tornant-la a filar.

Diazotar. Operació que, junt amb la subsegüent de desenrotllar, serveix per a augmentar la solidesa dels colors en les robes tenyides.

Dibuix. Nom que en el tissatge es dona indistintament al que està pintat sobre el paper quadrícula especial per a això, i també a les cadenes de cartrons, costelles o planxetes que respectivament funcionen en les màquines jacquard, maquinetes de lliços i jocs de calaixos.

DIBUIX BARRAT. El que té els seus motius ornamentals distribuïts en forma que presenten les faixes més compactes de dibuix, anomenades *carreres*.

DIBUIX DE DOBLE LLANTERNÓ. Nom del dibuix destinat a la màquina jacquard que permet pintar-ne sols la meitat de passades sobre el paper quadrícula, complementant-ne l'altra meitat en el picatge de cartrons, en lle-

gir-lo dues vegades : una considerant a l'esquerra el punt anomenat *llanternó*, i, a continuació, una altra vegada considerant-lo a la dreta.

DIBUIX DESEMBANYONAT. En la màquina jacquard, s'anomena així el dibuix que, a causa del seu mateix funcionament, deixa de tenir la correspondència i encaix necessaris entre els banyons del cilindre i els forats d'igual nom en els cartrons del dibuix.

Dibuixar la planxa. Transportar i gravar un dibuix damunt una planxa de zinc envernissada, a propòsit per a servir en la màquina pantògraf on es graven els corrons d'estampar, sobre els quals es repeteix l'esmentat dibuix tantes vegades com càpiga en llur amplaria i en llur desenrotllament circumferencial.

Didal. Els anells de cotó, estam, etcètera, que es treuen dels corrons peluquins de les màquines continua i selfactina, on s'enrotllen, durant llur funcionament, sense que es pugui evitar.

Didalet. En el teler mecànic, extremitat lliure de la molla dita *de cap de taula*, denominació que rep per la seva forma de didal.

Diner. Unitat per a expressar el gruix dels fils de seda, que en el titratge italià, únic usat a Catalunya, val 0'05 grams els 450 metres, i en el titratge de la seda artificial correspon a 0'0531 grams per una llargada de 476 metres.

Dinovè. Qualitat de cretona que en el seu començament tenia 1,900 fils d'ordit en 75 centímetres d'ample, amb igual nombre per trama, i un pes aproximat de 8 quilos els 100 metres; però que després s'ha vingut desmellant fins a pesar sols de 7 a 7 1/2 quilos.

Disposició d'un teixit. Conjunt de detalls harmonitzats que el teòric en teixits transmet al personal de la fàbrica explicant la composició i manera de fabricar un nou teixit.

Disseïè. Qualitat de cretona que en el seu començament tenia 1,700 fils

d'ordit en 70 centímetres d'ample, amb igual nombre per trama, i un pes aproximat de 6 quilos els 100 metres; però que després s'ha vingut desmillorant fins a pesar sols de 5 a 5 $\frac{1}{2}$ quilos.

Ditet. En el teler mecànic, petita palanca vertical que hi sol haver per transmetre el moviment del mecanisme paratrama a un cadell de retenció que hi ha en el mecanisme collador, obligant-lo així a deixar escapar d'una a tres dents de la roda anomenada *d'estrella*.

Divuitè. Qualitat de cretona que en el seu començament tenia 1,800 fils d'ordit en 70 centímetres d'ample, amb igual nombre per trama, i un pes aproximat de 7 quilos els 100 metres; però que després s'ha vingut desmillorant fins a pesar sols de 5 $\frac{1}{2}$ a 6 $\frac{1}{2}$ quilos.

Doblador. Màquina d'ajuntar, en un de sol, dos o més fils que s'hagin de tórser.

Doblar. Operació d'ajuntar dos o més caps d'un fil qualsevol, formant-ne un de sol.

Doble cara. Reben abusivament aquest nom les robes que presenten diferència de color o de dibuix entre llurs dues cares, i també els lligats amb què es produeixen tals efectes.

Doble cardat. Procediment de filatura que consisteix en passar el cotó per dues màquines cardes especialment construïdes per a aquest objecte.

Doble cinc. Peces de ferro, de les quals n'hi ha diverses en les màquines de lliços sistema Ward, servint d'intermediaries entre les altres peces anomenades *ganxos* i *calques*.

Doble fileta. Nom que es dona al dispositiu de la fileta, en les màquines de filar, quan està construïda per fer anar dues metxes a cada pua i obtenir-ne un sol fil.

Doble peça. Les dues peces teixides a vegades alhora en el teler, l'una al costat de l'altra, unides per una vora falsa, que després es talla.

Doble tela. Teixit compost d'altres dos de diferents, sobreposats i fabricats alhora en el mateix teler mitjançant la composició del lligat aplicat, previament estudiat i disposat per obtenir el teixit de què es tracta.

DOBLE TELA SENSE UNIR. Aquella en què, per no gaudir l'estructura de la doble tela unida, els dos teixits resten independents, en forma de bossa.

DOBLE TELA UNIDA. Aquella que té punts de mutu entrelaç entre alguns fils i passades dels dos lligats diferents de què està formada, de manera que esdevenen agafats, aparentant-ne un de sol i únic.

Domàs, damasc. Teixit de seda o de cotó caracteritzat pel contrast que produeixen els tons brillants i mats que, tot i essent de color unit, s'obtenen entre el fons del setí per ordit i els grans dibuixos jacquard per efecte de trama, amb igual o semblant lligat. El seu origen va ésser la diferència de brillantor que produeix un mateix lligat teixit en disposició de lligat lleuger o pesant.

Dormidor. Cilindre recobert de cinta de carda, que arrenca el tel en el llevador, o llevadors, en les cardes de llana.

Drap. Qualsevol roba o teixit, en el seu sentit més vulgar. S'anomenen així amb preferència els teixits de llana.

Tros de roba.

DRAP CORDELLAT. Espècie de *panyo* en article bast.

DRAP D'ARRÀS. Tapís del nom d'aquella ciutat, on existien artistes teixidors d'anomenada mundial.

DRAP SA COLOR. S'anomenava així, en altre temps, el fabricat amb llana que conserva el seu color natural.

Drapaire. En el Vallès, el fabricant que, essent propietari de pocs telers, teixeix per a altre en la forma anomenada *treballar a mans*. Aquell qualificatiu té especial aplicació en el tissatge de les robes de llana, per tractar-se de teixits coneguts amb el nom de *draps*.

Draper. Treballador dedicat al tissatge de les robes anomenades *draps*.

Draperia. Fàbrica de draps.

Dret fil. En els teixits, el camí ocupat exactament per un fil d'ordit o de trama.

Dril. Teixit de lli i les seves imitacions en cotó, amb lligats i combinacions de colors imitant les de la llana, que s'usa per a teixits d'istiu.

E

Ecartament. Nom adoptat del francès per a indicar la distància que hi ha entre cada dos corrons ratllats de les màquines de filar; distància que ha d'ésser proporcionada a la llargària de les fibres que s'han de treballar, perquè, sense malmetre-les, pugui estirar-se la metxa que es fila.

Efecte d'ordit o de trama. En la teoria de teixits, es diu d'aquells motius ornamentals d'un dibuix que es produeixen en les robes amb bastes d'ordit o de trama, respectivament.

Eixamplador. Enginy mecànic, de formes molt diverses, que en passar la roba pel seu damunt l'estira transversalment, eixamplant-la, o, millor dit, desarrugant-la. Amb això s'aconsegueix, al mateix temps, adreçar els fils de trama, és a dir, col·locar-los tan drets com sigui possible.

Embanicar. Preparar l'ordit per teixir.

Embarrar. Entre tintorers, estendre les madeixes en unes barres per assecar-les.

Embastonar. Operació de tintoria de disposar les troques sobre bastons o canyes per tenyir-les.

Embonadora. La primera màquina carda d'un assortiment de màquines per a la filatura de la llana, en la qual aquesta és objecte de l'operació d'embonar.

Embonar. En el treball de la llana, disposar la floca en forma de napa.

Embotjar. Guarnir una enramada

de botges perquè els cucs de seda s'hi enfilin a obrar-hi els capolls.

Embutet. En la màquina manual, forat en forma d'embut per on es fa entrar la materia textil que es fila, ja en l'estat de corda anomenat *veta*.

Emmidonat. Operació d'amarar les robes amb midó desfet en aigua, que té lloc en el curs de llur aprest.

Emmotllada. En l'estampació de teixits, operació de pintar a mà les robes amb un sol dels diferents motllos que molt sovint entren en un dibuix dels d'estampar.

Empastar. Afegir aigua lentament a certes drogues en pols, fins a convertir-les en pasta.

Empesa. Tot teixit cru abans de blanquejar-lo, tenyir-lo o estampar-lo.

L'adob posat en els fils d'ordit o en els teixits, ja sigui per facilitar l'operació del tissatge, ja per donar-los aparença de qualitat, segons els casos.

Empesar. Donar adob als fils d'ordit o als teixits.

Sinònim d'*adobar*.

Empiconar. Entre dibuixants de teixits, pintar un lligat en el fons d'un dibuix disposat damunt el paper quadrícula a propòsit.

Empuat. Conjunt de totes les pues d'una màquina de filar, retòrcer, etc.

Encallar, escometre. Retòrcer un fil, en dues vegades: primer a dos, tres o quatre caps, i després agafant dos o més d'aquests fils ja retorts.

Encanyar. Passar dues canyes o creus per entre els fils d'un ordit, separant-los en parells i senassos.

Encanyat. Sinònim de *creus*. Més usat en temps dels telers a mà, pel costum de posar canyes a les creus.

Encarar un dibuix. Operació de comprovar la perfecta continuïtat d'un dibuix per a teixits, ja pintat sobre paper quadrícula; la qual es duu a cap doblegant el paper de manera que es toquin i coincideixin els límits oposats de l'espai que ocupa.

Encerat. Tela, roba o teixit impermeabilitzat, ja sigui amb cera, o més sovint amb quitrà barrejat amb

un xic de seu, perquè el drap quedi una mica suau. S'utilitza principalment per a aixopugar mercaderies.

Encerrosada. Porció de floca que es posava en l'extrem de la filosa per filar pel procediment a mà.

Encerrosar. Guarnir la filosa amb la porció de floca o encerrosada que s'ha de filar.

Encimar. Untar les metxes d'estam amb oli d'oliva sol o emulsionat amb aigua, amb sosa o amb amoníac, que es fa en els treballs de la preparació, abans de la filatura.

Enclosa. En el teler mecànic, accident de quedar la llançadora aturada i agafada dins la calada en venir les taules endavant.

Encoixinada. Llargaria de punta feta al coixí, equivalent a la llargaria del patró amb què es treballa.

Encoler. En la màquina jacquard, baga de cordill que penja dels ganxos portant un mosquetó inferior, del qual pengen les arcades. És mot d'origen francès.

Encoletar. Proveir d'encolers una màquina jacquard, penjant-los dels corresponents ganxos.

Encomanar. Fer acompanyar un fil trencat amb algun dels seus veïns, cosa que es practica en els ordits en parar-los, i algunes vegades en l'ordidor, indègudament en aquest darrer cas.

Operació de reunir dos o tres fils doblant-los sense comunicar-los gens de torsió.

Enconxat. Classe de piqué molt gruixut, bast i perxat, que s'usa especialment per a culatxos.

Encordar. En les màquines de filatura i de tissatge en les quals s'usen els cordills anomenats *pianos*, operació de col·locar-los en el lloc degut.

En els blanqueigs, guarnir els corrons de les màquines de rentar anomenades *clapons* amb una corda o llibant d'espert que els cobreixi.

Encordat. El conjunt dels cordills anomenats *pianos*, que hi ha en moltes màquines de la indústria textil.

Encordillar un pinte. Operació de penjar els cordills que lliguen la part inferior de cada lliç amb la seva calca corresponent, en el cas d'ésser les calques mogudes per excèntrics disposats a la part interior del teler mecànic.

Encordillat, encordillada. Noms que es donen a la sarja de tres fils i tres passades de curs.

Encubellada. Quantitat de cotó en troca que pot cabre en un cubell dels usats en tintoreria.

Encunyar. Operació manual de reunir dos tels de xarxa en sentit longitudinal, afegint-los de malla en malla amb una passada de malla feta amb un fil generalment més gruixut i fort.

Endret del teixit. La cara bona que es deixa visible a l'exterior de les robes confeccionades. Es caracteritza per una major vivesa de color i de dibuix.

Enfeltrar. Produir, en els teixits de llana, l'atapeïment anomenat *enfeltre*.

Enfeltre. Arronçament i embull que es produeix en una porció de llana en floca en mullar-se.

Propietat d'atapeir-se que tenen certs teixits de llana en humitejar-los i passar-los arrugats a tall de corda per entre dos corrons que els premien.

Enfilar la llançadora. Passar el fil de trama pel forat anomenat *ullet* que té dit utensili; cosa que sol practicar-se xuclant amb la boca. En certes llançadores més modernes s'obté igual resultat mitjançant enginyers en llur construcció.

Enfitada. Embolic de jute que algunes vegades es produeix, en la màquina carda, dins la seva filatura.

Enfonadura. Tros de roba, o combinació de cordills, que es posen enrotllats en un plegador, en enrotllar-hi un ordit, per a millor aprofitar-lo en el tissatge quan s'acabi.

Enfonar. Guarnir els plegadors d'ordit amb el tros de roba o la combinació de cordills que s'anomena *enfonadura*.

Engalar. Preparar els teixits de seda i cotó passant-los per un bany que permet tenyir-ne primer el cotó i després la seda.

Enganxada. Accident d'enganxar-se els fils d'un ordit, en passar-lo per la màquina de parar, que es produeix a causa d'excessiva calor en els grans bombos de la màquina, o per haver-la tingut parada massa estona.

En el treball del jute, cabdell de fibra extraviat en els corrons d'alguna de les màquines per a filar-lo.

Enganxadones. Producte vegetal, en forma de serra en espiral, que sol acompanyar la llana en brut.

Engavatxinador. Nom que també es dona a l'artefacte anomenat *lligador*, que s'usa per lligar els cartrons jacquard en forma de cadena.

Engavatxinar. Operació d'enllacar, a tall de cadena, els cartrons d'un dibuix jacquard.

ENGAVATXINAR AL DRET O AL REVÉS. S'anomena així l'operació d'engavatxinar, segons l'ordre correlatiu de numeració ascendent o descendent, respectivament, amb què s'encadenen els cartrons, amb l'objecte que en funcionar en el teler també ho facin en el mateix ordre.

Engegar un teler. Referint-se a un teler mecànic, és posar-lo en marxa, cosa que es fa donant acció a una maneta que, en el cas més corrent d'ésser mogut el teler des d'un embarrat i mitjançant una corretja, fa canviar la posició d'aquesta des de la politja que s'anomena *morta* a la que és fixa en l'arbre principal del teler.

Engraellat. En les màquines batàn i carda, conjunt de barres de ferro per entre les quals cauen les impureses que porta el cotó.

Engullar. Col·locar en el lloc corresponent i en la relació deguda els ganxos, agulles i encolers d'un mecanisme jacquard.

Engullat. Resultat de l'operació d'engullar, consistent en tenir muntat un mecanisme jacquard amb tots els

seus orgues interns en el lloc corresponent, a punt de funcionar.

ENGULLAT A L'ESPANYOLA, A LA FRANCESA. Distints sistemes d'engullar la màquina jacquard, la diferència entre els quals consisteix que el ganxo mogut per l'agulla classificada primera és en el rengle de ganxos més prop del batàn en el sistema a l'espanyola, i en el rengle de ganxos més prop de l'estoig en el sistema a la francesa.

Enjardinada. Dibuixos executats en les blondes, que presenten una onda sense peu i enllaçada amb els branquillons.

Enrastellar. En els tissatges, passar els fils d'ordit per entre les pues o palletes d'un rastell.

Enriuar. Operació de sotmetre el canem a l'acció de l'aigua, tenint-lo submergit en basses, fins que la seva fibra es pot separar fàcilment de la canemuixa mitjançant l'operació subsegüent de bregar-lo.

Operació semblant que es fa amb el lli, ja sigui en basses plenes d'aigua, ja sigui en aigua corrent o en aigua calenta, i també colgant-lo de terra en una especie de femers o senzillament sobre un prat d'herba; obtenint-se així lli de color gris, mig clar, clar, gris barrat i fosc, o dutx, respectivament.

Enroscada. En tintoreria, mas de cotó filat, cargolat en certa forma, de manera que les diferents voltes de fil que componen les troques no es puguin embolicar.

Enroscar. Cargolar un mas de cotó filat, tal com es fa en tintoreria, donant-li voltes amb una mà en un sentit, i amb l'altra en sentit contrari.

Enrotlladora. Màquina d'enrotllar robes usada per a les que no han d'ésser acondicionades en forma de plec, sinó que es venen en forma de rotllo, com són les xarpelleres, cotonies, bor-rassos, etc.

Ensabar. Entre tintorers, amarar les robes amb certes preparacions anomenades *sabes*.

Ensacada. Forma en què es venen i transporten els sacs: generalment 49 dins d'un altre, formant un embalum de 50 sacs.

Ensetinar. Donar el llustre de setí a una roba fent-la passar per entre cilindres que la comprimeixen i planxen.

Ensetinat. S'anomenen així les robes d'aspecte semblant al del setí.

Ensimsolar. Fer passades de malla amb fil gruixut de lli o de canem retort, per reforçar les vores o caps de les peces de xarxa.

Entaquillar. En els telers, fixar en el plegador de la roba l'extrem d'un ordit que s'ha de començar a teixir; cosa que es fa valent-se d'una barreta o del doble llistó anomenat *taquillo*.

Entestar. Reunir dos arpons de xarxa ajuntant-los per llurs extrems.

Entrada del carro. En la màquina selfactina, es diu també del moviment de baixar el carro.

Entrar la nuada. Operació de fer passar per les malles d'un pinte, o per les d'un cos jacquard i per la pua, els nusos que ajunten fil per fil els extrems de dos ordits l'un dels quals s'acaba de teixir i l'altre va a ésser començat.

Entrecalar. Així s'anomena l'acció de la llançadora quan, en el tissatge, passa per una calada que no és prou perfecta i, per consegüent, queden fils mal teixits.

Entrecreuar. Equivocació que sol tenir lloc, en el tissatge, en remeiar fils trencats i passar-los de manera que s'alteri l'ordre en què estan classificats en les creus.

Entredó, entredós. Tira estreta de vores rectes o ondulades, de punta, brodat, tul, punt reixat, etc., que es posa per adornament entre dues peces de roba.

Entretela. Roba de cotó i lli que es col·loca en l'interior dels colls, punys i davants de camisa per donar-los gruix.

Entretesta. El bocí de roba teixida que es deixa en un pinte quan es treu

del teler; cosa que es fa amb l'objecte que no es despassin la pua i els lliços.

La clariana que es deixa en el tissatge, a cada començament i acabament de tros, entremig de ço que s'anomena *llistes*, per assenyalar el punt per on s'ha de tallar la roba en treure-la del teler.

Envellutat. Que té aspecte o condició de vellut.

Envetar-se el fil. Accident que té lloc quan, en aprestar els fils d'ordit, s'ajunten i s'enganxen a grups.

Erer. Garbell d'espart o jonc.

Eriçó. Manguito de metall, recobert d'agulles d'acer, que hi ha en les metxeres per a la filatura de l'estam.

Esborradora. Utensili usat en el treball d'esborrar els teixits.

Esborrar. Netejar els teixits de llana, en eixir del teler, traient-ne els nusos que solen presentar.

Esborrar-se l'ordit. En el tissatge, desfibrar-se els fils d'un ordit a causa d'ésser poc tort o poc aprestat; o també pel refec que sofreixen amb els lliços, amb la pua i amb ells mateixos.

Escaguitxar-se una bitlla. S'anomena així el fet d'esmunyir-se'n la trama, ja sigui per mal cabdellada o pel sotrac que rep la llançadora durant el tissatge.

Escala. En la metxera, mecanisme que varia la velocitat de la bobina segons el seu diàmetre.

Llistó de fusta, amb divisions en forma de rastell, que tenen els aparells de llegir dibuixos jacquard, per distribuir-hi els cordills anomenats *cordes*, en igual nombre, a cada divisió, que el de quadrets que hi ha en un quadro gran dels del paper quadricula sobre el qual està pintat el dibuix que es llegeix.

Escalat. Conjunt de tonalitats diferents d'un mateix matís disposades en gradació o tenyides en igual disposició sobre un mateix fil.

Escaldada. Quantitat de cotó que s'escalfa d'una sola vegada.

Escaldar. Operació de fer bullir en

aigua els filats o les peces de roba destinades al tint o a l'estampació.

Escalonat. En la teoria de teixits, el nombre de fils o de passades que hi ha entre dos punts d'encreuament determinats respectivament sobre dues passades o dos fils consecutius d'un mateix lligat.

ESCALONAT PER ORDIT O PER TRAMA. S'anomenen així, respectivament, aquells que es compten pel nombre de passades o de fils posats entre els dos punts d'encreuament que es determinen.

Escandall. Corda de baixa qualitat, feta amb bentim de cànem.

Conjunt de càlculs amb què es determina el cost de fabricació d'un filat o teixit o del seu tint, blanqueig, aprest, etc.

Escarabat. En el teler mecànic, peça de ferro que atura el funcionament del teler quan hi topen les peces anomenades *pales*.

Defecte de tissatge, consistent en quedar alguns fils consecutius fent basta indeguda en el teixit.

En la filatura del cotó, peça que aguanta, en les màquines de filar, els corrons anomenats *de pell*.

En la filatura del jute, peça de la màquina manuar que guia els corrons perquè les fibres no s'hi extrahin.

Esclaridor. Pinteta usada per desteixir, en el mateix teler, quan es corregeix algun defecte de tissatge.

Esclop de l'escarabat. En alguns sistemes de telers mecànics, caixa amb un tac de goma, que alleugereix la violència del cop rebut quan les peces anomenades *pales* topen amb l'escarabat.

Esclopet. Nom que també es dona a la peça plantilla de la màquina selfactina.

Escocès. Roba o dibuix mostrejat amb grans quadros de colorit llampanant.

Escopeta. Mecanisme que hi ha en alguns jocs de calaixos per deixar-los escapar quan hi queda encallada la llançadora.

Escorredor. Senzill aparell per a escórrer, compost de dos cilindres, amb pressió en el de damunt, per entre els quals passa la roba, troques, etc.

Escórrer. Entre tintorers i estampadors, treure l'excés d'aigua de la roba, troques, etc.

Desfer el teixit d'un gènere de punt, ganxet, mitja, etc.

Es anomenat així l'acte de suspendre per un quant temps el funcionament dels telers d'una fàbrica o sols d'una secció, o el de canviar la classe de roba que fabricaven, a mida que van acabant-se de teixir els plegadors d'ordit que tenien col·locats.

Escota. Corda de cànem de bona qualitat, especialment destinada a amarrar veles de nau.

Escuralls. Desperdici o fibra curta que es treu de la bóta i corrons de les cardes de llana i estam.

Escureta. En la filatura del cotó, tros del raspall metàl·lic, anomenat *guarnició*, clavat sobre una pala de fusta, que s'usa per practicar manualment l'operació de descarregar les màquines cardes.

Escutidora. Dona que neteja i repassa les peces de roba acabades de teixir, traient-ne els fils solts, nusos i altres defectes.

Instrument per a escutiar.

Escutiar. Operació de netejar i repassar les peces de roba, tal com es fa en els tissatges, valent-se d'unes pinces i d'unes estisores especials de puntes corbades.

Esgotar. Fer fixar, damunt del gènere que es tenyeix, la major part del colorant que té dissolt un bany de tintura.

Espart. Fibra textil provenint de la planta d'igual nom, *Macrochloa tenacissima*, *Kunt*, que es cultiva en diferents punts del Sud d'Europa i Nord d'Àfrica. Té moltes aplicacions, principalment en estores, cordes, espardenyes i fabricació de paper. Posseeix el gran avantatge de no podrir-se sota l'acció de l'aigua.

Espasa. Palanca o llata de fusta

resistent que en molts sistemes de telers mecànics es mou, al llarg del calaix, portant el tac amb què pica la llançadora.

En els mecanismes de castellet, cada un dels llistons que es corresponen amb les calques.

Cada una de les diverses palanques situades a les parts superior i inferior dels telers proveïts de joc de segments o altre similar, on posen en comunicació els lliços amb els excèntrics del joc esmentat.

Espasar. L'operació d'acabar una roba quan es fa valent-se d'un llistó que la disposa a plecs curts d'uns 50 centímetres o menys.

Espaseta. Nom que també es dona al reculatac del teler mecànic.

Espès. Sinònim d'*atacat*.

Espessiment. Pasta composta de diversos ingredients, com fècula, goma adragant, goma aràbiga, midó, etc., que té per objecte espessir els colors d'estampar, i copatjar o rebaixar els colors mares.

Espinçadora. En el tissatge de la seda, nom que es dona a la dona que neteja i repassa les peces acabades de teixir.

Espinçar. Sinònim d'*escutiar*, usat en el tissatge de la seda.

Espolet. Petita broca que tenen les llançadorettes anomenades *espolins* i les usades en la fabricació de cintes.

Filferro senzill o amb aletes, que fa servei de broca en les llançadores propies dels telers a mà quan treballen amb les bitlles anomenades *canons*.

Espolí. Llançadora petita i de forma especial que s'usa per espolinar.

Espolinar. Imitar els efectes de brodat en els teixits, introduint, en certs indrets, trames diferents de la usada com a general.

Espolinat. S'anomena així aquell teixit en la fabricació del qual s'han produït mostres o dibuixos isolats valent-se de les llançadorettes espolins.

Espuntar. L'operació d'acabar a ganxos, tal com s'anomena en la comarca manresana.

Estam. El fil de llana que abans d'ésser filat ha passat per l'operació de pentinar-lo.

Estamenya. Teixit assarjat de llana o estam, generalment tot negre, que serveix en la confecció de faixes i usen les ordres religioses per a llurs vestits.

Estamer. Fabricant d'estam.

Estampa. Primera emmotlladura del perfil que els estampadors a mà fan d'un dibuix quan és de distints colors.

Estampació. Efecte de l'operació d'estampar un teixit.

Estampar. Operació d'imprimir sobre teixits valent-se de motllos plans o de corrons gravats, sucats en color més o menys dens.

Estampat. El teixit d'aquest gènere després d'haver passat per l'operació d'estampar-lo.

ESTAMPAT IL·LUMINAT. El que presenta formes ornamentals de color damunt de fons negres, blaus, etc.

ESTAMPAT MAGRE. S'anomena així tot resultat de l'estampació que presenta el defecte de tenir poca intensitat de color a causa de la poca pressió amb què han funcionat els corrons gravats, o per excés d'espessiment del color empleat, o per ésser el corró gravat massa fi, deixant poc colorant damunt la roba en tots aquests casos.

Esteclar. Mudar les peces en els telers de galons de seda.

Estendre. Penjar les peces de roba, troques, etc., de barres, claus, clivelles, etc., perquè s'eixuguin, s'oxidin, etc.

Estenedor. Lloc d'una tintoreria o fàbrica d'estampats on s'estenen les troques, peces de roba, etc.

Estergidor. Aparell per a reproduir directament els cartrons ja picats d'un dibuix jacquard sense necessitat de repetir l'operació de llegir-lo.

Estès. En els telers, la llargaria d'ordit que va des del pinte al catxapit de darrera.

Estesa. Quantitat de peces de

roba, troques, etc., disposades juntes en l'estenedor perquè s'assequin.

Estiradora. Màquina usada en la filatura de l'estam per a la preparació de la metxa.

Estiratge. Operació manual d'estirar les xarxes acabades de teixir i previament mullades, deixant-les assecar al sol, tot i mantenint-les tivals mitjançant un contrapès. Té per objecte acabar de cloure els nusos de la xarxa i igualar el mallatge.

Relació entre el pes d'una metxa abans de sotmetre-la a l'operació d'estirar-la i el que té després d'aquesta operació, la qual es produeix amb els corrons ratllats de les màquines de filatura.

Estoig. En la màquina jacquard, capsula cel·lular on estan allotjades les molles anomenades *cucs*.

En les màquines de picar cartrons jacquard, caixa de llautó foradada per al pas dels punxons.

Estopa. La fibra més basta, curta i gruixuda que se separa del lli i cànem en pentinar-los, la qual després es torna a passar per les operacions de filatura, obtenint-se'n un fil de baixa qualitat.

El drap grosser que es fa amb aquest fil.

ESTOPA DE PRIMERA, DE SEGONA REPRESA. Tercera i quarta classificacions del cànem, que s'obtenen en pentinar-lo.

Estopeta. Teixit prim, a la plana, fet d'estopa crua de cànem.

Estor. Teixit de lli cru, amb son color groc natural, propi per a fer cortines.

Estora. Teixit l'ús principal del qual és el de cobrir el paviment. Es fa de jonc o de palla en les estores fines, i d'espart o de jute en les ordinaries. En son origen es formava reunint llates trenades d'aquestes fibres, però posteriorment s'ha fabricat, com la generalitat dels teixits, en telers a mà.

Estovalles. Peça de lli o de cotó que es fa en gran varietat de mides,

dibuixos i lligats, i que s'usa per cobrir la taula abans de posar-hi el menjar.

Estregat. En els telers, la llargaria d'ordit que queda entre el pinte i el catxapit de darrera.

En els ordidors, llargaria semblant que va des del cos principal de la màquina a la part anomenada *fileta*.

Estrenyiment del teixit. La diferència que sempre hi ha entre l'amplaria ocupada per l'ordit en la pua d'un teler i el mateix ordit després d'haver-se entrellaçat amb la trama, component amb aquesta el teixit.

La reducció d'amplaria que generalment sofreixen les robes en les operacions d'aprest i acabats, amb un consegüent augment de longitud.

Estricador. Bastiment de fusta bastant llarg, amb molts claus, on es posa la roba molla, molt tivant, perquè en eixugar-se no s'estrenyi.

Estricadora. Màquina d'estirar les troques de fil tenyides o adobades, que imita i supleix l'operació semblant feta a mà.

Estricar. Operació mecànica d'estirar, amb intermitències, les troques de fil que s'han tenyit o adobat. Reprodueix l'operació semblant que es feia a mà tenint les troques penjades d'una clivella per un extrem i sacsejant-les per l'altre amb un bastó agafat amb totes dues mans. Té per objecte destriar i esclarir les troques de fil que, en assecar-se, després de tenyides o adobades, resten una mica embolicades i amb els fils agafats mutuament.

Posar una roba en el bastiment estricador perquè s'assequi.

Estufa. Departament o cambra escalfada amb aire calent, que abans hi anava directament d'una llar de foc, i més modernament hi va per una sèrie de canonades per on circula vapor. Serveix per a assecar les floques, troques o peces de roba procedents del desmot, estampat, tenyit, etc.

Extensor. Màquina de descruar els teixits gruixuts de seda.

Dispositiu d'una barra en forma de mitja canya, amb estríes de direcció contrària a cada meitat, que hi ha en moltes màquines d'aprest, a l'entrada de la roba, per desarrugar-la.

F

Fai. Nom adoptat del francès amb el qual és conegut un teixit de seda fet amb lligat de plana i trama gruixuda o doblada a diversos caps per passada.

Faixa. Peça de roba, molt més llarga que ampla, que utilitzen els treballadors per a cenyir-se el cos.

Cada una de les seccions en què es divideix el total de fils d'un ordit en confeccionar-lo en l'ordidor anomenat *de bóta*.

Cada una de les seccions de diferent color en què solen dividir-se alguns dels ordits que entren en la fabricació de robes de tapiceria.

Faixaire. Fabricant, treballador, venedor de faixes.

Falsia. Llançadora de bronze.

Fardatge. Defecte de sombrejat que algunes vegades presenten els dibuixos de les robes estampades, a causa d'haver-se produït, en la màquina d'estampar, ço que s'anomena *un salt del rasquet*.

Farguell i Montorci. Noms de família dels germans fusters Ramón, Antoni i Pau, coneguts amb el nom de *Maxerins de Berga*, als quals s'atribueix la invenció, modificació o perfeccionament de les filadores de cotó, tan esteses a Catalunya, conegudes per *màquines bergadanes* o *maxerines*.

Feltre. Espècie de drap gruixut de llana, pèl o altres fibres, no fabricat a base de fils d'ordit i de trama, com la generalitat de teixits, sinó compost de fibres embolicades confusament i adherides les unes a les altres. S'obté pastant el conjunt de fibres amb intervenció d'humitat, pressió, i a vegades calor. Serveix en la fabricació de capells i filtres.

Teixit de llana o de cotó, que es fa en diferents lligats, generalment gruixut i de superfície peluda, semblant a la dels veritables feltres. A vegades té disposició tubular, per cobrir cilindres, o bé es cus pels extrems per servir com a tela sens fi. És molt usat, en les màquines per a la fabricació del paper, el de llana amb lligat de plana, no gaire atapeït, poc batanat i gens tondosat, servint per a absorbir la humitat dels fulls de paper, gràcies a la seva estructura esponjosa.

Teixit de llana i cotó, o amb mescla de jute, utilitzat per a catifes amb dibuixos jacquard.

Ferrada. Quantitat variable de ferros dels que s'usen per teixir els velluts per ordit, en teler a mà, i que constantment s'hi tenen teixits en les darreres passades col·locades, a fi que els fils que fan l'efecte del vellut no s'escorri, ans al contrari, tinguin prou passades col·locades que els aguantin.

Ferradura. Cada una de les diverses peces, de forma semblant a les d'igual nom amb què es ferren els cavalls, que hi ha en els batans espolinadors dels telers a mà i pel buit de les quals aixequen els fils d'ordit corresponents a cada efecte de l'espolinat.

Ferro. Nom vulgar de les peces de metall usades en teixir, en telers a mà, els velluts per ordit; les quals peces són rodones o bé una mica aplanades amb una canal longitudinal, segons es tracti, respectivament, de vellut sense tallar o tallat.

Fibra. Cada un dels filaments elementals dels tèxtils.

L'aplec d'aquests filaments.

Ficar-se un color. Entre estampadors vol dir que un colorant presenta certa resistència a traslladar-se del corró gravat a la roba que estampa.

Fil. Qualsevol matèria passada per les operacions de filatura, disposada ja en forma capilar més o menys gruixuda i de llargària indefinida, a propòsit per a teixir, cosir, etc.

Nom vulgar del lli.

En la teoria de teixits, cada rengle vertical de quadrets del paper reticulat usat en la representació gràfica dels lligats.

FIL AIGUAT. Sinònim de *fil tallat*.

FIL AIXEMICAT. El que presenta el defecte de filatura de tenir els indrets més prims anomenats *xemics*.

FIL CRAQUEJAT. Aquell que en estirar-lo presenta el defecte d'allargar-se a intermitències, produint un lleuger soroll com si es trenqués, degut això a un estiratge irregular durant la seva filatura; cosa que el perjudica per a les futures operacions de teixir-lo.

FIL CRU. El que encara no ha sofert cap operació de lavatge, tint o blanqueig.

FIL D'ÀNIMA. Fil, generalment gruixut, que hi ha en certs teixits, com alguns piqués, per donar-los relleu.

FIL D'ARMALL. Fil retort i gruixut, especialment destinat a fer les passades de reforç o armallada de les xarxes.

FIL D'ARMAR. El retort de tres caps, fet amb la qualitat de cànem anomenada *puada*. Usualment es disposa en troques de sis fils, de 20 canes cada una, plegades fortament en forma de bastó.

FIL DE FANTASIA. El que en filar-lo o en retòrcer-lo s'ha treballat produint-hi abultaments o nusos, o s'ha fet amb barreja de fils de diferents colors o materies, o sobrevenint alguna altra combinació que n'ha alterat la perfecta uniformitat.

FIL D'EMPALOMAR. Cordill molt prim de cànem.

FIL DE PAPER. El que s'obté industrialment d'una tira estreta de pasta de paper recargolant-la sobre ella mateixa fins a donar-li estat filiforme. Encara que no ha tingut gaire èxit, amb dita mena de textils es fabriquen articles de fantasia, utilitzant-lo com a trama i també per a xarpelleres.

FIL DE PERDUT. En la teoria de teixits, el que sols apareix en la cara bona d'una roba, en els indrets una

bona mica separats, on produeix un efecte de dibuix, i quedant en tot l'espai restant fent basta en la cara del revés.

FIL D'ESCOCIA. Nom vulgar que tenen els cotons retorts, treballats en blanc, empleats en la fabricació d'algunes peces de gènere de punt de classe fina.

FIL DE VIDRE. El que s'obté del vidre en estat pastós tocant-lo amb una barreta i debanant ràpidament el fil que en segueix, que és susceptible de teixir-se, produint teles d'una gran brillantor, sols aplicables a filtrar àcids.

FIL DE VOLTA. En el lligat de glassa, el que evoluciona a dreta i esquerra del fil anomenat *fixo*, donant-li mitja volta.

FIL D'ORDIT. El fabricat amb la torsió suficient per a resistir la tivan-tor que sofreix l'ordit en el tissatge.

Cada un dels fils que entren en un ordit.

FIL D'UN CAP. El senzill d'un sol bri, tal com es produeix en les màquines de filar.

FIL ENCALLAT. El compost de sis, nou o dotze caps, distribuïts en tres fils retorts abans a dos, tres o quatre caps respectivament. El fabriquen els corders a mà valent-se de la cabria. Se li dona una torsió menor que la que sol tenir el fil de bresolí.

FIL EN PLOMA. En el tissatge a mà, el fil d'ordit que es posa en substitució d'un que manqui, i que se substitueix en l'estregat del teler entortolligant-lo amb una ploma d'ocell travessada sota uns quants dels altres fils d'ordit més pròxims al que manca.

FIL EXTRET. El que es treu d'una vora de roba per donar lloc a un calat o vora foradada.

FIL FIXO. En el lligat de glassa, el que està quiet en el seu lloc, per diferenciar-lo del de volta, que evoluciona a dreta i esquerra alternativament.

FIL FLAC. El de menys resistència que de costum, ja sigui per la qualitat o averia de la floca, ja per no tenir

tota la torsió adequada al seu gruix o aplicació.

FIL FLUIX. El que en filar-lo ha estat objecte de poca torsió.

FIL NET. El que no presenta defectes de filatura.

FIL PENTINAT. El que ha sofert, durant el curs de la seva filatura, l'acció de la màquina anomenada *pentinadora*, i que, per consegüent, és de millor qualitat que aquella en què altrament figuraria.

FIL PINTAT. El que està matisat a claps de diferents colors amb l'objecte d'obtenir efectes especials en els teixits.

FIL RETORT. El que ha estat elaborat ajuntant dos o més fils d'un sol cap i retorcent-los després fins a formar un sol fil.

FIL TALLAT. El que presenta el defecte de filatura de tenir indrets més prims del que és degut, anomenats *talls*.

FIL TONAIRE. El que s'usa per a lligar els paquets de cotó filat.

Filadís. Rebuig de la seda, que no se separa fàcilment del capoll.

En general, fibra de bon filar.

Filador, filadora. Qui es dedica a filar, ja sigui manualment, valent-se de la filosa, ja treballant en les màquines de filar.

Filadora. Nom genèric que es donà a les primeres màquines de filar, mogudes a mà, amb vogi o amb força hidràulica.

Filagarses. Rebuig de caps.

Filament. L'estat més subtil d'un fil.

Filanera. Usat en singular, porció de llana o estam per a ésser filat.

Usat en plural, paquets d'estam, de lliura i mitja de pes, preparats pels peraires.

Nom donat per les obreres valencianes empleades a Catalunya en la filatura mecànica del jute a la dona que les obreres del país anomenen *filadora*.

Filar. Donar la forma i estat de fil a qualsevol fibra textil.

Filassa. Fil de jute, cànem, lli, o de llurs estopes, filat a un cap i destinat a ésser teixit o retort.

Filàstica. Fil gruixut de cànem a un sol cap, poc retort i enquitranat, destinat a usos marítims.

Filat. Resultat de l'operació de filar.

Sinònim de *fil*.

Especie de teixit o xarxa per a pescar i caçar.

Teixit metàl·lic.

Filater. L'operari que fa filats per a pescar i caçar.

Filatura. Conjunt d'operacions per les quals necessàriament s'ha de fer passar una fibra textil per posar-la en forma de fil.

Per extensió, l'edifici fàbrica on tenen lloc les dites operacions.

FILATURA DE L'ABACÀ. Es fa a mà, amb la roda, per a cordilleria.

FILATURA DE LA LLANA. De primer s'escullen i separen les diverses classes que entren en el velló. Després es desgreixen per treure'n la suarda, i es desmoten per treure'n les fibres vegetals adherides. A partir d'aquí, el tractament és diferent segons les llanes operades siguin de fibres curtes o llargues. Les curtes es batanen greixant una mica la fibra, es carden una o diverses vegades, i finalment es filen. Les llanes llargues es greixen lleugerament, es pentinen o bé es carden i desfeltren abans, es desgreixen, renten, assequen, doblen i estiren en manuars, es bobinen o passen per les metxeres, i finalment es filen com el cotó.

FILATURA DE LA SEDA. No existeix propiament, perquè els mateixos cucs fabriquen directament el fil de seda; però, com sigui que cada un d'ells el deixa cabdellat en el capoll que construeix, es fa precis sotmetre els capolls a l'acció de l'aigua tebia per dissoldre la substància gomosa que enganxa entre elles les infinites voltes de fil i poder descabdellar aquest. En fer això, s'ajunten en un sol els fils procedents de sis o més capolls,

segons sigui el gruix del fil definitiu que es vol obtenir. Aquest s'enrotlla en un aspi o debanadora, fent una troca de seda a un cap, o sigui seda greix, i el mateix moviment de l'aspi és el que estira els fils dels capolls que es descabdellen. El fil a un cap així aconseguit és susceptible d'ésser doblat i retort per procediments semblants als que s'usen en el cotó.

FILATURA DEL CÀNEM. Per a la cordilleria s'usa la filatura a mà, valent-se de la roda de corder.

La filatura mecànica és semblant a la del lli.

FILATURA DEL CAUTXÚ I DE LA GUTAPERXA. De primer es purifica la materia primera posant-la en aigua calenta, i després se li dona la forma cilíndrica i es talla en rodanxes. Per convertir una d'aquestes en fil, es col·loca en un plat horitzontal amb un ganivet circular animat de dos moviments de rotació, que van tallant-la en forma espiral, originant un fil de secció quadrada o rectangular, que es converteix en fil de secció rodona, passant-lo en calent per un embut, valent-se de la compressió.

FILATURA DEL COTÓ. Una volta collit el cotó, se'n separen les llavors i s'embala la floca, fent-ne bales prem-sades, en el qual estat arriba a les filatures. De primer es netegen i destrien les fibres atapeïdes pel premsat, passant-les successivament per les màquines diable, obridor i batàn, sortint el cotó, d'aquesta darrera, estès en forma de superfície plana. Després, en la carda, i a vegades també en la pentinadora, quan es treballa cotó de fibra llarga, s'obtenen unes metxes o cintes de cotó que a continuació es passen pels manuars, on es van estirant i doblant diverses vegades per igualar i paral·lelitzar les fibres; operació que es repeteix més o menys segons la finor que ha de tenir el fil i fins que, pel perill de trencar-se, es fa precis estirar i retòrcer en les metxeres, generalment de tres classes: en gros, intermedia i fina;

passant, per fi, el cotó a les màquines de filar selfactines o continues. Obtingut ja el fil, si es destina a ésser tenyit abans de teixir-lo, es debana i se'n fan troques, que es dobleguen i torcen sobre elles mateixes i se'n fan paquets o rotllos a mà, o mecànicament mitjançant màquines especials.

FILATURA DEL JUTE, ESPART, COCO I RAMI. Tots es filen a mà i més sovint mecànicament, seguint operacions bastant semblants a les usades per a filar el lli. El jute, en pentinar-lo, necessita l'auxili d'un greix, generalment l'oli de peix, amb mescla d'oli mineral, emulsionat amb amoníac i aigua. En el rami costa molt de separar la fibra de la caramuixa.

FILATURA DEL LLI. Les operacions preliminars són: assecar la planta; enriuar per separar les fibres de la capa cortical; bregar per separar la caramuixa de la fibra, acabant de netejar-la; espasar o colpejar-la. La primera operació, propiament, de la filatura mecànica, és la d'escollir les fibres, que es fa necessària per presentar distint caràcter, encara que procedeixin de la mateixa planta; segueix un pentinat elemental i trencar-la en tres trossos de mida convenient, per regularitzar-les, separant les parts extremes més primes que el centre. Després, el pentinat paral·lelitzat les fibres i en treu les curtes i trencades, que formaran l'estopa. Seguidament es reuneixen les fibres en la taula d'estendre, i se'n forma una metxa grollera, que passa a la màquina repassadora. A partir d'aquí, les operacions són similars a les de la filatura del cotó: passa per les màquines manuars, metxeres i de filar, generalment continues, i es fila en sec o en aigua freda o calenta, segons convingui. En l'últim cas, després de debanats els fils, s'han d'assecar abans d'empaquetar.

FILATURA DELS METALLS. L'or, l'argent, el coure, etc., poden convertir-se en fils mitjançant l'estiratge i

el laminatge, repetits successivament fins a obtenir el grau de finor volgut.

FILATURA DEL VIDRE. S'escalfa el vidre, i, quan és pastós o quasi fluid, amb una barreta se n'estira un fil, que es debana ràpidament, amb la qual operació s'estira i solidifica.

FILATURA DEL XAP. És de procediments semblants als que se segueixen en la filatura del cotó.

Fileta. Bastidor de fusta on es col·loquen les bobines o els rodets en les màquines de filatura i tissatge que en tenen necessitat, especialment metxeres, contínues, selfactines i ordidors.

Filferro. El ferro estirat en forma de fil, que també s'usa per a teixits metàl·lics.

Filiforme. Que té caràcter o condició de fil.

Filoja. Espècie de llançadora d'acer, fusta, os o marfil, de mides petites, sense bitlla, en forma d'agulla amb forat obert per tots dos caps, empleada per a fer a mà i amb un sol fil els treballs de malla, avui dia en desús, que porten igual nom, com eren els vels, mocadors, etc.

Filosa. Antic accessori per a filar a mà, consistent en un bastó, generalment de canya, acabat més gruixut per un cap, amb l'objecte d'enrotllar-hi la floca que es vol filar.

FILLOSES DE TORTOSA. Filoses o fuses molt remarcables per llur ornamentació, objectes més d'adornament que de treball. Són de fusta o d'os, tornejades i taraceades. Es suposa que segurament s'anomenaven així per tot Catalunya per ésser una especialitat d'aquella ciutat.

Filosada. Sinònim d'*encerrosada*.

Filots. En la indústria del jute, manyocs de fils embullats que s'aprofiten per a netejar les màquines.

Fineta. Nom que es dona al teixit de cotó, amb lligat de batavia, treballat en cru per blanquejar-lo en peça, algunes vegades perxat, que s'usa en la confecció de roba blanca. És mot d'origen francès.

Fixació. Defecte de fixar un color damunt una fibra textil.

Fixador. La substància que produeix l'adherència dels colorants damunt les fibres textils.

Fixar. Produir l'adherència d'un color o mordent a una fibra.

Fixatge. Sinònim de *fixació*.

Operació que es verifica en els teixits de seda i llana en cru perquè en tenyir-los no s'encongeixin.

Flàmula. S'anomena així cada un dels claps de diferent color que es produeixen en una madeixa de cotó, llana o seda, en tenyir-la, tapant certs indrets amb paper d'estrassa lligat amb vetes.

Taca de color que es produeix en els teixits tenyint abans parcialment els fils en troca.

Els mateixos teixits fabricats amb fils flamulejats.

Flanel·la. Teixit lleuger i fi de llana amb lligat de plana.

Teixit de cotó amb lligat de sarja o de plana, perxat, imitant en tacte i aspecte la veritable franel·la de llana.

Flassada. Peça teixida de llana o de cotó, amb lligats i colors diversos, que s'usa com a abrillat en el llit.

Flaxeria. Malaltia del cuc de seda.

Floc. Petita porció de llana, cotó, seda, etc.

Adornament usat en passamaneria. Nom habitualment empleat en plural.

Floca. Qualsevol fibra textil, en el seu estat natural, a propòsit per a ésser filada.

Flor. Entre tintorers, qualificatiu que s'aplica a un color quan ha estat tan ben aplicat que fins el borriçol natural de la fibra es veu ple de coloració.

Florencia. Roba propia per a folros de barrets, feta amb lligat de plana, ordit seda i trama cotó. És més basta i senzilla que el teixit anomenat *pila*.

Fluixos. Defecte, propi de les xarxes, de formar bosses en el tel, que es produeix en pendre, alguna de les peces del teler, major quantitat de fil de la corresponent.

Folro. Fils o passades d'ànima, o ambdúes coses alhora, que s'apliquen en certs teixits en forma que sols apareixen en llur cara dolenta, amb l'objecte de donar-los gruix o relleu sense alterar la finor de la cara bona.

Fondre's una veta o una metxa. En la filatura del cotó, l'aprimament que aquelles sofreixen sota la pressió dels corrons que tenen moltes de les màquines on es treballen.

Fons de mocador, flassada, etc. L'espai comprès dins les sanefes.

Fons d'un dibuix. Conjunt d'espais que resten llisos entre els seus motius ornamentals.

Forma. En estampació, petits motius ornamentals destinats a ésser pintats damunt roba blanca o en combinació amb un fons de color.

Formatge. Petit plegador d'ordit, d'uns 12 centímetres d'amplaria, obtingut amb l'ordidor de formatges.

Plegador semblant obtingut amb ordidor mecànic en la fabricació de vetes.

Formi. Fibra textil procedent de la planta *Phormium tenax*, *Fors*, que es cultiva a Nova Zelanda i que s'utilitza en la fabricació de cordes i d'algun teixit.

Forquilla del paratrama. En el teler mecànic, el polsador, en forma de forquilla, que descobreix la manca de trama eixida de la llançadora.

Frare. En la fabricació manual de les mitges, s'anomena així el defecte que es produeix quan es deixa un punt sense collir, o sigui que queda oblidat.

Fre, freno. En el teler mecànic, mecanisme per a aturar-lo ràpidament mitjançant la pressió exercida sobre la llanta d'una de les rodes volant que hi ha fixades als extrems de l'arbre principal de la màquina.

En la selfactina, mecanisme, en forma d'enxuf, que transmet el moviment a les pues per al desplegar.

Fregalls. En les fàbriques, caps de cotó bruts d'haver servit per netejar la maquinaria.

Fris. Petits aglomerats esfèrics de fibres, empleats en la fabricació de certs fils de fantasia.

Frisar. Acció de produir els aglomerats anomenats *frisos*.

Frisel·la. Cordill fi de lli o de cànem, molt retort i amb torsió inversa de la usual, que serveix per a fer xurriaques.

Fru-fru. Nom pres oralment del francès per indicar aquell soroll aparegut que produeixen certs teixits de seda, especialment l'anomenat *glacé*, en remenar-los.

Fucsina. Colorant bàsic que tényeix de vermell agranatat.

Fuct. En els telers amb joc de picar del sistema anomenat *d'espasa*, palanca del dit mecanisme que rep el moviment de l'arbre inferior del teler i el transmet a l'esmentada espasa.

Fulard. Conjunt d'una pastera, amb dos corrons escorredors, que hi ha en moltes màquines d'aprestar teixits per impregnar-los amb les materies líquides, o en dissolució o en emulsió, que componen l'aprest.

Fulardar. Sotmetre els teixits a l'acció d'un aprest valent-se de la màquina fulard.

Fulé. Qualificatiu adoptat fonèticament del francès, com a sinònim de batanat, que s'aplica als teixits fins de llana que han sofert la dita operació quan llur acabat natural no l'exigeix. Per això no es diu mai *panyet fulé*, i en canvi es diu *sergé fulé*, *crepé fulé*.

Fulla. En les màquines d'estampar, làmina d'acer que, junt amb l'anomenada contrafulla i el porta-rasquet, formen ço que s'anomena *rasquet*.

Fus. Instrument cònic, generalment de fusta, sobre el qual es forma la fusada enrotllant-hi el fil produït a mà, tot filant-lo, tal com es feia ruralment abans de conèixer-se la filatura mecànica.

Peça d'acer, en forma de barreta lleugerament cònica, que es troba en gran nombre en certes màquines de

filatura, per a posar-hi els rodets, bobines, etc., sobre els quals ha d'enrotllar-se el fil fabricat. Ve a ésser l'element unitari de capacitat de les dites màquines: així es diu, per exemple, *continua de tants fusos*.

Fusada. Quantitat de fil de qual-sevol classe que està enrotllada sobre un fus o una bitlla.

Fuset. Cada una de les barretes de ferro o de fusta que aguanten les bobines en les màquines continues, selfactines i metxeres.

En la màquina bobinar, cada una de les broques sobre les quals es col·loquen les fusades plenes de fil enrotllat.

Fustet. Nom de l'estella d'una espècie de sumac que tenyeix de groc. S'usa sobretot en plural.

G

Gabarrines. Teixit fi, semblant al sargé, però de diagonal més marcada. Serveix per a vestits de dona.

Gabia del teler. El conjunt de bancades, pont i travessers sobre el qual es munten els orgues movibles del teler.

Gafet. Defecte de tissatge que es produeix en aixecar indègudament agulles de la màquina jacquard, donant lloc a petites bastes de fils d'ordit, també indègudes en les robes.

Defecte, també de tissatge, originat quan, en desenrotllar-se els fils de l'ordit, vénen encreuats i, en arribar a les creus, s'hi encallen, fins a trencar-se.

Gaiat. La roba llistada en sentit diagonal.

Galàpat. En el teler a mà, cada una de les dues peces de fusta per a recolzar-hi la post anomenada *ciadora*, en la part interior del teler i en forma fàcilment ajustable d'alçaria i inclinació, per a aconseguir la posició que va millor al teixidor en assegurar's damunt la ciadora.

Galeria. Adornament estret que algunes vegades es troba entremig de les parts dels mocadors, estovalles, etcètera, anomenades *saneja* i *fons*.

Galet. En el teler a mà, cada un dels trossos de canya, plens de sorra, que a vegades es pengen dels lliços, on fan servei de pes.

Galgar els cilindres. Referint-se als que hi ha en les màquines cardes, és l'operació d'ajustar-los de manera que les pues del raspall metàl·lic amb què estan coberts treballin a la distància convenient de les pues d'igual classe amb què també està cobert el gran bombo o bóta de la màquina.

Galgar un teler. Col·locar el teler mecànic en son lloc definitiu, de manera que l'arbre de les politges motores sigui paral·lel a l'embarrat que ha de posar-les en acció.

Galó. Teixit passamà especial, fort i estret (a manera de cinta), de seda, llana, fil d'or o argent, etc., per a guarniment de vestits, mobles, etc.

GALÓ DE SEDA. Cinta de seda molt fina, lleugera i estreta.

Galonaire, galoner. El que fabrica o ven galons i, per extensió, tota mena de cintes, agremans, serrells, etc.

Galta. Sinònim de *lliç*, que quasi sols s'emplea referint-se a la quantitat que en té un pinte, com en aquesta pregunta: «—¿De quantes galtes és aquest pinte?»

Gamussa. Roba de cotó o de llana, enfiltrada, tova i flexible, de color groc imitant la veritable pell de camussa.

Ganivet, ganiveta. Cada una de les tires de ferro que agafen i posen en acció les peces de la màquina jacquard i de les maquinetes de lliços anomenades *ganxos*.

En la màquina jacquard, peça també de ferro, amb un ganxo en el seu extrem lliure, que s'agafa en la llanterna del cilindre i el fa voltar a cada oscil·lació del batàn.

En la màquina carda, tira de ferro que hi ha darrera el corró anomenat *lladre*.

Eina amb què es tallen a mà els velluts per trama. Consisteix en una espècie d'espasí quadrat, d'un centímetre de gruix i uns 70 a 90 centímetres de llargària, d'acer trempat, amb un dels extrems afilat, flexible i tallant, i amb un mànec en forma de creu a l'altre extrem.

Ganxet. Espècie d'agulla de metall, os, fusta o cel·luloide, de diferents gruixos i llargades, amb la punta doblegada formant un petit ganxo, que serveix per a fer a mà els treballs de punt o puntes per això anomenades *de ganxet*, així com també treballs de malla.

Ganxo. En la màquina jacquard, cada un dels filferros verticals, moguts per les agulles i acabats en forma de bec per llur extremitat superior, per a agafar-se en les ganivetes de la grifa.

En les maquinetes de lliços, cada una de les peces de ferro que mouen les anomenades *calques* en ésser agafades per la peça que duu el nom de ganiveta.

Garres. Llana de baixa qualitat procedent de les cames del be.

Garrot. En el teler mecànic, braç de fusta resistent, que hi ha en alguns sistemes de jocs de picar, portant agafada la corretja tiratac, amb la qual mouen violentament la peça anomenada *tac*.

Bastó que hi ha en l'aparell llegidor usat en el picatge de cartrons, on serveix per a fer entrar els corresponents punxons en la planxa anomenada *maneta*.

Gasejar. Operació de socarrimar el borrisol que acostumen a tenir els filats i teixits, fent-los passar ràpidament per damunt d'un flam de gas o arràn d'un cos en incandescència.

Gata. Defecte de filatura consistent en presentar el fil certs indrets més gruixuts que els altres.

En els teixits, defecte que s'origina de l'anterior.

Gatonera. En els blanqueigs, peça rodona de pisa blanca envernissada,

per dins la qual passa la roba, servint-li de guia.

Gavatxa. Carradet, fet a punt d'esperit, que serveix d'adornament en les puntes.

Gavatxí. Treneta de cotó, generalment encerada, que es gasta per a lligar a tall de cadena els cartrons ja picats d'un dibuix jacquard, o sigui disposar-los en la forma que demana el funcionament d'aquesta màquina.

Gènere de punt. Teixit produït per l'enllaç d'un seguit de bagues o malles formades per un sol i mateix fil, caracteritzat per tenir una espècie d'elasticitat mercès a la qual les peces d'ús personal fetes amb ell, com són les samarretes, mitges, etc., s'adapten perfectament a la part que cobreixen. Es fabrica manualment i mecànicament, mitjançant agulles.

Glacé. Gal·licisme amb el qual es coneix un teixit de seda, amb lligat de plana caracteritzat pel soroll apaparat que produeix en remenar-lo.

Roba de cotó a la qual, mitjançant els acabats, es dona una lluentor que imita en certa manera la brillantor del veritable glacé de seda.

Glassa, gasa. Tela molt clara i subtil, la particularitat de la qual consisteix en la relativa separació a què té col·locats els fils, tant d'ordit com de trama, mantinguts en els llocs deguts mitjançant el lligat de glassa amb què estan teixits.

Teixit de cotó, molt clar i desnombrat, usat com a adornament i en cirurgia, en el qual darrer cas s'esterilitza i s'amara d'algun producte medicinal, com àcid fènic, iode, etc.

Glassilla. Teixit de cotó, amb lligat de plana o d'encordillat, poc nombrat i molt aprestat, que serveix per a folro interior de vestiments.

Glopada. Desigualtat en la presentació del jute en sortir de la carda en gros.

Gobelins. Cèlebre manufactura de tapissos, fundada per Enric IV de França amb mestres tapissers fets venir de Flandes, que, després d'alguns

canvis, en 1603 quedà definitivament instal·lada en el mateix establiment de tintoreria de llanes de Gilles Gobelin, existent a París, del qual li prové el nom. Va funcionar com a empresa particular, amb reials privilegis, fins que Lluís XIV comprà la propietat de l'establiment, convertint-lo en manufactura reial.

Els tapissos teixits en l'esmentada manufactura.

Gofrar. Nom d'origen francès adoptat per designar l'operació de gravar en relleu dibuixos sobre teixits valents de corrons gravats i calents.

Got de plegador. Anell de ferro que hi ha, en els telers, a cada extrem dels plegadors d'ordit, per enrotllar-hi la corda o cadena del fre.

Gra de pólvora. Nom que es dona a molts teixits, referint-se a llur dibuix, per l'efecte que produeix d'una superfície tota coberta de granets.

Graelles. Reixa de fusta que hi ha en les primitives màquines jacquard per impedir que els ganxos s'entregirin.

Especie de baiard que usen els tintorers de seda per al transport de les troques mullades.

Grana. Nom amb què també és coneguda la cotxinilla, per la forma amb què es presenta en el comerç.

Granadina. Classe de fil de seda semblant a l'anomenada *pèl*, però amb molta més torsió.

El teixit fet amb aquesta seda.

Granzeria. En les fàbriques d'estampats, nom del local destinat a l'ebullició, tints i preparació dels teixits. És derivat del de *granza*, matèria colorant vegetal.

Grapa. En el teler mecànic, cada una de les dues peces de ferro fos on s'agafen les extremitats inferiors de les molles espirals que produeixen la baixada dels lliços.

Gravador de moleta. L'operari que, ajudant-se del burí i altres eines, grava a mà les moletes destinades a gravar els corrons d'estampar.

Gravador de planxa. L'operari que

grava a mà les planxes de zinc destinades a servir de patró per a treballar amb les màquines pantògrafs de gravar corrons, pel qual motiu el dibuix de la planxa ha d'ésser de major mida que el gravat del corró. Generalment la proporció entre ambdós és de cinc vegades.

Gravelot. Teixit de llana pelut que s'usa per a abrics.

Greix. Mot pres oralment del francès (*grège*) per a indicar el fil de seda a un cap i sense torsió, impossible de tenyir en troca d'una manera aprofitable.

Grifa. En la màquina jacquard, marc on hi ha les ganivetes amb les quals aixeca els ganxos que han de pujar en cada passada.

Grillar. Mot adoptat del francès que significa rostir el pèl d'un teixit fent-lo passar a velocitat adequada per damunt una teula de ferro incandescent.

Grillatge. Nom que es dona a l'operació de grillar un teixit.

Gro. Gal·licisme usat per anomenar un teixit de seda que sols es diferencia del teixit de glacé per no tenir brillantor, a causa d'ésser fabricat amb trama tenyida de la manera dita *supla*.

Grua. En la selfactina, nom que vulgarment es dona a la barreta contraplegador.

Guarnició. En la màquina carda, cinta amb pues d'acer, a tall de raspall metàl·lic, amb què es cobreixen els xapons, els cilindres, la bóta i el corró llevador.

Guarnir. En filatura i tissatge, operació de posar els rodets o les bobbines corresponents en el bastidor, anomenat *fileta*, de què estan proveïdes moltes màquines.

Guia. En la fabricació de velluts per trama, fulla d'acer de 7 a 12 centímetres de llargaria, buidada en tota la seva extensió formant una canal longitudinal, en la qual encaixa l'extrem tallant de la peça anomenada *ganivet*; o bé oberta per servir de llit

a les ganivetes circulars de les màquines de tallar el vellut.

Guiadora. Llistó de fusta amb una serie d'ullets de vidre o de porcellana que el travessen i pels quals es passen els fils d'ordit, en l'ordissatge a mà, per guiar-los cap a l'ordidor.

Guiafils. Peça de ferro, vidre o porcellana que hi ha en diverses màquines de la indústria textil per a aconseguir al lloc corresponent cada un dels fils que en elles es treballen, privant-los d'ajuntar-se.

Guieta. En el teler mecànic, cada una de les dues peces que formen les parets del calaix on s'ajoca la llançadora. Són dites *de davant* o *de darrera* segons el lloc que ocupen en el calaix, vist des de davant del teler.

Guinea. Nom que també es dona al teixit semis prim.

H

Hematina, hematoxilina. Noms comercials que també té l'extret de campetxo.

Hidroextractor. Sinònim de *turbina*.

Holanda. Tela fina de lli, blanquejada i a la plana, que serveix per a llençols, robes d'ús interior, etc. Sembla que el nom li ve de la procedència del fil que s'hi emplea.

Home. A Sabadell i a Terrassa, nom que també es dona al mecanisme del quadrant de la selfactina, per substituir un dels gestos del filador en les antigues màquines de filar.

I

Indi, índic, índigo. Materia colorant obtinguda de l'arbre anomenat *anyil*. També es produeix artificialment.

Indiana. Roba de cotó estampat feta en lligat de plana i en qualitat baixa. Serveix per a vestits senzills,

i s'anomena així perquè en altre temps era portada de les Índies.

Indianaire. En general, l'operari que treballa en fàbriques d'estampats.

J

Jacquard (Josep Maria). Mecànic francès, nascut a Lió en 1752. En un principi es dedicà a la fabricació de capells de palla, indústria que perfeccionà; però sembla que, afectat per la crisi general haguda a les darreries del segle XVIII, i havent llegit l'anunci d'un diari anglès oferint un premi de bastant d'importància a qui inventés un procediment mecànic per a la fabricació de puntes i randes, s'hi dedicà, i acabà per fer-se cèlebre amb la invenció de l'aparell per a teixir que porta el seu nom. Però els teixidors manuals d'aquella època, tement la competència terrible del nou mecanisme, perseguiren el seu inventor, i Jacquard hagué d'emigrar a Anglaterra. Per fi, havent presentat el seu invent a l'Exposició de París de l'any 1801, li fou premiat. Morí a Lió en 1834.

JACQUARD D'ALÇA I BAIXA. Sistema especial d'aquella màquina amb el qual els fils d'ordit només obren mitja calada en pujar, i sols s'obté l'altra mitja abaixant en cada passada els fils que no han pujat.

JACQUARD DE DOBLE GRIFA. Sistema especial d'aquella màquina, amb dues grifes que funcionen alternativament, una passada cada una.

Jerga. Espécie de *panyo* groller, de llana, vicunya, alpaca, etc., amb lligat de diagonal, semblant a l'estamenya, però més fi.

Jersei. Nom d'una peça gruixuda de gènere de punt, de llana, utilitzada especialment en les pràctiques d'esports com a abrigo exterior i visible del cos. És pres oralment de l'anglès.

Jiguer. Mot que dona nom a la

màquina de tenyir peces de roba pel procediment anomenat *a la plana*, que permet donar diverses passades de la roba dins el mateix bany de tintura. És pres oralment de l'anglès.

Joc d'afluixar. En els telers, mecanisme que s'usa en la fabricació de determinats teixits, en els quals convé afluixar una part dels fils d'ordit, per obtenir el resultat o perfecció de l'article que es fabrica.

Joc d'agulla. Nom vulgar del joc de calaixos sistema Hacking.

Joc de bàscula. En les màquines contínues, dispositiu compost d'una serie de pesos que aguanten i retenen el balancer, o carro, en el seu moviment de baixada.

Joc de calaixos. Mecanisme, aplicable als telers, que permet teixir dues o més trames diferents (en alguns sistemes fins a dotze trames) en una mateixa roba.

Joc de destrál. Antic mecanisme, propi del teler mecànic, que servia per a teixir el lligat de ris, tenint la pua fixa, o sigui al revés del que avui dia sol fer-se.

Joc de faristol. En el teler mecànic, dispositiu especial per al moviment dels lliços.

Joc de fricció. Mecanisme, usat en diferents màquines d'acabar els teixits, que serveix per a variar la velocitat tangencial d'algún corró, com, per exemple, els de les màquines anomenades *cilindre* i *calandra*.

Joc de galleda. Nom vulgar que es donava a l'antic joc de calaixos inventat pel constructor anglès Harrisson.

Joc del plegador d'ordit. En el teler mecànic, mecanisme amb el qual es gradúa el desenrotllament de l'esmentat plegador.

Joc de lliços. Conjunt de diversos lliços preparats per teixir un lligat determinat.

Joc de madràs. Conjunt de quatre centrícs amb les quatre calques corresponents i dos arbrets portallliços, a propòsit per a teixir mecànicament el lligat de madràs.

Joc de picar. En el teler mecànic, mecanisme amb el qual es produeix l'etzibada de la llançadora.

Joc de segments. Dispositiu especial per al moviment dels lliços en el teler mecànic.

Joc de vaivé. Mecanisme que hi ha en diverses màquines de filatura i tissatge per canviar pausadament i amb moviments alternatius el lloc per on passa una metxa o fil, a fi d'evitar que arribi a segar-los, en uns casos, o a fi de distribuir-los amb regularitat en el rodet, bitlla, etc., en altres casos.

Joc de xarnera. En la màquina metxera, mecanisme compost d'una o dues rodes muntades sobre un suport amb moviment articulat, a tall de frontissa o xarnera, que transmet el moviment a les barretes que mouen les bobines.

Joc diferencial. En la màquina metxera, mecanisme amb el qual s'obté la diferencia de velocitats que hi ha d'haver entre les rotacions de la bobina i les de l'aranya perquè la metxa s'enrotlli sobre la primera.

Jonc, jonc de boga. Planta de fibra grossera que serveix per a teixir estores bastes, seients de cadira i aparells de pescar.

Junta. En el tissatge, fil, d'igual classe que el de l'ordit que es teixeix, que la teixidora té sempre a punt per remeiar els que es trenquen.

JUNTA DE FÀBRQUES I INSTITUT INDUSTRIAL DE CATALUNYA. Associació de fabricants de teixits que, duent de primer el nom de Comissió, va constituir-se en 1771 i reorganitzar-se el 2 del juliol de 1829 en la Reial Casa Llotja del Mar per defensar els seus interessos industrials, i que fou acèrrima i entusiasta defensora del proteccionisme econòmic. Desapareguda la Junta de Fàbriques després del 1856, va continuar l'Institut fins al 6 de juny de 1879, en què es va fusionar amb el Foment de la Producció Nacional, creat el 9 de març de 1869. Aquesta associació es va dividir més tard en Institut de Foment del Tre-

ball Nacional i en Foment de la Producció Espanyola; però, units aquests altre cop, constituïren l'actual Foment del Treball Nacional.

Jute. Fibra textil procedent de diverses varietats de plantes, en general anuals, pertanyents a la família de les tiliàcies, que es cultiven a l'Índia, i les més importants de les quals són la *Corchorus Capsalaris*, a la Bengala meridional, i la *Corchorus Olitorius*, a la Bengala oriental i septentrional. Se'n fan xarpelleres.

La indústria aprofita també, amb el nom de jute, fibres d'altres varietats, com són: el jute de Java, el de Bimlipatam; el cànem de Deccam, de Bombai, d'Ambari (que tots aquests noms té), procedent de la planta *Ilbiscus Cannabinus*, de la família de les malvàcies, que es cultiva a l'Índia, a Tonkin i a Egipte, i s'emplea per a cordes i xarpelleres gruixudes; el jute de la Xina, o malva de les Índies, provinent de la *Abutilon Avicennae*, de la família de les malvàcies, anual i de 3 a 4 metres d'alçaria, que es cultiva a la Xina i que és una fibra succedania del jute, blanca, llustrosa i més forta que aquell; usada per fer cordills i cordes, i de la qual, segons es diu, fins pot fer-se paper. A més d'aquesta, es cultiven altres varietats d'*Abutilon*.

Juxtaposició. En la teoria de teixits, s'anomena així l'efecte que es produeix entre dos fils o dues passades consecutives que evolucionen completament contraposades; cosa que dona lloc que, en els teixits, els dos fils o les dues passades en qüestió es col·loquin perfectament de costat.

L

Labrat, llaborat. Qualificatiu que s'aplica als teixits mostrejats amb dibuixos propis de la màquina jacquard.

Laca. La combinació entre matèria colorant i un mordent.

Laminatge. En la màquina ma-

nuar, l'estiratge sense torsió que es dona a les distintes vetes de fibres de cotó, reunides en una sola, per formar-ne una de nova amb les fibres més paral·lelitzades.

Làpet. Nom que es dona al mecanisme, aplicable al teler mecànic, amb el qual es produeixen efectes una mica semblants als de brodat. Consisteix essencialment en un o més regles d'agulles, que porten enfilats els fils d'un ordit especial i, amb llur doble moviment lateral i vertical, els lliguen en la roba que es teixeix, disposant-los en bastes transversals més o menys llargues, seguint els contorns del dibuix projectat. És mot pres oralment de l'anglès.

Làping. Roba de fil o de llana amb què es volta el gran corró central de les màquines d'estampar, per formar una superfície tova, sobre la qual s'aplica directament la roba que s'estampa.

Lona. Teixit molt fort, de cotó o de cànem, que s'usa en veles de nau, en tendes de campanya, i sempre que un home o alguna cosa han d'ésser preservats de la pluja.

Ll

Llaç. Cada un dels cordills que en certs telers a mà estirava un noi, a indicació del teixidor, per obtenir els dibuixos que ara es fan mecànicament amb la màquina jacquard.

Cada una de les cordes representatives d'una passada que es teixeixen en l'aparell de llegir els dibuixos jacquard per traduir-los en dibuixos de cartrons.

Lladre. En la filatura del cotó i altres fibres, primer cilindre de la màquina carda que posa en acció el textil. És cobert amb la cinta anomenada *de guarnició*.

En la filatura del jute, corró semblant a l'anterior, però guarnit amb delgues i plaques vestides de punxes.

Llama. Roba rica de seda i or o

argent, que s'usa en indumentaria religiosa.

Llana. Fibra textil procedent del regne animal (ovelles, moltons, etc.), els filaments de la qual tenen una llargaria que oscil·la entre 8 i 30 centímetres, i un gruix de 18 a 27 mil·lèsimes de mil·límetre.

LLANA DE BLANQUERIA. La procedent de les pells de les adobaríes, que és d'inferior qualitat per ésser llana morta, és a dir que no ha estat tosa de l'animal viu.

LLANA DOLÇA. Fil bastant gruixut de llana, suau al tacte, que serveix per a treballs manuals d'agulla.

LLANA MERINO. La del bestiar merino que es pastura a Extremadura, en el pla a l'hivern i a la muntanya a l'estiu.

LLANA PUNXA. En el cardat a mà, la que queda a les pintes després de separar l'estam.

LLANA REGENERADA. La procedent de mermes i articles llanars vells, trinxats i tornats a filar.

LLANA SUARDA. La que encara està impregnada de la suor de les ovelles per no haver passat per cap de les operacions de desgrijar-la, precursora de les de filar-la.

Llançadora. Eina, generalment de fusta, en forma de barca, amb les extremitats afuades i guarnides amb punta de ferro, que s'usa per teixir, carretejant la bitlla de trama, de la qual deixa escapar el fil cada vegada que passa per dins la calada de l'ordit que es teixeix.

LLANÇADORA D'AGULLA. Sinònim de *filoja*.

LLANÇADORA DE GARROFA. La usada en els veritables telers a mà, que té els seus extrems arquejats cap endavant, i que presenta en conjunt la forma d'aquell fruit, amb l'objecte que, a l'etzibar-la amb la mà, les seves puntes no malmetin tan fàcilment la pua del teler.

LLANÇADORA DE REGATA. Aquella en l'interior de la qual, en construir-la, s'han fet dents amb l'objecte de rete-

nir i poder teixir una classe de bitlles de trama que es desfàn de dins a fora, sense dur ànima de fusta ni de cartró, i que s'utilitzen generalment en el jute i altres fibres semblants.

LLANÇADORA DE VOLANT. La de teler a mà proveïda de rodes per funcionar en les taules també dites de *volant*.

Llançadoraire. El fabricant de llançadores.

Llançaire. Cada un dels dos nois que el teixidor en teler a mà tenia ocupats en altre temps i en certs casos, especialment en telers amples, per etzibar la llançadora de l'un costat a l'altre; el qual procediment, i per consegüent la necessitat dels llançaires, s'extingí en aparèixer les taules de volant en els telers a mà.

Llaneta. Roba fina de llana, de baixa qualitat.

Llanterna. En la màquina jacquard, acabament especial d'un dels extrems del seu cilindre, amb tants fusos com cares té aquest, amb l'objecte que, agafant-s'hi la peça anomenada *martellet*, obligui a fer voltar l'esmentat cilindre.

En diverses màquines textils, com les anomenades *continua*, *selfactina* i *bobinuar*, corró de llauna que mou els cordills anomenats *pianos*.

Llanernó. Extrem oposat a l'agulla que es classifica primera, en el cilindre de la màquina jacquard, en els cartrons per a la dita màquina i en els dibuixos de teixits, pintats sobre el paper reticulat que se sol usar a tal fi.

Llata. Trena o corda plana de cànem, jute o estopes, que serveix per a fer soles d'espardenya, o d'espert per a fer estores.

Llaunar. En la fabricació de teixits de seda, passar unes llaunes especials per llur damunt, que els freguen molt lleugerament, donant-los una major finor i fent desaparèixer els senyals que molt sovint deixen les palletes de la pua en l'acte de teixir-los.

Llegidor. En la manufactura de picar cartrons jacquard, bastidor de fusta amb una munió de cordes disposades a propòsit per a practicar-s'hi l'operació de llegir un dibuix.

Llegidora. En el picatge de cartrons jacquard, operaria que interpreta els dibuixos.

Llegir un dibuix. Preparació d'interpretar-lo i de transportar-lo, en conseqüència, a l'aparell anomenat *llegidor*.

Llegit. Conjunt d'explicacions que hi ha al peu d'un dibuix jacquard, picat sobre paper reticulat, indicant la interpretació que el picador ha de donar-li en l'acte de llegir-lo.

Lleixiu. En les operacions del blanqueig, dissolució càustica amb què es bullen les peces de roba fabricades amb fils vegetals.

Lleixivadora. Caldera o recipient per a lleixivar.

Lleixivar. Bullir les peces de roba en una dissolució de lleixiu.

Llémenes. Defecte de tissatge consistent en unes petites bastes d'ordit o de trama que apareixen en les robes a causa d'un funcionament defectuós de la maquineta de lliços amb què s'han fabricat.

Llenç. Tela de lli o de cànem.

Llençaire, llencer. Fabricant o venedor de llenços.

Llençol. Peça de llenç que es posa en el lit per a abrigall immediat del cos.

Llengüeta. En el teler mecànic, peça moguda per la llançadora, quan aquesta entra en el calaix, privant que el mecanisme de pales aturi el funcionament del teler.

Llentia. Cercle de cartró d'uns 4 mil·límetres de diàmetre que es produeix en picar els cartrons jacquard a conseqüència dels forats que s'hi fan. S'utilitzen per tapar forats indigits en els mateixos cartrons.

Llepissó. Sinònim d'*enganxadones*.

Lleva. Palanqueta de ferro del teler mecànic que pulsa l'anomenada *llengüeta* per donar acció al mecanis-

me de pales cada vegada que la llançadora entra o surt del calaix.

Llevador. En les filatures de jute, corró de la màquina carda que rep la fibra que li dóna el gran corró anomenat *bóta*.

Lli. Fibra textil procedent de la planta d'igual nom *Linum Usitatissimum*, L., que es cultiva a Rússia principalment, i en menor escala a Àustria-Hongria, Nord de França, Bèlgica, Itàlia i Anglaterra. Les seves fibres estan formades per fibres elementals de 2 a 5 centímetres de llargada i de 0'013 a 0'025 mil·límetres de diàmetre, unides per materia incrustant.

Segons la manera com es fa l'enriuat del lli, s'obtenen les següents classificacions: lli de Courtai, quan ha estat enriuat en aigua corrent, que dóna una fibra dolça, fina i sedosa, bona per a fer fils prims, el qual procediment es practica a la comarca de Courtai, on també comença a introduir-se l'enriuat industrial mitjançant aigua calenta o lleixius alcalins; lli blanc o dutx de Flandes, obtingut enriuant en aigua estancada en basses, procediment que es practica als voltants de Bruges, Lokeren i país de Waes; lli való, obtingut per l'enriuat sobre prat d'herba, aprofitant l'acció de la rosada, procediment practicat en el Brabant, Hainaut, i en general en país való, i que produeix una qualitat inferior; lli de Rússia, que s'obté principalment amb l'enriuat sota terra, o sigui formant munts de plantes que es cobreixen de terra i es reguen oportunament, el qual produeix la qualitat més baixa i desigual en resistència, per la dificultat de vigilar l'operació.

Altra varietat de lli és la del *Linum perenne*, que dóna fibres menys fines que l'*Usitatissimum*, i serveix per a fer robes, que són molt duradores, en el Nord, especialment a Sibèria.

Llibant. Corda gruixuda d'espart que serveix en usos rurals i en treballs de construcció.

Lliç. Conjunt de bagues muntades en un marc obert o tancat, segons siguin aquelles de torçal o metàl·liques, respectivament. Serveix, en els telers, per a classificar i fer pujar els fils d'ordit segons els prens existents en cada passada del lligat que s'executa.

LLIÇ ANGLÈS. En la muntura de glassa, el que aguanta la mitja бага anomenada *calota*.

LLIÇ DE VOLTA. En la muntura de glassa, el que mou els fils d'igual denominació.

LLIÇ FIXO. En la muntura de glassa, el que mou els fils d'igual denominació.

LLIÇOS FONDOS. Així s'anomenen, en el teler, quan estan col·locats en la posició més baixa de llur moviment.

LLIÇOS PLANS. Anomenats així, en el teler, quan tots els que hi funcionen coincideixen en un mateix nivell.

Lliçador. El que té per ofici fer lliços per a teixir.

Lliçadora. Llicet usat en els telers de cintes.

Lliçatge accelerat. Nom, traduït del francès, que es dona al conjunt d'aparells usats en aquell procediment de picar els cartrons jacquard, que permet a l'operaria lligadora treballar amb independència de les altres operacions del picatge.

Lliçatge de tambor. Aparell per a llegir els dibuixos jacquard abans de picar-los.

Lliceró. Lliç de poques bagues que de vegades s'usa en el tissatge, sigui per fer les vores de la roba, sigui per exigències del lligat a executar.

Llicet. Espècie de lliç, amb malles curtes i sense ullet, que es col·loca darrera la pua del teler, en el tissatge de la seda, per subdividir la quantitat de fils que passen junts per una mateixa palleta de la pua.

Lligador. Marc llargarut de fusta, amb una sèrie de banyons a cada costat, del qual es serveixen els picadors de cartrons jacquard, per a lligar-los ordenadament en forma de cadena, tal com es necessita per al tissatge.

Classe de fil de jute, retort de sis a deu caps i tallat a trossos de 60 centímetres, mida a propòsit per a lligar sacs de blat. Es ven en paquets de 4.000 trossos, distribuïts en manats de 100.

Operari que, amb paper d'estrassa i vetes, lliga les troques de cotó que han d'ésser tenyides amb els claps de diferents colors anomenats *flàmules*.

Lligadora. Nom que les obreres valencianes empleades en la filatura del jute a Catalunya, donen a la dona que les operaries del país anomenen *puadora*.

Lligar. Entre tintorers i estampadors, incorporar un líquid a una pasta espessa per aclarir-la sense que es formin grumolls, com sol succeir si no es treballa en les degudes condicions.

Lligat. L'ordre d'entrellaçament que verifiquen els fils d'ordit amb les passades de trama en els teixits i en llurs representacions gràfiques. Són en nombre infinit les manifestacions de dit entrellaçament que poden arribar-se a fer seguint procediments numèrics, geomètrics o artístics.

LLIGAT ABSORBENT. El que, a causa de produir moltes ondulacions en els fils d'ordit, en entrellaçar-se amb la trama, absorbeix molta més llargada d'ordit que la roba que en resulta.

LLIGAT COMPLET. El que està resolt de manera que tots els fils d'ordit i de trama, sense excepció, s'entrellacin mutuament, i que, per consegüent, ja està en disposició d'ésser aplicat pràcticament a la consecució de teixits.

LLIGAT DE GLASSA. El que es caracteritza pel serpenteig que un o més fils d'ordit fan al damunt d'un altre o d'altres fils també d'ordit, a causa que, en entrellaçar-se els primers amb les passades, ho fan alternativament a dreta i a esquerra dels segons, d'on resulta que aquells donen una mitja volta a l'entorn d'aquests darrers, havent de passar tots junts per un mateix clar de la pua de teixir. La primera utilitat d'aquesta combinac

en la seva forma més senzilla, fou aconseguir el teixit de glassa perfectament uniforme. En general s'utilitza en els teixits transparents units o combinats amb dibuixos de glassa sobre fons d'altre lligat o al contrari, com també se'n fa aplicació per aconseguir efectes ornamentals de fils serpentejants.

LLIGAT FONAMENTAL. Denominació que, en la majoria de sistemes d'ensenyament textil, es dona als lligats de plana, sarja i setí, per fonamentar sobre ells la composició dels altres lligats. Algunes dels esmentats sistemes d'ensenyament estén també aquesta denominació al lligat de batavia, malgrat la indiscutible impropietat que això implica.

LLIGAT INCOMPLET. L'oposat a complet, a causa de tenir diversos fils d'ordit o de trama, o d'ambdós alhora, sense entrellaçar-se amb els altres; fils que no arribarien a formar part integrant del teixit resultant si es posés en pràctica tot sol un dels dits lligats, per al qual objecte esdevenen inútils, però que són, en canvi, adequats per a compendre amb ells gran quantitat de lligats complets valent-se de diferents combinacions i procediments constructius.

LLIGAT LLEUGER. Aquell que produeix teixits en la cara superior dels quals predomina la trama, tal com es fabriquen en el teler, a causa d'aixecar menys de la meitat dels fils d'ordit en cada passada. Amb ell esdevé relativament poc pesat el treball del teixidor en teler a mà, d'on prové en absolut la qualificació de lleuger, la qual ha seguit aplicant-se, en el tissatge mecànic, a ço que es refereix a l'esforç del mecanisme que produeix les obertures de calada.

LLIGAT PESANT. L'oposat al lleuger, que produeix teixits amb predomini d'ordit en la seva cara superior, tal com es teixeix, ocasionant un considerable esforç al teixidor en el tissatge a mà, i al mecanisme d'aixecar els lliços en el tissatge mecànic.

Llinet. Roba de lli cru, amb lligat a la plana, que s'utilitza per a bruses d'home.

Llinón, linón. Teixit de lli semblant a la batista i d'iguals aplicacions, però més fi, lleuger i nombrat.

També les seves imitacions en cotó.

Llis. Coloració uniforme d'un teixit.

Llissosa. Màquina que serveix per a desgredar la metxa de llana pentinada.

Llista. En una roba, qualsevol ratlla de color o de relleu en la direcció de l'ordit.

Llistes. Passades de color o de gruix diferent del de la trama general, que es teixeixen al començament i a l'acabament de cada tros de roba amb l'objecte que no se'n pugui tallar sense conèixer-s'hi.

Llistó de maquineta. Cada una de les peces, equivalents generalment a dues passades, de què es compon el dibuix usat en les maquinetes de lliços.

Llit. En la muntura de telers amb màquina jacquard, conjunt de dos riells arquejats que sostenen el dibuix de cartrons quan és massa llarg per a penjar del tot.

En la cria del cuc de seda, el conjunt de fulles de morera que es posa en les andanes perquè els cucs se n'alimentin tot passejant-s'hi.

Llop. En el blanqueig dels teixits, nu que algunes vegades es produeix en les peces de roba en embullar-se quan passen per la màquina de rentar-les anomenada *clapó*.

Nom vulgar que també es dona a la màquina obridora del cotó en floca.

Llossa. Cullera grossa de fusta, usada pels tintorers per treure matèries colorants, en pols, de les bótes en què solen anar.

Llunar. En els estampats, dibuix de forma circular.

Llustrina. Roba amb lligat de plana, tenyida de qualsevol color i acabada molt aprestada, amb l'una cara lluent i l'altra mat, que s'usa per a folros de vestit.

M

Maça. Cada una de les peces de fusta, amb mànec, damunt dues de les quals descansa l'eix del bombo o corró de pressió de les màquines d'estampar quan no treballen.

Maceta. En les màquines jacquard, sinònim de *martellet*.

Madapolam. Roba de la categoria de la percala, però blanquejada i aprestada, que s'usa molt, especialment en la confecció de roba blanca.

Madeixa. Fil de qualsevol materia disposat paral·lelament en forma circular, tal com es presenta després d'aspiat. La llargaria de fil contingut en una madeixa varia segons la mena de textil de què està feta, però generalment guarda relació amb el sistema de numeració de l'esmentat textil.

MADEIXA CAPEJADA. La que té fils trencats els extrems o caps dels quals pengen lliurement.

MADEIXA SENSE CAP NI CENTENER. La que no és fàcil de debanar a causa d'estar molt embullada.

Madeixeta. Diminutiu de *madeixa*.

Madràs. En la fabricació de teixits, nom vulgar de la sarja batavia.

Malaguenya. Nom que també es dona al teixit anomenat *semis prim*.

Malva. Nom amb què es coneixia la primera qualitat de jute rebuda a Catalunya, procedent d'una planta de la família de les malvácies, que es cultivava a Java i a Sumatra especialment. Quasi sols s'usava per fer cordes.

Malla. Sinònim de *baga*. Es diu més generalment quan és metàl·lica.

L'element constitutiu de les xarxes, consistent en dos fils disposats en forma quadrada o romboïdal i nuats per llurs vèrtexs o angles.

En les puntes, sinònim de *reixat*, *punt*, *baga*.

MALLA D'ARTET. La que hi ha en les xarxes del mateix nom, caracteritzada per les diferents amplaries de mallatge, en disminució cap als ex-

tremes, per on s'agafa i estira tota la xarxa.

MALLA REIAL. Referint-se a les xarxes, la malla de mida tal que permet el pas d'una moneda de cinc pesetes, mínima dimensió que abans es permetia usar en les xarxes per a pescar en els rius.

Mallatge. La classificació de les xarxes referint-se a la dimensió de llurs malles. S'expressa de tres maneres, que són: comptant el nombre de malles que entren en un pam català o en 20 centímetres de xarxa estirada, en el qual cas les malles també s'anomenen *passades*; comptant pel nombre de nusos que entren en igual mida; mirant els mil·límetres que té una malla estirada, o sigui l'espai comprès entre tres nus consecutius. Així és igual dir *xarxa de vuit malles o passades en centímetre* que *xarxa de nou nusos en centímetre* o que té malla de 25 mil·límetres.

Malleta. Corda forta de canem o d'abacà, composta de quatre cordons, cada un dels quals té de quatre a set caps, amb una ànima. Serveix per a arrossegar l'art de bou, donar fons a l'àncora i altres usos. Se'n fa de diferents qualitats, ja sigui amb fil de bri, ja amb puada, estopa, etcètera.

Malló. En les malles i bagues, anell ovalat, generalment metàl·lic, pel qual es passa un o més fils d'ordit, segons els casos.

Mallorca. Nom que també es dona a la roba anomenada *pisana*.

Manat. En la filatura del cotó, aplec de deu troques de fil.

En la filatura del jute, cada un dels diferents plects en què queda classificat en eixir de la màquina molí.

En general, conjunt de diverses madeixes de qualsevol fil.

Mànega. El conjunt d'arcades d'una muntura jacquard.

Manegar un dibuix. Entre estampadors, manegar tots els corrons gravats que entren en l'estampació d'un dibuix.

Maneta. En el teler mecànic, sinònim de *garrot*.

En alguns sistemes de telers mecànics, dels construïts especialment per a la sederia, especie de garrot, funcionant en la part inferior dels calaixos, que dóna moviment a l'espasa.

MANETA DEL DISPARO. Agafador per a la mà, amb el qual es maniobra el funcionament d'un teler mecànic.

Mànguill. Màquina de planxar roba, diferenciada de l'anomenada *cilindre* o *calandra* per la seva actuació sobre tota la peça de roba al mateix temps, tenint-la enrotllada damunt un corró. Deixa el teixit brillant i amb aparença de granet no aixafat. S'usa molt en teixits de jute per a sacs, teixits de cotó, etc.

Manta. Equivalent de *flassada* o de *tapaboques*, segons els casos. S'usa també com a abrillat de viatge.

La que s'usa com a abrillat de les cavalcadures.

Mantellina. Peça de seda o de randa que les dones utilitzen per cobrir-se el cap i part del cos.

MANTELLINA CATALANA. Solia ésser blanca, i es componia de vel, fons, i volant o guarnició. El vel és un rectangle de punta cosit en la tercera part central del fons, el qual tros, o vel, va del coll al damunt del cap. El fons és una tira de sarja, merino, granadina, etc., en forma de peix, col·locada horitzontalment. La guarnició és un volant de punta que des d'un extrem del vel dóna la volta al fons, fins a trobar l'altre extrem. L'amplada de la guarnició sol ésser la meitat de la del vel, resultant que aquest queda més sortint que la resta de la mantellina.

MANTELLINA MADRILENYA. Es compon, com la catalana, de fons en forma de peix, anomenat *casc*, vel i volant, o sigui la guarnició de tot el volt.

Manter. Aquell que fabrica o ven mantes.

Mantó. Especie de mantellina usada a primers del segle passat, de la qual diferia principalment per les mi-

des, que eren 2 metres de llarg per 80 centímetres d'ample.

Manuadora. En la filatura del jute, obrera que cuida la màquina manual.

Manuar. Màquina usada en la filatura del cotó, per al seu estiratge, quan es troba en l'estat anomenat *de veta*.

En la filatura del jute, màquina semblant a l'anterior.

MANUAR EN FI. En la filatura del jute, màquina que ajunta dues vetes de fil en una sola, tot estirant-la i pentinant-la.

MANUAR EN GROS. En la filatura del jute, màquina que generalment reuneix vuit vetes de fil en una sola, tot estirant-la i pentinant-la.

Manxó. Baieta de llana, gruixuda, enfiltrada i teixida en forma tubular, que serveix per a revestir els corròs de les màquines de fer paper. És mot pres oralment del francès.

Manyoc. Porció petita de fils embullats.

Màquina bergadana. Màquina de filar cotó, usada a darreries de la XVIII.^a centuria i primera meitat de la XIX.^a Era una modificació o perfeccionament de la filadora d'Harreaves, efectuada a la ciutat de Berga, en la construcció de la qual s'havien especialitzat diversos mestres fusters de la localitat.

Màquina de bitlles. La que serveix per a emplenar-les de fil.

Màquina de bombos. La que serveix per a assecar les robes sortides del tint o acabades d'amarar d'aprest. És formada per una serie de bombos d'aram per l'interior dels quals circula vapor, i el seu exterior es posa en contacte amb la roba que s'asseca.

Màquina de cremar el pèl. La de gasejar els teixits.

Màquina de parar. La que serveix per a adobar els ordits ja enrotllats damunt de plegadors, i que consisteix essencialment en una pastera on l'ordit s'amara d'adob, i en una cambra

d'aire calent o uns grans bombos d'aram plens de vapor, on s'asseca l'ordit, que finalment s'enrotlla damunt un altre plegador ja destinat al teler.

Màquina de reunir. La que s'usa en la filatura del cotó quan es segueixen els procediments dits *de doble cardat* i *de pentinat*, tenint per objecte traspasar el cotó des de la forma anomenada *de veta* a la que és dita *de napa*.

Màquina de rodets. La que serveix per a emplenar-los de fil.

Màquina d'escórrer o de ganxos. La que serveix per a escórrer madeixes mullades, treure l'excés d'aigua de les aprestades, i també per a donar brillantor en sec, o per a amorosir el fil de lli o de cànem en moll. Consisteix en un parell de ganxos, l'un dels quals és mogut per un volant que el fa girar, mentre l'altre és sostingut per un trau colís que el deixa acostarse al primer venent la resistència d'un contrapès.

Màquina de taps. Nom vulgar de la maquineta de lliços.

Màquina escocesa. La primitiva d'adobar el cotó quan ja està disposat en forma d'ordit enrotllat al voltant d'un plegador. Avui dia és molt poc usada.

Màquina maxerina. Màquina de filar cotó, construïda al taller del mestre fuster bergadà Ramón Farguell i Montorcí i els seus germans Antò i Pau (àlies Maxerins).

Màquina múltiple. Nom que en altre temps es donava a les primitives màquines de filar cotó, sense distinció de sistema, que treballaven amb més d'una pua, per poques que fossin.

Màquina simple o senzilla. Nom que en altre temps es donava als torns de filar cotó amb una sola pua. Molt usat en plural.

Maquineta central. Nom vulgar de la maquineta de lliços sistema Ward.

Maquineta de lliços. La que s'aplica al teler mecànic per obtenir el moviment dels lliços.

Maquineta de lligar. Nom que es donà a les primitives maquinetes de lliços estilades en els telers a mà.

Marli. Tul de les blondes, fet amb seda fina.

Maroma. Corda molt gruixuda.

Martellet. En la màquina jacquard, peça que apreta la llanterna del cilindre, obligant-lo a presentar una de les seves cares paral·lela amb la planxa d'agulles de la dita màquina.

En el teler mecànic, acabament superior, en forma de martell, que té la palanca motora del mecanisme paratrames.

Marxapeu. En els telers de xarxes, pedal sobre el qual acciona l'operaria per governar el moviment del corró de fusta que tiva i plega la xarxa i enclou els nusos.

Matis. Qualitat d'un color que fa referència als seus components groc, vermell i blau, dels quals depèn únicament.

MATIS PLE. Entre coloristes, el que té molta intensitat.

MATIS VIU. Entre coloristes, el brillant i gens agrisat.

Matisar. Variar lleugerament el matis d'una droga amb petites addicions d'altres.

Mató. Madeixa de cotó filat, cargolada i doblada sobre ella mateixa, en forma a propòsit per a ajuntar-ne diverses i fer-ne rulls o paquets.

Matxucat. S'anomena així la roba en la qual es coneixen els senyals d'haver estat rebregada amb les mans o d'haver sofert qualche aixafament sense estar prou llisa.

Melton. Panyo de llana, fort i aprestat, que s'utilitza en vestits d'home.

Menjar-se els punts. S'anomena així, en la fabricació manual de les puntes, l'anar disminuint punts en les passades.

Merceritzar. Donar brillantor a les fibres del cotó mitjançant un bany concentrat de sosa càustica, que s'aplica igualment als fils i als teixits.

Merceritzatge. L'operació de mer-

ceritzar. Va ésser inventada en 1844 per J. Mercer, químic anglès; però no es va estendre a la fabricació de teixits fins a l'any 1896, pels tintorers Thomas & Prevost, de Crefeld.

Merino. Nom d'una roba semblant al catxemir, però de qualitat més baixa. En rigor, la roba feta amb la llana merino.

Metxa. Primera forma de fil molt gruixut i sense torsió que produeix la màquina metxera.

En el tissatge, passades gruixudes que es combinen amb altres de primes en una mateixa roba.

Metxer, metxero. En la filatura del jute, operari encarregat de la recollida i classificació de la metxa.

Metxera. Operaria que treballa en la màquina anomenada així.

Màquina usada en la filatura del cotó i del jute, que té per objecte l'estiratge combinat amb la torsió de la fibra, disposada ja sigui en forma de veta o de metxa.

Treballadora que, en la infantesa de la filatura del cotó, convertia les cardades en metxa ordinària valent-se del tornet.

METXERA EN GROS, INTERMITJA, EN FI, SUPERFINA. Diferents classes de màquina metxera, anomenades així en relació amb la gruixaria de la metxa que elaboren.

Meuca. Nom vulgar del braç reculat que hi ha en molts telers mecànics amb joc de calaixos.

Mig blanc. Procediment de blanqueig incomplet que s'aplica a certs teixits de lli, com les retortes, certes holandes, etc., a fi d'imitar les antigues robes de fabricació casolana que s'usaven amb llur color natural i sols a copia de rentades adquirien blancor. També s'aplica el mateix procediment a aquells teixits d'ordit cànem i tramet jute, per a igualar el color d'aquest darrer amb el del cànem.

Mig repunt. Classe de cosit semblant al repunt, amb la sola diferència de no cavalcar-se mutuament cada

dos fils consecutius, sinó que entre ells queda un petit espai.

Mil punts. Rellu format per punts més o menys acostats, que serveix per a fer moletes destinades a fons puntejats d'un dibuix estampat, amb reserva o sense dibuix de cap classe.

Mil ratlles. Rellu format per ratlles més o menys acostades, que serveix per a fer moletes destinades a fons llisos o ratllats d'un dibuix d'estampar.

En els teixits, dibuix d'un seguit de llistes o cordons molt prim i acostats, disposats en direcció de l'ordit.

Minvada, minvadet. Cada un dels punts de la mitja que, en certs indrets de les parts corresponents al peu i a la cama, s'embeuen en un altre punt col·lateral a fi d'aconseguir la forma necessària.

Mitena. Espècie de guant sense dits, fet de gènere de punt.

Mitger. Patró, treballador o comerciant en mitges.

Mitja. Peça de gènere de punt, que usen les dones especialment, per a cobrir-se el peu i la cama. Es fabrica a mà i mecànicament, en diversitat de matèries tèxtils, colors, gustos i dibuixos, fins i tot brodades i calades. Consta de cinc parts: vora, genoll, cama, taló i peu.

Mitja llana. Nom general de tota roba fabricada amb cotó per ordit i tramet llana.

Mitja lluna. Artefacte, en forma de canal corbada, que guia l'agulla en els telers de fer xarxes.

Mitja torsió. Torsió fluixa que es dona als fils d'ordit quan es vol que prenguin millor l'adob o que produeixin robes d'aspecte més atapeït.

Mitjó. Mitja amb la cama curta, que sols cobreix el peu i el començament de la cama.

Mitjeta. En l'ordissatge de la seda, la meitat d'una troca, o sigui 40 fils d'ordit.

En el paratge, cada grup de fils que es fa passar per una palleta del rastell

situat a la part del davant en la màquina de parar.

Moaré. Nom, pres oralment del francès, amb el qual es designa aquell teixit de seda anomenat *fai* després d'haver-lo manipulat en forma que s'hi obtenen dibuixos tornasols d'aigües per efecte de llum. En el seu origen, aquest efecte s'obtenia per la senzilla pressió de la roba doblada sobre ella mateixa, resultant-ne dibuixos indeterminats de grans aigües. Més modernament es produeixen per medi de corrons gravats, amb els quals s'obtenen dibuixos a voluntat, però d'aigües més petites.

Les imitacions, en teixits de cotó, per a folros i adornament de vestits femenins, i en teixits de lli, per a robes de taula.

Mocador. Peça quadrada de roba, de lli, cotó o seda, feta amb lligat de plana quan es destina a assecar-se i eixugar-se la suor, i feta amb lligats i dibuixos diversos, a voltes estampats, quan va destinada a cobertura del cap i a altres aplicacions d'indumentaria femenina o adornament personal, com l'abrigall del cos quan és de mides grans.

MOCADOR DE CATIFA. Gran mocador de llana i seda, o tot seda, amb dibuixos jacquard i de colors virolats.

MOCADOR DE MANILA. Gran mocador d'abric per a dones, guarnit amb serrell tot al voltant, brodat a relleu amb sedes de colors vius, formant dibuixos de flors, ocells i fantasies sobre fons de seda llis o assarjat. És un mocador ric, principalment usat com a adornament, i anomenat *de Manila* a causa d'haver estat importat de les illes Filipines, però que es fabrica a la Xina.

MOCADOR D'HERBES. El de grans dimensions, de lli o de cotó, amb lligat de plana i amb colorits formant quadros, que s'usa per fer farcells.

Moer. Nom pres oralment del francès per indicar una llana procedent de diverses espècies de cabres, carac-

teritzada per no ésser arriçada, com la d'ovella.

Moiana. Brosses de la llana.

Molesquí. Empesa de cotó amb lligat de setí per efecte d'ordit, quasi doblement nombrat per trama que per ordit, que es destina a negre o blanc, per a fer pantalons d'home, i que de vegades també s'estampa.

Moleta. Cilindret d'acer trempat que serveix per a gravar els corrons destinats a l'estampació de robes.

MOLETA MARE. La que es grava en buit o talla dolça i serveix de matriu per a extreure'n les moletes relleu.

MOLETA RELLEU. La que té un dibuix de relleu destinat a gravar en buit els corrons d'estampar.

Moletejador. Operari que manipula la màquina de moletejar.

Moletejar. Gravar els corrons d'estampar mitjançant la pressió de l'eina matriu anomenada *moleta relleu*.

Moletó. Teixit a la plana, ordinari i gruixut, fet amb ordit cotó i trama metxa de rebuigs de la filatura de la dita fibra. Es tenyeix en peça i en colors, generalment llampants. Les treballadores se'n serveixen per a fer faldilles d'ús interior.

Molí. Màquina de bregar el fil de jute i distribuir-lo en manats.

Màquina per a donar torsió als fils de seda.

Molí DRAPER. Sinònim de *noc*.

Molinera. En la filatura del jute, operaria encarregada de la màquina molí.

Moqueta. Teixit fort de vellut de llana arriçada i tratat de cànem, originari d'Anglaterra. Serveix per a catifes, sacs de mà, etc.

Mordent. Substància que, fixada damunt una roba, absorbeix el colorant que s'hi aplica.

Mordentar. Aplicar mordent a una roba.

Mosca, mosques. En les blondes, sinònim de *mota*.

Mostra. Retall de roba que es presenta en el comerç per a la venda dels teixits.

En les robes, qualsevol mena de dibuix teixit o estampat que presentin.

Mota, motes. Reixat o malla que es fa a les blondes en els petits espais que resten entre els motius principals del dibuix, els quals s'emplenen amb teixit espès.

Mudada. Entre filadors, conjunt de bitlles o de bobines, plenes de fil o de fusades, que es treuen d'una màquina totes d'un cop.

MUDADA TOMBADA. En el treball de la selfactina, és anomenada així aquella mudada les bitlles de la qual, entre les primeres capes de fil enrotllades, en tenen alguna que és plegada més baixa que les que li són anteriors.

Mudar la fileta. Així es designa l'operació de substituir els rodets amb què està guarnida la fileta d'un ordidor per altres rodets amb els quals es vol confeccionar un nou ordit.

Mugró. En el treball d'ordir, botó que sol haver-hi en els rodets usats per ordir, envoltant llur forat central, a fi que les valones no freguin amb el marc de la fileta on van col·locats.

Munguet. Entre teixidors, dau de fusta, de forma diversa, per a sostenir el plegador d'ordit, l'eix de les calques, etc., en el teler a mà.

Muntant de taula. En el teler mecànic, cada un dels dos peus que aguanten les taules.

Muntar les creus. En els telers a mà, operació de fer córrer les dues canyes o creus de l'ordit per tota la llargaria del seu estès, fins a col·locar-les vora el plegador d'ordit, cada vegada que, a causa del desenrotllament d'aquest darrer, les creus arriben a trobar-se massa prop dels lliços o del cos jacquard i dificulten el tissatge.

Muntar un cos. Preparar convenientment una muntura jacquard per poder fer accionar els fils d'un ordit.

Muntura. En general, la manera com es disposa un cos jacquard o un pinte, en el teler, en forma a propòsit per a teixir un lligat, dibuix o classe determinada de roba.

MUNTURA A L'ANGLESA. La que té

lloc quan la màquina jacquard es col·loca de manera que el seu cilindre miri a la part de darrera o de davant, indistintament, del teler sobre el qual va muntada.

MUNTURA AMB BARRETES. La que s'aplica a la màquina jacquard quan es vol doblar o triplicar l'efecte del seu nombre d'agulles. Sols s'utilitza en telers a mà.

MUNTURA A TRENGLES. Nom pres oralment del francès per indicar una classe de muntura amb barretes que es col·loca directament sota el mecanisme de la màquina jacquard, essent així aplicable al teler mecànic.

MUNTURA D'UN COS. La disposició que ha de presidir en les operacions de muntar-lo, i també la materialitat de posar-les en execució.

MUNTURA MIXTA. La que és feta part amb lliços i part amb jacquard.

Muscardina. Malaltia del cuc de seda: especie de vegetació que viu damunt del cuc a expenses del seu greix. Sembla que es desenrotlla quan es crien els cucs en llocs poc airejats.

Mussol. Excèntric amb el qual algunes vegades es troba combinat el joc de picar dels telers mecànics construïts pel sistema d'espasa. És un mecanisme avui dia en desús.

Mussolina. Roba blanca de seda, amb lligat de plana, fina i transparent; i ses imitacions en cotó, que també es fan de colors.

N

Nansú. Batista de cotó feta amb fils molt prims.

Napa. En la filatura del cotó, nom adoptat fonèticament del francès per indicar la manera com aquella fibra es disposa, a tall de tela subtil i estreta, quan ha d'ésser treballada en les màquines pentinadores o pel procediment del doble cardat.

Nas. En la filatura del cotó, peça triangular de ferro de què va guarnida

tota la superfície del corró porcupina en el batàn obridor.

Peça de forma excèntrica, usada en la composició dels dibuixos d'una classe de maquetes de lliços, propietats del teler mecànic, que van col·locades a terra, al seu costat.

Combinació d'un paper doblegat i lligat damunt un bocí de canya, que solen fer-se les passadores de pintes per a teixir, i de muntures jacquard, per agafar-hi els fils d'ordit a mesura que els van passant, col·locant-los entremig del paper i de la canya.

En les màquines jacquard de doble grifa, petita peça de filferro doblegat en forma de V, amb els extrems formant anella, que es penja en els dos ganxos moguts per una mateixa agulla, per a dur penjats els encolers.

Negar-se un dibuix. Accident d'estampació que consisteix en envair el color del fons un espai que havia de restar blanc en el dibuix.

Negre d'ala de mosca. Matis verdós que per l'acció del temps prenen els tints negres de campetxo o els seus extractes.

Negre oxidat. L'obtingut per medi de l'anilina i oxidat ulteriorment.

Negre prússia. El molt brillant que es dona a la seda previament bullida.

Negre supla. El negre sense brillantor que adquireix la seda quan no ha estat bullida previament.

Netejar els fons. Entre estampadors, donar un tractament de clor a la roba a fi de destruir la petita quantitat de color que ha quedat en el fons del dibuix, i així deixar-lo ben blanc.

Nina. En la màquina batàn, nom que es dona al corró sobre el qual s'enrotlla la fibra de cotó en forma de tela.

Troqueta de fil caragolada i doblada sobre ella mateixa que s'usa com a mostra de filat en les operacions de venda.

En la filatura de fibres gruixudes, com el canem, el lli i el jute, corró de la màquina batàn, vestit amb pues fortes de ferro, per a desfer els manyocs de fibres.

Ninyeta. Fil retort de canem, lli o cotó, més prim que l'anomenat *bre-solí*, encallat de tres cordons de dos o tres caps cada un i amb un pes d'un quart d'unça a 2 unces la madeixa de 12 a 26 canes. Serveix per a la pesca.

Nipis. Tela bastant fina, de color de palla, que fabriquen els naturals de les illes Filipines i de Madagascar amb el fil extret d'una espècie de palmera anomenada *nipa*.

Teixit de llinó sense aprest, imitació de l'anterior.

Noc. Lloc o molí on, aprofitant la força hidràulica, es dona moviment a algún o alguns batans de masses.

Nombrar. Afegir fils a un ordit.

Nombre d'un teixit. El de fils i passades que conté en un espai determinat, usualment el centímetre o el quart de polzada.

En les operacions aranzelaries, la semisuma del total de fils i de passades que té en un quart de polzada.

Normanda. Teixit de cotó, fet amb lligat de sarja i dibuixos llistats de vions.

Noueta. Politgeta llisa o acanallada que hi ha en moltes màquines tèxtils (com els torns, pues de continua, barretes portallços dels telers), generalment per rebre un moviment rapidíssim.

Nuada. Resultat de l'operació de nuar.

Nuador. En els tissatges, bastiment de fusta, en forma de teler a mà, on té lloc l'operació de nuar quan no es practica en el mateix teler.

Operari pràctic en nuar.

En la filatura del cotó, l'ajudant del filador, encarregat d'afegir els fils que es trenquen.

Nuadora. L'operaria que fa els nusos del serrell en les tovalloles.

L'operaria pràctica en nuar.

Nuar. En la filatura del cotó, aparrar els fils que es trenquen durant el treball de la màquina selfactina.

En el tissatge, unir d'un a un, els extrems d'un ordit que s'acaba de teixir, amb els d'un altre que encara

no s'ha començat a teixir, amb l'objecte d'estalviar-se la feina de passar aquest darrer pels lliços i per la pua.

Nube. Xal de teixit de punt, de llana o de seda, amb dibuixos de color.

Nu corredís. Nu especial molt usat en les fàbriques de teixits per la facilitat que té de poder-se canviar de lloc sense desfer-lo del tot.

Nu de cadena. Suspensió per medi d'un cordill entortolligat sobre ell mateix, d'una manera semblant a les malles d'una cadena, que s'usa en les fàbriques de teixits per penjar els lliços, i en tots aquells casos que la cosa penjada s'hagi de graduar d'alçaria, cosa que amb dit nu es fa fàcilment sense desfer-lo.

Nu de porc. Entre teixidors, qualificatiu despectiu que s'aplica al nu ordinari, impropri per al tissatge a causa de la seva excessiva grossaria.

Nu de teixidor. Lligam usat pels operaris teixidors per remeiar els fils d'ordit trencats, caracteritzat pel poc gruix que presenta. Per obtenir-lo, els caps dels dos fils a nuar es posen encreuats entre els dits polze i índex de la mà esquerra, s'agafa el fil de sota, i es fa voltar a l'entorn del dit polze. En l'anella que així es forma, s'introdueix el cap de l'altre fil; i, estirant el primer, es clou l'anella, quedant fet el nu.

Nu de xarxa. El que fan els fils d'una xarxa en cada un dels quatre vèrtexs de les seves malles. En les xarxes construïdes a mà, i en les fabricades amb telers de construcció catalana, aquest nu és igual al de teixidor; mes els telers mecànics de xarxa importats de l'estranger fan un nu de porc o una mica semblant al de teixidor, però més gruixut i escorredís.

Nu d'un gla. Nom que també es dona al nu de teixidor.

Nu esmirna, nu persià. Noms amb què es coneix la diferent col·locació en les catifes morunes dels trossets de llana anomenats *punts*, segons que les extremitats d'un mateix trosset surtin tocant-se o separades, respec-

tivament, en la cara peluda de la catifa.

Numeració anglesa del cànem, el jute i el lli. És l'única usada en els esmentats textils. El número del fil és igual a la quantitat de troquillons de 300 iardes (274'31 metres) que caben en una lliura anglesa (0'4535 quilos). Cada troquilló té 120 voltes d'aspi, i la circumferència d'aquest té 2 1/2 iardes.

Pràcticament es calcula que 1 metre del fil de n.º 1 pesa 1'65 grams. Per averiguar el número d'un tros de fil cru i no aprestat, es multiplica la seva llargaria en metres per 1'65, i el producte es divideix pel seu pes en grams.

En el cànem, el jute i el lli, s'admet una tolerància legal del 2 per 100 en més o en menys del número demanat. Igualment no és reclamable en el jute altra diferència del 2 per 100 en menys del pes d'una partida o tramesa, perquè, essent filat amb oli de peix, es considera que pot haver-se assecat i perdut el dit pes.

Per obtenir les batistes i llinons d'extrema finor, teixides a mà en soterranis per evitar que els corrents d'aire trenquin els fils, i a l'ensems per treballar-los en ambients humits, tan favorables al tissatge, s'utilitzen fils de lli filats a mà, anomenats d'una a 3 unces. El pes del fil d'una unça és de 669'433 grams els 329'040 metres, corresponent al n.º 813 anglès; i té un valor mitjà aproximat de 1,500 pessetes el quilo.

Numeració anglesa del cotó. És la que s'aplica en les filatures d'Anglaterra i les seves colònies. El número del fil és la dècima part de la quantitat de madeixes de 840 iardes (768'08 metres) que es necessiten per a formar un paquet de 10 lliures angleses (4'535 quilos). Cada madeixa es divideix en 7 troquillons, cada troquilló té 80 voltes d'aspi, i la circumferència d'aquest és de 1 1/2 iardes.

Numeració catalana del cotó. És la usada per la indústria cotonera de Ca-

talunya. El número del fil és la desena part de la quantitat de madeixes de 500 canes (777'50 metres) que es necessiten per a formar un paquet d'11 lliures catalanes (4'400 quilos). La madeixa té 7 troquillons, cada troquilló 80 voltes d'aspi, i la circumferència d'aquest és de $7\frac{1}{7}$ pams.

Les trames gruixudes es numeren generalment per la quantitat de quarts d'unça que pesa una madeixa de 500 canes.

Numeració dels filats. Convencionalisme industrial adoptat per expressar numèricament el gruix o pes dels filats en cru, independentment de les alteracions de pes que puguin ocasionar-los les operacions successives de blanqueig, tint, aprest, etc.

Numeració francesa del cotó. És la usada a França i a la majoria de països industrials no subjectes al domini d'Anglaterra. El número del fil és la desena part de la quantitat de madeixes de 1.000 metres que entren en un paquet de 5 quilos. Cada madeixa té 10 troquillons de 100 metres, el troquilló 70 voltes d'aspi, i la circumferència d'aquest 1'428 metres.

Número d'un fil. El que expressa el seu gruix o pes en cru, segons els diferents sistemes convencionals de numeració adoptats pels països industrials per a cada mena de textil. Com que tots els sistemes de numeració en ús es fonamenten en la de fils a un sol cap, quan es tracta del número d'un fil retort s'ha de tenir compte del nombre de caps que el formen i del número de cada cap, per obtenir el número del fil retort i viceversa.

Nyinya. Sinònim de fil de cuc.

0

Obridora. La primera màquina per on passa el cotó en procedir a filar-lo, en la qual es destria i comença a netejar-se d'impureses.

Màquina que desfà i estova les pa-

ques de jute en començar la filatura.

Obrir el cotó. Operació de destriar-lo, primera per la qual, en filar-lo, ha de passar.

Ofegar el capoll. Matar el cuc o crisàlide que el capoll conté, a fi que no en surti la papallona; puix aquesta, en tal cas, forada el capoll, inutilitzant-lo per a desfer-ne el fil. Abans es feia posant els capolls al sol o sotmetent-los a l'acció del vapor d'olles o de calderes; però després es construïren caixes tancades on els capolls rebien l'acció del vapor, i després es posaven a assecar damunt andanes o canyissos durant dos o tres mesos. Avui dia s'asseca el capoll dins la mateixa caixa on s'ha ofegat, injectant-hi un corrent d'aire; operació que no dura més de vint-i-quatre hores.

Olis. El cotó, encara no filat, que es taca d'oli durant les operacions de filatura i serveix per a fer la trama amb què es fabriquen els moletons, barrejant-lo amb altres rebuigs més ordinaris de cotó.

Onda. La part del dibuix amb què finalitzen les puntes.

Ordidor. Màquina per a ordir.

ORDIDOR A MÀ. Així s'anomena el que es fa funcionar amb el sol esforç corporal del que treballa amb ell.

ORDIDOR AUTOMÀTIC. El mecànic que es para automàticament cada vegada que es trenca un fil d'ordit.

ORDIDOR DE BARRETES. El primer ordidor mecànic usat, que ha servit de base per a la invenció dels més moderns. S'anomenà d'aquella manera perquè té un mecanisme de barres descensors que facilita trobar, en l'ordit que es confecciona, l'extrem d'un fil trencat.

ORDIDOR DE BOMBOS. El que s'usa en la fabricació de sacs. Es compon d'una fileta amb tants rodets com fils entren en tota l'amplaria de la roba, d'una pastera on s'apresta l'ordit, d'uns dos o tres bombos assecadors, i d'un poltre que encorrona l'ordit, disposant-lo en forma de plegador a propòsit per a anar ja al teler.

ORDIDOR DE BÓTA. L'ordidor mecànic construït amb un gros aspi o debanadora horitzontal, sobre la qual successivament s'enrotllen, l'una al costat de l'altra, les diverses faixes o parts en què es divideix l'ordit per confeccionar-lo.

ORDIDOR DE CADENES. Nom que també rep l'antic ordidor a mà, pel costum, que hi havia, de fer el que s'anomenava *cadena d'ordit*, que s'enviaven al fabricant de teixits, el qual n'omplia els seus plegadors valent-se de l'aparell poltre.

ORDIDOR DE CAVALLERS. L'automàtic construït de manera que l'aturada de la màquina, en trencar-se un dels fils d'ordit, es produeix a causa de la caiguda d'una agulla de ganxo, anomenada *cavaller*, que cavalca sobre cada un d'aquells fils.

ORDIDOR DE FORMATGES. Ordidor mecànic usat en les fàbriques de cotó tenyit en troca. Es caracteritza pels plegadorets d'ordit, anomenats *formatges*, que amb ell s'obtenen.

ORDIDOR DE LLAUNES. Variant del de bóta, en el qual les faixes d'ordit s'enrotllen sobre uns grans rodets de llauna, que després es reuneixen en la màquina de parar, quan l'ordit ha d'aprestar-se, o en un poltre, per traspasar el conjunt de faixes a un plegador.

ORDIDOR DIRECTE. En la fabricació de sacs, s'anomena així el que té la fileta amb el nombre de rodets o balls necessaris per a ordir d'una sola vegada tota l'amplaria de la roba.

ORDIDOR MECÀNIC. El que funciona amb força motriu.

ORDIDOR MURAL. El d'abans, encara una mica usat a Sabadell i a Terrassa, consistent en unes series de clivelles fixades a la paret, sobre les quals s'agafen les diverses faixes de l'ordit, seguint un vaivé horitzontal.

Ordidora. L'operaria que ordeix.

Ordit. Operació de disposar paral·lelament una certa quantitat de fils enrotllats sobre un corró plegador.

Ordissatge. Aplec de les operacions inherents a la d'ordir.

Ordit. El resultat final de l'operació d'ordir, consistent en un conjunt de fils ordenats i disposats paral·lelament, enrotllats sobre un plegador.

En les robes, la serie de fils que segueixen el llarg de la peça, paral·lels a les vores, constituint la base del teixit i la llargaria de la peça de roba.

ORDIT A PARELLS. En la fabricació de sacs, les robes en les quals cada dos fils d'ordit evolucionen igualment.

ORDIT DE TRES O A TRESILLO. En la fabricació de sacs, les robes en les quals cada tres fils consecutius d'ordit evolucionen junts.

ORDIT SENZILL. Així s'anomenen, en la fabricació de sacs, les robes en les quals cada fil d'ordit evolucionaria diferentment dels seus veïns.

Orella. En els telers mecànics amb joc de picar del sistema de garrot, peça de cuiro, travessada per la barreta guiatac, que hi ha lligada a cada extrem de la tira, també de cuiro, anomenada *brida*.

P

Pa. Contrapès amb què acaba cada un dels dos braços que actuen a tall de volant en la premsa per a foradar els cartrons jacquard.

Paca. Fardell gros de llana, cotó o altre textil.

Pala. En el teler mecànic, peça de ferro que topa amb l'anomenada *escavabat* quan la llançadora no ha entrat del tot dins el calaix, produint-se llavors l'aturada del teler.

Palangre. Fil retort de lli o de cànem, especial per a pescar, compost de tres cordons de tres caps cada un, o sigui nou fils de bri encallats. Es ven en paquets de quatre madeixes de 30 canes cada un.

Palangró. Fil de pescar semblant al de palangre, però sols de tres cordons de dos caps, o sigui sis fils.

Palejador. Eina per a remenar líquids, usada pels tintorers. És composta d'una barra llarga, que en un extrem té aplicat perpendicularment un disc.

Palejar. Entre tintorers, remenar algún líquid valent-se de l'eina anomenada *palejador*.

Palitroques. En els telers, tros de pua que es posa a cada costat de la pua principal quan aquesta és més estreta del que demana l'amplaria del teler.

Palmàs. Utensili de fusta, que s'utilitzava molt més en altre temps, per a fer aparèixer pèl en els teixits; operació que avui dia es fa quasi sempre mecànicament, valent-se de les màquines perxes. Consisteix en una pala de construcció a propòsit per a fixar-hi un rengle de cardons, o sigui de punxes de la planta escardot.

Pallaca. Roba de cotó semblant a la tela de Vichy, però més gruixuda i desnombrada.

Palleta. Cada un dels bocinets de canya en altre temps, o cada una de les planxetes metàl·liques actualment, que componen la pua de teixir.

Per equivalència, l'espai buit comprès entre cada dues de les anteriors planxetes o canyes consecutives, pel qual es fa passar el fil o fils d'ordit corresponents.

PALLETA BUIDA. Aquell espai de la pua de teixir que no porta passat cap fil d'ordit, ja sigui per equivocació o per haver-se trencat els que hi passaven, i algunes vegades també per exigir-ho la naturalesa del teixit a fabricar.

PALLETA PLENA. En la pua de teixir, l'espai pel qual passen més fils dels corresponents.

Pana. Vellut o pelfa amb pèl de mitjana alçaria.

A Catalunya s'anomenen així especialment els velluts de cotó per trama que es tallen fora del teler. Posteriorment aquesta denominació s'ha fet extensiva als velluts de cotó que es teixeixen pel procediment inventat pel mecànic català En Jacint Barrau i Cortès.

PANA ABORDONADA. La que presenta un dibuix ratllat en direcció de l'ordit.

PANA LABRADA. La que presenta algún dibuix en tota la seva superfície o en part d'ella.

PANA LLISA. La que té els plomalls de pèl perfectament repartits, presentant una superfície unida sense dibuix.

Panamà. Roba de cotó amb lligat de plana doble o triple, blanca o de color.

Panillo. Peça tornejada, de fusta resistent (quasi sempre boix), o també d'os, banya o vidre, algunes vegades capçada de metall, que serveix de descans a una de les agulles en fer mitja a mà. És de forma cilíndrica, lleugerament afuada, i buida en una bona part de la seva longitud.

Boixet de fer puntes.

PANILLO DE TORTOSA. El de fer mitja, de fusta o d'os, quan és molt decorat i taraceat. Havia estat molt en voga a Catalunya. Probablement se li donava aquest nom perquè la seva fabricació, segons sembla, era una especialitat de l'esmentada ciutat.

Pantina. Senyal que els tintorers de seda posen en tots els manats d'una mateixa partida per distingir-los dels altres amb què molt sovint es tenyeixen i barregen.

Entre tintorers, manat de cinc troques que es lliguen juntes per procedir a llur tintura.

Pantorrillera. Mitja sense peu que sols abriga la cama i la pantorrilla.

Panyejar. S'anomena així la roba que té aspecte de *panyo*.

Panyer, panyero. Patró, treballador o comerciant en *panyos*.

Panyeria. Comerç, botiga de *panyos*.

Panyet. El *panyo* prim que no passa d'uns 225 grams de pes per metre quadrat. És de tacte suau, es tenyeix de tots colors, i s'usa per a vestits de dona.

Roba de cotó, feta amb lligat de plana, perxada, generalment llisa o

estampada, que pel seu aspecte imita el veritable panyet de llana.

Panyo. Drap de llana, amb lligat de plana, quasi sempre d'un sol color, perxat i enfeltrat, i tondosat fins a l'extrem de no veure's els fils que el componen. S'usa per a vestits, abrics, etc.

PANYO DE BURELL. Teixit bast i gruixut, de llana, generalment de color de café.

PANYO DE LIÓ. El teixit seti de Lió, com s'anomena vulgarment.

Papallona. En el tissatge de les mantes, mecanisme que regula el moviment del joc collador, segons la gruixaria de la trama que s'esmerça.

Paper quadrícula. Paper reticulat especial, usat per a la representació gràfica dels lligats i dels dibuixos jacquard. Porta estampades dues retícules: una de quadrangular o rectangular molt petita, i una altra de ratlles més gruixudes marcant grans quadrats anomenats *casetes*, cada un dels quals conté en amplada i en alçada una quantitat de quadrets de la primera retícula, en relació amb la proporció entre els nombres d'ordit i de trama del teixit el dibuix del qual es vol representar.

Paper vegetal. Classe de paper transparent, usat pels dibuixants de teixits i estampats, per transportar dibuixos, calcant-los amb llapis i fregant després el paper, per la seva cara contrària, damunt l'altre paper sobre el qual es vol reproduir el dibuix en qüestió.

Paquet. En la filatura del cotó, quantitat de fil continguda en 4'400 quilos, o sigui 11 lliures catalanes.

En les filatures del canem, lli i jute, quantitat de fil a un cap continguda en 3 bundels, o sigui 180,000 iardes. Pràcticament s'acostuma a cercar el pes d'aquests paquets dividint la constant 272 pel número del fil: el quocient expressa el pes en quilos. Quan es tracta de fils retorts, el paquet no té mida fixa, puix la llargària de fil que pot contenir depèn de la

torsió. Únicament en els paquets de fil retort de lli per a xarxes, és encara corrent donar-los el pes de mitja arroba, o sigui 13 lliures catalanes, equivalents a 5'200 quilos. Quan el fil retort de canem polit és en cabdells, es ven en paquets d'un quilo, entrant el paper en el pes.

Paqueteria. El comerç de paquets de fil, cotó, etc.

El magatzem on es venen.

Parada. En el tissatge mecànic, embolic que es produeix en trencar-se un fil d'ordit entre la pua i el pinte, ocasionant un escarabat en la roba, una trencadissa de fils veïns o una saltada de la llançadora, segons els casos.

Quantitat de plegadors d'ordit, plens de fil, que es necessiten en la màquina de parar per a produir un nombre determinat de plegadors plens d'ordit parat.

Parador. Operari pràctic en el maneig de la màquina de parar.

Parafils. Mecanisme aplicable als telers mecànics, i existent en els ordidors automàtics, que interromp el funcionament de la màquina en trencar-se un fil d'ordit.

Paraire. Derivat del verb *parar* (preparar). Nom genèric amb què antigament es designava tant el patró com el treballador dedicats a les diferents operacions que comprèn l'art de la llana, des del rentat, pentinat, cardat, etc., fins al perxat.

Parar. Sinònim d'*adobar*. Significa adobar el fil en estat ja de plegador d'ordit.

Paratge. L'operació d'adobar un ordit, feta amb la màquina de parar.

La secció d'una fàbrica on es troba instal·lada la dita màquina.

Paratrama. Mecanisme propi del teler mecànic, que atura automàticament el seu funcionament quan s'ha trencat o s'ha acabat la trama continguda en la llançadora.

PARATRAMA CENTRAL. El que hi ha en els telers, anomenat *d'u i u*, col·locat al bell mig del pla de taules.

Parella de telers. Generalment els dos de què es cuida una mateixa teixidora i que solen estar col·locats l'un davant l'altre.

Parells. En la fabricació de teixits, fils agrupats de dos en dos, i a vegades de tres en tres, que generalment es posen a les vores de les robes com a reforç.

Partidora. Operaria que parteix els masos de jute, en la màquina dita *molt*, en procedir a llur filatura.

Partit. Quantitat variable d'un filat que es dona tota junta a blanquejar o a tenyir d'un mateix color.

Pas forçat, pas pesant. En el tissatge de la glassa, l'obertura de calada obtinguda quan s'obliga el fil anomenat *de volta* a lligar en el costat de la calota, o sigui en el costat contrari d'aquell en el qual havia lligat en el pas lleuger.

Pas lleuger, pas natural. En el tissatge de la glassa, l'obertura de calada que s'obté de la mateixa manera normal que en qualsevol altre lligat.

Passada. Cada llargaria de trama o de fil que va de vora a vora dels teixits i xarxes.

En la teoria de teixits, cada rengle horitzontal de quadrets dels que hi ha en el paper quadrícula usat per a la representació gràfica dels lligats.

En la fabricació de les mitges, cada volta de punts.

Cada una de les vegades que es fa sofrir a una roba l'acció d'una mateixa màquina de les d'acabar els teixits.

PASSADA (BUSCAR LA). Entre teixidors, operació de cercar la calada corresponent a l'última passada teixida, a fi de seguir teixint amb perfecta continuació del lligat; cosa que ha de fer-se cada vegada que es trenca o s'acaba la trama continguda en la llançadora i aquesta ha corregut una o més passades sense deixar trama dins la calada.

PASSADA LLEUGERA. En el tissatge, la passada que necessita una obertura de calada obtinguda aixecant

menys de la meitat dels lliços amb què es teixeix.

PASSADA PERDUDA. Defecte de tissatge que es produeix en posar un teler en funcionament sense procurar que la primera passada que es va a col·locar sigui la que correspon en ordre després de la darrera que hi havia teixida.

PASSADA PESANT. En el tissatge, l'obertura de calada que es forma aixecant més de la meitat dels lliços que té el pinte amb què es treballa.

Passadora. Petit utensili per a passar els fils d'ordit pels lliços i per la pua. Consisteix en una planxeta de metall amb un tall en un extrem, o en un filferro acabat en ganxet, per a agafar el fil.

L'operaria especialista en el treball d'enfilar els fils d'un ordit pels mallons d'un pinte o d'un cos jacquard i per la pua de teixir.

Passamà. Teixit cintiforme que serveix per a guarnir i adornar vestits, mobles, etc., i en general les vores d'un objecte qualsevol, algunes vegades ribetejant-les.

Passamanar. Guarnir qualsevol objecte amb passamaneria.

Passamaner. Industrial o treballador que fa passamans.

Passamaneria. Fàbrica, botiga de passamaner.

Passar el mil punts o el mil ratlles. Operacions de gravar lleugerament un corró dels d'estampar amb una d'aquelles eines moletes, marcant tot un fons, sobre el qual després es reserva el dibuix o forma que ha de quedar en blanc, i enfondint a mà tot ço que resta, o sigui el veritable fons del dibuix.

Passar la nuada. Fer-li travessar els lliços i la pua d'un pinte fins a arribar a la seva part davantera.

Passar la post. Introduir ordenadament les arcades d'una muntura jacquard pels forats de la post.

Passar la pua. Referint-se a la pua de teixir, introduir els fils d'un ordit per entre els clars de les seves paletes.

Passar les taules. En el teler mecànic, accident de no funcionar el mecanisme anomenat *de pales* i, per consegüent, no interrompre's el funcionament del teler, encara que la llançadora no hagi entrat ben bé dins el calaix o hagi saltat fora del teler.

Passar pel clar. S'anomena així el procediment de passar la post quan sols s'aprofita la meitat dels seus rengles de forats.

Passar per l'espès. Així s'anomena l'acte de passar la post quan es fan servir tots els seus rengles de forats.

Passar un cos o els lliços. Enfilat cada malla o baga amb el fil o fils d'ordit corresponents, segons el teixit a fabricar.

Passar un dibuix. Entre dibuixants d'estampats, operació de reproduir o transportar les línies d'un dibuix mitjançant el paper calc.

Entre dibuixants de teixits, ampliar les línies generals d'un dibuix valent-se d'un aparell de projecció lluminosa a propòsit, amb l'objecte d'ajustar-lo a les mides que exigeix el paper quadrícula sobre el qual s'ha de pintar el dit dibuix.

Passar un pinte. Conjunt de les operacions de passar un mateix ordit pels lliços i per la pua corresponent.

Passat. En la teoria de teixits, l'ordre en què els fils d'un ordit, o les arcades d'una muntura jacquard, s'introdueixen per les malles d'un joc de lliços o pels forats d'una post, respectivament.

PASSAT A DIVERSOS COSSOS. En la teoria de teixits, manera de passar un pinte, repartint el nombre de lliços que té, en diferents grups, cada un dels quals té el seu passat particular.

PASSAT A DOS O MÉS COSSOS. En la muntura jacquard, manera de passar la post dividint la seva fondaria en dues o més parts corresponents a altres tantes parts en què han estat classificades les agulles de la màquina jacquard empleada en la dita muntura.

PASSAT AL SEGUIT. Aquell en què

els fils d'ordit o les arcades es passen ordenadament pels lliços o pels forats de la post, respectivament, començant pel primer i acabant per l'últim.

PASSAT A PUNTA I RETORN. Classe de passat a retorn en què els centres de simetria es produeixen amb un sol fil.

PASSAT A RETORN. Aquell que té una part passada al seguit, i a continuació una altra de semblant, però de direcció contrària a la de la primera.

PASSAT A RETORN PER MEITAT DE REMESA. Manera de passar els lliços semblant a la del passat a retorn, però de manera que la part del retorn s'escaigui començada a la meitat del cos de lliços.

PASSAT BASTARD. Classe de passat de la post, format per un centre al seguit i dues ales laterals a retorn entre elles, i podent-se considerar com una mena de passat mixt.

PASSAT INTERROMPUT. En els lliços, tot passat que no és al seguit, unes vegades en un ordre determinat i altres indeterminat, sense que es pugui predir, perquè sempre és el que més convé per al lligat a obtenir.

PASSAT MIXT. Aquell que consta de diversos camins combinats de diferents menes de passats.

Passatge. Sinònim de *passat*, tractant-se dels de lliços.

Pastell. Suc que s'extreu de l'herba del mateix nom o *Isatis tinctoria*, i que serveix per a l'obtenció de l'anyil.

Pastera. Dipòsit de l'adob en les màquines de parar i d'aprestar, i del color en les d'estampar.

Pastereta. Entre estampadors, pastera petita, de poc fons, que es posa en les màquines d'estampar, en substitució de la gran pastera que regularment tenen, quan es solen fer proves d'un dibuix, a fi de no necessitar gaire quantitat de colorant per a realitzar-les.

Patén. Roba de cotó, perxada, amb lligat de batavia o d'encordillat, que es fa en combinacions de colors gene-

ralment fosques i serveix per a fer pantalons d'home.

Patró de fer puntes. En la fabricació manual de puntes al coixí, tira de cartró o de pergami on s'ha passat el dibuix que s'ha de resseguir amb els fils.

Pebrina. Malaltia del cuc de seda, que es presenta en forma de petites taques, com de mostassa, que es van estenent fins a matar el cuc, deixant-lo com a momificat.

Peça. Llargaria d'ordit disposada per ésser teixida.

La mateixa llargaria després de teixida, o sigui convertida en un sol tros de roba.

Sinònim de *tros*.

PEÇA DE LES DENTS. En els telers de fer xarxa, regle d'acer amb una canal dins la qual queden presoner les peces anomenades *dents*, en nombre de 400 o 500, per la part dels peus de plom que tenen, comunicant-los el moviment amb què s'obtenen les passades de la xarxa.

PEÇA ENCREUADA. En el tissatge, s'anomena així l'ordit que en desenrotllar-se del plegador apareix amb els fils mal disposats a causa de mancar-los el perfecte paral·lelisme i encreuar-se uns amb altres, la qual cosa dona per resultat el trencar-se'n molts en arribar a les barretes anomenades *creus*, per raó de no poder esclari-se bé.

Peçol. L'acabament d'un ordit massa curt per a poder ésser teixit, que s'aprofita per nuar-lo, fil per fil, amb el començament d'un altre ordit en un mateix pinte.

Llargaries de fils, sobrerers d'un ordit, que s'aprofiten per remeiar els fils trencats durant el tissatge.

Pedal. En la filatura, cada una de les palanques que hi ha en el mecanisme regularitzador de la quantitat de cotó que entra en les màquines batàn i manuar.

Pedra. Antiga màquina de calandrar, composta d'una gran pedra plana i llisa, sobre la qual la roba encor-

ronada rep moviment d'anar i venir, mitjançant la pressió que damunt ella exerceix una gran caixa plena de pedres i ferros per a fer-la pesant, i rep un moviment de vaivé d'un petit motor adjacent. La dita màquina produeix l'efecte de planxar els teixits sense fer-los perdre el gra o relleu entre llurs ordit i trama.

Altre dispositiu d'efecte semblant a l'anterior, però en el qual la roba passa per la màquina avançant en un sol gruix, sense estar encorronada.

Pegues. La porció de llana empastifada per la pega amb què els tractants de bestiar marquen els bous.

Peixet. Cada una de les palanques sobre les quals acciona el dibuix en les maquetes de lliços.

Pèl. Les fibres que sobresurten a la superfície de certes robes, ja sigui a causa d'haver-ne tallat determinats fils d'ordit, ja per raó d'haver sotmès els teixits als efectes de la perxa.

La seda greix, doblada i torta a dos o més caps.

Sinònim de *borrissol*.

PÈL CANÍ. Sinònim de pèl mort, anomenat també d'aquella manera a causa d'haver-hi qui creu, encara que equivocadament, que el dit pèl, barrejat amb la llana, prové dels gossos ramaders que acompanyen les ovelles.

PÈL CAPELL. Corrupció lingüística de *pèl capoll*, amb què es coneix en el comerç de la seda el fil anomenat *pèl* quan és obtingut amb seda collida a Espanya.

PÈL DE CABRA. Nom vulgar de la llana moer.

PÈL DE CAMELL. Fibra procedent del camell, que serveix per a fer catifes i corretges.

PÈL DE CAVALL. Fibra textil, procedent de la raça equina, que s'utilitza en la fabricació de teixits per a folros o reforç, fundes de coixins, tapisseria, etc.

PÈL DE CUC. Espécie de fibra molt resistent, brillant i enterca, que s'utilitza, en els aparells de pescar amb ham, lligant-lo o unint-lo amb la

part anomenada *palangre*. És producte obtingut del budell del cuc de seda, estirat amb certa traça, després d'haver sotmès el cuc a una maceració en vinagre.

PÈL I A REPÈL (A). Expressió usada en l'acabat de les panes per indicar que les peces es fan passar per certes màquines fent-les entrar alternativament per un i altre extrem.

PÈL MORT. Fibres que no prenen bé el tint i es troben generalment en la llana, particularment en la de procedència espanyola.

Pelador. Corró de la màquina carda que pren el cotó d'un altre corró anomenat *afinador*.

Pelats. Defecte, per manca de pèl, que algunes vegades presenten certs indrets dels teixits anomenats *panes*, a causa d'haver estat aquell arrancat en l'operació del raspallat a què són sotmesos els dits teixits en acabar-los. Comunament la veritable causa és un lligat poc resistent.

Manques de pès d'acer que, a conseqüència de l'ús, es presenten en el raspall metàl·lic anomenat *guarnició de carda*.

Pelfa. Nom del teixit que té pèl en una de les seves cares o en totes dues, i, per tant, denominació comú a tota classe de velluts.

PELFA LLARGA. La que té el pèl d'una llargaria de mig dit en amunt.

Pelfar. Guarnir de pelfa.

Pelfeta. Pelfa o vellut de pèl molt curt i poc atapeït.

Pelfó, pelfonet. Adornament de passamaneria.

Pelràs. Teixit sense pèl.

Pelut. Vellut generalment per ordit, de llana o de seda, amb pèl tallat de regular llargaria.

Peluquí. En la filatura del cotó, netejador cobert de pelfa que hi ha sobre el corró ratllat de davant en les màquines de filar.

Pelussa. Borrissol que cau de la roba.

Pelut. Estora o catifa d'espart amb pèl.

Pell de cotilla. Roba gruixuda de cotó, amb lligat de setí, usada en la confecció de cotilles.

Pell de seda. Nom vulgar amb què es coneixen, en el comerç a la menuda, els teixits de setí de Lió i el radsimir, fets en qualitat molt bona.

Pèndola del collador. En els telers mecànics, palanca motora del joc d'igual nom.

Pendre. En el tissatge, es diu del lliç o del fil que aixeca en el moment de passar la llançadora per dins la calada.

PENDRE LA CREU. Classificar els fils d'ordit, o les arcades d'un cos jacquard, en parells i senassos, fent-los passar alternativament per sobre i per sota de dues canyes o dos listons.

Penjar un cos. Posar les seves arcades en suspensió dels encolers d'una màquina jacquard.

Pentinadora. En la filatura del cotó, màquina mitjançant la qual se'n treuen totes les fibres que no tenen la llargaria volguda. Sols s'usa en filats de bona qualitat.

Pentinar. En la filatura del cotó i altres fibres, sotmetre'ls a l'acció de la màquina pentinadora.

En la filatura del cànem i del lli, netejar-los traient-ne les riscles i estopes.

Percala. Empesa de cotó, semblant a la cretona, però de millor classe.

Perdre. En els colors, s'anomena així l'afebliment de qualitat de què són objecte per l'acció dels agents que tendeixen a destruir-los com són l'aigua, la llum, etc.

Perdut. Part de certs fils o de certes passades d'un teixit, de colorit o materia diferent dels que constitueixen el seu basament, que bastegen inútilment, en el revés de la roba, entre mig dels dibuixos que s'hi obtenen.

Perrotina. Nom que es donà a les primitives màquines d'estampar funcionant mecànicament. Va ésser derivat del de Perrot, llur inventor.

Perxa. Màquina composta d'una serie de corrons coberts amb una es-

pecie de raspall metàl·lic, que serveix per a apelfar la superfície de certs teixits de cotó, estirant prudençialment les fibres dels fils amb què estàn fets.

Perxador. Home que en altre temps aixecava pèl als teixits valent-se d'un palmàs de cardons.

El que cuida el funcionament d'una màquina perxa.

Industrial què es dedica a perxar.

Perxar. L'operació d'apelfar els teixits valent-se de la màquina perxa.

Perxer. Teixidor en teler a mà, especialista en la fabricació de passamans, agremans, galons i altres teixits propis de la passamaneria.

Perxerat. Cada un dels dos llistons de fusta que hi ha en un llic per aguantar les bagues o mallons.

Pesalt. En altre temps s'anomenava així un paquet de cardades de cotó, d'un pes invariable, arreglat per circular en el comerç.

Peu. Tintura previa que s'aplica als teixits i a llurs manufactures per obtenir major intensitat de color.

PEU DE TINA. Cada un dels banys que es dóna a la llana en tenyir-la en els dipòsits anomenats *tines*.

PEUS. En la premsa de foradar cartrons jacquard, petits suports on es fa descansar la planxa anomenada *maneta* en el cas que els punxons que conté hagin d'ésser conservats en els mateixos forats on s'allotgen, com quan s'han de foradar successivament diversos cartrons iguals.

Peüc. Mitjó curt, fet de punt o de drap de llana grosserament filada.

Piano. En moltes màquines de filatura i de tissatge, corda de cotó que mou les puaes.

Màquina per a picar els cartrons jacquard, mitjançant un mecanisme de teclès, que es fa funcionar a mà.

Pic. Cada punt, creueta, taqueta de color, o altre senyal qualsevol i convencional amb què es marquen determinats punts d'encreuament dels lligats i dibuixos per a teixits, en el treball de representar-los damunt paper quadrícula, valent-se de lla-

pis, tinta o pintura, indistintament.

Pic, pics. En les blondes, el puntilló amb què remata l'onda.

Picaaranyes. En les màquines de filar el jute, peça de fusta, en forma de mà de morter, usada per descollar les peces anomenades *aranyes*.

Picada. El cop que rep la llançadora, en sortir del calaix, durant el funcionament del teler.

Picador de cartrons. El que té per ofici foradar els cartrons propis de la màquina jacquard, d'acord amb els dibuixos que pinten els teòrics en teixits i amb les indicacions que hi estan.

Picar. Entre blanquejadors, rentar les peces de roba valent-se de la màquina clapó, i també rentar les troques fent-los sofrir l'acció d'unes masses que cauen damunt d'elles repetidament.

Foradar degudament els cartrons jacquard.

PICAR LA LLANÇADORA. En el tissatge, fer-la sortir del calaix dels telers amb el moviment del tac.

PICAR LA PUA. Operació manual de passar els fils d'un ordit per entre les seves palletes, seguint l'ordre exigut pel teixit que es vol fabricar.

PICAR-SE UNA ROBA. Referint-se a la roba blanca, l'acció de sortir-hi taques quan fa molt temps que s'ha conservat desada.

La mateixa acció en les robes de cotó tenyides, quan fa temps que no s'han remogut.

Els arnats de les robes de llana.

PICAR UN DIBUIX. Posar-lo en l'estat de cadena de cartrons foradats propia de la màquina jacquard.

Picat. La combinació de punts d'encreuament prens i deixes que serveix per a fer el dibuix que es col·loca en les maquetes de lliços.

Pilota. Manyoc de fils soberrers d'un ordit, que el teixidor cabdella perquè no s'emboliquin amb els altres.

Pilú. Nom de l'empesa amb lligat de plana, feta d'ordit prim i trama gruixuda, que serveix per a obtenir

la franel·la de cotó estampada. És mot d'origen francès.

Pinta. Peça que pren la borra dels xapons en les màquines cardes per a la filatura del cotó.

PINTA DE DESFER. Pinteta d'agulles d'acer que usen les teixidores per desteixir una mica de roba quan s'ha produït algun defecte durant el tissatge, i també per dissimular-ne algun, com les carreres i escarabats, sense desteixir.

Pintador. L'operari encarregat del funcionament d'una màquina d'estampar.

Pintar. Sinònim d'*estampar*. S'emplea més especialment quan l'operació es fa a mà.

PINTAR MADEIXES. Matisar-les de diferents colors valent-se de l'estampació.

Pinte. En la màquina manuar en fi, serie de pues paral·leles i fines que pentinen el jute.

Instrument, format d'una serie de pues, que serveix per a rastellar o pentinar manualment el cànem.

Palmàs de cardar llana.

Nom vulgar del joc de lliços.

Pinya. Nom vulgar que també es dona al templàs.

Pinyó de canvi. En el mecanisme collador del teler mecànic, roda dentada que es posa de major o menor nombre de dents segons el de passades que es volen fer entrar en la roba.

Pinyol. En la filatura del cotó, residu que queda dels rebuigs de borra produïts per la màquina obridora, després d'haver estat novament passats una o dues vegades per aquesta màquina amb l'objecte d'aprofitar-los per filar qualitats inferiors.

Piola. Classe de fil prim d'armar, però fet amb la qualitat de cànem que s'anomena *bri*.

Piqué. Teixit especial, de molt relleu, produït per la diferencia de tivanor entre els dos ordits diferents amb què es fabrica.

Pisana. Roba primerament de fil i després de cotó, amb lligat de plana

i combinacions de colors. És rentable, i s'utilitza per a vestits de dona i criatures. El seu nom li prové de la ciutat italiana de Pisa, d'on vingueren les primeres peces d'aquella roba.

Pistola. En alguns sistemes de metxeres, tub sostenidor de les pues.

Pita. Fibra textil procedent de les fulles del *atzavara* o *Agave americana*. És poc usada en teixits.

Teixit a la plana, ordit pèl de cabra i tramat cotó, llustrós, de color llis, usat per a folros de mànegues en els vestits d'home.

Fil semblant al palangró, però més prim, que es posa a continuació d'aquest en els aparells de pescar a mà.

Sinònim de *ninyeta*.

Pit esponja. Nom vulgar del teixit de pongis.

Pla de taules. La superfície superior de les taules dels telers, per on corre la llançadora.

Plana. L'únic lligat possible dins un curs quadrat de dos fils i dues passades, caracteritzat per ésser l'únic en què té lloc una perfecta juxtaposició entre cada fil i cada passada amb els seus col·laterals, a causa de les evolucions alternatives de pren i deixa que tots ells verifiquen en entrellagar-se. Això dona per resultat que, aplicat en la seva forma més senzilla, n'esdevenen teixits d'aspecte llis, sense dret ni revés en llurs cares. És el lligat de major ús, malgrat ésser el més senzill possible, per les variadíssimes aplicacions que té.

PLANA DOBLE O TRIPLE PER ORDIT I PER TRAMA. Lligat quadrat de plana, que participa alhora de la particularitat dels dos que van a continuació, i que, per consegüent, té tants fils com passades de curs.

PLANA DOBLE O TRIPLE PER ORDIT. Lligat rectangular de plana, fet amb quatre o sis fils, respectivament, la meitat consecutiva dels quals evolucionen junts.

PLANA DOBLE O TRIPLE PER TRAMA. Lligat rectangular de plana, fet amb quatre o sis passades de curs, respec-

tivament, la meitat consecutiva de les quals evolucionen juntes.

Planta. En el picatge de cartrons jacquard, s'acostuma donar aquest nom a ço que els teòrics en teixits anomenen *carta*.

Plantilla. Part de la mitja que correspon a la planta del peu.

Planxa. Nom genèric que es ónad a les robes fetes amb ordit i trama d'igual color, ja tenyits en madeixa abans del tissatge.

PLANXA DE CALAIX. En els telers mecànics, cada una de les llenques de ferro que determinen els diferents prestatges on s'allotgen les llançadores en els jocs de calaixos de sistema vertical.

PLANXA MANETA. En les premses de picar cartrons jacquard, peça plana de ferro, amb un agafador a cada extrem, plena de forats on s'allotgen els punxons amb què es piquen els cartrons.

PLANXA MATRIU. La més inferior de les planxes de picar cartrons jacquard, sobre la qual aquells es col·loquen.

PLANXA XARNERA. En les planxes per a picar cartrons jacquard, la que es col·loca damunt el cartró, subjectant-lo contra la que s'anomena *planxa matriu*.

PLANXES DE PICAR CARTRONS. Aparell de ferro per a foradar els cartrons jacquard, col·locant-los entremig de dues parts amb els corresponents forats, per dins els quals es fan passar els punxons.

Planxeta. En la maquineta de lligar, fusta plana amb la qual es fan els canvis de lligat.

Plat del corissó. En el joc de picar dels telers mecànics, peça rodona de ferro que aguanta l'anomenada *unglot*.

Plat de plegador. Valona de ferro que té cada extrem dels plegadors d'ordit per donar-los la forma d'un gran rodet a fi que puguin contenir una gran llargaria d'ordit.

Plat de segments. En el joc d'aquest darrer nom, disc que produeix

l'evolució d'un lliç mitjançant els diferents sectors de ferro de què està compost, cada un dels quals, en una de les seves cares, té un nirvi d'ondulació especial per actuar a tall d'excèntric.

Plats del garrot. En els telers mecànics, dispositiu de dos plats, dentats per les cares de mutu contacte, que serveix per a graduar i fixar el braç anomenat *garrot*, situat a l'extrem de l'arbre de picar la llançadora.

Plec. Doblec en les robes.

Pleca. En els motllos d'estampar, ratlleta fragmentada amb la qual es forma una ratlla continua i sencera en la roba.

Plega. Entre tintorers, conjunt de troques lligades per una altra passada per dins d'elles, i els caps de la qual es lliguen amb un tros de cordill.

Plegador. Corró, generalment de fusta, amb pius de ferro a cada extrem, en el qual s'enrotllen els ordits i els teixits.

Entre estampadors, quantitat indeterminada de roba d'una sola classe que cap enrotllada damunt un corró a propòsit per a poder seguir les diferents operacions de l'estampació.

En la màquina selfactina, barreta que abaixa el fil, perquè es plegui sobre la fusada, quan té lloc el moviment anomenat *baixada del carro*.

PLEGADOR DE CINTA. En el mecanisme collador dels telers mecànics, el que va cobert de llauna foradada deixant rebava, amb l'objecte d'emportar-se'n la roba a mesura que es va teixint.

PLEGADOR DE LA PEÇA. En els telers, aquell sobre el qual s'enrotlla la roba a mesura que es va teixint.

PLEGADOR D'ESTRELLA. En els telers a mà, el que porta una roda dentada en un dels seus extrems i serveix per a enrotllar l'ordit o el teixit.

PLEGADOR D'ORDIT. El plegador proveït generalment de valones, que li donen l'aspecte d'un gran rodet, amb l'objecte de poder enrotllar una llarga quantitat d'ordit.

PLEGADOR ESMERIL. El plegador

recobert d'esmeril enganxat i amb igual aplicació que el plegador de cinta.

Plegadora. En la filatura del jute, obrera que aplega masos en l'aparell anomenat *moli*.

Plegar. Enrotllar un filat, un teixit o un ordit sobre un rodets, bitlla, plegador, etc.

En la màquina selfactina, moviment d'enrotllar-se el fil sobre la fusada, que coincideix amb el moviment anomenat *baixada del carro*.

Fer plects de llargaria determinada en les peces de roba.

PLEGAR A GANXOS. Manera especial de plegar les peces de roba quan tenen punts fixos on s'han de fer els plects, com passa amb els mocadors.

Plegat. Manera, especial per a cada cas, d'estar enrotllat el fil sobre les bitlles, fusades, rodets, etc., per a obtenir la forma determinada que té la massa de fil.

Plom. En les muntures jacquard, barreta de plom o de ferro que es penja de cada baga o corda amb l'objecte de conservar-la tivant i, per consegüent, fer-la baixar després d'haver estat aixecada per la màquina.

En els telers a mà, barreta gruixuda de plom que es penja als extrems de cada lliç amb igual objecte que l'anterior.

Plomera. L'operaria encarregada de posar i marcar els segells de plom o marxamos en les peces de roba.

Plugastell. Teixit cru, tramat amb estopa de lli i ordit cotó, parat amb càrrega i amb certes substàncies que després, en els acabats, li donin un aspecte brillant de lli pur, del qual es valen les gitanes, especialment, per vendre la roba com de tal composició.

Plumetis. Batista de cotó amb petits claps imitant el brodat, però produïts en el mateix teler en fabricar la roba. És mot d'origen francès.

Polonesa. Teixit assarjat amb ordit de seda greix i trama de cotó, que es tenyeix de tots colors, àdhuc els

tornassolats. Serveix per a folros de vestits.

Poltre. Mecanisme dels ordidors de bóta que serveix per a enrotllar l'ordit sobre el plegador.

En les fàbriques d'estampats i acabats, màquina que disposa la roba en forma de rotllos per durlos a les màquines de pintar, a les calandres, etc.

Especie de bancada de ferro en la qual generalment es sostenen els corrons de les cardes per desbollar-los i esmerilar-los.

Pongis. Nom, adoptat del francès, que es dona a una roba de seda rentable, teixida en cru, amb lligat de plana. Es tenyeix de tots colors.

Pont. Travesser superior del teler mecànic.

Additament lateral que tenen certes llançadores, amb una combinació a propòsit perquè la trama en surti amb regularitat de tivantor determinada.

En els jocs de calaixos, travesser superior que lliga i tanca el marc on aquests es mouen quan el mecanisme és del sistema que els té col·locats verticalment l'un sobre l'altre.

Porcupina. En la màquina batàn obridor, corró guarnit amb unes peces de ferro punxegudes que obren el cotó. És mot d'origen anglès.

Porra. Cada un dels dos braços de la premsa per a picar els cartrons jacquard, en els quals s'agafa l'operari en fer-la funcionar.

Portada. Sinònim de *faixa*, que s'usava especialment en l'ordissatge a mà.

Porta-lliços. Petit arbret amb politges nouetes, per a penjar-hi els lliços, en el teler mecànic, quan aquest és construït amb cèntrics col·locats en la seva part interior.

Portataules. En el teler mecànic, arbre sobre el qual oscil·len els muntants de les taules.

Porxada. En les tintoreries, cambra on s'estenen les troques o les peces de roba que s'han d'oxidar, assecar, etc.

Posador de metxa. L'aprenent que

guarneix la fileta de la màquina selfactina, omplint-la de bobines plenes de metxa i posant-n'hi de noves a mesura que amb el treball es van buidant.

Posador de peces. En el teler mecànic, ajudant del contramestre, encarregat de col·locar els ordits i els pintes.

Posar en carta. Operació de representar un teixit valent-se del paper quadrícula usat en la teoria de teixits, en el qual es pinta el lligat o lligats que calen, amb els colors o senyals convencionals que convingui, per als efectes parcials o totals desitjats, tant si cada rengle vertical i horitzontal representa un sol fil d'ordit o una sola passada del teixit en qüestió, com si en representa més, a conseqüència de la muntura especial amb què s'ha de fabricar o de les simplificacions que a vegades són possibles.

Posar pes. Entre teixidors, augmentar la potencia de les palanques romanes del plegador d'ordit, amb l'objecte de fer-lo treballar més tivant.

Post. En la muntura jacquard, planxa de fusta o d'altres materies, sencera o fraccionada, que conté una munició de foradets molt acostats i distribuïts geomètricament formant arrenclements, pels quals passen els cordills anomenats *arcades*.

POST DE LES AGULLES. En la màquina jacquard, planxa vertical que aguanta aquelles peces per l'extremitat on reben l'acció dels cartrons.

POST DELS ENCOLERS. En les màquines jacquard de fusta, el fons de la màquina, amb forats, pels quals passen els encolers.

Pot giratori. En les cardes i manuares, mecanisme que mou el dipòsit anomenat *bot*.

Prensa. Mecanisme de les màquines de parar, i d'alguns sistemes d'ordidors, que serveix per a obtenir els plegadors plens d'ordit, amb el fil ben apretat.

En les màquines jacquard, el mecanisme amb què es gradua la pressió del cilindre contra les agulles.

En el picatge de cartrons jacquard, aparell on es foraden mitjançant la pressió que contra d'ells exerceix la planxa de picar, proveïda dels corresponents punxons.

Pren. Nom del punt d'encreuament en què el fil d'ordit es posa o ve posat per sobre el de trama, i que, a menys d'indicació contraria, es representa marcant amb color, o amb qualsevol senyal convencional, el seu corresponent quadret del paper quadrícula usat en la teoria de teixits.

Preparació de la filatura. Aplec de les operacions de passar una fibra en floca per totes les màquines que precedeixen la veritable operació de filar-la, que té lloc en les màquines continues o selfactines.

Preparació del tissatge. Aplec de les operacions que solen precedir la veritable operació de teixir.

Primitxol. Troca de seda molt retorta.

Pua. Fus, en les màquines de filatura.

En el tissatge, marc llargarut, amb una munició variable de planxetes d'acer anomenades *palletes*, per entre els clars de les quals es passen els fils d'ordit en el teler, amb el doble objecte de conservar-los en el lloc corresponent, dins una amplaria determinada, i d'apretar cada passada deixada per la llançadora, col·locant-la a continuació de les darreres passades teixides.

PUA A LA PEGA. La pua de teixir que té les palletes sostingudes per llisions de fusta envoltats de cordill empegat i intercalat entre aquelles.

PUA A L'ESTANY. La pua de teixir que té les palletes sostingudes per tires de ferro envoltades de filferro intercalat entre aquelles i després estanyades.

PUA DE CREU. La pua semblant a la de teixir, que hi ha en molts ordidors, per a pendre la creu dels ordits destinats a anar directament al teler sense necessitat de passar per la màquina de parar. És construïda amb

les palletes tapades alternativament amb una mica d'estany en dos punts separats, en els quals s'atura la meitat dels fils quan s'empenyen tots plegats en direcció de les palletes.

PUA DE MOSTRA. La pua irregular, per haver-ne sortit palletes en certs punts, d'acord amb les necessitats del lligat per al qual està destinada a servir.

PUA DE VANO. Pua de teixir, amb les palletes inclinades i distribuïdes d'una manera semblant a les branilles d'un vano de ventar-se, que, abans de construir-se els rastells extensibles, hi havia ordinàriament en els ordidors de bóta per graduar l'amplaria que havien d'ocupar els fils d'una faixa, mercès a la diferent alçaria a què es col·locava la dita pua.

PUA D'EXPANSIÓ. La pua que, per la seva construcció especial amb palletes movibles, pot canviar d'amplaria voltant una maneta col·locada a un dels seus extrems.

PUA ESCOCESA. Nom que també rep la pua de creu pel fet de trobar-se en la màquina de parer anomenada *escocesa*.

PUA FIXA O FORTA. Així s'anomena en el teler mecànic la pua de teixir quan és aguantada per les taules, de manera que no es pot moure de la seva posició normal.

PUA FUIG. Nom donat a la pua en el teler mecànic quan és sostinguda de manera que es mou enrera si es troba amb una enclosa de llançadora.

Puada. Segona classe o qualitat de cànem que s'obté en la classificació que els corders en fan al pentinar-lo.

Puaire. El fabricant de pues per al tissatge.

Puell. Espai entre dues pues d'un rastell.

Pujada del carro. El moviment que fa aquesta part de la màquina selfactina quan s'aparta dels corrns ratllats, estirant la metxa.

Pujar l'empatronada. Separar el tros de randa fet sobre el patró de fer puntes al coixí i plegar-lo.

Pullejar. Mal aspecte que algunes vegades presenten els teixits de teles múltiples en aparèixer en l'endret de la roba el color d'alguna de les teles de sota, degut a una col·locació imperfecta dels punts d'encreuament o a la baixa qualitat de la roba.

En general es diu de tot teixit que presenta puntets diferents de la tonalitat dels fons a causa de defectes de filatura, de lligat, de tintura, d'aprest, etc.

Punt. Lligat d'un o més fils que s'entrellacen, trenen, nuen, teixeixen, etcètera, originant l'element constitutiu de què es formen els teixits, cosits, treballs de mitja i altres semblants.

Cada un dels bocinets de fil de llana amb què es munta la cara peluda de certes catifes morunes fabricades a mà.

PUNT A L'AGULLA. El que s'executa amb auxili d'agulles de cosir o d'especials.

PUNT AL BOIXET. Aquell el lligat del qual s'executa mitjançant boixets. És de diverses classes: el *de tela o espès*, que dona un teixit atapeït; l'*in aere* o *guipur*, en què les flors es treballen a punt de tela sense relleu i amb els contorns rarament repassats al fístó; el *d'aranya* o *de pessic*, fet amb quatre seccions de boixets formant un punt de tela; el *quadrat*, fet amb quatre boixets, propi de les puntes senzilles; el *doble*, fent un punt sencer amb quatre boixets a cada mà; l'*encairat*, de contorn cantellut; el *d'esperit*, fet amb quatre boixets, l'un dels quals fa servei d'ordit, mentre els altres tres el fan de trama; el *de malla*, que dona un teixit clarer; el *de mitja malla* o *de xiripa*, usat per afegir bandes de puntes en sentit paral·lel; l'*oval*, que produeix un teixit a punt de tela de forma oval; el *de roillet*, format d'una mena de fons reixat contornejat per dos fils de torçal; el *de trenca*, o sigui treball de què estan formades les fulles de guipur.

PUNT DE CADENETA. El de ganxet amb què s'obté una reunió de bagues formant cadena.

PUNT DE GANXET. Aquell el lligat del qual s'executa manualment amb l'agulla anomenada *de ganxet*.

PUNT DE MITJA. Aquell el lligat del qual s'obté d'un sol fil, valent-se d'agulles de fer mitja, generalment en nombre de tres i quatre. És de diverses classes: *deixat*, quan es deixa de lligar a voluntat; *escapat*, el que per descuit no es lliga; *escorregut*, el que es deslliga o desfà; *menjat*, el que es fa de menys en una passada per disminuir-la en relació amb les altres; *pla*, el que es fa només amb dues agulles i dóna un teixit de ratlles verticals, i també amb quatre o cinc agulles, en treballs tubulars, per a facilitat de la feina; *girat*, semblant a l'anterior, però invertit, que dóna teixits formant ratlles horitzontals; *llis*, o sigui el punt pla obtingut mecànicament; *doble*, que té igual aspecte per ambdúes cares i s'obté mecànicament, essent el més elàstic de tots.

PUNT D'ENCREUAMENT. En els teixits i en les representacions gràfiques de llurs lligats, el punt que determinen un fil d'ordit amb un de trama, en creuar-se mutuament, per la situació relativa que es produeix en posarse o en venir posat un d'ells per damunt o per sota l'altre.

PUNT IMPERIAL. Teixit de seda, de bona qualitat, amb lligat de plana doble per trama, alternada d'una passada en grups de diversos fils, produint un dibuix de granet, que s'usa especialment per a vistes en la confecció de vestits d'home.

PUNT NUAT. Aquell el lligat del qual consisteix en nuar el fil o fils.

PUNTS DE BASTA, DE BASTETA TORTA, DE COSTAT, D'ESCAPULARI, D'ESPASA, DE TRAU. Diferents menes de cosits que les sastresses, cosidores i modistes usen, diferenciades per petites característiques en la manera de deixar disposat el fil de cada un.

PUNT TEIXIT A L'AGULLA. Aquell en què l'agulla fa servei de llançadora, tramant un grup de fils que serveix d'ordit.

Punta. Teixit de malla fet al coixí o mecànicament.

PUNTA AL SORGIT. Aquella en què els fons dels motius ornamentals es broden a la basta, quedant com un sorgit.

PUNTA BORDANA O BORDELESA. La feta amb tul mecànic, sota el qual es posa el dibuix que es ressegueix pel procediment de la basta, fent que els contorns quedin ben dibuixats en el tul.

PUNTA D'OJOS. Blonda en què formen el teixit una munió de reixats rodons interposats uns amb altres.

Puntaire. A la Costa catalana de llevant dona que fa puntes al coixí.

Puntilló. Punteta per a capçar les peces de punta.

Punxa. Fibra curta obtinguda com a rebuig en les pentinadores de llana.

Punxó. En el picatge de cartrons jacquard, cada una de les barretes de ferro, curtes, que, amb un de llurs extrems de forma a propòsit, serveixen per a foradar els cartrons.

Puó. Nom de la pua o agulla de ferro trempat, d'uns 20 a 25 centímetres de llargària, que en dues o més rengleres guarnien les cardes pintes. S'usava en plural: *puons*.

Purgador. Mecanisme, contingut en les màquines de trescanar seda, que serveix per netejar-la de les desigualtats de filatura.

PURGADOR DE LA LLANA. Cistell de filferro, el teixit del qual recorda el del garbell, que serveix per a rentar la llana en aigua corrent.

Q

Quadra de l'aigua. Local dels blanqueigs on hi ha els clapons i altres màquines de rentar.

Quadrant. Instrument de precisió per a determinar la gruixària d'un filat.

En la màquina selfactina, peça en forma de sector dentat, que consti-

tueix la part principal del mecanisme per a enrotllar el fil sobre la pua durant el moviment de baixar el carro.

Quantra. En l'estampació de robes valent-se de motllos plans manejats a mà, s'anomena així el conjunt d'emmotllades de diferents colors que segueixen la de l'estampa.

Queixal. Defecte en les vores dels teixits quan presenten entrades i sortides.

Quercitrón. L'escorça del *Quercus tinctoria*, que dona tints grocs.

Quintilló. En la venda al detall, la quinta part d'una troca de seda.

R

Rabassa. Fullola de fusta resistent i ben seca, generalment faig, amb què es recobreix el pla de taules dels telers.

Radsimir. Nom amb què es coneix una roba de seda negra feta amb lligat de batavia.

Rafia. Fibra extreta de la planta del mateix nom, que serveix per a fer cabassos, lligams, etc.

Raiadillo. Nom de la roba de dril llistada i de la seva imitació en cotó. És mot d'origen castellà.

Raig. Cada una de les cordes flonges de cotó que es produeixen en la màquina manuar durant les operacions de la seva filatura.

Rall. Xarxa de pescar, de forma cònica, que es llança des de terra o des de la barca, quedant subjecta de la mà del pescador per una corda, amb la qual s'extreu després de l'aigua. De primer es desplega com un parai-gua: després es tanca a poc a poc per efecte dels ploms que porta en la part inferior, i així empresona el peix.

Ram. Mida unitària per a la llargada de les robes d'ús interior en les fàbriques de teixits de llana a Sabadell i Terrassa. Té 13 pams i $\frac{1}{4}$, o sigui 2'57 metres. Prové de la distància entre les clivelles de l'antic

ordidor mural encara avui en ús.

Altra mida, equivalent a 10 canes, que usaven els teixidors a mà en referir-se a la quantitat de roba teixida.

Mot adoptat fonèticament del francès amb què es designa una màquina de gran llargada, usada per aprestar els teixits, la qual els asseca, al mateix temps que els eixampla, agafant la roba per les vores amb unes pinces. Aquesta és la principal característica de la màquina.

Troqueta de fil, seda, etc.

RAM DE L'AIGUA. El conjunt de seccions de blanqueig, tint, etc., per a l'acabat de les peces teixides.

Ramalloa. Màquina de refer les malles en les costures dels gèneres de punt.

Ramar. En els aprestos, passar les peces de roba per la màquina ram.

Rami. Fibra textil procedent de la planta del mateix nom, de la família de les urticàcies, que creix espontàniament en diversos punts de l'Àsia, especialment a la Xina i al Japó. És d'una gran resistència, i produeix fibres molt fines, que, un cop tenyides o blanquejades, tenen gran brillantor.

Rams. Ordit de seda.

Randa. Punta de fil gruixut de classe baixa.

Randaira, randera. Treballadora que fa randes.

Randat. Adornat amb randes.

Randatge. Ornament de randes.

Raspall. Fusta plana, coberta de pelfa, que hi ha sobre els corrons ratllats, i sobre els de pell, en les màquines per a la filatura del cotó.

La borra de cotó que es treu de dites pelfes.

En les màquines per a picar cartons jacquard, fusta guarnida de punxes de ferro plantades que serveix per a regular els punxons.

Rasquet. En les màquines d'estampar, tira d'acer que treu l'excés de color que ha pres el corró ratllat.

Rastell. Pua oberta per l'extrem superior de les palletes, i moltes vegades construïda amb les palletes mo-

vibles en forma de ballesta o aguantades dins una molla espiral, per a variar, dins de certs límits, l'amplada total del rastell.

En els aparells llegidors usats en el picatge de cartons jacquard, llistó de fusta, treballat formant dents, en cada una de les quals es col·loquen tantes cordes de les de l'aparell com nombre de fils té cada una de les grans divisions o casetes del dibuix que s'ha de picar.

Ratera. Màquina per a destriar i espolsar fibres curtes, borres, i especialment rebuigs de llana.

Nom, traduït del francès, que en els tissatges de seda es sol donar més vulgarment a les maquinetes de lliços.

Rebatador. Engraellat de barrots de fusta de secció triangular que es posava inclinat contra una paret per espolsar i estovar-hi el cotó batenent-lo amb vergansons i amanint-lo amb aigua sabonosa a mesura que es trucava. S'usava a Berga en començar a desenrotllar-se la filatura del cotó, de la qual el treball de què acabem de parlar constituïa una de les primeres operacions preparatòries.

Rebatén. Classe de lliç, usat en els telers a mà, que abaixa els fils d'ordit en lloc d'aixecar-los, com fan ordinariament els lliços. S'aplica en certes muntures jacquard combinades amb lliços, que porten distints fils d'ordit enfilats en cada un dels mallons del jacquard, anant, a continuació, cada un dels mateixos fils, també passat pel seu corresponent lliç rebatén, que serveix per a anul·lar, en determinades passades, l'efecte d'ésser el dit fil aixecat pel malló on va enfilat, sense per això impedir que aixequi els altres fils enfilats pel mateix malló: tot amb l'objecte d'obtenir efectes d'un mateix lligat en lleuger i en pesant.

Rebatre. L'operació de batre el cotó a mà, tal com es feia antigament, amb l'aparell rebatador.

Recalc. Llistó de fusta que s'interposa, en els telers mecànics, entre

els lliços i les calques, per relacionar-los, quan els centrals motors dels lliços són situats a la part interior del teler.

Recapiat. Nom especial del centener en les madeixes de seda.

Regular la llançadora. En els telers mecànics, moviment de tornar la llançadora un xic enrera, després d'haver entrat del tot dins son corresponent calaix.

Reculat. Braç que hi ha en molts sistemes de jocs de calaixos, dels usats en el teler mecànic, quan la picada de la llançadora es fa mitjançant el mecanisme de garrot. Té per objecte regular el tac, després d'haver etzibat la llançadora, fins al punt que no entorpeixi el moviment dels calaixos.

Refina. Llana molt prima.

Refinador. Mecanisme que algunes vegades hi ha en les màquines cardes per a la filatura del cotó, amb l'objecte d'aturar llur funcionament quan la veta de cotó que en surt és més prima del que convé.

Refinar. Entre tintorers, donar un darrer bany a un color a fi d'obtenir més exactament el matis que es desitja.

Donar un blanqueig més complet als teixits que ho demanen.

Rega, reguera. Solc que es produeix en el centre longitudinal i posterior de les mitges, i en altres treballs de punt, a conseqüència dels punts escapats que s'hi han fet per donar-hi la forma.

Regalaix. Encreuament del fil en les madeixes de seda.

Regulador. En el teler mecànic, sinònim de collador.

Reixa. Defecte de tissatge, consistent en quedar alguns fils consecutius sense teixir, o sigui fent basta, durant diverses passades seguides.

REIXA DE LES AGULLES. En la màquina jacquard, engrallat que aguantava el taló d'aquelles peces.

REIXA DE LES CALQUES. En el teler mecànic, la reixa que guia l'ex-

trem lliure de les palanques motores dels lliços.

Reixat. Nom que també es dona al quadro de cordes anomenat *salva-llançadores*.

Trepant obtingut desteixint un tros de roba.

En les puntes, serie de punts formant dibuixos foradats.

Reixeta del paratrama. La reixeta que coincideix amb la forquilla d'aquell joc.

Rejilla. Xarpellera de jute, desnombrada, que s'usa per a cels rasos.

Rellevador. Operari que treballa els coronets amb relleus per a gravar els corrons d'estampar.

Rellevar. Treballar el relleu d'un dibuix sobre el coronet destinat a gravar-lo en els corrons d'estampar.

Relligament. Nom que es dona, en els teixits, a la lleugera repulsió que té lloc entre dos fils o dues passades consecutives, amb evolucions contraposades de punts d'encreuament pres i deixes. És sinònim de *juxtaposició*.

Relligar. Canviar-se l'evolució en els fils o en les passades d'un teixit; cosa que, quan té lloc entre dues passades o dos fils consecutius, produeix l'efecte de juxtaposició entre ells, i quan, en un mateix teixit, té lloc més sovint en uns fils que en altres, produeix un major absorbiment d'aquells, comparat amb ço que passa amb els restants.

Rellogge. Dispositiu, existent en moltes màquines de la indústria tèxtil, per a amidar els fils en aspiar-los, els ordits, els teixits, etc. Generalment consisteix en un corró cobert de feltre, que, mogut per l'ordit, la roba, etcètera, assenyalava sobre un cercle els metres que n'han passat, com en les màquines d'acabar roba; o bé el moviment del corró es transmet a una palanca, l'extrem de la qual, sucant de color, marca un senyal a llargues determinades, com en les màquines de parar; o únicament produeix el funcionament d'una campaneta, per avi-

sar la treballadora, o d'un *disparo*, com en certs orditors.

Remar. Fer funcionar a mà el tel·ler de vetes anomenat a la barra.

En el funcionament dels telers en general, es diu que els fils d'un ordit *remen* quan es troben mancats de paral·lelisme a conseqüència d'ocupar en el plegador una amplaria diferent de la que tenen en la pua.

En l'antiga màquina bergadana, el vibrar de les pues quan aquella funciona.

Remenjan. Entre estampadors, preparació química que serveix per a produir la transformació anomenada *de remenjar*.

Remenjar. Entre estampadors, destruir parcialment un color ja format damunt la roba, a fi d'obtenir un dibuix blanc sobre fons de color.

Remesa. Nom que es dona a una quantitat de fils d'un passat que unes vegades constitueix la totalitat del seu curs o cada una de les diverses fraccions que el componen, o el curs total en què concorden els cursos particulars en certs passats a diversos cossos.

Remuntar. Tornar a tenyir una roba que ja té color aplicat, com succeeix amb els colors directes i sulfurosos, que poden remuntar-se amb colors bàsics.

Rentrura. Entre estampadors cada un dels dibuixos parcials, de colors diferents, que junts formen un dibuix de diversos colors.

Repassadora. Segona carda de les d'un assortiment de màquines per a la filatura de la llana, considerada en l'ordre de les operacions que hi tenen lloc.

Nom que es dona a l'operaria pràctica en passar els fils d'un ordit per les malles d'un pinte o cos jacquard. Sinònim de *passadora*.

REPASSADORA DE TROSSOS. Sinònim d'*escutidadora*.

Repassar trossos. Sinònim d'*escutiar-los*.

Repasat. Sinònim de *passat*. Era més usat en el tissatge a mà.

Repicar un dibuix. Picar de nou un dibuix jacquard, copiant-lo directament dels cartrons que ja se'n tenen picats, valent-se d'un aparell esterpidor.

Repixar. Embrutar-se mutuament els fils de diferents colors, en la màquina de parar, o els colors d'una mateixa peça de roba estampada.

Replicar. Embrutar-se una peça de roba estampada, amb el contacte de la mateixa part estampada, quan encara no és prou seca.

Reprise. Mot que dóna nom a la humitat que es pot admetre legalment en les materies tèxtils. És pres oralment del francès.

Reps. Mot adoptat del francès per indicar aquells teixits que, ja totalment o només en part, presenten cordons gruixuts en el sentit de la trama.

Repunt. Cosit en el qual la basteta de fil que presenta cada punt cavalca una mica, pels seus extrems, amb les bastetes dels seus corresponents punts anterior i posterior.

Reserva. Entre estampadors, preparació que, estampada damunt un teixit, impedeix la formació d'un color o destrueix un mordent per privar que es formi un color.

Reservar. Entre estampadors, privar la formació d'un color damunt els teixits, ja sigui per mitjans mecànics, ja per mitjans químics.

Ressecada. Defecte que presenten els ordits aprestats en la màquina de parar quan, a causa d'interrompre's el seu funcionament durant una certa estona, comença a assecar-se l'aprest en la part d'ordit que encara no ha passat dels corrons de pressió de la màquina, i en engegar-la de nou no hi queden ben escorreguts els fils d'ordit, que aleshores resten amb una crosta d'aprest que en les operacions successives els trenca.

Retall. Trosset de roba que queda com a rebuig en l'execució d'algún treball.

Retaló. En els telers, passamà

de fusta que aguanta la pua, encaixant amb la seva part superior.

Reteixit. Teixit molt espès.

Retenyir. Tenyir ço que ja ho havia estat una vegada.

Retina. Antiga roba de llana o de pèl moer, amb lligat de ris, que servia per a vestits de dona.

Roba feta de punt de mitja, d'aspecte semblant a l'anterior.

Retorcedor. Patró, treballador, en la feina de retòrcer; màquina de retòrcer.

Retòrcer. Reunir i tòrcer junts dos o més filats.

Tòrcer amb excés.

RETÒRCER EN MOLL. En les màquines contínues, retòrcer fent passar el fil per un dipòsit d'aigua col·locat entre les bobines i els corrons ratllats.

RETÒRCER EN SEC. La manera usual de retòrcer, o sigui el procediment oposat al de retòrcer en moll.

Retorn. En la teoria de teixits, el resultat de reproduir un passat, un dibuix o un lligat en sentit invers a ell mateix.

Retornar. En la teoria de teixits, reproduir un dibuix, un lligat o un passat en direcció contrària a la que s'havia seguit abans.

Retort. Antic teixit de cotó que avui dia quasi no es fabrica i que era fet amb fil retort a dos caps, tant en l'ordit com en la trama.

El teixit també anomenat *semis*, per imitar i haver substituït el veritable *retort*.

Retorta. Teixit fort de lli, poc blanquejat, usat en la confecció de vestits d'home i de jocs de llit.

Retruc. Soroll característic que produeix la llançadora dels telers mecànics en entrar en el calaix, quan, per no ésser ben dirigida, ensopega lleugerament amb la gueta de davant del calaix.

Retrucar. En el teler mecànic, produir-se el retruc de la llançadora.

En el tissatge mecànic, l'afluixar-se la roba, cada vegada que les tàules vénen endavant, en el cas de no ad-

metre el teixit totes les passades per a les quals està disposat el mecanisme collador del teler.

Revés del teixit. La cara oposada al dret.

Revòlver. Sistema de joc de ca-laixos, propi del teler mecànic, amb el qual es poden fabricar teixits en què entrin fins a dotze llançadores diferents, que van allotjades en un dipòsit circular semblant al de l'arma del mateix nom.

Ridícul. Motiu ornamental, oriünd de l'Índia, que figura molt sovint en els xals de Catxemira, i que en certes èpoques ha estat força usat en els dibuixos de tota classe de robes, servint d'idea per a fer-ne composicions de molta riquesa artística.

Ris. Teixit en el qual un segon ordit forma baguetes o anelletes de pèl més o menys rectes o inclinades sobre el fons d'aquell, molt atapeïdes i curtes en els velluts arrissats, d'aspecte llis, labrat o cisellat, i més llargues i aclarides en alguns teixits de fantasia i en altres d'ús domèstic, com les tovalloles russes i certs articles d'abric per a bany.

Riscla. La part vegetal que envolta les fibres del lli i del canem després de trossejada i separada d'elles.

Roba. Nom vulgar de tot drap o tela, especialment en el comerç a la menuda.

ROBA DE PARE I MARE. Nom vulgar que entre gent del camp es sol donar a una roba gruixuda que els pagesos es fabriquen amb el canem o lli filats per ells mateixos i de la qual fan principalment llençols.

ROBA D'HERBASSA. Roba de llana ordinària.

ROBA TEIXIDA. Nom que es dona impropïament a una tela per expressar que la mostra o el dibuix que presenta no és estampat, sinó produït directament pel tissatge.

Roda de corder. Aparell de fusta mogut a mà per l'ajudant del corder. Es compon d'una roda acanalada que, mitjançant diversos fils retorts i

gruixuts, fa giravoltar altres tantes nouetes o carrells en els quals es dona la torta al fil, cordill, etc., que es treballa.

Rodamot. Roda motora, acanalada o no, amb una maneta per a fer-la moure a mà, propia dels torns i filadores.

Rodell, rotllo, rull. Aplec de matons de cotó, lligats en forma circular, a propòsit per al transport. Equival a tres paquets dels d'11 lliures catalanes que s'estilen en la filatura del cotó.

Rodet. Accessori de la filatura i tissatge per a col·locar-hi el fil o la metxa que es treballa. Generalment és de fusta tornejada i amb valones, de diferents mida i forma segons la màquina a què va destinat, de la qual pren el nom: així es diu *rodet de metxera*, *de continua*, *d'ordidor*, etc.

Rodetada. Aplec de rodets d'una mudada, plens de fil d'un mateix gruix, trets de la màquina on s'han empenat.

Rodetera. Operaria que cuida d'emplenar els rodets de fil valent-se de la màquina a propòsit.

Rodeti. Rodet petit usat en les filetes o càntares disposades dins els telers a mà en la fabricació de certs articles, com vellut, ris, etc. Generalment té una canal lateral per a penjar-hi un cordill amb un pes, que serveix de fre per al desenrotllament del fil de què va empenat.

Rodina. Mena de torn en el qual s'augmenta considerablement la velocitat de rotació per l'afegiment d'una roda de dos diàmetres diferents, que rep el moviment del rodamot pel diàmetre petit i el transmet al carrell pel gran.

Roldó. Nom que es dona al sumac després d'extret el seu taní.

Roldorassa. Les sobres del roldó.

Roleu. Nom del corró d'estampar. És pres, segurament, del francès *rouleau*.

Romana de la cadena. En el teler mecànic, palanca amb què es regula

ritza el desenrotllament de plegador d'ordit.

Romana del fre. Palanca del teler mecànic amb què es regularitza el funcionament del joc del fre.

Romana del plegador. En els telers, cada una de les dues palanques amb què s'apreta el plegador enrotllador de la roba contra el plegador de cinta.

Rutlla. Roda massissa de fusta, de bastant diàmetre, estreta, amb una canal circumferencial per a rebre o transmetre moviment mitjançant una corda. Era usada amb freqüència en les antigues màquines textils de fusta propies dels temps del teler a mà.

S

Saba. Preparació que es dóna a les robes perquè fixin, formin o avivin els colors.

Sabata. El suport de l'espasa en els mecanismes d'etzibar la llançadora per medi del joc de fuet.

En les màquines cardes i perxes, post de fusta, coberta amb tela esmeril, per a afinar lleugerament el raspall metàl·lic anomenat *guarnició*.

Sac. Gran bossa de roba, molt sovint de xarpellera, adequada a l'embalatge i transport de matèries en gra o en pols. El confeccionen els mateixos fabricants de xarpellera doblant-ne un tros, cosint els voravius i fent un doblec en la boca per reforçar-la i que no es desfaci.

SAC MONEDER. El sac que s'usa per al transport de diner en metàl·lic. És de cotoní de cotó i té diverses mides, però no passa mai de 50×30 centímetres. És cosit doble i després girat, perquè no pugui ésser descosit sense que es conegui.

SAC PER A AMETLLA. És de xarpellera de jute cru, amb lligat de plana. Té 123×73 cms., una capacitat de 50 quilos, un pes mitjà de 200 grams, i en el centre presenta una llista de

dos fils vermells. És cosit doblat.

SAC PER A AMETLLA EN GRA. És de jute cru, amb lligat de plana ordida a parells. Té 127×77 centímetres, una capacitat de 100 quilos, un pes mitjà de 200 grams, i en el centre presenta una llista de sis fils blaus, sis de vermells i sis de blaus. És cosit doblat.

A Mallorca s'usa un sac que es diferencia de l'anterior per ésser fet amb xarpellera tramada molt gruixuda i d'un pes mitjà de 2,500 grams, amb una llista de diversos colors en el centre. És cosit pla, i té una capacitat de 120 quilos.

SAC PER A ARRÒS. És de xarpellera de jute cru, amb lligat de plana. Té 115×65 cms., una capacitat de 100 quilos i un pes mitjà de 600 grams. En el centre té una llista de quatre vies de dos fils blaus, separats per dos fils en cru. És cosit doblat.

També es fa amb xarpellera de jute blanquejat, sense llistes, i igualment amb xarpellera de cotó retort per ordit i trama jute blanquejat.

SAC PER A AVELLANA. És de xarpellera de jute cru, amb lligat de plana. Té 117×71 cms., una capacitat de 58 quilos, un pes mitjà de 800 grams, i en el centre presenta una llista de dos fils negres. És cosit doblat.

Per a l'avellana amb closca, s'usa un sac exactament igual al sac per a ametlla en gra, però de 140×80 centímetres i un pes mitjà de 1,300 grams.

SAC PER A BLAT. En les manipulacions industrials del blat, s'usa un sac de xarpellera de jute cru, amb lligat de plana, que té 117×70 centímetres i una capacitat de 100 quilos. Abans pesava 600 grams, però ara només en pesa 500. És cosit doblat.

En el servei de les pagesies catalanes s'usen sacs de jute cru, amb xarpellera a la plana, ordida a parelles i molt nombrada, amb una llista central de tres fils morats, dos en cru i tres de morats. Té 135×58 centímetres, un pes mitjà d'1 quilo, i és

cosit pla. També s'usa una altra mena de sac semblant a l'anterior, però fet amb xarpellera assarjada i ordida a parelles, que té un pes mitjà de 1,130 grams i presenta una llista central de catorze fils morats.

En el servei de les pagesies fora de Catalunya s'usen sacs per a 15 i 18 quartans, o sigui ço que s'anomena 5 i 6 mesures respectivament. El de 15 quartans és de xarpellera de canem cru o d'ordit canem i trama jute, blanquejada o crua, o també de cotó retort. Té 134×49 centímetres o 115×58 , pesa 10 quilos per dotzena, presenta diverses llistes en el centre, i és cosit pla. El de 18 quartans (una quartera i mitja) és semblant a l'anterior, té 149×49 centímetres o 124×58 , i pesa 1 quilo.

SAC PER A CAFÈ. És fet amb xarpellera de jute cru, assarjada i ordida a parelles. Té 112×70 centímetres, una capacitat de 100 quilos, un pes mitjà de 1,200 grams, i presenta llistes variades de color en el centre. El cosit dels costats és d'una vora sobre l'altra, amb cosit a cada voraviu.

SAC PER A CIMENT. És de xarpellera de jute cru, ordida a parelles. Té 90×45 centímetres, una capacitat de 50 quilos i un pes mitjà de 550 grams. És cosit doblat, tant del cul com dels costats.

SAC PER A FARINA. Poques vegades és de cotó. Generalment és de xarpellera de jute cru, amb lligat de plana. Es fa de dues mides: el de 125×68 centímetres, avui poc usat, és d'una capacitat de 104 quilos, té un pes mitjà de 750 grams, i és molt nombrat d'ordit, a vegades amb una llista de deu fils blaus a cada costat, a 17 centímetres del voraviu; l'usual, de 118×70 centímetres, té una capacitat de 100 quilos i un pes mitjà de 600 grams, i és amb llistes o sense llistes de color. És cosit doblat.

SAC PER A GUANO. És de xarpellera de jute cru, amb lligat de plana. Té 100×58 centímetres i un pes mitjà de 450 grams, presenta una

llista de quatre fils negres en el centre, i és cosit doblat.

SAC PER A SÈMOLA. És de xarpellera d'estopa de lli cru, molt calandrada, amb lligat de plana. Té 115×75 centímetres, una capacitat de 100 quilos i un pes mitjà de 500 grams. És cosit doblat.

SAC PER A SUCRE. Abans es feia amb xarpellera de jute mig blanquejada: avui es fa en cru, amb lligat de plana, ordida a parelles. Té 90×60 centímetres i una capacitat de 60 quilos, i és cosit doblat.

SAC SENSE COSTURA. El sac fet amb un teixit dels anomenats *sense costura*, i amb la particularitat, demés, que, en fabricar la part del sac que ha d'ésser el fons, se'n teixeix un tros amb les dues teles unides, i, així, girant després el sac de dins a fora, no necessita cap altra costura, si no és el doblat de les vores de la boca. D'aquesta manera són fets els sacs usats en el servei de correus.

Saca. Sac l'amplaria del qual és o passa de 4 pams.

SACA LLANERA. La saca usada per a la llana en estat de velló. És feta amb xarpellera de jute, amb lligat de plana ordida a parelles, ordit prim i trama gruixuda, de qualitat desnombrada. Té 125×80 centímetres, pesa de 700 a 1,000 grams, i és cosida a mà, amb llargues puntades de cordill de jute.

SACA PER A PLOMA D'AU. És de xarpellera de jute cru, amb lligat de plana. Té 170×90 centímetres i un pes mitjà d'1 quilo, i presenta una llista roja a 20 centímetres de cada voraviu. És cosida doblada.

Safaretx de llanes. Establiment per a descruar, rentar i blanquejar les llanes.

Saial. Drap de llana burella.

Saialer. Teixidor de burell.

Sala de teixit. El local d'una fàbrica on funcionen telers mecànics.

Salabret. La xarxa artet quan està disposada per pescar en riu.

Salt del rasquet. Sinònim de *cop*

del rasquet. S'anomena així l'acte de separar-se el rasquet una mica de la superfície del corró gravat, deixant passar una petita quantitat de colorant que embruta el fons blanc de la roba.

Saltar la llançadora. Sortir la llançadora amb velocitat fora del teler mecànic; accident generalment degut a un ajustatge defectuós del joc de picar o a una calada bruta.

Salvaespases. En el teler mecànic amb mecanisme d'espasa, corretja contra la qual topa aquesta peça després d'haver etzibat la llançadora.

Salvallançadores. Aparell o dispositiu per a aturar la llançadora del teler mecànic en el cas de saltar. En la seva forma més senzilla consisteix en una xarxa de corda disposada al costat del teler; però modernament es construeixen diferents enginyers mecànics per aconseguir aquell objecte.

Samaler. En les tintoreries, cada una de les dues barres de fusta amb les quals es transporta un cossi o una portadora.

Samarreta. Peça de gènere de punt, en forma de gec, que usa la gent com a abrillat immediat del cos.

SAMARRETA D'INCANDESCENCIA. Teixit tubular de malla o tul, de cotó o de seda impregnats d'òxids metàl·lics, les cendres del qual es posen incandescents, espargint claror, sota l'acció d'una flama de bec Bunsen.

Samarretaire. Fabricant o treballador de samarretes.

Sanefa. Adornament teixit o estampat que sol haver-hi, arrant de les vores, en els mocadors, flassades, mantes, i en certes robes per a altres usos més especials o d'ornamentació imposada per la moda.

Saquer. Fabricant o traficant en sacs.

Saqueria. Fàbrica o magatzem de sacs.

Sargé. Teixit de llana, amb lligat de sarja, que produeix efectes de diagonals fines.

Sarger. Patró o teixidor de sarges.

Sargeta. Rodet que s'emplena de seda en les operacions de tórser-la.

Sargidora. En general, dona que es dedica a sargir.

En la fabricació de panes, l'operaria pràctica a tapar els forats que s'hi fan en l'operació de ratllar-les, i a afegir plomalls de vellut en els pelats de les panes llises.

Sargil. Roba de llana poc dessuadada, amb lligat de plana, que serveix per a fer davantals.

Roba d'ordit cotó prim i trama llana, gruixuda, amb dibuixos combinats, de colors generalment avinats, que es gasta en algunes comarques rurals catalanes per fer les estovalles anomenades *bancals*.

Sargir. Reteixir, reconstruir, imitar una roba foradada o esclerada, refent el teixit amb l'agulla.

Sargit. El teixit refet resultant de l'operació de sargir.

Sarja. Lligat de curs quadrat, d'un mínim de tres fils i tres passades, amb les evolucions dels seus punts d'encreuament disposades en forma de ratlla obliqua, donant lloc a teixits caracteritzats pels efectes de diagonals més o menys separades i gruixudes, segons la grandària del curs de la sarja.

SARJA ROMANA. La sarja formada d'una diagonal de punts de plana junt amb bastes d'ordit o de trama, o d'ambdós alhora.

Séc. En les robes, senyal provinent d'un doblec.

Seda. Fibra textil de molt valor, procedent de la cuca *Bombix mori*, que es cria en la morera.

SEDA ARTIFICIAL. Fibra textil que imita la veritable seda de procedència animal. És el precipitat obtingut d'una dissolució de cel·lulosa en fer-la passar sota pressió per una filera capil·lar en qualsevol reactiu convenient, del qual pren el nom: per exemple, procediment a l'àcid acètic, a l'amoniur de coure, al clorur de zinc.

SEDA BULLIDA. Aquella seda que abans d'ésser tenyida ha estat sot-

mesa a l'ebullició en aigua sabonosa, per treure'n tota la matèria gomosa que conté, amb l'objecte que adquireixi tota la brillantor extraordinària per la qual és apreciada.

SEDA CHARDONNET. La primera seda artificial coneguda. Va ésser inventada pel comte Hilari de Chardonnet, de Besançon, dissolent la nitrocel·lulosa en una mescla d'alcohol i èter. En prengué patent d'invenció l'any 1885.

SEDA CRUA. Nom amb què es distingeix un teixit a la plana, amb tota l'apariència de la seda sense tenyir, fet amb seda tussà.

SEDA CUITA. Sinònim de *seda bullida*.

SEDA GROLLERA. La seda no filada al torn.

SEDA SUPLA. Nom de la seda que, no havent estat bullida abans de tenyir, conserva la matèria gomosa que porta pel seu natural; la qual seda, per consegüent, no té brillantor. És d'origen francès.

SEDA VEGETAL. Nom que també es dona a la seda artificial per raó de la seva procedència.

SEDA VISCOSA. Seda artificial obtinguda de la cel·lulosa merceritzada i sotmesa a l'acció del sulfur de carboni, i dissolta en aigua, donant un producte groguenc i viscos, d'on li ve el nom.

Sedaire. Marxant o fabricant de seda.

Sedalina. Nom comercial del cotó merceritzat.

Per extensió, el teixit fabricat amb el dit cotó.

Sedant. Ço que està fet de seda.

Seder. Pesador o comerciant de seda.

Sedera, sederia. Fàbrica de filats o teixits de seda.

Sedós. Ço que té aparença de seda.

Segment. En el joc d'igual nom, cada una de les peces de ferro fos, en forma de sectors i amb nervis laterals, que fan servei d'excèntrics.

Selfactina. Màquina de filar en què

les dues operacions de l'estiratge i de donar torsió al fil es verifiquen alternativament amb la d'enrotllar-lo sobre la pua, reproduint així, d'una manera mecànica, l'antic treball intermitent que es feia amb la filosa.

Sella. En la filatura del cotó, suport mòbil dels corrons ratllats del mig i del darrera, que tenen les màquines metxeres, selfactines i contínues, per regular la distància o ecartament entre aquells.

Semiglassa. En la teoria de teixits, nom de certs lligats que, pel rel·ligament entre els fils i passades amb què són combinats, produeixen, en les robes, efectes semblants als que s'obtenen amb el veritable lligat de glassa.

Semis. Teixit a la plana, de cotó cru fortament carregat en el paratge, i amb trama fluixa. És imitació del retort, el qual ha substituït.

SEMIS PRIM. Teixit a la plana, de cotó cru, lleugerament carregat en el paratge, que serveix en la confecció de roba blanca ordinària.

Sentinella. En la carda, caixa on hi ha el mecanisme del pot giratori i en la qual es col·loca el dipòsit anomenat *bot*.

Senyal de tros. Ratlla de color, o qualsevol altra marca, que sol posar-se en determinats punts d'un ordit, en confeccionar-lo, per dividir-lo en una certa quantitat de parts anomenades *trossos*, i així assenyalar el lloc on la teixidora ha de teixir les llistes, o sigui el començament i l'acabament de cada tros.

Senyoreta. Aranya de vidre que s'usa en les màquines de debanar i doblar la seda.

Sergé. Gal·licisme usat per distingir els teixits de llana fins, amb lligat de batavia, que s'utilitzen per a vestits de dona.

Serpeta. En la primitiva màquina jacquard, peça d'acer, de forma especial, a propòsit per a produir l'oscil·lació del batàn.

Serrell. Part de fils o de passades,

o d'ambdúes coses alhora, en les vores de determinats articles (com cortines, mantes, tapets, mocadors, catifes, etcètera), que expressament es deixen sense teixir perquè serveixin de guarniment mitjançant treballs ulteriors.

SERRELL D'OLI O D'ULL. El serrell que es fa en certes mantes o mocadors de llana destinats a ésser batanats, la qual operació, en enfeltrar la llana, priva que es perdi la senzilla torsió que l'operaria havia produït en els fils del serrell agrupant-los i retorcent-los destrament amb els palmells de les mans; torsió que de moment sols era mantinguda pel greix d'oli que porta la llana, o, quan més, per un fil passat a tall de centener, per dintre els ulls que la mateixa torsió origina, al bell mig de la doble llargada de serrell que durant el tissatge es deixa entre cada dos mocadors consecutius.

Serrellera. L'operaria que practica ulteriors treballs en els serrells, dividint-los en petits grups de fils, que després lliga junts, seguint un ritme adequat al definitiu aspecte d'adornament que han de tenir.

Serreta. En la màquina carda, regle amb punxes que, amb el seu rapidíssim moviment vibratori, arrenca la capa subtil, o tel, del corró llevador.

Setí. Lligat quadrat de cinc o més fils i passades (amb excepció de sis), caracteritzat per la perfecta disseminació geomètrica dels seus punts d'encreuament pels i deixes, distribuïts d'una manera regular i harmònica en totes direccions, a tall de sembrat; ço que origina que les cares dels teixits fets amb aquest lligat presentin, en la majoria de casos, un aspecte de superfícies llises que sols algunes vegades s'acosta a una diagonal poc marcada, degut a la desproporció entre els nombres d'ordit i trama o a la particular disseminació en què estàn col·locats els punts d'encreuament.

SETÍ ABSORBENT. El lligat que s'obté afegint un punt pren al costat de cada un dels pels d'un lligat lleuger de setí regular.

SETÍ ANGLÈS. Nom que algunes vegades es dóna al setí regular de quatre fils i quatre passades de curs.

SETÍ DE LA REINA. Nom que es dóna, en la teoria de teixits, al setí irregular de sis fils i sis passades de curs.

SETÍ DE LIÓ. Denominació, traduïda del francès, que es dóna a una roba de seda negra feta amb lligat de sarja de tres punts de curs. Havíat estat molt usat per a vestits rics de dona.

SETÍ DE LLI. Roba de lli, amb lligat de plana, fortament calandrada per donar-li llustre, usada en la confecció d'estovalles i tovallons.

SETÍ DUQESA. Roba de seda de bona qualitat, feta en setí regular de vuit punts de curs.

SETÍ IRREGULAR. En la teoria de teixits, el lligat de setí amb més d'un escalonat en una mateixa direcció.

SETÍ REGULAR. En la teoria de teixits, el lligat de setí amb un sol escalonat en una mateixa direcció.

SETÍ XINO. Roba de cotó, amb lligat de setí, que es tenyeix de tots colors i s'usa principalment per a folros.

Teixit brillant, de llana o de seda, usat per a folros.

Setina. Nom vulgar del setí anglès.

Setrill d'amanir. Pot de metall amb tres brocs, usat antigament pels peraires i filadors, que servia per a assaonar, regant com una pluja, les fibres que s'havien de sotmetre a l'operació de les cardes. S'hi empleava l'oli d'oliva per a la llana, i l'aigua sabonosa per al cotó.

Simolsa. Cap de peça dels draps de llana.

Sobrecoll. Desigualtat en l'enrotllament dels ordits damunt els plegadors, produint alts i baixos.

Fil o fils trencats que a vegades queden sobre la bóta dels ordidors en treure'n l'ordit, o sobre el mateix plegador en el teler.

Accident de trencar-se un fil d'ordit en el paratge i enrotllar-se sobre una de les bótes o un dels corrons.

Es diu, demés, que tenen sobrecol·l els rodets, plens de fil, quan aquest és trencat en un o més indrets, eixint-ne diferents caps.

Sobrefil. Mena de cosit a mà usat en treballs de confecció, i també en la saqueria, quan encara no s'estilava el cosit mecànic.

Soca. En la fabricació dels velluts per trama, secció de fils amb què es lliguen les passades de basta destinades a formar el pèl.

Sortejar. Classificar la llana abans de rentar-la.

Sortida del carro. Nom que també es dona, en la màquina selfactina, al moviment de la pujada del carro.

Sotabatàn. En la filatura, impureses que el batàn separa del cotó (granes i pols en llur major part).

Sotacarda. Nom de les granes barrejades amb borra que se separen del cotó en el treball de la carda.

Sotateler. Caps i borra barrejats que es disposen en l'interior dels telers mecànics mentre funcionen.

Suarda. La suor de les ovelles, acompanyada d'altres impureses de què està carregada la llana en esquil·lar aquells animals.

Surà. Nom, d'origen oriental, amb què es coneix un teixit de seda, assarjat, de tacte suau.

T

Tac, taco. En el teler mecànic, peça de cuir, de forma especial, que posa en acció directament la llançadora en etzibar-la.

Taca de corró. Sombra de color que es produeix en les robes estampades quan en la taula o superfície del corró d'estampar hi ha algun sot, procedent d'un treball defectuós en l'acte de gravar-lo o en les moletes que s'hi han empleat.

Tafetà. Nom d'origen persa, pres del francès, per anomenar també el lligat de plana.

Tall. Nom que es dona al defecte de teixit anomenat *clariana* quan es refereix a una petita interrupció en la regularitat del tramat.

TALL DE FEINA. Sinònim de *tall de la roba*.

TALL DE LA PALLETA. Senyal que algunes vegades deixa la pua de teixir, agrupant els fils passats per una mateixa palleta i quedant, en la roba, una lleugera separació entre cada dos grups de fils.

TALL DE LA ROBA. En el tissatge, límit del teixit, determinat per la darrera passada col·locada, que constitueix el vèrtex de l'angle que formen els fils d'ordit en obrir la calada.

TALLS. En els fils de cotó i de jute, defecte de filatura, consistent a presentar parts primes bastant apropades.

Tallar el vellut. Operació cabdal en la fabricació de velluts amb el pèl tallat, que es fa segons la classe de vellut: a mà o mecànicament, en el mateix teler, valent-se de ganivetes, en els velluts per ordit fabricats amb barretes de fusta o de metall, que s'introdueixen entre el tot o part de l'ordit de pèl i el teixit de basament; amb una ganiveta mecànica, que forma part integrant del mateix teler, en els velluts per ordit fabricats a doble peça sobreposada; a mà mitjançant ganivetes rectes, o mecànicament mitjançant ganivetes circulars i fora del teler, en els velluts per trama.

Tallarola. Instrument amb què es talla el vellut per ordit en el tissatge a mà. Consisteix en una ganiveta fixada a una fusta de forma adequada per a manejar-la.

Tallar tros. Treure el tros del teler en acabar de teixir-lo.

Tambor. Utensili circular, per a brodar, on s'estén la roba, posant-la tivant mitjançant una corretja.

Tamboret. En la màquina selfactina, petita politja que recull i enrotlla la cadena del quadrant durant el moviment de la pujada del carro.

Tamís. Teixit de seda, amb lligat

de glassa, usat en la purga i classificació de les farines.

Tampó. Corró de fusta, folrat de cuïro, que usen els gravadors per tamponar els corrons d'estampar abans de gravar-los.

Tamponar. Cobrir amb vernís espès la taula o superfície d'un corró d'estampar, amb l'objecte de reforçar el gravat, sense rebaixar la taula, en sotmetre'l novament a l'acció de l'àcid.

Tancar de negre. Entre dibuixants de teixits, operació final d'enquadrar els dibuixos, pintant de negre el rengle de quadrets que limita el curs del dibuix sobre el paper quadrícula.

Taní. Substància existent en diferents productes vegetals (com les agalles, escorces d'alguns arbres, sumac, etc.) que té, entre altres propietats, la de fixar diverses materies colorants (especialment les de procedència anímica) sobre les fibres vegetals.

Tap, taps. En filatura, aplec de fibres que es disposen paulatinament entre els caps dels corrons de la màquina carda, arribant a privar-li el treball, pel qual motiu han d'ésser treuts amb uns ganxos fets a posta.

TAP DE MAQUINETA. Cada una de les petites peces de fusta o de ferro que es planten fixes en els llistons dels dibuixos destinats a les màquines de lliços, on determinen quins són els que han d'aixecar a cada passada.

Tapaboques. Peça de roba de llana o de cotó, feta en lligats diversos, generalment amb grans mostres de color, que usen els homes com a abrigo.

Tapar un escarabat. En la fabricació de teixits, fer córrer els fils veïns al lloc on s'ha produït el defecte anomenat *escarabat*, a fi de dissimular la manca de fils que l'ha ocasionat.

Tapís. Peça de roba, amb grans dibuixos, aplicable a l'adornament mural d'habitacions.

Tapiseriea. Teixit de color, de jute, generalment amb dibuixos jacquard,

usat per a portiers, estors, cobrir mobles, etc.

Taquillo. Conjunt de dos llistons (un d'ells guarnit amb punxes que es claven en el suro de què està farcit l'altre) que, agafant entremig l'entretesta d'un ordit, serveix per a l'operació d'entaquillar.

Tarlatana. Teixit clar i subtil de cotó, amb lligat de plana, fortament aprestat i de colors vius, que s'usa per a mosquiteres.

Tartà. Roba usada en altre temps per a folro de vestits. Es fabricava amb ordit de llana o de cotó retort i trama llana, lligat de plana i combinacions de colors vius.

Taula. Superfície polida, o sigui la part no gravada, d'una eina moleta o d'un corró d'estampar.

Taulell sobre el qual s'estenen les panes per fer-hi l'operació de tallar les bastes de trama que han de donar lloc al vellut. Té una llargària que generalment serveix de mida per a expressar la feina feta; així es diu, per exemple, «haver fet tantes taules».

Taules. Llata de fusta resistent i ben seca, disposada horitzontalment en els telers, amb la superfície superior planejada i polida, per damunt la qual corre la llançadora en els seus repetits viatges d'anar i tornar entre els dos calaixos amb què finalitzen els extrems de les taules.

TAULES DE JOC O DE CALAIXOS. Les que són construïdes amb més d'un calaix en un mateix extrem, i que són expressos per a teixir amb diverses llançadores.

TAULES DE VOLANT. En els telers a mà, sistema de taules en el qual l'etzibada de la llançadora es produeix estirant un cordill lligat als dos tacs que hi ha en els extrems de les taules.

TAULES SENZILLES. Les que són construïdes amb un sol calaix a cada extrem, i que, per consegüent, sols poden funcionar amb una llançadora.

Teixidor. El que teixeix. S'aplica usualment al que treballa en teler a mà.

A les cases, generalment rurals, que

tenen teler particular, la cambra on està instal·lat.

Local on hi ha telers a mà.

Teixidura. L'obra del teixit.

Teixir. Entrellaçar fils, de qualsevol materia que siguin, de manera que es formi una tela.

Fabricar una roba o drap amb el teler a mà.

Fer funcionar un teler mecànic.

TEIXIR A PEU OBERT. Procediment de tissatge que consisteix a apretar cada passada amb la pua al mateix temps que es clou la calada dins la qual es troba col·locada la dita passada.

TEIXIR A PEU TANCAT. Procediment de tissatge que consisteix a apretar cada passada amb la pua quan no sols és closa la calada corresponent, sinó que ja comença a obrir-se'n una de nova per a la passada que segueix.

Teixit. El producte resultant de l'operació de teixir. És flexible i una mica elàstic, format, en la majoria de casos, per l'encreuat i entrellaç individual i independent dels fils pertanyents a dues series mutuament perpendiculars, l'una de les quals s'anomena *ordit*, i *trama* l'altra; o també d'un sol fil continu, com en els gèneres de punt, ganxet, etc.

La part espessa de les blondes.

TEIXIT ABORDONAT. El que presenta un dibuix de bords en el sentit de l'ordit.

TEIXIT AMB PERDUT. Classe de roba en la qual certs fils o certes passades lliguen sols en punts determinats del dibuix, i fan basta en la cara del revés en els altres.

TEIXIT BARRAT. Qualificatiu que es dona a un teixit tarat a causa d'ésser fabricat amb trama barrejada de diferents gruixos o colors, o que ha estat clapada en el tint.

En general, roba mal fabricada, amb llistes que desdiiuen del conjunt.

TEIXIT COPTE. Nom genèric que, en els museus de teixits i en els tractats sobre el teixit antic, s'aplica per classificar certes estofes fabricades pel

poble egipci en els primers segles de la nostra era, i que, mes o menys ben conservades, s'han descobert en diferents necròpolis d'Egipte que fins al present no havien estat violades.

TEIXIT CREUAT. En la fabricació de sacs, nom que es dona a les xarpeles amb lligat de sarja.

TEIXIT DE BAGA. Nom que algunes vegades es dona als teixits fabricats amb lligat de ris.

TEIXIT DE BASAMENT. En la fabricació de velluts, el teixit sobre el qual queden lligats i assentats els pòmalls de pèl que formen el vellut.

TEIXIT DE DAMES. Nom que reben certs teixits d'estovalles, caracteritzats per un dibuix escacat.

TEIXIT DE FILOJA. Les xarxes de pescar.

TEIXIT DE PUNT. El que és fet, o que sembla haver-ho estat, valent-se d'agulles.

TEIXIT DE QUADROS. El que presenta un dibuix de llistes encreuades.

TEIXIT DESLLIGAT. El que es presenta esclarissat o amb aspecte desunit.

TEIXIT LABRAT. El que presenta dibuixos jacquard.

TEIXIT LLISTAT. El que presenta barres en direcció de l'ordit.

TEIXIT MOSTREJAT. El que és fabricat formant dibuixos.

TEIXIT RUS. El de cotó, fabricat amb lligat de ris, que s'usa per a estovalles, vestits de bany, culatxos de criatura, etc.

TEIXIT SENSE COSTURA. El de textura tubular format per dues teles unides en els llocs on hi hauria d'haver les vores; cosa que s'obté mitjançant el lligat. S'utilitza per fer mànigues d'aigua, de filtre, etc., i una mica en saqueria.

TEIXIT TAPAT. El que té els fils i passades creuats de tal manera que no deixen buid entre ells.

TEIXIT ULLAT. El que deixa veure els fils i les passades molt clares, produint un efecte gens agradable a la vista.

TEIXIT XINÉ. El que és fabricat, tot ell o en part, amb fils pintats de diferents colors, combinats a curtes llargaries.

Tel. En les màquines cardes, la capa boirosa i feble de fibra que el mecanisme de la serreta arrenca del corró llevador.

Llargaria de teixit de xarxa amb l'ample propi a què ha estat fabricat, i, per consegüent, abans d'ésser afegida amb altres llargaries, com es fa per formar una xarxa armada, o sigui disposada per a la pesca.

TEL DE SOBRE. En les xarxes de pescar, la part superior, que porta els suros.

TEL DE SOTA. En les xarxes de pescar, la part inferior, on van penjats els ploms.

Tela. El teixit de lli.

En general, sinònim de *roba* o *teixit*. En la filatura del cotó, el tel de fibra, tal com surt de la màquina batàn telador, en forma de capa prima i feble, que s'enrotlla sobre la barra de ferro anomenada *nina*.

TELA A DUES CARES. Denominació que en la majoria de sistemes d'ensenyament textil es dona a aquells teixits que es caracteritzen per presentar un efecte de trama o d'ordit en ambdúes cares alhora, o sigui al contrari del que succeeix en la majoria de teixits, on els efectes d'ordit i de trama d'una de les cares apareixen ésser de trama i d'ordit, respectivament, en l'altra cara. Aquest resultat és conseqüència de tenir cada cara el seu lligat propi, independent del de l'altra cara, i servir-se ambdós lligats dels mateixos fils o de les mateixes passades, però utilitzant respectivament unes passades o uns fils diferents; resultant que, en la roba, el conjunt de tots els fils o passades d'un lligat pren un caràcter de superposició al dels de l'altre, a causa de la manera estudiada com estan amalgamats els dos lligats.

TELA D'IRLANDA. Teixit fi de lli, a la plana, blanquejat i un xic llus-

trós. Serveix en camiseria. És de suposar que aquell nom li ve de la procedència del fil que s'hi esmerça.

TELA DOBLE O TRIPLE. Classe de teixit que presenta dues o tres teles diferents, ja siguin del tot separades, ja unides per les vores, ja també agafades en tota sa amplaria.

TELA PER A PINTAR. Teixit de cotó cru, a la plana, amb l'ordit alternat, un fil prim i un altre de gruixut, a fi que, formant granet, aguantí la pintura que se li apliqui. En robes molt amples, també es fabrica amb la trama alternada de gruix.

TELA SENS FI. Dispositiu per a transportar el cotó en floca, que hi ha en les primeres màquines per les quals passa en la seva filatura. Es compon d'una serie de llistons de fusta collats sobre dues o tres corretges, formant així una mena de taula flexible que es mou longitudinalment sense interrupció.

TELES PER A FILTRES. Teixit de pèl de camell, fet en lligat de madràs, propi per a filtrar olis.

Teler. Aparell o màquina per a teixir.

TELER A LA BARRA. El destinat a la fabricació de vetes i cintes, de les quals en teixeix diverses alhora. Es fa funcionar a mà.

TELER A LA PLANA. El teler mecànic construït per fabricar robes amb lligat de plana.

En general es diu també dels telers mecànics construïts per funcionar amb una sola llançadora.

TELER A MÀ. Aquell en el qual el teixidor fa funcionar la llançadora amb les mans, canviant-se-la de l'una a l'altra.

En general es diu en sentit oposat al de teler mecànic, o sigui per anomenar el teler que es fa funcionar amb les mans i els peus, encara que tingui les taules construïdes amb mecanisme de volant.

TELER AUTOMÀTIC. Nom que es dona als telers mecànics mes perfeccionats, que funcionen canviant-se ells

mateixos la bitlla o la llançadora buida de trama per una altra de plena.

TELER D'ALT LLIÇ. Espècie de teler antic, avui dia encara usat en les manufactures nacionals per a tapisos d'alguns estats, i en general per a articles de colorit força complicat.

TELER DE BAIX LLIÇ. El teler més usual, que té l'ordit disposat horitzontalment i el moviment dels lliços mitjançant pedals.

TELER DE BLONDES. El que teixeix el punt de malla propi de les blondes.

TELER DE BRODAR. Artefacte de fusta compost d'un bastigi o rectangle on es fixen les teles que s'han de brodar a mà. El tot va sostingut per dos muntantets.

Gran màquina de brodar, sistema Heilmann, el mecanisme essencial de la qual és un gros pantògraf amb què es ressegueixen els contorns del dibuix o model i el moviment del qual es transmet a un llarg bastidor on va agafada la roba que es broda, generalment en una llargada de 4'20 metres.

TELER DE CALAIXOS. El teler construït amb joc de calaixos, i que, per consegüent, pot fabricar articles en els quals entra més d'una trama.

TELER DE CASTELLET. El teler a mà amb els lliços moguts mitjançant el mecanisme anomenat *de castellet*.

TELER DE CÈNTRICS. El que té el moviment dels lliços produït mitjançant peces de ferro de forma excèntrica.

TELER DE COS. El teler muntat amb màquina jacquard.

TELER DE DIVERSES LLANÇADORES. Aquell en el qual es teixeixen a la vegada diverses peces de teixits estrets, com són cintes, vetes, robes per a espadenyes, etc., cada una de les quals peces necessita la seva corresponent llançadora.

TELER DE FER MITJA. Màquina tricotosa que no dona sinó per a fabricar un teixit tubular de més amplada que la que correspon a les mitges.

TELER DE FUSTA. El de mà, perquè sol ésser construït amb la dita materia.

TELER DE LLAÇOS. Espècie de teler antic, usat abans d'implantar-se la màquina jacquard, a causa de la igualtat de treball que produeix.

TELER DE MÀ DRETA; DE MÀ ESQUERRA. Classificació que es fa dels telers mecànics segons el costat on tenen col·locada la maneta de posar-los en funcionament.

TELER DE NUAR. Bastidor de fusta, semblant a les bancades del teler a mà, en el qual es practica l'operació de nuar.

TELER DE VOLANT. El de mà en el qual el teixidor fa anar la llançadora estirant un cordill lligat a un tac que l'etziba.

TELER DE XARXES. La màquina amb què es fabrica el dit teixit. Fins fa poc temps, els telers de xarxes usats a Catalunya eren exclusivament a mà, construïts pels mateixos fabricants, i podien fer xarxes de 400, 450 i 500 malles d'ample, teixint arpions de 25 a 30 canes de llarg, amb fil de lli o de cotó retort i nu de teixidor. Actualment també se n'usen de mecànics que fabriquen la xarxa amb nu de porc i a través, o sigui en sentit transversal de la xarxa feta pels de mà. Per a això, després de fabricada, s'ha de trossejar i entestar-ne els trossos, a fi que la xarxa tingui la malla ben oberta i estesa, com cal per a pescar.

TELER D'U I U. El teler construït amb joc de calaixos a cada extrem de les taules i que, per consegüent, pot teixir amb diverses llançadores, fent-les funcionar alternades d'una sola passada o en nombre imparell.

TELER MECÀNIC. El de ferro, que funciona amb força motriu.

Telerada. Conjunt de cartrons picats i disposats ordenadament sobre un quadro de fusta amb banyons que els aguanten en forma a propòsit per a lligar-los a tall de cadena.

Teleria. Fàbrica de teles.

Tempial. Nom que els teixidors de seda en teler a mà donaven al mecanisme que els altres anomenen *templàs*.

Templàs. Regle extensible, de fusta, guarnit amb punxes en els caps, que es col·loca en els telers a mà i que serveix per a agafar les vores de la roba a fi d'impedir tant com es pugui la reducció d'amplaria que li produeix el tissatge.

TEMPLÀS DE BARRA RODONA; DE BARRA PLANA. Noms que es donen al mecanisme del templàs, quan està destinat al teler mecànic, segons sigui aquell construït a propòsit per a ésser fixat sobre una barreta cilíndrica o sobre un regle pla.

Tenyir. Canviar el color d'una fibra, ja sigui mitjançant la combinació de la substància que forma la fibra, o bé valent-se d'un mordent fixat damunt d'ella junt amb una materia colorant.

TENYIR A LA CORDA. Procediment de tintura en el qual les peces de roba van arrugades en el sentit de llur llargaria.

TENYIR A LA PLANA. Procediment de tintura en el qual les peces de roba són esteses en tota llur amplaria.

TENYIR AMB CÀRREGA. Procediment de tenyir la seda en troca amb el qual fins es pot triplicar el pes que tenia en cru, mitjançant un bany de cato roig i de sal d'estany.

TENYIR AMB TOTA PERDUA O SENSE CÀRREGA. Procediment de tenyir la seda en troca, en el qual perd aproximadament un 20 per 100 del seu pes en cru.

TENYIR A PES PER PES. Procediment de tenyir la seda en troca que no altera d'una manera sensible el pes que tenia en cru.

TENYIR FINS A L'ESGOTAMENT. Procediment de tintura en el qual es procura que tota la materia colorant quedi fixada sobre el teixit que es tenyeix.

Teoria de teixits. Aplec dels principals analítics i sintètics en què es

basa l'art de compondre lligats i dibuixos per al tissatge.

Teòric en teixits. El que ha estudiat amb fruit la teoria de teixits.

Terlisa. Roba de cotó feta amb lligat de sarja de tres punts de curs, i generalment a retorn, amb combinacions de colors a llistes, que s'utilitza especialment com a roba de matalassos.

Tetxado. Brodat a mà, fet sobre canemàs, que abans, més generalment que ara, solia ensenyar-se en els col·legis de nenes.

Teula. Planxa de metall, de forma arquejada, que es posa roent, per a igualar l'alçaria dels plomalls de pèl en els velluts i per a cremar el borrisol de les robes destinades a l'estampació, passant-les pel seu damunt.

Textil. Rep aquest qualificatiu tant ço que fa referencia a les indústries de filats i teixits com ço que pot ésser teixit després d'haver estat disposat en estat de fil. Les materies textils provenen dels tres regnes vegetal, animal i mineral. Són vegetals: el cotó, el lli, el canem, el jute, el rami, la pita, l'abacà, l'esparg, les sedes artificials, etc. Són animals: la llana, la seda, el xap, els pèls de cabra, de camell, de castor, de cavall, de conill, etc. Són minerals: el vidre, l'amiant, l'or, l'argent, el coure, el ferro, etc.

Textura. La disposició i ordre dels fils i passades en els teixits.

Tina. Dipòsit on es prepara el bany d'indi per a tenyir de blau.

En general, dipòsit on es tenyeix.

Tint. Acció i efecte de tenyir.

Color amb què es tenyeix.

Local on es practica la tintura.

Tintada. Quantitat de material tenyit tot d'una vegada.

Tintorer. Operari empleat en les operacions de tintoreria.

Patró que es dedica a la industria de tenyir.

Tintoreria. La ciencia i l'art de tenyir.

Establiment on es tenyeix.

Tintura. Sinònim de *tint*.

Tiracanyes. En els telers, cordills lligats des del catxapit de darrera a les canyes de les creus per privar que aquestes avancin cap als lliços durant el tissatge.

Tiradora. En la filatura del jute, operaria que en tira masos dins la màquina anomenada *molí*.

Tirador de llaços. En els telers antics, el noi que estirava els cordills anomenats *llaços*, equivalents a les actuals arcades de la màquina jacquard.

Tirador d'or. Patró, o treballador, que fa fils de metalls preciosos, fent-los passar per una serie de fileres cada vegada de menys secció.

Tiraespases. Corretja amb què s'estira l'espasa dels telers mecànics, comunicant-li el moviment.

Tiramoll. Combinació especial de nusos i bagues que es fa en els cordills dels quals es penjen els lliços, especialment en els telers a mà, amb l'objecte de poder-los afinar fàcilment a convenient alçaria.

Tirant de les taules. En el teler mecànic, cada un dels dos braços que uneixen els colzets de l'arbre superior amb els muntants sostenidors de les taules, per a comunicar-los un moviment oscil·latori.

Tirar el catxet. En els telers a mà, operació d'aixecar la balda catxet per desenrotllar un xic el plegador d'ordit.

Tiratac. Corretja de cuir que, en els telers mecànics construïts amb el mecanisme anomenat *de garrot*, enllaça el tac amb el braç de fusta anomenat *garrot*, d'on aquells prenen nom.

Tirella. Nom que a la comarca de Reus es dona a les marques o llistes que es posen en els caps de les peces de roba.

Tirolles. Manyocs de llana cargolada dels quals treien l'estam els peraires valent-se de les cardes pintes.

Tissatge. Fàbrica de teixits.

Aplec d'operacions per les quals es fan passar els fils en convertir-los en teixits.

Tissú. Nom d'un teixit de seda i metalls preciosos, amb dibuixos jacquard, destinat generalment a ornaments d'església. És mot pres oralment del francès.

Títol. En el treball de la seda, expressió del seu gruix, indicant el nombre de diners equivalent.

Titular. Referint-se a la seda, cercar el nombre de diners representatiu del seu gruix.

Tivants. En les xarxes, defecte produït per diferències en l'estrenyiment dels nusos, que impedeixen que el tel presenti les malles en forma convenient per a la pesca.

To. Qualitat dels colors en ço que fa referencia a llur intensitat. Així, un color compost d'una part de groc i una altra de vermell serà del mateix matís que un color compost de dues parts de groc i dues de vermell, però el to del darrer serà doble que el del primer.

Tocar l'orgue. Entre teixidores, acció de fer avançar dents de la roda del mecanisme collador, en els telers mecànics, amb l'objecte d'accelerar la fabricació de la roba.

Tondosa. Màquina per a igualar, a una mateixa alçaria generalment, l'apelfat de determinats teixits, i, en alguns casos, a propòsit per a apelfar-los tallant les baguetes o anells de certs teixits de ris.

També serveix per a produir labors sobre els velluts de superfície llisa, rebaixant el pèl d'unes parts molt més que el de les parts restants.

Tondosar. D'una manera general l'operació d'igualar el pèl d'alguns teixits apelfats, en alguns casos la d'apelfar-los, i en altres casos la de laborar-los.

Tondre. Esquil·lar el bestiar de llana.

Llevar el pèl a les robes de llana.

Tonedís. Borra que es fa en tondre les robes de llana.

Tonedor. Home que ton les ovelles.

Toquer. Patró, treballador o comerciant de toques.

Toquilla. Treball d'agulla, fet a mà o mecànicament, que serveix d'abric o adornament femení.

Torçal. Cordonet de seda, cotó o llana, retort en dues vegades, primer a dos o més caps, i després dos o més d'aquests fils retorts en un sol, amb torsió contrària.

Torçalet. Torçal prim, de seda.

Tòrcer. En la filatura, l'acció de fer girar sobre elles mateixes les fibres d'un filat, de manera que es cargolin en espiral; operació que augmenta la resistència del fil.

Torn. Senzill aparell, més propi del temps del tissatge a mà que del nostre, consistent en un rodamot de mides exagerades en relació amb una noueta, a la qual transmet el seu moviment, fent-la giravoltar amb gran rapidesa. El conjunt d'aquest aparell va muntat sobre un banc o suport de poca alçada, davant el qual l'operari treballava, generalment, assegut. Segons la mena de treball, en l'eix de la noueta unes vegades hi ha un ganxo per fixar-hi l'extrem del fil que es vol retòrcer, i altres vegades hi ha un fus per posar-hi el canonet, bitlla, rodet, etc., que es vol emplenar de fil, ja sigui en el mateix acte de filar-lo o no.

Tornar. Canviar o afegir un fil a una arcada, corda o бага trencada durant el tissatge.

Tornassol. Coloració combinada de dos matisos en una mateixa roba, que produeix reflexos diferents segons la inclinació dels raigs de llum que rep.

Tornera. Operària que treballa en l'aparell anomenat *torn*.

Tornet de fer metxa. Torn de cames altes, a propòsit per a treballar-hi dret, que convertia les cardades de cotó en veta continua de poca torsió. Era aparell preparatori de les màquines anomenades *filadores*.

Torniquet. Gran rodet on se cabdellen les peces de seda en tenyir-les i passar-les pel bany de color.

Torrar-se un color. Variar el seu matís per efecte de la calor en asse-

car les robes en les màquines de bombos.

Torsió. El resultat de l'operació de tòrcer.

Torta del fil. La seva torsió.

Torxón. Imitació mecànica de la randa o punta feta al coixí.

Tovalló. Peça quadrada de lli o de cotó, feta en lligats i dibuixos diversos, que s'usa en els àpats per evitar d'embrutar-se amb la vianda i per netejar-se els dits i els llavis.

Tovallola. Peça quadrilonga, de roba de fil o de cotó, que es fabrica en lligats i dibuixos diversos, i que generalment serveix per a rentar-se i eixugar-se.

TOVALLOLA RUSSA. La de cotó amb lligat de ris que, a causa del seu caràcter esponjós, absorbeix molta quantitat d'aigua en servir-se'n.

Trama. El fil o fils que van de vora a vora dels teixits, entrellaçats i encreuats amb els d'ordit.

Els filats, de qualsevol matèria que siguin, quan han estat elaborats amb la torsió i amb les altres condicions a propòsit per a ésser utilitzats en l'operació de tramar i no en la d'ordir.

TRAMA DOBLADA. S'anomena així quan es teixeix amb bitlles de les quals surten dos o més fils de trama junts, i que, per consegüent, queden col·locats dins una mateixa calada.

Tramar. En el tissatge, esmerçar qualsevol filat en concepte de trama, o sigui fent-lo travessar per entre els fils d'un ordit amb l'objecte de produir un teixit.

Traspintar. Destruir l'estampat d'una roba.

Treballar fluix; treballar tivant. Entre teixidors, expressions que s'usen referint-se a la poca o molta tivantor que es fa sofrir a un ordit, en l'acte de teixir-lo, segons la classe de roba que es vol obtenir.

Trena, treneta. Teixit estret, espècie de corda plana, format per tres o més caps de fil o conjunts de fils encreuats i entrellaçats mutuament, en sentit diagonal, sense intervenció de

cap trama. Es fabrica de seda, llana, cotó, etc., per a adornament, lligam, reforç de vores de roba, etc.; i de cànem o jute per a fer soles d'espardenya.

Trenar. Entreteixir tres o més filats o grups de fils prenent el que fa o els que fan servei de trama i fent-los passar alternativament per sobre i per sota dels restants, que fan servei d'ordit.

Fer llata de cànem o d'espert.

Trencada. Accident de trencar-se a la vegada molts fils d'ordit durant el tissatge; degut, generalment, a una enclosa de la llançadora.

Trencar. En els aprestos, fer perdre l'encarcrament a una roba estirant-la en tots sentits.

TRENCAR BASTES. En la pràctica de pintar dibuixos per a teixits sobre el paper quadrícula especial, s'anomena així l'acció de fraccionar les bastes massa llargues d'un fil o d'una passada pintant algun punt d'encreuament d'efecte contrari al de la basta.

Trencatrama. En el començament d'aparèixer els telers mecànics, nom que es donà al mecanisme que avui s'anomena generalment *paratrama*.

Trenzilla. Teixit cintiforme en el qual els fils s'enllacen trenant-se en direcció obliqua respecte de la general del teixit. Serveix per a reforç, adornament, lligam, etc.

Trescanador. Màquina o mecanisme per a practicar l'operació de trescanar.

Trescanadora. Nom que se sol donar en les fàbriques de sederia a l'aparell que en la fabricació de teixits s'anomena més generalment *filleta*.

Trescanar. Traspasar mecànicament el fil d'un rodet, d'una bitlla, etcètera, a un altre.

Tres classes de vapor. Nom que les tres seccions de teixit, filats i preparació de la filatura reberen a Catalunya en desenrotllar-s'hi la transformació mecànica de la indústria textil, segurament a causa d'ésser aquesta

indústria la que primer devia aprofitar l'aplicació de la màquina de vapor.

Treure tros. Operació de tallar i treure del teler una peça de roba acabada de teixir.

Triangle. En una muntura jacquard, conjunt d'arcades que pengen d'un mateix encoler.

Tricot. Nom que en francès significa gènere de punt, i que, per assimilació, s'aplica a tot teixit de llana de color blanc o negre, sigui el que es vulgui el seu lligat.

Tricotosa. Màquina per a fer gèneres de punt.

Triosa. Màquina per a efectuar el desmot mecànic de la llana, o sigui separar-ne les palles i el cadillo que sol dur agafats.

Tripa. En certs teixits de piqué, sinònim de fil d'ànima.

Tripada. El conjunt de peces petites que la maquineta de lliços porta muntades en el seu interior.

Troca. Sinònim de *màdeixa*.

En el treball del cotó, quantitat de fil equivalent a 500 canes de llargaria.

Nombre de fils contingut en cada faixa de les que es fan en l'ordissatge a mà.

Nombre de 80 fils que s'utilitza com a mida unitària del total de fils continguts en els ordits de seda.

Trona. Bastidor de fusta, a l'entrada d'algunes màquines de blanqueig i aprest, on es col·loca un noiè per guiar i desarrugar la roba.

Tronyella. Trena prima d'espert.

Troquilló. Troca petita.

En el treball del cotó, quantitat de fil equivalent a 80 voltes de l'aspi usat en la seva filatura.

Tros. Llargaria variable de roba, segons fàbriques i articles, que es talla i treu del teler cada vegada.

Llargaria d'ordit que, una volta teixit, origina la llargaria de roba anterior.

Trucar. Apretar les passades amb la pua en l'acte de teixir.

Afegir passades en el tramet d'una

roba, durant el seu tissatge a mà, per millorar-ne la qualitat.

Trucat. Així s'anomena el teixit molt nombrat de passades.

Tul. Teixit subtil de seda o de cotó, usat per a adornament femení. És un teixit de malla reixada que es fabrica amb tres series de fils, cada un dels quals fa successivament servei d'ordit, mentre els altres dos en fan de trama.

Tunyir. Esquilar les ovelles.

Tupelí. Roba de llana, quasi sempre negra o de color blau tina, batanada, semblant al *panyo* i d'iguals aplicacions.

Turbina. Aparell usat per escórrer, mitjançant la força centrífuga, les troques o robes molles.

Turbinar. L'acció d'escórrer troques o peces de roba valent-se de la màquina turbina.

Tussà. Mot d'origen oriental, adoptat del francès, per a designar una classe de seda basta produïda per la cuca *Attacus Mylitta*.

U

Ull. Sinònim de *gatonera*.

Ullot de la llançadora. Forat, guarinit de vidre o de porcellana, que hi ha en un dels costats laterals de la llançadora per al pas de la trama.

Unglot. Peça del teler mecànic que fa moure el mecanisme del joc de picar.

Unió. Nom que també es dona al teixit plugastell, a causa d'ésser fabricat amb cotó i lli a la vegada.

V

Vano. En els ordidors i telers, baix que fan els fils des de la fileta on hi ha els rodets fins al rastell on es regula l'amplaria que han d'ocupar els fils procedents dels dits rodets, o

des del plegador d'ordit fins a la pua del teler quan l'espai ocupat en el primer és major que l'amplaria de la segona.

En els acabats, mecanisme de vaivé, que plega la roba a la sortida d'algunes màquines.

Vapor. Nom que es donà a Catalunya a les primeres fàbriques mogudes amb força de vapor.

Vaporador. La caldera on són vaporats els filats de cotó.

Vaporar. Tractament al vapor a què es sotmeten els filats de cotó per a gèneres de punt, per fixar llur torsió i comunicar-los un color torrat que els doni semblança de cotó jumel.

Vegetal. Entre dibuixants d'estampats es qualifica així el tros de paper transparent sobre el qual s'han marcat amb llapis les línies generals d'un dibuix per reproduir-lo sobre un altre paper on convingui.

Vel. Peça de roba, de mides variades, feta d'un teixit a la plana de granadina negra, amb sanefes tot al voltant, més nombrades que el fons. Serveix per a cobrir-se les dones la cara o el cap, i en general per a tapar o amagar alguna cosa.

VEL DE RELIGIOSA. Teixit de llana, de canemàs fi, més clar que el sedàs, de 8 pams d'ample, que usen les dones per fer mantons de dol.

Veler. Nom que se segueix donant als teixidors de seda en teler a mà, a causa que, en altre temps, en el tissatge de la seda hi entrava per molt la fabricació de vels.

En general duïen el dit nom els treballadors en telers a mà muntats amb màquina jacquard, per distingir-los dels que teixien amb mecanisme de calques exclusivament.

Per iguals raons s'anomenava també així el fabricant de sederia.

Veleria. En altre temps, el ram de fabricar teixits de seda.

Veludillo. Mot d'origen castellà que s'aplica al vellut de cotó de pèl curt i atapeït.

Velló. Tota la llana que surt d'un

xai o d'una ovella en tondre'ls, ja sigui en forma de pell estesa, tal com queda immediatament després d'esquilats, ja en manyocs, que és com queda després de desfeta.

Vellut. Teixit de pelfa, amb pèl tallat o arissat, de seda, llana, cotó o altra fibra, i d'aspecte llis, abordonat, mostrejat, segons els casos.

VELLUT ARRISSAT. El vellut per ordit quan ha estat fabricat amb ferros rodons que després s'escorren del teixit y deixen els plomalls formant bagues petites.

VELLUT CAMALEÓ. El d'ordit, amb pèl de dos colors alternats, de tonalitat cambiable (com la pell del rèptil d'igual nom) segons per quin costat es mira la cara bona del vellut.

VELLUT CISELLAT. El de pèl tallat i arissat a l'ensems segons les diferents parts de la mostra, ja sigui aquesta d'aspecte llistat, ja d'aspecte quadrat o laborat.

VELLUT D'UTRECHT. Vellut arrissat, d'ordit pèl de cabra, originari d'aquella ciutat holandesa, que s'usa per a mobles.

VELLUT MONGOLIA. Vellut per ordit o per trama, de pèl llarg, tallat i prisat, que imita la pell de llana que s'importa d'aquella regió asiàtica. És d'iguals aplicacions que el teixit astracàn.

VELLUT PER ORDIT. Aquell vellut els plomalls de pèl del qual estan formats per fils d'un ordit addicionat a un teixit de basament. Els dits plomalls poden ésser de pèl arissat o tallat.

VELLUT PER TRAMA. Aquell vellut els plomalls de pèl del qual, sempre tallat, són procedents d'haver tallat unes bastes de trama produïdes per part de les passades del teixit.

VELLUT TURC. Nom donat a un teixit, començat a fabricar-se a les darreries del segle XVIII, que s'utilitzava per a armilles. Era d'efectes laborats, amb pèl arissat sobre fons ras assarjat, i d'altres efectes laborats mitjançant diversos ordits o trames de diferents colors.

Vellutàs. Vellut o pelfa amb el pèl llarg.

Velluter. Fabricant de velluts.

Vellutet. Vellut o pelfa amb el pèl curt.

Verdol. Sistema especial i perfeccionat de màquina jacquard (anomenat així del nom del seu inventor) caracteritzat per funcionar amb un dibuix fet de paper continu, en lloc de la cadena de cartrons usada en tots els altres sistemes de màquines jacquard.

Vergallada. La quantitat de llana o de cotó que es prenia en cada batuda quan s'estovava a mà.

Vergansó. Vara de freixe per a batre a mà, o estovar, el cotó o la llana.

Vergassejador. Treballador pràctic en la feina de vergassejar.

Vergassejar. L'operació de batre a mà la llana o el cotó valent-se de vergues.

Vergues. El conjunt dels dos o més vergansons amb què es treballa.

Vermell de glaç. El vermell de paranitrànilina, anomenat d'aquella manera perquè moltes vegades s'ha d'emprar el glaç per aconseguir-lo.

Vermell de prat; vermell turc. El vermell produït per l'alizarina.

Vestir. Guarnir o embolcallar amb una tira de roba els corrons d'estampar gravats que s'emmagatzemen per guardar-los.

Cobrir amb roba els corrons d'algunes màquines d'aprest a fi de no produir una pressió massa dura, sinó una mica elàstica, sobre la roba que es fa passar entre ells.

Veta. Teixit cintiforme de baix preu, de lli o de cotó, fabricat amb lligat de plana, o de sarja excepcionalment. S'usa per lligar, embenar, ribetejar, en treballs femenins, etc.

Vulgarment s'anomena així, d'una manera poc propia, tota treneta usada com a lligam.

En la filatura del cotó i del jute, nom d'aquests textils per la forma de corda que els donen les màquines carda i manuar.

En la maquinaria d'acabar els teixits, tira de lona forta, de 7 a 8 centímetres d'ample, que en aturar el funcionament d'algunes màquines es posa a continuació de la darrera peça de roba passada per la màquina, a fi d'enganxar-hi l'extrem d'una altra peça de roba que s'hi ha de passar en engegar-la novament.

Vetes. Defecte de paratge que algunes vegades tenen els ordits de cotó. S'anomena així per la forma en què es presenten els fils, embullats i encolats entre ells a causa d'haver estat poc eixugats per la màquina de parar.

Vichy. Nom, adoptat del francès, que es dóna a uns teixits de cotó fets amb lligat de plana i combinacions de colors, generalment vius i sòlids. S'usa per a vestits de dona, camises d'home, etc.

Vicunya. Pèl que es talla del quadrúpede d'igual nom, especie de camell que viu al Perú.

Teixit fabricat amb el dit pèl, i, per extensió, les seves imitacions en llana.

Roba de cotó, semblant al patén, però amb lligat de setí regular de vuit punts d'encreuament.

Vidret. Malló de vidre que sol usar-se en el treball de la seda.

Vincenzi. Sistema especial i perfeccionat de màquina jacquard.

Vió. En l'ornamentació dels teixits, cada una de les llistes d'ordit estretes i poc espaiades.

Vions. Nom genèric del teixit amb llistes longitudinals molt estretes.

Viot. En l'ordissatge, cada una de les llistes de fils de color diferent dins una mateixa faixa.

Peça ordida i disposada a tall de corda, tal com surt dels ordidors a mà i a punt d'ésser enrotllada damunt un plegador.

Virar. Passar un color a un altre, més o menys distint, per l'acció d'algún agent.

Visillo. Teixit de cotó, molt clar de matèries, fet amb lligat de glaça, que, en varietat de colors i combinacions, s'usa per a cortines.

Vitela. Teixit amb què es confecciona el paper d'igual nom usat pels arquitectes.

Vol. En la fabricació de puntes al coixí, la torsió que es dóna als fils, amb els boixets, per anar-los teixint.

Volant. Guarnició de puntes en les mantellines, albes, etc.

Combinació de cordills, relacionats amb una politja de fusta, per a fer moure la llançadora, que hi ha en les taules (per això dites *de volant*) propies del teler a mà.

VOLANT DE CARDA. En alguns sistemes de màquines cardes, corró de fusta, amb dos raspalls, que efectúa l'operació dita *descarregar la bóta*.

VOLANT DE SELFACINA. Politja de recanvi, en aquella màquina, amb la qual es gradúa la torsió que es vol donar al fil.

VOLANT PLA. En el teler mecànic, roda que, a més de servir per a ajudar a regularitzar el funcionament del teler, és tornejada amb la llanta plana, per rebre l'acció del mecanisme del fre que sol tenir la dita màquina.

VOLANT RODÓ. Roda del teler mecànic, tornejada amb la llanta rodona, que serveix per a ajudar a regularitzar el funcionament de la màquina.

Vora. Cada un dels dos acabaments d'un teixit en direcció de la seva amplaria.

Els darrers fils de cada costat d'un ordit, que serveixen per a produir les dues vores dels teixits.

VORA DE SAC. Mena de teixit, en forma de doble tela, usat generalment en les tovalloles russes.

VORA FALSA. La que es produeix en els teixits anomenats *de doble peça*, que queda amb la trama tallada un cop separades les dues peces.

VORA FORADADA. Resultat de l'operació manual de treure uns quants fils consecutius d'una peça de roba, que es fa per a adornament prop de les vores dels mocadors, llençols, etc., fins a deixar-hi un buit o calat que finalment es reforça amb un lleuger cosit.

VORA FRANCESA. La feta, en els teixits, amb lligat de plana doble per trama.

VORA MORTA. Espai que es deixa entre la sanefa d'un dibuix i la veritable vora d'un teixit, i que generalment teixeix un lligat molt senzill.

Voraviu. Aparell per a produir el lligat de les vores falses en els teixits de doble peça.

Vora viva. L'extrem o vora resistent de les robes, que ja es teixeix en forma de no poder-se desfilar.

Vores. Els forats dels cartrons jacquard corresponents a les agulles de la dita màquina destinades a teixir el lligat que es desitja en les vores de la roba; lligat que sol ésser diferent del que efectua el fons del teixit.

X

Xal de catxemira. Famosa mena de xals, fabricats a la comarca de l'Indostàn on radica la ciutat d'aquell nom. El primer que arribà a Europa fou tramès pel general en cap de la primera campanya francesa a Egipte; i les seves finesa i riquesa admiraren tant, que ben aviat la mateixa indústria francesa en fabricà amb força èxit.

Xangueter. Xarxa de cordill de cànem, de malla petita, usada per fer cels d'artet més cecs que els anomenats de *corona*. El seu nom prové d'ésser a propòsit per a agafar el xanguet, o sardina petita.

Xap. Nom que es dona a un textil obtingut filant mecànicament els rebuigs de la seda crua i dels capells construïts per cucs de seda salvatges, però fàcils de cuidar, com són els *Anaphe venata* i *Anaphe infracta*, que viuen en els boscos de l'Àfrica equatorial alimentant-se d'un arbust de la família de les euforbiàcies anomenat *Bridelia micrantha*.

Xapó. En la filatura del cotó, nom que es dona a cada un dels regles co-

berts del raspall metàl·lic, anomenat *guarnició*, que hi ha en alguns sistemes de màquines cardes.

Xaponer. En la filatura del cotó, l'home que neteja els xapons de les màquines cardes.

Xarpellera. Teixit groller de cànem o de jute, fet amb lligat de plana i ordit senzill o a parelles, que s'usa per enfardar i embolicar coses que s'hagin de transportar o resguardar de la pols. En altre temps era règim comercial la llargada de 30 canes per a cada peça de xarpellera, la qual llargada ha passat a ésser, després, de 40 metres.

Xarxa. Teixit especialment destinat a pescar, amb els fils nuats formant una retícula quadrada o romboïdal anomenada *malla*, de mida tal que permeti al peix ficar-s'hi de cap, però no passar-hi del tot, quedant així agafat per les agalles al voler-se'n retirar; o bé de mida més petita que el peix, per a empresonar-lo llavors. Es fabrica a mà o mecànicament, amb torçal de cotó o amb fil d'abacà, cànem o lli. Un cop confeccionat l'aparell de pescar, cal tenyir-lo amb la substància astringent extreta de l'escorça de pi, per evitar els efectes destructors de l'aigua del mar.

Xàvega. Xarxa de corda de gran mallatge usada per al transport de la palla trida.

Xemac, xemic. En els filats, defecte de filatura ocasionat per haver-se trencat una metxa de fibra en alguna de les màquines i resultar el fil amb un tros la meitat més prim del que és corrent.

Xenilla. Espécie de cordó, generalment format per dos fils retorts l'un amb l'altre, les espires dels quals retenen un gran nombre de filaments de seda o de llana que li donen un aspecte de pelfa o eruga. Serveix per a adornament de vestits femenins, en passamaneria i en la fabricació d'unes catifes especials on fa servei de trama, preparada cada passada amb els colors corresponents perquè la catifa presenti el dibuix volgut.

Xevalet. Cada una de les dues peces d'acer que mouen horitzontalment les baionetes del teler de xarxes, fent-los pendre la llargaria de fil necessària per a la mida que ha de tenir la malla de la xarxa.

Xeviot. Llana procedent d'una raça d'ovelles que es cria en la cordillera d'igual nom, que separa l'Anglaterra de l'Escòcia.

El teixit fet amb la dita llana i les seves imitacions en llana i cotó, utilitzables per a vestits d'home.

Xicol. Conjunt de dos llistons sobreposats, entre els quals sovint es col·loca i apreta l'extrem dels fils d'un ordit preparat per ésser passat per un cos de lliços o jacquard.

Xicot. Llistó de fusta que hi ha en els telers a mà per apuntalar el bastidor de les caixes, conservant-lo enrera, amb la pua ben separada de la roba.

Xiné. Nom, pres oralment del francès, que es dona a certs teixits ornamentats mitjançant un procediment vingut de la Xina que consisteix en la pintura previa dels fils destinats a ordit, o en pintar aquest,

un cop ja confeccionat, en forma que després de convertit en roba presenti un dibuix determinat. A vegades també es fa pintant les troques de fil a petits claps de diferents colors; cas en el qual el xiné resultant és irregular.

Xinyell. Corda plana d'espart, propia per a fer ormeigs de pescar.

Xollar. Tondre la llana sota el collar de les ovelles.

Xucladors. Conjunt de dos corrons que hi ha en diverses màquines de filatura per fer avançar la fibra que es treballa, ja sigui per introduir-la en la màquina, ja, més generalment, per expel·lir-la.

Z

Zèfir. La tela anomenada *de Vichy*, feta en colors clars, que sol utilitzar-se per a camises d'home.

Zefirar. Procediment d'estampació incompleta usat per imitar els efectes dels teixits de color.

BIBLIOGRAFIA

Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya (any XXVI, n.º 252-263). 359 planes. Barcelona, 1916.

El portaveu de la primera entitat cultural de la renaixença catalana ha introduït notables millores en el XXVI.^a any de la seva publicació. No és solament la presentació externa ço que ha millorat considerablement: la qualitat dels treballs publicats també va responent, cada dia més, a l'ascensió cultural de la nostra terra. Els itineraris-excursions, que tenen un gran interès per a la dialectologia, hi són descrits magistralment: *La Vall de Gistain*, per Juli Soler Santaló (pàgs. 165, 201, 244), i *l'Excursió a Andorra i a la Cerdanya francesa*, de Pere Rius i Mates (pàgs. 1, 41), per a citar una mostra, ens fan conèixer les condicions climatològiques, les vies de comunicació, la vida i els costums d'aquelles altes valls, lingüísticament tan interessants, aportant una gran quantitat de dades d'incomparable preu per al filòleg; com ho és també per a l'estudi dels noms de les vies de Barcelona *l'Excursió retrospectiva a la vella Barcelona*, per En Francesc Carreras i Candi (pàg. 113). Els reports entre la llengua i l'excursionisme estan assenyalats en *L'estudi de la llengua i l'excursionisme*, per N'Antoni Grieria (pàgs. 95, 130). En l'aspecte històrico-literari cal fer singular esment d'*El patronatge de Sant Jordi*, per Ramón d'Alòs (pàgs. 120, 176), on es fan conèixer tots els *Goigs* en llaor del sant cavaller patró de Catalunya; del bell estudi sobre la *cançó popular* en el discurs del senyor President, En Jaume Massó Torrents (pàg. 302); de l'*Oracionaire popular* (pàgs. 31, 157, 310), que ens dona notícia d'una serie d'oracions recollides de diferents indrets de Catalunya, les quals es refereixen al *llevar-se, mudar-se la roba, sortir de casa i posar-se de camí*.

Durant aquesta anyada s'ha publicat també la *Taula general bibliogràfica de l'excursionisme català*, per En Joaquim Rubió i Balaguer (117 planes), donada com a folletó del *Butlletí*. La importància d'aquest repertori bibliogràfic de l'excursionisme català serà una contribució valuosa al *Corpus bibliogràfic* de

Catalunya, que cal emprendre ben aviat. D'aquesta *Taula*, no solament en reportaran molt profit els excursionistes i historiadors que, agermanats, han fet la renaixença cultural catalana: els filòlegs també tindran amb ella un auxiliar valuós per a la recerca de petites monografies d'una valor incomparable i, gairebé sempre, desconegudes. — G.

JORDI DES RECÓ (Mn. ANTONI M.ª ALCOVER) : *Contarelles* (segona edició). 608 planes. Ciutat de Mallorca, 1915.

El conegut autor de la voluminosa serie de *Rondaies mallorquines* ha reunit en aquest volum els costums i tradicions religiosos i populars de l'illa de Mallorca de tota l'anyada: des dels austers dejunis de *corema* fins a les festes de Nadal, amb el cant de la *Sibil·la*, el modo de rostir sa porcella, i els presents que es feien els enamorats en temps primer. En llegir aquest llibre, la vida encara medieval de Mallorca passa per davant nostre plena de color i d'una senzilla grandiositat, tot aclarint una serie de concepcions equivocades que en tenim, adquirides per via deductiva i per indicis aquí i allà apuntats. La *saia serrada* ens recorda una tradició de mitja quaresma interessantíssima, acompanyada d'una capta de flors i figues seques. L'*Adoració de la Vera-creu*, el *Fas*, els *Passos* de Setmana Santa i *Pasco*, amb tota la barreja de tradició popular i esplendor litúrgica, ens fan reviure els *misteris* de les darrerries de l'Edat mitjana. Les festes de Nadal, amb les matances, ens revelen l'ànima d'un poble que ha conservat les llegendes i epopeies de les grans literatures mundials vora la llar d'una pagesia humil i cristiana.

Tots aquests costums i tradicions, narrats en dialecte mallorquí d'una frescor incomparable, i acompanyats d'una multitud de cançons populars plenes de poesia, alguna de les quals, com el cant de la *Sibil·la*, presenta escasses variants de la coneguda per la literatura medieval, fan de les *Contarelles* un llibre suggestiu, i li donen una valor remarcable. — G.

ANTONI M.ª ALCOVER : *Pertret per una Bibliografia filològica de la llengua catalana*. CXIV planes. Ciutat de Mallorca, 1915.

Els assaigs per a tenir una *Bibliografia* catalana digna fa un segle que duren. Des del notable *Diccionario de escritores catalanes*, d'En Torras Amat, fins a l'obra que ressenyem, no han faltat treballs bibliogràfics encaminats a reunir aquest repertori, tals com la *Bibliografia de la llengua catalana*, de N'Agui-ló; la *Revista de Bibliografia Catalana*, d'En J. Massó i Torrents;

i, especialment per al cas nostre, el treball* de N'I. Bonsoms, en el qual el conegut bibliòfil fa esment de quasi totes les publicacions referents a l'estudi de la nostra llengua. Mn. Alcover ens havia promès una Bibliografia de les gramàtiques catalanes, i ha complert amb excés la promesa. Fullejant detingudament aquest *Pertret*, no hi hem pogut notar la falta de cap treball o article referent a la llengua, encara que hagi estat publicat en la més humil de les nostres revistes. En canvi hi ha una gran quantitat d'obres i articles citats que en res ni per res pertanyen a la *bibliografia lingüística catalana*. Tota la bibliografia referent al provençal antic i modern, la presència de la qual l'autor vol justificar en la pàg. IV, la considerem sobrera, perquè la *llengua d'oc*, de la qual creu que el català era una *variedat*, mai ha existit realment. Creiem que també sobra en una bibliografia tot ço que és inèdit. Nosaltres hauríem desitjat que tots els números referents als autors que han aportat materials per al *Diccionari Català* figuessin en un *Apèndix* per tal de simplificar la bibliografia. Fets aquestes petites salvetats, no vacillem a assegurar que el *Pertret* és una de les obres més sòlides i més útils de lingüística que deixarà el nostre iniciador de l'*Obra del Diccionari de la llengua catalana*. — G.

Boletín de la Real Academia de Buenas Letras. VIII (1916).

En aquesta interessant publicació per a la història de les coses de la terra, En J. Miret i Sans fa conèixer uns *Documents per l'història de la llengua catalana* (pàgs. 372-385) com a continuació dels que havia donat en el vol. VII del mateix *Boletín* sota el títol *Pro sermone plebeico*. La «Memoria dels torz de las enjurias dels desenonriments et de las forças quels homens de la vila de Montço an feít al Temple» (1260 - 1270) posa de manifest una sèrie de fonemes, formes verbals i lèxic propis de la frontera catalano-aragonesa. També són molt interessants les dues lletres que Alamanda Laperà endreça al seu germà Bernat i a sa mare Ferrera, pertanyents a la primeria del segle XIV. També són molt curiosos els dos capbreus del primer terç del segle XIV (pàgs. 381-382), un d'ells provinent del monestir de Sant Joan de les Abadesses.

Més interessant que aquesta col·lecció és el treball, del mateix J. Miret i Sans, *Los noms personals y geogràfics de la encontrada d'Organyà* (pàgs. 414-444, 522-546), en el qual es publi-

* *Introducción a la lectura de unos fragmentos de las traducciones catalanas de la «Fiametta» y del «Decamerone», de Boccaccio, ambas anónimas y hechas en el siglo xv. Apéndice I. (B. R. A. B. L., IV, pàgs. 447-468.*

quen 162 documents inèdits d'entre els anys 867-1110, procedents de l'arxiu de l'antiga col·legiata d'Organyà. Aquesta és la primera col·lecció de documents del nostre llatí vulgar que s'ha publicat. La seva valor és incomparable per a l'estudi dels noms de localitats, rius, valls, terres, noms personals, i, sobretot, per a la coneixença del català preliterari que traspua arreu del document, redactat en un llatí vast i grosser. La garantia de la transcripció, avalada per En J. Miret, ens permet utilitzar una valuosa deu per a l'estudi de la nostra llengua en el període preliterari.— G.

Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Director-fundador: Dr. T. Carreras Artau. *Estudis i materials* n.º I (curs de 1915-1916). 118 planes. Barcelona, 1916.

La missió de l'Arxiu d'Etnografia agregat a la càtedra d'Ètica de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona «consistirà (v. pàg. 7) essencialment en recercar, recollir i sistematitzar aquelles manifestacions espontànies i populars, actuals o històriques, reveladores de la psicologia moral del poble català en ses relacions amb altres pobles ibèrics». Un dels mitjans per a establir la comunicació amb els que col·laboren en la formació de l'*inventari etnogràfic i folklòric de Catalunya* serà aquesta publicació. En Tomàs Carreras hi explica la *Gènesi i missió del nou arxiu*, indicant ço que seràn els seus *cooperadors*, l'*inventari etnogràfic i folklòric de Catalunya*, les *investigacions originades i projectes complementaris* que es proposa desenvolupar. En J. Batista i Roca fa una *Ressenya dels treballs* del curs de 1915-1916. En F. Pedrell hi té un treball sobre el *Folklore musical hispano* amb una contestació: *La función de los colaboradores especialistas en el «archivo»*, pel Dr. T. Carreras Artau. Hi ha també un curt article d'En S. Farnés sobre el *Corpus paremiològic català*; un altre d'En J. Batista i Roca: *Folklore dels fenòmens atmosfèrics*; i unes contribucions a l'*Inventari etnogràfic i folklòric de Catalunya*, que comprenen: I. *Bibliografia folklòrica del Rosselló*. II. *Publicacions registrades*: A) *Etnografia i Folklore catalans*. B) *Etnografia i Folklore dels pobles ibèrics*. III. *Recerques inèdites registrades*. És cosa d'esperar que aquest *Arxiu d'Etnografia*, tan ben orientat i organitzat, ens farà conèixer moltes llegendes i tradicions de la nostra terra, la replega de les quals té pressa, per mor que no desapareguin per sempre, continuant dignament l'obra del gran Milà i Fontanals el precursor dels investigadors de les llegendes nacionals.— G.

CRÒNICA

Han visitat les Oficines els senyors col·laboradors : Mn. Josep Arderiu (Olost-Barcelona), D. Ramon Arqués (Borges Blanques-Lleida), Mn. Vicens Bosch (Fonz-Osca), D. Joan Casas (Sant Feliu de Guíxols-Girona), D. Josep Escaler (Oliana-Lleida), D. Josep Esteve (Manresa-Barcelona), D. Ignasi Ferrés (Valls-Tarragona), Fra Lluís Fullana (Ontinyent-Valencia), Mn. Joan Manyà (Gandesa-Tarragona), D. Francesc Mestre (Tortosa-Tarragona), D. Joan Montllor (Sabadell-Barcelona), D. Fidel de Moragas (Valls-Tarragona), D. Joan Poblet (Montblanc-Tarragona), D. Josep M.ª Queralt (Tortosa-Tarragona), D.ª Irene Rocas (Llofriu-Girona), D. Angel Sallent (Terrassa-Barcelona), D. Anfós Sans (Vilafranca del Penadès-Barcelona), D. Valeri Serra (Bellpuig-Lleida), D. Pere Vayreda (Lladó-Girona).

L'Oficina acusa rebut de les lletres i comunicacions dels senyors següents: D. Albert Aldavó (Artesa de Segre-Lleida), D. Ramon Arqués (Borges Blanques-Lleida), Mn. Joan Baixeras (Guimerà-Lleida), D. Faustí Barberà (Valencia), Mn. Tomàs Bellpuig (Tortosa-Tarragona), D. Josep Bellver (Albaida-Valencia), D. Marcellí Blanquer (Callosa d'Ensarrià-Alacant), Mn. Valentí Brisa (Torà de Tost-Lleida), Mn. Valentí Bruch (Selva del Camp-Tarragona), D. Francesc Camps (Migjorn Gran-Menorca), D. Xavier Carbó (Cassà de la Selva-Girona), D. A. Serafi Casanovas (Sort-Lleida), D. Joan Casas (Sant Feliu de Guíxols-Girona), Mn. Josep Condó (Vall d'Aràn-Lleida), Mn. Josep Maria Dalmau (Falset-Tarragona), Mn. Tomàs Espar (Organyà-Lleida), D. Eduard Estalella (Santa Coloma de Queralt-Tarragona), D. Josep Esteve (Manresa-Barcelona), Mn. Eloi Ferrer (Benassal-Castelló de la Plana), D. Josep Gallés (Castelltersol-Barcelona), D. Emili Genís (Pineda-Barcelona), D. M. González i Alba (Vallclara-Tarragona), D. Carles Grande (Perpinyà-França), D. Joan Bta. Granell (Sueca-Valencia), Mn. Josep Joaneda (Mahó-Menorca), Mn. Dalmau Llebaria (Belltall-Tarragona), Mn. Isidre Macabich (Eivissa), D. Joan Manyà (Gandesa-Tarragona), D. Francesc Martínez (Altea-Alacant), D. Joan Montllor (Sabadell-Barcelona), Mn. Josep

Montserrat (Vallmoll-Tarragona), Mn. Vicent Nadal (Burriana-Castelló de la Plana), D. Elies Pigem (Banyoles-Girona), Mn. Fèlix Pont (Bolvir-Lleida), D. R. Poch (Pontons-Barcelona), D. Domènec Pons (Malgrat-Barcelona), D. Josep Pregonas (Cornet-Barcelona), D.ª Irene Rocas (Llofriu-Girona), D.ª Maria Antonia Salvà (Llucmajor-Mallorca).

Responent a la nostra invitació, s'han ofert darrerament per ajudar-nos en l'Obra del Diccionari : D. Ignasi Ferrés (Valls-Tarragona), Mn. Josep Forn (Sora-Barcelona), D. M. González (Vallclara-Tarragona), Mn. Dalmau Llebaria (Belltall-Tarragona), D. Joan Montllor (Sabadell-Barcelona), Mn. Vicent Nadal (Burriana-Castelló de la Plana), Mn. Manuel Sabater (Ibars d'Urgell-Lleida).

Mn. Josep Condó ha enviat a aquestes Oficines unes *Notes sobre l'aranès*. D. Joan Poblet Teixidor ens ha tramès 200 cèdules de noms diferents.

Han renunciat a la col·laboració per raons diverses, o han estat considerats com a donats de baixa : D. Albert Aldavó (Artesa de Segre-Lleida), D. Marcellí Blanquer (Callosa d'Ensarrià-Alacant), Mn. Esteve Casaponce (Ceret-Arles-Rosselló), D. Josep Gallés (Castelltersol-Barcelona), D. Josep Montserrat (Ribarroja-Tarragona), D. Josep M.ª Queralt (Tortosa-Tarragona).

BUTLLETÍ
DE
DIALECTOLOGIA CATALANA

PUBLICAT PER LES OFICINES DEL

DICCIONARI GENERAL
DE LA LLENGUA CATALANA

V

GENER-DESEMBRE 1917

BARCELONA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
PALAU DE LA DIPUTACIÓ
MCMXVII

SUMARI

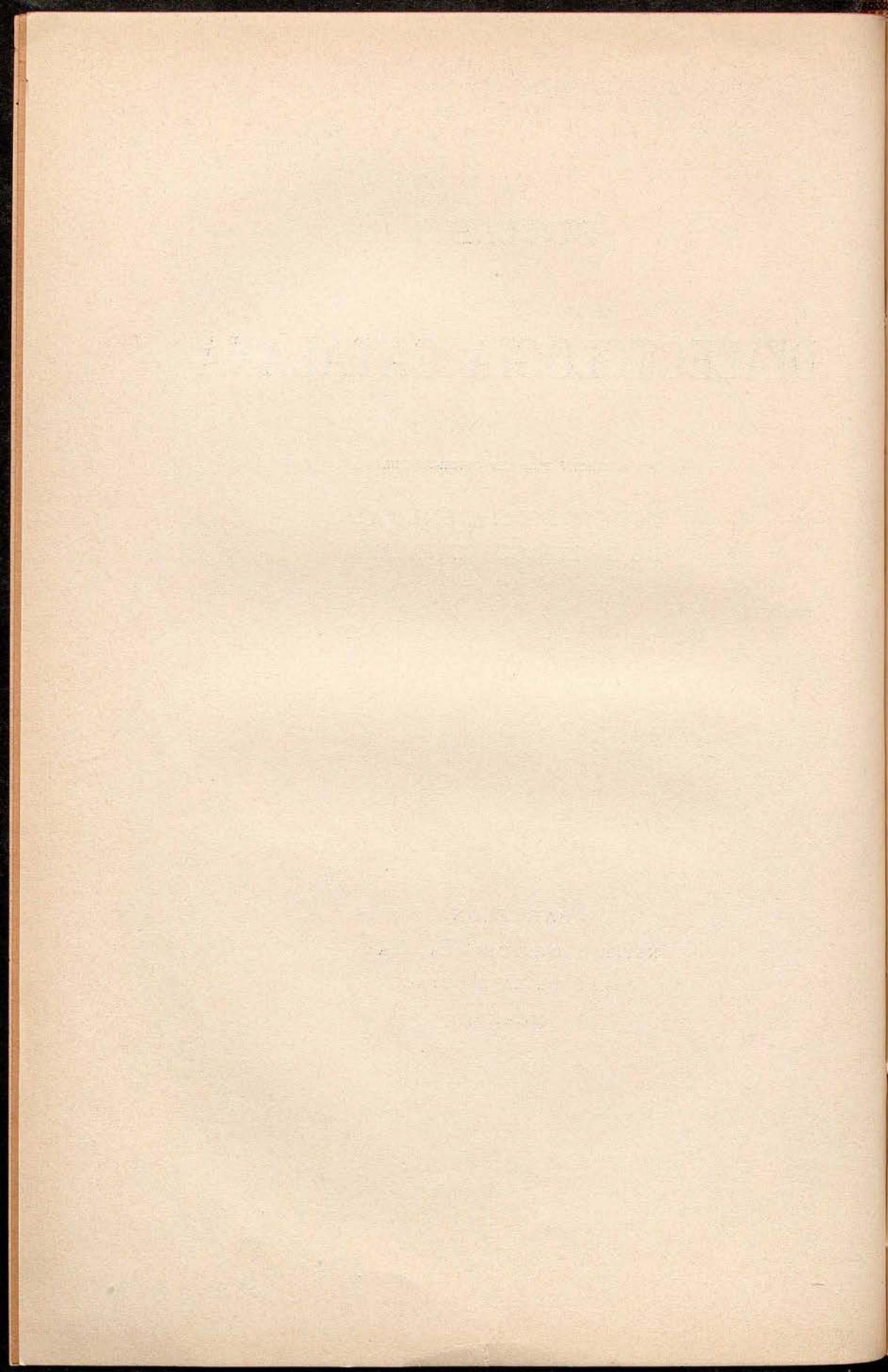
	Pàgs.
A. GRIERA, <i>El dialecte baleàric</i>	I
M. DE MONTOLIU, <i>Notes sobre els sufixos -ētum, -ēllum, en la toponímia catalana.</i>	34
P. BARNILS, <i>De l'accent en el rossellonès</i>	38
A. G., <i>Talla</i>	44
A. G., <i>Cat. guarà.</i>	46
A. G., <i>Vigatà, vigatana.</i>	48
A. GRIERA, <i>L'article en català i la llengua literària</i> . . .	50
<i>Bibliografia:</i>	
<i>Estudis romànics, 2. — La versione catalana del Pin-chiesta del San Graal. — Diccionari Aguiló. — Tomàs Forteza y Cortés, Gramàtica de la lengua catalana. — Vocabulari català-alemany del 1502. — Valeri Serra i Boldú, Llibre popular del Rosari. Folklore del Roser. — Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana</i>	61
<i>Crònica</i>	68

BUTLLETÍ
DE
DIALECTOLOGIA CATALANA

PUBLICAT PER LES OFICINES DEL
DICCIONARI GENERAL
DE LA LLENGUA CATALANA

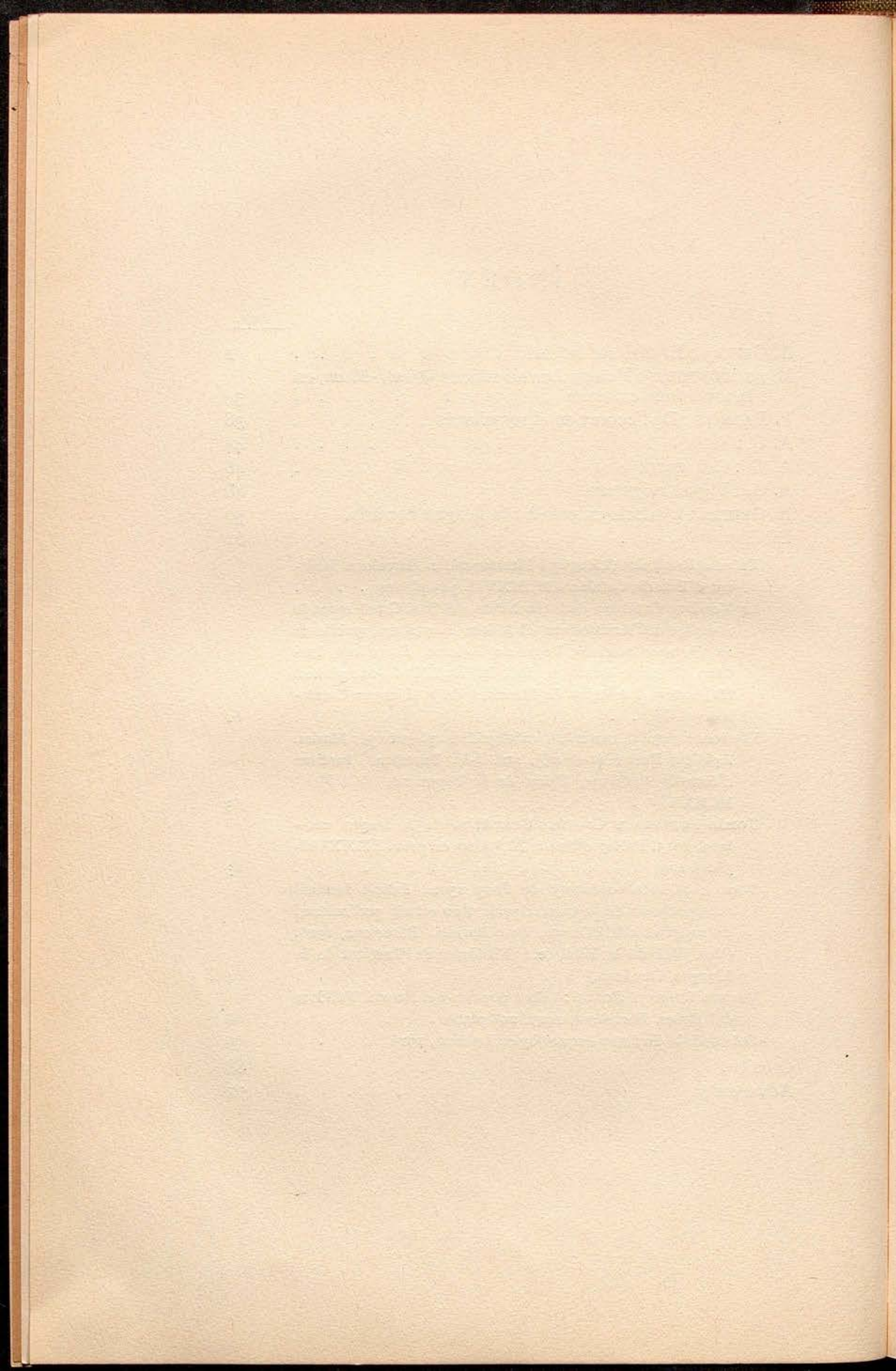
V

BARCELONA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
PALAU DE LA DIPUTACIÓ
MCMXVII

ÍNDIX

	Pàgs.
A. GRIERA : El dialecte baleàric	I
M. DE MONTOLIU : Notes sobre els sufixos <i>-ētum</i> , <i>-ēllum</i> , en la toponímia catalana	34
P. BARNILS : De l'accent en el rossellonès	38
A. G. : Talla	44
A. G. : Cat. guarà	46
A. G. : Vigatà, vigatana	48
A. GRIERA : L'article en català i la llengua literària. . .	50
Bibliografia	61
Estudis Romànics (Llengua i Literatura), 2. Barcelona. Insti- tut d'Estudis Catalans. MCMXVII. 319 planes	61
La Versione Catalana della Inchiasta del San Graal secondo il codice dell'Ambrosiana di Milano I. 79s up., publicada da Vincenzo Crescini e Venanzio Todesco. Barcelona, Ins- titut d'Estudis Catalans, MCMXVII. LXVII-221 planes. (Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catala- na, vol. X.)	62
Diccionari Aguiló, materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster (a-elació), vol. I-V. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Palau de la Diputació. MCMXIV- MCMXVII	63
TOMÁS FORTEZA Y CORTÉS : Gramática de la lengua cata- lana. 1915. Pròleg d'Antoni M. ^a Alcover, prev. LXXXVII- 562 planes	63
Vocabulari català-alemany de l'any 1502. Edició facsímil acompanyada de la transcripció, d'un estudi preliminar i de registres alfabètics per Pere Barnils. Barcelona, 1916. (Vol. VII de la Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana.)	64
VALERI SERRA I BOLDÚ : Llibre popular del Rosari. Folklore del Roser. Barcelona, 1917. 208 planes	66
Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana, 1916.	66
Crònica.	68
Advertiment	71

El dialecte baleàric

INTRODUCCIÓ

1. La formació dels diferents dialectes del català està condicionada per les diverses regions de ço que fou el regne d'Aragó, les quals, després de l'anexió a Castella, van disgregar-se per manca d'una unitat imposada per la cancelleria del rei i pels oficials de la seva administració.

2. La llengua catalana, portada a les Balears i a València en una època que ja s'havia acomplit perfectament l'etapa que va precedir la fixació de la llengua vulgar, adquiria una unitat que cap llengua medieval va aconseguir en la seva època. L'adquisició de nous dominis mitjançant la conquesta i imposició de l'administració era molt més favorable a la unitat de la llengua que l'expansió a base de l'anexió. El francès es va imposar al normand, picard i burgundi, dialectes que començaven a tenir literatura, al cap de molts anys que l'anexió política s'havia fet. I això mateix cal dir del castellà enfront el lleonès i l'aragonès.

3. Un dialecte català presenta solament caràcter des d'una època prelitterària: el català occidental, l'extensió del qual sembla que s'hagi de cercar en els límits de l'antic comtat d'Urgell.

Els documents en vulgar procedents del comtat d'Urgell, fins després de l'anexió a la casa de Barcelona, presenten un caràcter primitiu i dialectal distintiu de tota parla vulgar abans d'assolir una unitat. Aquest dialecte no es pogué desenrotllar per la curta durada de la independència d'aquest comtat i per la seva comunicació constant amb Barcelona des de l'època dels nostres reis.

Un fet oposat és el que constatem en les regions on apareixen els tres dialectes del català.

Els comtats de Rosselló i Cerdanya entren a la casa de Barcelona abans de la formació del català preliterari : per això en els documents en vulgar de Rosselló i de Cerdanya mai hi compareixen caràcters dialectals.

Tampoc trobem dialectalismes en els documents valencians i mallorquins fins molt endins del segle *xvi*, quan València i Mallorca s'havien emancipat de tota dominació política i administrativa de Catalunya.

4. Els dialectes catalans, diferentment de ço que esdevé en les altres llengües romanes, són el resultat d'una desmembració política administrativa. En canvi, els dialectes de França, Itàlia i dominis castellans són les supervivències d'unitats político-administratives, més o menys importants, absorbides per un estat que ha aconseguit imposar-los, junt amb la llei i l'administració, la seva llengua.

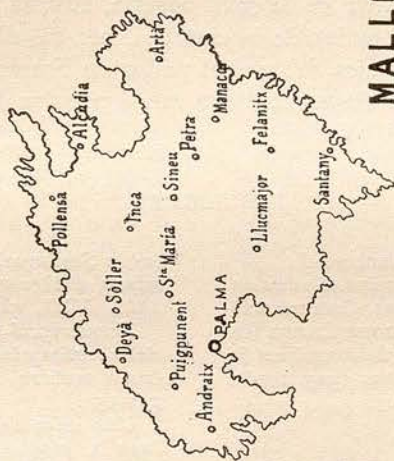
5. Les Balears, després de la desmembració política de Catalunya, varen perdre el lligam de la cancelleria i l'administració catalanes, que les mantenien unides al continent, al mateix temps que prenen un caràcter independent. Aquestes illes, formant un món apart amb vida pròpia, varen conservar llur parla, lliure de les moltes influències que el català hi podia exercir, no marxant la seva evolució, sinó estacionant-se a l'etapa del català del segle *xv*, amb les evolucions fonètiques, formes morfològiques i lèxic del català medieval.

6. Fer conèixer aquest català de les nostres illes és l'objecte d'aquest treball, resultat dels materials recollits en una enquesta dialectal, feta a la primavera de 1912. Hem procurat cenyir aquesta monografia a la constatació del fet i a donar ço que és més característic d'aquest dialecte, tant o més que la repetició de l'aclariment d'un fenomen registrat en tota monografia dialectal del català publicada fins ara. Per això, sobretot en el capítol de les consonants, prescindint alguna vegada de l'agrupament rigorós de la Gramàtica històrica, hi apleguem aquells grups que ens ofereixen un mateix resultat, i, per altra banda, prescindim d'aquells que no tenen evolució especial.

En el capítol de la morfologia, seguint el mètode adoptat en

ILLES BALEARS

MENORCA

MALLORCA

EIVISSA

FORMENTERA

la majoria de les monografies dialectals, prescindim de tot aclarament de les analogies de les formes verbals. Una vegada es coneix la fonètica del dialecte, s'expliquen les formes verbals més o menys dificultoses. Aquestes es redueixen a poques, i són les mateixes que tenen aclaracions en totes les gramàtiques històriques.

Incloem, per via d'apèndix, uns textos transcrits fonèticament, els quals facilitaran la coneixença d'aquest dialecte. Hem procurat que hi estiguessin representats els dos punts més característics de Mallorca: Manacor, que ha proporcionat gairebé tota la literatura dialectal mallorquina; Son Servera, pel tractament de les A tòniques. Menorca està representada per Migjorn-Gran amb el parlar de la seva pagesia, Eivissa amb un cobleig transcrit amb el parlar de la ciutat; i, per tal d'evitar, d'ara en avant, tota polèmica sobre si el parlar de Formentera és català, donem també el fragment d'una cançó popular d'aquesta illa.

BIBLIOGRAFIA

7. ALBRANCA, Francesc d'.

Recorts de la dominació mora en la parla menorquina. Comunicació que el Dr. D. Francesc Camps féu al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (any 1906). CLIC, pàgs. 400-403.

ALCOVER, A.

Dissertació Doctoral del Dr. Martí Niepage. Observacions sobre la declinació dins els documents del català de Mallorca. *Boll. Dicc.*, VI, pàgs. 179-185, 229-233.

Sobre la Dissertació Doctoral del Dr. Niepage referent an el català escrit de Mallorca. — *Observacions sobre els pronomes i l'article ES, SA*. *Ibid.*, VII, pàgs. 1-6.

Grafia del sò balear e an el sigle XIV. — *La conjunció copulativa representada per i an el mateix sigle*. *Ibid.*, pàgs. 168 i 169.

L'article IPSE IPSA a Sardenya casi com a les Balears. — *La c llatina conservada còme k davant E*

(œ) a Sardenya. — *Una versió catalana d'Alguer* (del Fill Pròdig). *Ibid.*, VIII, pàgs. 170 i 171.

Transcripció fonètica d'una rondalla mallorquina i observacions sobre la mateixa. *Ibid.*, VII, pàgines 147-151.

Una mica de dialectologia catalana a propòsit de l'estudi que fan del català Mr. Morel-Fatio i Mr. Sarrailh dins *Grundriss* de Gröber. Exposició de la fonètica dialectal catalana dins les diferents regions que parlen català. *Ibid.*, IV, pàgs. 194-303.

Vocabulari del bestiar de llana de Manacor. *Ibid.*, VII, pàgines 54-59, 154-162, 169-190.

AMENGUAL, J.

Nuevo Diccionario Mallorquín-Castellano-Latín, por el Doctor en ambos Derechos D. Juan José Amengual. Palma, 1858-1878.

Gramática de la Lengua Mallorquina. Palma, 1835. 2.ª ed., 1872.

AMIGOS (Unos).

Diccionario manual o vocabulario completo mallorquín-castellano, por unos amigos. Palma. Imprenta de la Viuda Villalonga, cerca del Correo, 1859. Un volum en 4.^t menor.

AUSTRIA, Arxiduc Lluís Salvador d'.

Dizionario di voci di origine arabe nella lingua delle Baleari. Actes du XIIme Congrès international des orientalistes (Rome 1899). Florence, 1902, t. IIIme, Ière partie, pàgs. 1-56.

BALAGUER, Fr. Antoni.

Diccionario de los vocablos de la lengua mallorquina y su correspondencia en la española y latina. Un tom en foli manuscrit, que's guardava dins la biblioteca del convent de St. Francesc de Palma, d'on era profés Fr. Balaguer, nadiu d'Algaire, i que se morí de xeixanta anys l'any 1783; era Mestre de Gramática de dit convent; deixá altres obres. Veiau Bover, *Biblioteca de Escritores Baleares*, Palma, 1868, t. I, pàg. 53.

BARCELÓ I COMIS, J.

Apuntes para la Fauna Balear. Catálogo de los mamíferos observados en las Islas Baleares. — *Catálogo de los crustáceos marinos observados en las Islas Baleares*. (*Anales de la Sociedad Española de Historia Natural*, t. IV, Madrid, 1875.) Tirada a part, 1 foll. de 16 pàgs., Madrid, 1875. Agotada.

Catálogo metódico de las aves observadas en las Islas Baleares (*Revista de los progresos de las Ciencias exactas, físicas y naturales*, t. 15, n.º 1, Madrid (1886). Tirada a part, 1 foll. de 40 pàgs., Madrid, 1886. Agotada.

Catálogo metódico de los peces que habitan o frecuentan las Islas Baleares. (*Revista de las Ciencias*

exactas, físicas y naturales, t. 18, n.º 5 y 4. Madrid, 1868.) Tirada a part, 1 foll. de 46 pàgs., Madrid, 1868. Agotada.

Flora de las Islas Baleares, seguida de un diccionario de los nombres Baleares, Castellanos y Botánicos, de las plantas espontáneas y de las cultivadas. Palma, 1879-1881. Un vol. de XLVIII-648 planes de 205 per 199 mm.

Nuevos apuntes para la Fauna Balear: Catálogo de los reptiles observados en las Islas Baleares. — *Catálogo de los moluscos terrestres y de agua dulce observados en las Islas Baleares*. (*Museo Balear de Literatura, Ciencias y Artes*, any II, n.º 18. Palma de Mallorca, 1876.) Tirada a part, 1 foll. de 18 pàgs. Agotada.

Nuevos apuntes para una Flora de las Islas Baleares. 1 foll. de 24 pàgs. Palma, 1876.

Dins aquestes obres hi ha les llistes dels noms catalans de tots els vivents (animals i plantes) descrits, escorcollats a les illes Balears.

BARNILS, P.

De Fonètica Balear. Article dalt BDC, 1914, pàgs. 45-49.

Zur Kenntnis einer mallorquinischen Kolonie in Valencia ZfRPh. XXXVI, pàgs. 601-607.

BENEJAM, J.

Vocabulario Menorquín-Castellano. Ciudadela, 1885.

BREKKE, K.

L'E (=Ø, ð) latin en ancien français et en mayorquin. Rom. XVII, pàgs. 89-95.

Vocalismus des Mallorkinischen. Rom. XVII, pàgs. 91 i següents.

CLEGHORN, J.

Observations on the epidemical diseases in Menorca. Londres,

1751-1768. Retreu 180 espècies de plantes d'aqueixa illa posant llur nom anglès, llatí i menorquí.

FERRER, A.

Diccionario manual menorquín, castellano y latín. Un tom en 4.^t manuscrit.

Gramática de la lengua menorquina. Un tom en 4.^t manuscrit. Escrita l'any 1821.

FERRER I ALEDO, J.

Nuevos datos sobre la Isla de Menorca (Nomenclatura que emplean los pescadores de esta isla para designar los diferentes puntos de la accidentada costa de Menorca). *Revista de Menorca*, 1909, pàgines 177-180, 255-258, 287-290.

FERRER I GINART, ANDREU

Rondaies de Menorca, recullides i anotades per Andreu Ferrer i Ginart. Ciutadella, 1914. Un volum de xxxii + 228 planes de 220 x 138 mm. Hi ha una «lleugera notícia de les principals particularitats dialectals del català de Menorca» i unes «Advertencies preliminars sobre'l sistema ortogràfic usat en aquest volum»; i acaba amb un «vocabulari que conté les paraules i frases més difícils d'entendre d'aquest volum».

FERRER I PARPAL, I.

Diccionario Menorquín-Castellano. Mahón, 1883.

Tratado de Analogía del Dialecto Menorquín. Mahón, 1872.

Tratado de Lectura del Dialecto Menorquín. Mahón, 1870.

Quertille des Dialecte Menurquí, Meó, 1858.

FIGUERA, Pere A.

Diccionari Mallorquí-Castellà, y el primer que se ha donat a llum, compost per Don Pere Antoni Figuera, Franciscano Esclaustad. Palma. Imprenta y Llibreria de

Esteve Trías. Any 1840. Un volum de 526 planes en foli.

FORTESA, T.

Gramática de la Lengua Catalana. Palma de Mallorca, 1892-1915. LXXXVII + 27* + 568 planes.

Observaciones generales sobre la lengua materna, Museo Balear (1886), pàgs. 95, 295, 408.

GRIERA, A.

Notes sobre el parlar d'Eivissa i Formentera. B.D.C., 1913, pàgines 26-36.

Transcripció fonètica d'una rondalla mallorquina : Observacions sobre tal rondalla. B., VI, pàgines 49-54.

HADWIGER, J.

Das hauptonige A im Mallorkinischen. Sonderabdruck aus den *Rom. Forsch.* 1900.

MALLORQUÍ, Un.

Diccionari Mallorquí-Castellà ordenat en vista de tots els qui s'han publicat fins es dia d'avuy, considerablement augmentat amb totes ses vèus de us modern y antic que no's troben en ningún d'ells: contenguent ses paraules més usuals de sa llengua catalana, valenciana y antiga llemosina : totes sas locals y particulars de sas illas de Menorca e Ivissa : sas de ciències, arts, oficis, professions, comèrs, nàutica, industria y agricultura : sas extrangeras adoptades y sas de's castellà, admèsas en sas conversacions y literatura balear, ab sas respectivas definicions, acepcions, significat y correspondencia castellana per un Mallorquí, aficionat a sa seva Llengua, ab collaboració de varios literats entesos y cultivadors de s'hermós idioma de sas Balears. Palma de Mallorca. Imprenta d'En Bartomeu Rotger, 1878.

MARÈS, P., i VIGINEIX, G.

Catalogue raisonné des plantes vasculaires des Iles Balears. Paris, 1880.

MOREL-FATIO, A.

Note sur l'article dérivé de IPSE dans les dialectes catalans. Mélanges Renier, Recueil de Travaux publiés par l'École pratique des Hautes Études en mémoire de son président Léon Renier. Paris, 1886.

Rapport adressé à Mr. le Ministre de l'Instruction Publique sur une mission philologique à Majorque. Paris, 1882.

NIEPAGE, M.

Laut- und Formenlehre der Mallorkinischen Urkundensprache. Inaugural - dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Hohen Philosophischen Fakultät der Vereinigten Friedrichs - Universität Halle-Wittenberg vorgelegt von Martin Niepage aus Magdeburg. Halle a. S. Druck von Ehrhardt Karras, 1909, 143 planes.

OLEZA, F.

Nova Art de Trobar, publicada per B. Schädel sota'l títol *Un art poétique catalan du XVIe siècle.* Mélanges Chabaneau, 1908.

PÉREZ CABRERO, Artur.

Ibiza. Arte : Arqueología : Agricultura : Comercio : Costumbres : Historia : Industria : Topografía : Guía del Turista. Barcelona, 1909. Un volum de 156 planes de 242 × 177 mm. Darrera de tot du un *vocabulario eivissenc* que espinzella i desnossa 1673 paraules usades a Eivissa.

RUIZ I PABLO, A.

Rastre que varen deixar en el llenguatge menorquí les dominacions ingleses. Comunicació al *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (any 1906). CLIC, pàgs. 345-349.

RULLAN, Mn. Ildefons.

Apuntes para un Vocabulario mallorquín etimológico. Palma, 1899, 142 planes.

SCHÄDEL, B.

Mundartliches aus Mallorca. Halle a. S. 1905.

Mallorca. R.D.R. 1909, pàgines 267 i 268.

SERRA I ORVAY, Mn. Vicenç.

Apresiasi amb que és tinguda a Eivissa la llengua pròpia. Comunicació al *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (1909), CLIC, pàgs. 83-88.

FONÈTICA

I. LES VOCALS

A. *Les vocals tòniques*

I

8. La *i* es conserva constantment : *vi* vi, *fil* fill, *gie* guix, *fi* fi, *mil* mil, *fil* fil, *viu* viu, *rik* ric, etc.

E tancada

9. La *E* lliure travada torna generalment a *é* en totes les Balears. Aquesta vocal s'articula tenint els llavis tivals, amb la posició de la llengua entre *e* i *e*, essent una vocal mitja que no es pot classificar entre les vocals anteriors ni posteriors:¹

blé ble, *plé* ple, *sébé* saber, *velé* valer, *volé* voler, *poré* poder (Artà, Porreres, Andratx), *prébé* pebre, *prébé* (Manacor), *déutes* deutes, *tébé* tèbia, *sébé* ceba, *sét* set, *keréte* careta, *kréu* creu, *perét* paret, *brés* bressol, *kebése* cabeça, *espés* espès, però *més* < MENSE; *nobléze* noblesa, però *nobléze* (Pollença, Eivissa), *pés* pes, *proméze* promesa, *trés* tres.

E + *S* + cons. tendeix a *e* en algunes localitats, sobretot a Eivissa : *bréske* bresca, *bréske* (Manacor), *bréske* (Eivissa), *kréstke* cresta, *kréstke* (Eivissa), *éske* esca (Porreres, Andratx), *eske* (Eivissa).

E + *R* : *juévért* julivert, *pére* pera, *primevére* primavera, *primevére* (Artà, Eivissa).

E + *M*, *N* : *eréne* arena, *véne* vena, *kedéne* cadena, *péne* pena, *péns* pens, *sébém* sabem, *primerénk* primerenc; però *diyménje* diumenge i *sénre* cendra.

E + *L* : *kendéle* candela, *estél* estel, *mostél* mostela, *velé* vela, *fredulék* fredeluc, però *fredulék* (Eivissa).

La *E*, precedida o seguida de palatal, no ofereix evolució

1. Sobre el so i articulació d'aquesta vocal intermèdia, comp. : Brekke, *Rom.*, XVII, pàgs. 91 i següents; Hadwiger, *Lit. Bl.*, 1906, pàgs. 194 i següents; Alcover, *Boll. Dicc.*, IV, pàg. 217; Niepage, *RDR.*, I, pàg. 311; Barnils, *Die Mundart von Alacant*, pàg. 13.

diferent, encara que es deixa endevinar una tendència cap a *e* o *ɛ* segons els casos:

palat. + E : *ɣɛns* gens, però *ɣɛn* gent (Manacor, Artà, Felanitx, Migjorn Gran); *lɛi* lei, però *lɛi* (Felanitx), *lɛi* (Porreres, Andratx, Migjorn Gran), *lɛi* lleig, solament *lɛi* (Pollença); *sɛyɛs* celles, *sɛp* cep.

E + palat. : *bɛyɛ* abella, però *bɛyɛ* (Manacor); *kɛbɛis* cabells, *konsɛi* consell, però *konsɛi* (Manacor, Sòller, Andratx); *korɛɟɛ* corretja, però *korɛɟɛ* (Manacor, Andratx, Migjorn Gran, Eivissa); *donzɛl* donzell, *donzɛl* (Manacor), *ɛnvɛɟɛ* enveja, *ɛnvɛɟɛ* (Eivissa), *fɛɟɛ* fetge, *frɛt* fret, *frɛt* (Eivissa), *orɛyɛ* orella, *orɛyɛ* (Manacor, Artà), *pɛrɛi* parell, *pɛɟɛ* pega, *pɛɟus* peixos, *sɛk* sec, *trɛs* tres, *trɛs* (Eivissa), *vɛɟɛ* veça, *vɛɟɛ* (Migjorn Gran, Eivissa), *lɛnɛ* llenya.

La E que, per la caiguda d'una palatal, es confon amb la vocal pretònica, tendeix a *e* o *ɛ* : *rɛl* < RADICE arrel, *mɛstrɛ* mestre.

La *ɛ* pren un so més enfosquit, molt semblant a l'*eu* francès, a Artà, Capdepera i Son Servera. Alcover (*Boll. Dicc.*, IV, pàgina 217), constata que hi ha demés una *e* tònica al Rosselló, Conflent i Vallespir, que és quasi com la *ɛ* mallorquina. La va trobar a Pezillà de la Ribera, Sant Llorenç de la Salanca i altres endrets, dins els mots *comtesa*, *Magdalena*, *Tresa*, *marquès*, *inglès*, *veure*, *penre*, *plena*, *serena*, etc. Edmont mai transcriu aquesta *e* en els cinc pobles dels Pireneus Orientals, encabits a l'*Atlas linguistique de la France*, ni en fa esment K. Salow en *Katal. lang. Grenzgebiet*, pàgs. 14 i següents. Un so molt semblant a la *ɛ* del parlar de les Balears és el de *ɛ̃* < U, que compareix al Capcir. (F. Krüger, *Sprachgeographische Untersuchungen in Languedoc und Roussillon*, 1913, pàg. 36. BDC., III, pàg. 123).

La *ɛ* < E no compareix amb una fixesa absoluta en tots els pobles de les Balears. Alcover (*Boll. Dicc.*, IV, pàg. 218) constata que Binisalem, Alaró, Lloseta, Binimar i Porreres (la gent jove) tenen constantment *e*, com tot el domini del català oriental. També tenen *e* Mahó, Alaior i Fornells (Menorca), i bona part dels petits poblats d'Eivissa (Sant Antoni, Sant Josep, Sant Agustí, Sant Carles, Ses Salines, i el barri de la Penya de la ciutat).

Alaró : *bɛurɛ* beure, *bɛnɛitɛ* beneita, *konsɛi* consell, *drɛtɛs* dretes, *sɛkɛs* seques, *ɛnsɛɟɛ* encesa, *frɛdɛ* freda, *vɛrdɛs* verdes, *nɛtɛɟɛ* neteja, *pɛrɛɟɛ* pebre, *pɛrɛs* peres, *kɛbɛis* cabells, *lɛnɛ* llenya, amb *e* per influència de la palatal. Únicament en *pɛnɛ* compareix la *ɛ̃*.

La constatació que la gent jove de Porreres té la *ɛ* < E enfront la *é* de les generacions velles vàrem fer-la a la possessió Son Lluís, de l'inoblidable amic D. Josep Cirera. Aquí els vells feien constantment la *ɛ*, i els joves, fills, i filles, *ɛ*.

Els pocs materials que tenim de Mahó ens confirmen l'afirmació de Mn. Alcover : *kunsɛi* consell, *kɛbɛis* cabells, *ninɛtɛ* nina de l'ull, *sɛkɛs* seques, *frɛdɛ* freda, *bɛurɛ* beure, *vɛrt* verd, *urɛs* orelles, *pɛs* pes. Igual que a Alaró, únicament *pɛnɛ* conserva la *é*.

A Eivissa la E oscil·la entre *é* i *ɛ*. La pagesia d'aquesta illa, feta excepció de Santa Eulària (Alcover, *Boll. Dicc.*, IV, pàg. 218), té constantment *ɛ*. En els exemples aportats més amunt ja s'ha remarcat aquesta tendència, amb tot i ésser de la ciutat el subjecte que ens va servir per a l'enquesta.

Saroihandy (*Gr. Gr.*, I, pàg. 849) diu que aquesta *é* en un temps va existir al continent, afirmació que refusa Alcover (*Boll. Dicc.*, IV, pàg. 217), havent-hi les grafies *ou* < -ICE a favor. Si la *é* no hagués existit en el català oriental, l'evolució de CRUCE > *krɛu*, VOCE > *bɛu*, DUCTU > *dɛu*, seria inexplicable. Barnils (*Die Mundart von Alacant*, pàg. 13) posa totes les reserves a admetre que aquest so hagués existit en el català continental, opinant que a mitjan segle XIII aquesta confusió encara no s'havia fet, perquè l'alacantí, llengua portada del rei En Jaume, no té aquest so. Llevat que en l'alacantí pot haver-se acomplit, en direcció inversa, una evolució que sembla iniciar-se a les Balears, s'ha de tenir en compte que els colonitzadors del regne de València procedien de la Catalunya occidental, i els de les Balears de la Catalunya oriental.

E oberta

10. La E ofereix una evolució diferent segons la consonant que va darrera seu:

E + lab. ve a *é* : *fɛbrɛ* febre, *nɛt* net, *mɛu*, *mɛvɛ* meu, meva, *nɛu* neu, *lɛbrɛ* llebre, però *lɛbrɛ*, *sɛt* set (Felanitx).

E + T, D ve igualment a *é* : *ɛurɛ* eura, *ɛɛdrɛ* (Eivissa), *pɛdrɛ* pedra, però *pɛu* peu, *sɛurɛ* seure.

E + s també ve a *é* : *ɟinɛstrɛ* genesta, *sɛstɛ* migdiada, *vɛsprɛ* vespa, *vɛsprɛs* vespres, etc.

E + R ve a *é* : *sistɛrnɛ* cisterna, *dɛspɛrt* despert, *ɟɛro* ferro, *inɟɛrn* infern, *ivɛrn* hivern, *ubɛrtɛ* oberta, *pɛdrɛ* perdre, *sɛrɛ*

serra, *tèrre* terra, *lèntèrne* llanterna, *lèntèrne* (Manacor), *pèlle* perla, però *pèrre* Pere.

E + R + lab. sembla tendir a *é* : *sèrp* serp. La falta d'exemples no permet fixar cap regla.

E + L compareix regularment *é* : *sél* cel, *fél* fel, *mél*, mel, *mèlse* melsa, etc.

E + M, N. La E seguida de nasal ve constantment a *é* : *dè-zèmbre* desembre, *sètèmbre* setembre, *sèmpre*, sempre, *dèns* dents, *vèns* véns, *tènen* tenen, *dolènt* dolent, *ponènt* ponent, *tinènt* tinent, *vènt* vent, *vèntre* ventre. La *é* de *divènrès* s'explica per la influència de *r*.

E + palat. llatina ve a *i* : *pít* pit, *lít* llit, *miè* mig, *sis* sis, *fíre* fira.

E + palat. secundària apareix sempre *é* : *kèstèl* castell, *bèrsèlè* barcella (mesura de mitja quartera), *sèrvèl* cervell, *sivèlè* sivella, *klevèl* clavell, *fonèl* tap de l'arna, *fuzèl* fusell, *gerbèl* garbell, *mèrtèl* martell, *livèl* nivell, *oronèlè* oronella, *pèlè* paella, *pèl* pell, *pinzèl* pinzell, *rèstèl* rastell, *sèlè* sella.

E + C ve a *é* : *elègre* alegre, *bék* bec, *dimèkreš* dimecres, però *dèu* deu.

Algunes vegades trobem *é* procedent de E, fet que posa de relleu la poca fermesa dels sons en el parlar de les Balears: *rèš* res, *lunè vèiè* lluna vella, *sèt* < SEPTEM (Pollença).

A

II. La A lliure i travada tendeix a pendre un caràcter palatal en el parlar de les Balears : *èkèbá* acabar, *elá* allà, *ená* anar, *brodá* brodar, *bufá* bufar, *késá* caçar, *dèmə* demà, *diná* dinar, *fumá* fumar, *lèurá* llaurar, *má* mà, *sopá* sopar; *táp* tap, *bláu* bláu, *fávè* fava, *kláu* clau, *fláuè* flauta, *rávè* rave; *emistát* amistat, *kensát* cansat, *siutát* ciutat, *siváde* civada, *jeláde* gelada; *rám* ram, *pám* pam, *fánk* fang, *sánse* la nansa, *áleš* ales, *álge* alga, *àlige* àliga, *bále* bala, *áubè* alba, *kénál* canal. Algunes vegades compareix una *á*, tendint a velar, al costat de la palatal : *kucáls* i *kècals* queixals, *pále* i *pále*, *peřál* i *peřál* parral; *árk* arc, *árne* arna, *márs* març, *dimárs* dimarts, *páre* pare, *klárè* clara, *báre* barra, *sári* sàrria.

Artà presenta regularment una *a* molt més palatalitzada, que representem per *á*, la qual ve a ésser una etapa intermèdia entre la

á general del parlar de les Balears i la $\acute{e} < A$ que en determinats casos compareix a Sineu, Son Servera i Felanitx : *emplári* amplada, *ená* anar, *brodá* brodar, *fumá* fumar, *leura* llaurar, *medura* madurar, *pá* pa, *barbe* barba, *nás* nas, etc.

Hadwiger (*Rom. Forsch.*, XX, pàgs. 722 i següents) constata una $\acute{e} < A$ a Felanitx, Son Servera i Sineu; en aquesta última localitat sota determinades condicions. Sembla que aquesta $\acute{e}$, a Felanitx, té tendència a desaparèixer. El subjecte que aquí va servir-nos per a l'enquesta, el mateix que va tenir Hadwiger, solament pronuncia $\acute{e}$ en alguns casos : *bedé* badar, *íermé* germà, *tiré* tirar, *es pé* el pa, *doné* donar, *se mé* la mà, *diné* dinar, *respiré* respirar, *ronké* roncar, *bedéé* badallar, *treveé* treballar, *perlé* parlar, *ené* anar, *berené* berenar, *reperét* reparat, *eviét* aviat, *es prét* el prat, *sefernéri* pastanaga, *pére* pare, *mére* mare, *néps* naps, *mostése* mostassa, *ensiém* ensiam, *mél* mal, *mestrel* mestral, *miréi* mirall, *mégre* magre. Hi ha actualment una forta tendència de $\acute{e}$ cap a á, l'explicació de la qual s'ha de cercar, probablement, en la comunicació intensa que hi ha entre Ciutat i Felanitx. Aquesta comunicació ha portat aquí el desig de refinament, tan característic de la gent jove. Per altra part, la cura d'evitar el parlar *feleníé*, ridiculitzat pels ciutadans, pot haver afavorit molt aquesta regressió. En canvi, a Son Servera hem constatat una tendència contrària : allí les persones d'edat fan un diftong *éa* $< A$, el qual ve a $\acute{e}$ en el parlar de la gent jove. Els exemples que aportem són de Margarida Morei, de quaranta cinc anys, la qual ha viscut sempre a Son Servera, i d'un fill seu de quinze anys. La mare pronuncia *éa* en la majoria dels casos, amb alguna $\acute{e}$; el fill pronuncia constantment $\acute{e}$.

bréas (m.) *brés* (f.) braç, *méańko* (m.) *ménko* (f.) manc, *séańk* (m.) *sénk* (f.) sang, *kuréa* (m.) *kuré* (f.) curar, *méal* (m.) *mél* (f.) mal, *véa* (m.) *vé* (f.) va, *béal* (m.) *bél* (f.) ball, *kreméat* (m.) *kremét* (f.) cremat, *diméars* (m.) *dimérs* (f.) dimarts. Exemples procedents del fill : *mése pé* massa pa, *tiré* tirar, *mené* manar, *pesturé* pasturar, *béne* banya, *ledré* lladrar, *gré* gra, *ébrés* arbres, *espolsé* espolsar, *kévé* cavar, *podé* podar, *dezgrené* desgranar, *féus* falç, *se mé* la mà, *vérkés* avarques, *roté* rotar.

Exemples interessants de $A > \acute{e}$ són els que compareixen en el següent fragment de cançó popular:

<i>bònes trèses ténis merie</i>	Bones traces tens, Maria,
<i>per enfloké un kepél:</i>	per enflocar un capell:
<i>tén siez nou kom siez vèi</i>	tant si és nou com si és vell,
<i>li fèi kobré gelénie.</i>	li fas cobrar galania.

Hadwiger (*ib.* pàg. 716) constata que la *a* final mostra una petita nasalització, l'habitual del respirar. Creiem que aquesta nasalització, molt més accentuada a Felanitx, ha estat la causa de l'evolució cap a *é*. En cercar una articulació diferent entre *mél* mel i *gré* gra, hem constatat que la quantitat d'aire que surt del nas en *é* < È és escassa, i en *é* < A és molt considerable.

La A + palat. llatina esdevé *é*, com en el català continental: *é* < HABEO, *sé* < SAPIO, *més* < MAGIS, *fét* < FACTU, *lét* < LACTE, *plét* < *PLACITU, *dée* < LAXAT.

El sufix -ARIU ve constantment a *é*: *sé* cer, *kodoué* codonyer, *euèrkoké* albercoquer, *mèllé* ametller, *boé* bover, *keṛé* cairer, *febré* febrer, *pené* paner, *poméṛe* pomera, *servéṛe* servera, *siréṛe* cirera. Al costat de les formes populars en compareixen algunes de caràcter savi: *breviári* breviar, *ermári* armari, etc.

La A davant o darrera palatal (*k, l, j, i, u, g*) pren un caràcter marcadament palatal a l'illa de Mallorca, venint constantment a *é* a Son Servera, i moltes vegades a Felanitx. Exemples de Son Servera: *deškéls* descalç, *kéme* cama, *kéde vegéde* cada vegada, *elé* allà, *légrimes* llàgrimes, *menjét* menjat, *gáire* gaire, *segé* segar, *kombregé* combregar, *pagét* pagat. Exemples de Felanitx: *véke* vaca, *kevé* cavall, *légrimes* llàgrimes, *bénes* banyes, *déi* dall, *mestéi* mestall, *miréi* mirall, *mégre* magre, etc.

A Sineu la A ve a *é* després de *k, g, j*: *kéze* casa, *kébre* cabra, *gét* gat, *pujé* pujar, etc. (Hadwiger, *Rom. Forsch.*, XX, pàg. 725.) Alcover (*Boll. Dicc.*, pàg. 211) constata també aquesta evolució a Felanitx, Son Servera i Sineu. A Palma i Llorito sona *é* si va entre palatals: *vikéri* vicari, *gél* gall, *légrimes* llàgrimes, *fèi* jai, *géne* ganya.

O oberta

12. La O lliure i travada queda sempre oberta:

O + lab.: *òbres* obres, *monòbre* manobre, *mòbles* mobles, *pòble* poble, *bou* bou, *nou* < NOVU i *nou* < NOVEM, *ou* ou, *plou* plou, *kovo* cove.

O + dent. : *es pòt* el pot, *se ròde* la roda.

O + s : *gròs* gros, *òs* os, *kòs* cos, *rèspòste*, resposta.

O + R : *kòr* cor, *kòrde* corda, *kòrn* corn, *dòrms* dorms, *òre* ora, *nòre* nora, *pòrk* porc, *pòrte* porta, *tòrte* torta.

O + M, N : *nòm* nom, *sòn* < SOMNIU *dòne* dona, *fònt* font, *mònje* monja, etc.

O + L : *kurìòle* corriola, *eskòle* escola, *fiòl* fillol, *lensòl* llençol, *mòle* mola, *sòl* sol, *sòle* sola, *fezòls* fesols, *mòltre* moldre.

O + l : *kòl* coll, *mòl* tou, *fòl* foll, etc.

O + palat. llatina : parallelament a l'evolució de E + palat. llatina cap a i, la o en les mateixes condicions esdevé *ui* : *viu* avui, *fuy* fulla, *kui*s cuits, *viut* < octo, *trui* trull, *ui* ull. Solament *òli* no presenta una evolució popular, amb tot i tenir *uyàstre* ullastre. És molt probable que l'homònim amb *ui* < OCULU hagi condicionat la seva evolució. Un exemple especial tenim en *nit*, en el qual o + palat. ve a i. A aquest s'ha d'afegir *kit*, en *juà e kit* jugar a la cuït. La manera com s'ha acomplit aquesta evolució no és hora d'escatir-la. (Comp. Niepage, *RDR*, I, pàgina 312; Krüger, *Sprachegeographische Untersuchungen*, pàg. 27; Saroïhandy, *Gr. Gr.*, I, pàg. 854; Fabra, *RHi*, XV, pàg. 14; Barnils, *Die Mundart von Alacant*, pàg. 16.)

ó tancada

13. La ó no ha experimentat cap trasmudança: s'ha conservat ó constantment.

O + lab. : *estòpe* estopa, *sòbre* sobre, *jòves* joves. A Ciutadella tenim *jòves*, potser per influència de *v*, *sòfre* sofre, però *bòfige* butllofa (Manacor, Felanitx), *bufòge* (Andratx, Migjorn).

E + dent. : *kòve* cua, *òdre* bot, *gòte* gota, *nèbòt* nebot, *pòu* pou, però *devòt* devot, *brou* brou.

O + s : *erbòse* cirera d'arbós, *envejós* envejós, *filòse* filosa, *mòske* mosca, *legòste* llagosta, *fòske* fosca, *fòske* (Pollença, Migjorn Gran); *kròste* crosta, *kròses* crosses, tenen ó, probablement per influència de la *r*.

O + R : la o davant de *r* vacilla, molt sovint, entre ó i ó : *ey-fòrjes* alforges (Pollença), *bòire* boira, *kòlflòri* coliflor, *flò* flor, *plòre* plora, *gòre* gorra (Manacor, Migjorn Gran), *pò* por, *pòreo* pòrtic, *sòrde* sorda. En canvi tenim *bòse* bossa, *estizòres* estisores (An-

dratx, Pollença), *sòrt*, *tòrtlɛɾɛ* tórtora, *tòɾɛ* torre, *bòrt*, bord, *fòrn* forn, *fòrk* forc, *òm* om.

o + nas. : *phòmɛ* poma, *plòm* plom, *plòmɛ* ploma, *òne* ona, *frònt* front, *fòndɾɛ* fondre, *tòndɾɛ* tondre, *ònze* onze, *jòins* joncs (Manacor, Felanitx).

o + later. Sembla que o + L lliure ve a ó : *kɛɾegól* caragol, *ɛstól* estol, *ɛstòlɛ* estola. En canvi, o + L travada sembla que no ha tingut trasmudança : *mól* molt, *pòls* pols, *ɛspòlsɛ* espolsa, etc., però *vòlvɛs* volves (Migjorn Gran).

o + palat. romana no ha experimentat cap trasmudança : *pól* poll, *pòɪ* insecte, *vɛrgónɛ* vergonya, *ɾovɛ* ronya *ɾòvɛ* (Ciutadella).

o + ca, o, u, no ofereix diversitat : *bòk* boc, *bòkɛ* boca, *mòk* moc, *mòk* (Ciutadella).

o + ce. El parlar de les Balears ha seguit l'evolució de o + ce paral·lelament amb el català continental, venint a é com a resultat de e tancada. Aquesta é és bastant tancada a Artà i Capdepera (comp. 9) : *krɛu* < CRUCE creu, *bɛu* < VOCE veu. L'evolució de o + ce cap a ɛ ofereix greus dificultats, no resoltes fins ara. (Comp. Schädel, *Mundartliches aus Mallorca*, pàg. 33; Niepage, *RDR*, I, pàg. 313.) És molt probable que l'evolució de o + ce a ɛ sigui posterior a la de -ce > u. El pas de o cap a ɛ, únicament l'expliquem mitjançant una dissimilació amb u : *ou* > *ɛu*. Ara la cosa difícil és fixar l'època de l'evolució de -ce, -d, -ti, -tis cap a -u. Les formes *crod* *prod* són freqüents en les *Homilies d'Organyà*.¹ La primera d'aquestes formes, per la grafia, comprova que a finals del segle XII o principis del XIII s'havia acomplert l'evolució de -ce > -u. D'altra part podem deduir que aquesta evolució no va ésser molt anterior a l'aparició dels primers documents en vulgar : la grafia *d* pel so *z* del provençal compareix fins a una època avançada dels nostres documents en vulgar, així com esporàdicament compareix també *z* < d i ce en *Ròzɛs* Roses, *ɾɛzínɛ* < RADICINA. Un altre fet, que confirma aquesta opinió, és la persistència fins avui d'un so linguodental sord, *s* < -ts, que hem trobat a la regió de la frontera catalano-aragonesa : *tɔs* tots, *kɛntás* canteu, *díɟ* dits, etc.

La dissimilació de *ou* > *eu* s'acompleix encara a la Costa de

1. A. Grieria, *Les Homilies d'Organyà*, 1917.

Llevant. Així a Cadaqués, Sant Feliu de Guíxols : *pa tēu* pa tou, *pástē tēu* pasta tova. (Alcover, *Boll. Dicc.*, IV, pàg. 223.) Quan es va fer la conquesta de Mallorca, la *e* < *E* i el resultat de *o* + *ce* devia ésser un so molt aproximat a *é*, el qual va passar a *é* a la Catalunya occidental i València, i a *ê* a la Catalunya oriental. Dóna una confirmació d'aquest procés la *é* < *E* de Sineu i Alaró.

Algunes vegades compareix *u* en compte de *o* : *fus* fos, *puu* puny, *úngle* ungla, *únse* unça. (Comp. Niepage, *RDR*, I, pàg. 314.)

U

14. La *u* no ofereix evolució especial : tenim constantment *u*: *kup* cup, *mēdure* madura, *ēumūt* almud, *bēuūde* banyuda, *kru* *kriū* cru, *mut* mut, *sēbūt* sabut, *nu* *nūu* nu, *brūze* brusa, *pur* pur, *dur* dur, *mul* mul, *gūye* i *guē* agulla, *número* número, *erūge* eruga, *rūes* arrugues, *kuk* cuc. Solament tenim *nígols* i *niguláts* núvols i *ēivise* Eivissa per dissimilació.

AU

15. *AU* compareix representat regularment per *ó* : *póbře* pobre, *ēlōve* alosa, *kōze* cosa, *rēpōze* reposa, però *páuze* pausa, *káuze* causa; *or* or i *deurát* daurat, *euráde* peix, *tōro* brau, *pók* poc, *óke* oca.

Els carreters mallorquins ens han conservat l'etapa intermèdia del procés de *AU* > *ó*, petrificada en el crit que fan per aturar els animals. Per aturar una bèstia qualsevol li criden *óu!*, cat. *ó!*, *éó!*, formes de l'imperatiu *AUDI*. Aquesta forma subsisteix avui encara, proclítica, a les Guílleries i Collsacabra, per cridar una persona distant, : *pépe!*, *ó pépe!!* Pepa!, o Pepall, *merie!*, *ó merie!!* Maria, o Maria!

B. Les vocals àtones

Vocals pretòniques

A E

16. La *A* i *E* que precedeixen l'accent es vénen a confondre en el so de la vocal mitja àtona *ē*.

A : *ēumūt* almud, *ēuzine* alzina, *ēmistát* amistat, *ēná* anar,

erène arena, *bèdeyá* badallar, *bècá* baixar, *bèlkó* balcó, *brègè* braguer, *sená* castrar, *geſeſrò* gafarró, etc.

La A precedida de *k*, *g*, esdevé *e* a Manacor, Felanitx, Artà, i algunes vegades a Porreres : *kedène* cadena (Manacor), *kedèrnèrè* cadenera (Manacor), *kedíre* cadira (Manacor, Artà), *kelác* calaix (Artà), *kelidèrè* caldera (Artà, Felanitx), *keléndè* calenda (Manacor), *kemète* (Manacor, Artà, Felanitx), *kempená* campanar (Manacor, Artà, Felanitx), *kenál* canal, *kenónje* canonge (Manacor), *kərbó* carbó. Sempre que la A va precedida de *k* ve a *e*, encara que a vegades, un mateix subjecte, en dues circumstàncies diferents pronunciï un mateix mot l'un cop amb *k* i l'altre amb *k*.

La A + palat. es confon amb la vocal tònica : *mèstre* mestre, *pèlè* paella, *rèm* raïm.

La A inicial desapareix sovint : *velèné* avellaner, *veláne* avellana, *mèllè* ametller, *boká* abocar (Andratx), *bríl* abril, *vúi* avui, *sè* cer, *gláns* glans, *góst* agost, *ezgodzí* agutzil (Manacor), *gúye* agulla, etc.

17. E : La E pretònica es confon amb la *a*, venint igualment a *e* : *sèlè* celler, *sèmentèrè* cementiri, *sèrvèl* cervell, *sèrút* pilota de cera, *sèrvèrè* servera, *dejuná* dejunar, *ferít* ferit, etc.

Alguna vegada, la *e*, seguida de palatal, ve a *i* : *kicáls* queixals, *sirèrès* cireres, *izglèsi* església (Menorca), *cibró* cabiró (Sanselles). Sona *o* dins *sogí* seguir (Manacor), *sugí* (Porreres, Lluçmajor), *vormèi* vermell (Santanyí i Manacor). (Comp. Alcover, *Bolí, Dicc.*, IV, pàg. 234.)

El parlar de Pollença va a part en el tractament de les vocals pretòniques. El subjecte de l'enquesta, un pollencí de naixença, de vuitanta cinc anys, que mai ha viscut fora de la ciutat, confon constantment la A i la E pretòniques en un sol so de *e* : *ezine* alzina, *erène* sorra, *betái* batall, *kèbèis* cabells, *kedène* cadena, *kemíe* camisa, *servèl* cervell, *dezèmbre* desembre, *ferit* ferit. Alcover (*ib.*, pàg. 226) constata que «la *e* àtona sona tancada dins certs derivats si dins els primitius era tònica i tancada o uberta; i, així, de *be*, *peu*, *me*, es fa : *benèt*, *peuèt*, *menèt*. També sona tancada la *e* àtona dins certs mots de procedència erudita : *pegá*, *pekát*, *espesial*. La *a* i la *e* àtones, tant si són medials com finals, sonen a Sineu *e* castellana si van darrera una consonant velar o palatal, i així diuen : *kèpelè* capellà, *letrut* lletrut, *kavemèl* canyamel».

O

18. La o pretònica inicial es troba representada per *o* : *oktúbre* octubre, *oréye* orella, *obré* obrer, *orgulós* orgullós, etc.

A Menorca, Eivissa i Sòller la *o* ve a *u*, igual que en el domini català oriental : *ubré* obrer, *urénèle* oronella, etc. Ve a *eu* en *evvèe* ovella. Davant *ct* ve a *ui*, i d'aquí el *vui-* que compareix, a Eivissa, en *vuitúbre* octubre.

La o no inicial té el mateix caràcter que la inicial : *ebóká* abocar (Manacor, etc.), *bórée* botella, *bolét* bolet, *kodonyé* codonyer, *kolédó* colador, *kolgá* colgar, *kolóm* colom, *koló* color, *kolá* collar, *konegút* conegut.

Menorca, Eivissa i Sòller converteixen en *u* la o pretònica no inicial : *ebuká* abocar, *bulét* bolet, *kudonyé* codonyer, *kulédó* colador, *kulgá* colgar, *kulóm* colom, *kulá* collar, *kumprá* comprar, *kunegut* conegut, etc.

19. Quan la o pretònica va seguida de *u* o *i* tòniques, per influència d'aquestes, ve a *u* en aquells pobles on es conservava : *bulí* bullir (Artà, Felanitx, Sòller, Porreres, Andratx, Eivissa i Menorca), però *bolí* Manacor, Pollença). La mateixa distribució geogràfica es troba en *kucí* coixí, *kœi* (Manacor, Pollença), *kucinères* coixineres, *kocinères* (Manacor, Pollença), *kumí* i *komi* comí, *kuriòle* i *koriòle* corriola, *durmí* i *dormi* dormir, *eskurpi* i *eskorpi* escorpi, *espigulá* i *espigolá* espigolar, *furmige* i *formige* formiga, *¿uriòl* i *¿oriòl* juliol, *¿uni* i *¿oni* junyir, *muni* i *moni* munyir, *muli* i *moli* molí, *muri* i *morí* morir, *ufisi* i *ofisi* ofici, *umpli* i *ompli* omplir, *punsi* i *ponsi* poncem, *ubligá* i *obligá* obligar, *rusinòl* i *rosinòl* rossinyol, *surtidè* i *sortidè* sortida, *tusi* i *tosi* tossir, *ubrí* i *obrí* obrir, *kugulé* i *kogulé* cugula.

Alcover (*ib.*, pàg. 235) observa, sobre aquest fet interessant, que «dins Mallorca, ademés, dels tres pobles amunt anomenats, — (Sòller, Fornalutx i Binieraix) — sempre fan *u* aquesta *o* Artà, Capdepera, Son Servera, Sta. Margalida, Llubí, Maria, Ariany, Petra, Llorito, Sineu, St. Joan, Vilafranca, Porreres, Felanitx, S'Horta, Calonge, Ca's Concos, S'Alqueria Blanca, Santanyí, Ses Salines, Campos, Lluchmajor, Ronda, Algayre, Montuiri, Pina, Costitx, Lloseta, Biniamar, Selva, Caimari, Binisalem, Senselles, Biniali, Sta. Eugenia, Sta. Maria, Consell, Alaró, Marratxí, Orient,

Bunyola, Deyà, Valldemossa, Esporlas, Establiments, La-Real, Banyalbufar, Estellenchs, Puigpunyent, Galilea, Gènova, Calvià, Capdellà i Andratx».

B. Vocals posttòniques

A

20. La A posttònica medial i final, tant si va seguida de consonant com si no hi va, ve a *e*, com en el català oriental : *àce* aixà, *àlige* àliga, *enit pesàde* anit passada, *sivàde* civada, *sivèle* sivella, *klevíe* clàvia, *góre* gorra, *eskòle* escola, *espíge* espiga, *éure* eura, *fàve* fava, *filòe* filosa, *fíre* fira, *líme* llima, *nóre* nova, *mòle* molla, *mónje* monja, *móre* mora, *òlive* òliba, *pípe* pipa, *ròze* rosa, *sòle* sola, *tèbe* tèbia, *àles* ales, *dòges* dogues, *estèles* estelles, *viòles* violes, etc.

La A precedida de palatal esdevé *e* a Manacor, i de vegades a Felanitx, Porreres i Artà : *espíge* espiga (Manacor), *sèke* seca (Manacor), *lène* llenya, *letúge* lletuga, *lòke* lloca, *márfíge* màrfega, *mòske* mosca (Manacor, Felanitx), *píke* pica (Artà, Felanitx), *vàke* vaca (Manacor).

Així com tota *o* àtona ve a *u* a Sòller, seguint la mateixa proporció la *a* ve a un so molt proper a *o* : *áo* aixà, *ejúdo* ajuda, *elsádo* alçada, *áligo* àliga, *erádo* arada, *eréno* arena, *ferádo* galleda, *sivádo* civada, *góre* gorra, *kópo* copa, *krído* crida, *eskéno* esquena, *feríno* ferina, *fíro* fira, *fláuto* flauta, *lénu* llenya, *péro* pera, *rózo* rosa, *sòlo* sola, *sújo* sutge, *téulo* teula, etc.

Algunes vegades, però, hi compareix la *-e*, i sembla que és quan la *-A* va precedida de *-i* o és final en proparoxíton : *klevíe* clàvia, *kuzíe* cosia, *téye* teia, *pèle* paella, *mánege* mànega, *márfége* màrfega, *mèllere* merla, *mónje* monja; als quals s'ha d'afegir *móre* mora, *nóre* nora.

El parlar arcaic de Pollença presenta constantment *e* : *áce* aixà, *ejúde* ajuda, *enitpesáde* anit passada, *kópe* copa, *feríne* farina, *fláute* flauta, *lòke* lloca, *àles* ales, *véspres* vespres, *esténdes* estenalles.

La *-A* final precedida de *i*, desapareix : *síki* aqüeducte, *síkíe* (Migjorn Gran), *bísti* bèstia, *éindri* síndria, *relíki* relíquia, *ezglézi* església, *gripi* grípia, *pesiènsi*, paciència, *peròki* parròquia, *ràbi* ràbia, *sári* sàrria.

A Menorca trobem una vacil·lació entre la caiguda d'aquesta *a* i la seva conservació: *erénsiē* herència (Migjorn Gran), *iglēziē* església, *gripiē* menjadora, *peṛōkiē* parròquia, *pregariē* pregària, *rābiē* ràbia.

La caiguda de la -A en els mots en -IA no és una característica del parlar de les Balears: té lloc també a la Cerdanya, al Capcir i a la Vall de Ribes.

La A final precedida de U ve a *o*: *áigō* aigua, *égo* egua, *légō* llegua, *lēngō* llengua, *pásko* Pasqua.

A Sòller, Menorca i Eivissa tenim -u < -UA: *áigu*, *égu*, *légú*, *lēngu*, *pásku*. Alcover (*Boll. Dicc.*, IV, pàg. 235) constata aquesta -u a Artà, Son Servera, Capdepera, Costitx, Caimari, Deià, Estel·lenchs.

E en proparoxíton

21. Aquesta E presenta la mateixa evolució que la A final: *bállē* batlle, *ázē* ase, *bírbē* bisbe, *věsprē* vespre, *sénrē*, *séndrē* cendra, *divénrēs*, *divéndrēs* divendres, *dótzē* dotze, *formáfē* formatge, *lēbrē* llebre, *lēmēs* llémenes, *ētmplē* manyac, *mōblē* moble, *nōblē* noble, *mōlrē*, *mōldrē* moldre, *ōnzē* onze, *prēbē* pebre, *pōblē* poble, *rāvē* rave, *sōfrē* sofre.

A Sòller ve sempre a *o*: *ázō* ase, *dezēmbro* desembre, *lēbro* llebre, *pōblo* poble, etc.

A Pollença aquesta -E es converteix en *e*: *bállē* batlle, *elēgrē* alegre, *sénrē* cendra, *mōlrē* moldre, etc.

Quan la vocal tònica és una O, aquesta -E passa a *o* i *u*, menys a Pollença, on es conserva *e*: *ōmō* home, *ōmu* (Menorca), *ōmē* (Pollença), *blōñku* < AVUNCULU oncle (Manacor, Pollença), *pōblo* poble, *sōgro* sogre, *kōvō* cove (Sòller).

E vocal de sosteniment

22. El tractament de la E com a vocal de sosteniment és el mateix de la -a i de la -e en proparoxíton: *elgérē* alegre, *dimékrēs* dimecres, *fiyástrē* fillastre, *ládrrē* lladre, *négrrē* negre, *sōgrē* sogre, *vidrrē* vidre. Pollença presenta constantment -e, i Sòller -o amb tota regularitat.

o posttònica

23. La majoria dels mots que tenen -o són d'origen castellà, tota vegada que és llei general del català la caiguda de tota vocal

posttònica, llevat de la A. Tant els mots que tenen aquesta o per influència castellana, com els plurals en -os, tots s'adapten perfectament al tractament de la o pretònica : *ɣváro* avar, *beráto* barat, *séro* cérvol, *sigáro* cigar, *dúro* duro, *ékó* ressò, *féro* ferro, *gáncó* ganxo, *biskó* guenyo, *móro* moro, *suro* suro, *pago* pavó, *véro* verro, *móros* llavis, *ósos* ossos, *pécos* peixos, *pézol* pèsol, *trèvol* trèvol.

A Menorca, Sòller i Eivissa, aquesta o ve a u : *ámu*, *ɣváru*, *beratu*, *sigáru*, *dúru*, *féru*, *véru*, *viúdu*, *péus*, *mórus*, etc. (Alcover, *ib.*, pàg. 235) observa que «Artà, Capdepera, Son Servera, Costitx, Caymari, Deyà, Estellenchs i la gent vella de l'Arraval de Maria fan u la o àtona final».

-I posttònica

24. La -i àtona final compareix solament en aquelles paraules l'evolució popular de les quals no s'ha acomplert : *ápit* api, *áspi* aspi, *kòsi* cossi, *líri* lliri, *notári* notari, *óli* oli, *órdi* ordi, *rozári* rosari, *testimòni* testimoni.

II. LES CONSONANTS

Consonants bilabials

P, B

25. P. La consonant bilabial explosiva sorda es conserva sempre que és inicial : *es pá* el pa, *pégá* pagar, *pəsiénsi* paciència, *pórtę* porta, *pla* pla, *prúne* pruna.

Únicament en dos casos tenim *p* procedent d'altres sons : *pésá-ŋę* missatger i *pézols* fesols (Felanitx). L'homònim de *misáŋę* mosso i *misáŋę* enviat s'ha resolt mitjançant *pésáŋę*. El recurs admirable de desdoblar la *ɸ* grega per tal de distingir dos llegums diferents d'un mateix nom, els *pèsols* i els *fesols*, que constatem en tot el domini català, no ha pogut tenir lloc a Felanitx, on els fesols són *pézols* i els pèsols *ęstiręęsóns*.

La *p* entre vocals es sonoritza venint a *ɸ* i *b* : *ábit* api, *kębót* capgròs, *ęnsęboná* ensabonar, *kębęstreę* morralla, *nębót* nebot, *prębeę* pebre, *sębęm* sabem, *bęyeę* abella.

La mateixa evolució tenim per -*pr*- davant l'accent : *bril* abril.

Darrerera l'accent -PR- ve a *ur* : *kòurę* coure.

P davant de consonant tendeix sempre a l'assimilació : *disátę* dissabte, *disét* disset, *sét* set, etc.

Quan P és final no presenta cap evolució particular : *káp* cap, *sáp* sap, *lóp* llop, etc.

B

26. B : La consonant bilabial explosiva sonora es conserva sempre que és inicial : *bęrséłę* mesura de grans, *bárę* barra, *bęsiót* bassal, *bętái* batall, *bást* bast, etc.

Entre vocals la B passa al so labiodental *v* : *kévál* cavall, *ivęrn* hivern, *łęvó* llavor, *kędávę* quedava, *próvą* provar, *próą* (Pollença); però *bębęu* beveu, *rábı* ràbia, *róbę* roba, *róbát*. B desapareix, després de passar per *v*, en *nęvuláts* boires (Eivissa), entrant el so *g* per regressió : *nıguláts* (Artà, Felanitx, Menorca), *nıgułs* (Andratx, Porreres, Pollença).

Davant de consonant inicial la B passa a *u* : *taulę* taula, *ęskrıurę* escriure, *dęutęs* deutes; però es conserva davant de *r*, *l*, formant part d'una mateixa síl·laba : *jębrę* febre, *jębrę* febrer, *nóbłę* moble, *nóbłę* noble.

Consonants labiodentals

F, V

27. La F- no ha experimentat canvi de cap mena : *fávę* fava, *fę* fer, *finęstrę* finestra, *fı* fill, *fonęł* tap del rusc, *fórk* forc, *fum* fum.

Entre vocals la F esdevé *v* : *rávę* rave, *ręvęntıę* ravenissa, *rębenıę* (Felanitx, Porreres, Sòller, Menorca, Eivissa), *gęrówę* garrofa, *gęrówę* garrofer, *ęręvęł* i *ęręvál* raval, al costat de *ręfál* (Manacor, Felanitx), *tręvól* trèvol (Manacor) *trębul* (Felanitx, Porreres, Sòller, Menorca, Eivissa, per influència de la *u*), *tręgul*, amb regressió (Artà). Alguna vegada entra la *f* per regressió : *ęrufát* de *fręt* enravenat de fred.

28. V. La distinció perfecta de la consonant labiodental *v* de la bilabial *b* és un dels criteris fonètics més distintius del parlar de les Balears : *va* va, *sę vákę* sa vaca, *vędęłę* vedella, *vál* val, *vęłę* vela, *vál* vall, *vęntái* ventall, *vęınát* veí, *vęsprę* vespa, *vęsę* veça, *vı* vi, *vıdrę* vidre, *vólą* volar, *vólę* voler, *vıłı* vull.

Demés tenim una *v*- procedent de *o* + palat. : *vui* avui, *vuitúbrę* octubre (Eivissa), *vúit* < OCTO vuit.

La *v* entre vocals s'ha conservat : *sivádę* civada, *sivélę* sivella, *klevá* clavar, *klevél* clavell, *klevélę* claveller, *klevię* clàvia, *avi* avi, *vęlęnę* avellaner, *devót* devot, *divęnręs* divendres, *fávę* fava, *sivíl* civil, *ulivę* olivera.

La *v* entre vocals, quan va acompanyada de vocal velar o bilabial, tendeix a desaparèixer : *boál* estable de bous, *boę*, *boę* bo-ver; *pákuru*, *págo* paó, amb *g* per regressió, *noęmbre* novembre, etc. Aquesta caiguda de la *-v-*, que hom pot constatar en mallorquí antic (Niepage, *RDR*, I, pàg. 335), ve confirmada per la regressió de la *-v-* en una sèrie d'exemples que no la tenien originàriament: *klovęye* clofolla, *lovęndęmà* l'endemà, *lví* resplendir, *kpvę* cua (Artà), *buvul* bagul, *ęlvę* alosa.

La *v* precedida de consonant, per tenir el caràcter d'inicial, es conserva constantment : *sęrvél* cervell, *sęrvę* serva, *sęrvęre* servera, *ęstovιά* estalviar (Manacor), *sálvię* sàlvia, *pólvorę* pólvora, etc. Un cas interessant de metàtesi és el de *váumę* malva (Manacor), *vęumęre* (Artà).

La *v* final de paraula i síl·laba ve a *-u* : *ęcių* lleixiu, *ęstių*, *istių* estiu, *nęu* neu, *plų*, plou *nų* nou, *dinų* dinou, *dijųs* dijous, *ų* ou, *siųtát* ciutat.

Nipage (*ib.*, pàg. 336) sosté l'opinió que el so labiodental fricatiu sonor és relativament modern a les Balears, perquè compareix *-u* al costat d'una grafia constant de *v* inicial i medial. La coexistència d'aquests dos sons no és raó suficient per a suposar tardana l'aparició de *v*. Sembla que la *-u* < -D, -TI, -TS, *v* va passar per un so labiodental fricatiu molt semblant al de *v*, el qual compareix en els pobles de la frontera catalano-aragonesa.

Consonants linguodentals

T

29. La *t* inicial es conserva sempre : *tęu* teu, *tię* tinya, *tńdre* tondre, *tńrtęre* tórtora, *tręs* tres, etc.; *virtút* virtut, *áltę* alta.

Entre vocals la *t* ve a *d* : *kędę* < QUIETE el toc darrer de campana, *mudá* mudar, *sędę* seda, *ęrádę* arada, amb la caiguda de la *r* per dissimilació; *ęęrádę* atuell de munyir, *kędęnę* cadena, *kędęre*

cadira, *mēdurę* madura, *publikádeş* amonestacions, *lēdáníę* lletanies.

El grup -TR- ve a r : *páreş* pare, *máreş* mare, *bēireş* < VITRIU copa; però *ládre* i *pēdreş* al costat del nom de lloc *Capdepera*.

Algunes vegades la r entre vocals desapareix : *poal* canti, *pēlē* paella, *monēę* moneda (Felanitx, Sòller, etc.); i, per regressió, penetra una altra consonant : *monēyę* moneda, *porę* poder, etc.

La r precedida de consonant, en venir final es conserva : *vēnt* vent, *sért* cert, *mēlált* malalt.

La r final que va precedida de n, l i r, i seguida de s, desapareix : *fōnt* font, però *fōns*; *part*, *pars*; *art*, *ars*; *surt* (ell), *surs* (tu). (Comp. Alcover, *Boll. Dicc.*, IV, pàg. 289.)

D

30. La d inicial no presenta cap evolució : *dit* < DIGITU dit, *deu* < DECEM deu, *dat* dat, etc.

La d entre vocals desapareix : *řēř* navalla, *suá* suar, *tēyę* teia, *sēis* seieu, etc. Algunes vegades, entra v per regressió : *řevř* navalla (Manacor). Altres vegades entra l : *brilę* brida.

La d final passa a -u, com en tot el domini català : *kríu* cru, *níu* nu, *kréu* < CREDIT creu, *péu* peu, *séureş* seure, *éureş* eura, *věureş* veure, *bróu* brou. Darrera consonant, en venir final passa a t : *sört* sord, *vért* verd, etc.

S

31. La consonant sibillant s, que té una articulació linguoalveolar, es conserva quan és inicial de paraula : *sal* sal, *sánk* sang, *sék* sec, *sēlē* sella, etc. Alguna vegada la s- > c : *čímple* manyac, *čéčę* xeixa, *čělók* < SIRIACU vent de sud-est.

Per regla general la s entre vocals desapareix : *poá* posar, *kęęřę* cisteller, *kęęřę* arna d'abelles, *sęs káęs* les cases, *řovádeş* rosada, *řočlēş* rosella, *filóę* filosa (Lluchmajor, Binisalem, Manacor, Sòller, Fornalutx); *kęmię* camisa, *gię* guisa, *fučł* fusell, *řoegá* rosegar, *brię* brisa (Andratx, Pollença). (Comp. Alcover, *Boll. Dicc.*, IV, pàg. 293.)

Algunes vegades la v ha entrat per regressió allà on originàriament hi havia s : *lőve* llosa (Manacor), *řovčlēş* rosella (Manacor, Andratx), *řovęęá* (Manacor, Artà), *řovádeş* rosada (Manacor), *filőveş* filosa (Manacor).

Davant de *b, d, m, n*, la *s* ve sovint a *r*: *er birbe* el bisbe, *ler dèns* les dents (Pollença), *kúker de sède* cucs de seda (Pollença), *er dits* els dits (Llorito), *er mēje* el metge, *kòrme* Cosme (Manacor, Pina), *ermòlles* esmolles (Manacor, etc.), *er nin* el nin, *er nòm* el nom, *ser nòses* les noces (Lluchmajor, etc.). (Comp. Alcover, *ib.*, pàg. 294.)

Alcover (*Boll. Dicc.*, VII, pàg. 4) constata un so especial procedent de -s davant s inicial: «Per pronunciar ES v. g. ES *sabre*, atracam les vores de la llengua just a les genives o alveols no sols de les dents, sino dels caixals, fents'hi una *oclusió* o *tancadura* que s'obri cop en sec ab ayre que puja de la gargamella, iniciants'hi una *explosió* que es torna a l'acte *fricció* i resulta un so *linguoalveolar-africat-sort*.» Referint-se a l'article plural *es* (*edz* davant de vocal), diu «atracam just les vores de la llengua an els alveols o genives, hi feym una *oclusió* o *tancadura* que s'obri cop en sec ab l'ayre que munta de la gargamella, iniciant-se una *explosió* que's torna tot-ab-u *fricció*, resultant el so *linguoalveolar-africat-sonor*.»

R

32. La *R* inicial és sempre vibrant, igual que en tot l'altre domini català: *ròze* rosa, *ràbi* ràbia, *ròi* raig, *rée* ratlla, *ram* ram, *reglèsi* regalèssia, *rèl* arrel, etc.

Entre vocals la *r* s'articula amb un sol cop de la punta de la llengua al paladar, venint a ésser una consonant fricativa: *père* pera, *sère* cera, *fíre* fira, *fúre* fura, etc.

El grup -RR- s'articula amb diferents vibracions, igual que la *R*: *tère* terra, *sère* serra, *fèro* ferro.

A Menorca hem constatat una articulació especial de la *r* inicial i medial, la qual no compareix, que sapiguem, en cap altre dialecte català. Els subjectes que ens serviren per a l'enquesta, l'un de Ciutadella i l'altre de Migjorn Gran, tots dos articulen una *r* velar, que transcrivim per *r*: *raé* raig (Ciutadella), *ráus* raigs del carro, *rée* ratlla, *ram* ram, *rámpe* rampa, *ràvek* rave, *rètrèt* redall, *fèru* ferro, etc.

La *r*, en passar a final, desapareix, com en la majoria del domini català: *kentá* cantar, *portá* portar, *murí* morir.

La *R* final, quan va seguida d'un enclític, s'hi assimila: *enái* anar-hi, *portáu* portar-ho, *menjáse'l* menjar-se'l, etc.; però si aquest

enclític és el pronom personal, com que passa a tònic, es conserva la *r* : *porterté* portar-te, *mercavós* marxar-vos, etc.

Els monosíl·labs perden la *-r* : *ó* or, *kó* cor, *ká* car, *má* mar. Únicament la conserva *pur* pur.

La *r* fricativa ve algunes vegades a *l*. Aquesta evolució és ben explicable si tenim compte del caràcter d'ambdós sons: *kētlīnē* Catarina, *mērgelidē* Margarida, *bēřēlē* barrera (Felanitx), *plēgemí* pergami, *řeklánkēs* retranques (Manacor, Pollença), *klōsēs* crosses (Pollença), *flēc* freixe (Manacor).

La inestabilitat de la *r* ha estat la causa que fos introduïda en paraules que no la tenien originàriament : *lēdrōnē* lledoner, *lēdrōns* lledons, *vēsprē* vespa, *sákētrápos* tirabuixó, *ēskrújs* esculls, *ēsprígul* espígol, *vērse* < VICIA veça.

Alguna vegada entra la metàtesi : *molēřē* morella, *prōbē* pobre, *řerřesó* processó, *řrēmpá* amanir.

L-, -L-, -LL-, -LI-, -CL-, -PL-, -BL-

33. La *L* inicial ve a palatal com en tot l'altre domini català: *ládře* lladre, *lēdrá* lladrar, *lágřimēs* llàgrimes, *lánē* llana, *láuņē* llauna, *lēbre* llebre, *lēvát* llevat.

Quan dintre la paraula hi ha una palatal, la *l-* ve a *ř* : *řúj* < LOLIU jull, *řuevėrt* < LOLIU VIRIDE julivert, *řuřē* lleuger (Manacor, Artà), *řē řóvē* la lloba, *dijóuz řerdē* dijous llarder.

Entre vocals la *L* no presenta cap evolució especial : *álige* àliga, *sále* sala, *pále* pala.

Alguna vegada la *-L-* ve a *r* : *řirēs* cabirons (files), *řoriól* juliol, per disssimilació; *ēskřóřures* escròfules, *krivél* forat, *prúřē* pluja (Felanitx), *póbre* poble (Felanitx).

La *L*, quan passa a final, pren una articulació velar : *sěl* cel, *pěl* pèl, *měl* mel, *mělált* malalt. Aquesta *l* final de síl·laba ve a *u* quan la segueix una labial : *ēubárde* albarda, *ēuřerkukē* albercoquer, *ēuřerkók* albercoc, *áuře* alber (arbre), *ēufals* alfals, *ēuřorřēs* alforges. A Pollença la *-L* de l'article masculí davant de consonant ve sempre a *u* : *ēu pa* el pa, *ēu sěl* el cel, *ēu křestái* el creïll (entre dos solcs), *ēu bōu* el bou.

La *-LL-* pren constantment una articulació mediopalatal, confonent-se amb la *l* < *-LI-* : *mól* tou, *orōņēlē* oronella, *pēlē* paella, *pél* pell, *pól* poll, *mertél* martell, *kėvál* cavall, *el* ell, *kēstěl* castell,

kezuile casulla, *empòle* ampolla, *enèl* anell, *kepèl* capell, *gerbèl* garbell, *geline* gallina, *geline* (Palma, Manacor), probablement per dissimilació amb la *g*-; *kebèis* cabells. La raó d'aquesta -i < -ll- s'ha de cercar en un homònim. Alcover (*Boll. Dic.*, IV, pàg. 268) nota que «sols a Mahó i Sant Lluís (Menorca) fan i tota l vinga d'on vinga: així diuen *kevái* cavall, *òie* olla, *ium* llum, *iet* llet, *bái* ball, *mòi* moll, però davant els externs s'excusen de dir-ho per no singularisar-se.»

Els grups -LI-, -CL-, -PL-, vénen a -y- i -i: *konsèi* consell, *mái* mall, *júi* jull, *fúye* fulla, *séye* celles, *páye* palla, *uyástre* ullastre. Quan LI va precedit de i, la palatal s'hi confon: *fi* fill, *fiè* filla, *fiète* filleta, *fiòl* fillol, *pói* < POPULU pollancre, *eskrúi*, *eskúi* < SCOPULU escull, *vèi* vell, *mirái* mirall, *pèrèi* parell, *ebèye* abella, *esteneyétes* estenalles, *mestái* mestall, etc.

Sembla que aquesta y tendeix a desaparèixer, sobretot en el parlar de Menorca: *ebèe* abella, *bèdèa* badallar, *despuetsè* despullar-se, *tèa* tallar, *kegèons* cagallons, *orèe* orella, *juèvèrt* julivert. Aquesta tendència és més marcada a Mallorca prop de i i u: *kuèrè* cullera, *kuèrèt* llossa, *kònt* conill, *guè* agulla.

M-, N-

34. Les consonants nasals M, N inicials no han sofert canvi: *mal* mal, *mòte* mata, *mul* mul; *nine* nena, *nòre* nora, *nou* nou, *nèu* neu.

Algunes vegades la M- ve a *p*: *pèsájè* missatge (comp. 25), i a *b*: *berená* esmorzar.

A vegades la N- ve a *m*: *mikoláu* Nicolau; altres vegades és la v- que es converteix en *m*-: *meýám* vejам.

La N- davant de *i* ve a *l* per influència de la -l en *livèl* nivell.

Tampoc ofereixen tractament especial, entre vocals, *pòme* poma, *pène* pena.

La M, quan passa a final, mai ve a *n*: apareix conservada constantment: *fúm* fum, *fám* fam, *nòm* nom, *luéim* Joaquim. Solament el monosíl·lab REM l'ha perduda del tot. Tot al contrari succeeix amb la N, la qual, en venir final, desapareix: *vi bò* vi bo, *sèbò* sabó, *rèò* raó, etc.

És un fenomen generalitzat per tot Mallorca el de fer passar a

n la nasal bilabial davant de tota consonant, fins davant *P* i *B* :
tēnpeštāt tempestat, *sēnpre* sempre, *en diūs* em dius, *en donēs* ecò
 em dónes això, etc.

-MN-, -NN-, -NI-, -GN-, -NDI-

35. El grup MN ve a *u* : *dan* dany, *dōnē ketelinē* dona Catalina, *dōn* don, *dōnē* dona, compareixen constantment a Menorca.

NN : ve també a *u* : *an* any, *pan* pany, *kānē* canya, *pēnē* penya.

NI : ve igualment a *u* : *vīnē* vinya, *sēnōrē* senyora, *tinē* tinya, *ērānē* aranya, *bān* bany, *kēstānē* castanya.

GN : *sēnētsē* senyar-se, *puu* puny, *punāl* punyal, *kunāt* cunyat.

NDI : *vergōnē* vergonya.

Sembla que hi va haver una tendència a despalatalitzar la *-u*, la qual deixà mostres en *sōn* < SOMNIU, *ēngan* enguany (Porreres, Andratx). Alcover (*Boll. Dicc.*, IV, pàg. 281) constata que a Manacor la gent vella i sense lletres «dóna a la consonant *palatal-mitjana-nasal sonora* (*ny*) el valor de *velar-nasal-sonora* : *senō* senyor, *bunōl* bunyol, *ēnōrānsē* enyorança».

Alguna vegada la *u* ve a *ŷ*, i és per raó de dissimilació, quan en el mot hi entra una altra palatal : *ŷinŷulá* guinyolar (Felanitx).

C-, G-

36. La *c* davant *E*, *I*, ve a *s*, com en català continental : *sēbē* ceba, *sēdās* sedàs, *sēlē* celler, *sēyēs* celles, *sīnglē* cinyell, *sīrērēs* cireres, *sistērē* cisterna, etc.

Alguna vegada la *C*- davant de *E*, *I*, ve a *é* i *ε* : *éicēros* pèsols (Felanitx), *éincē* xinxà, *cigārū* cigar (Menorca), *ciplē* xiprer (Andratx).

Entre vocals, per regla general, la *c* desapareix : *kūinē* cuina, *rēm* i *rēm* raïm, *dēis* dieu, *fēis* feu, *rēl* arrel, *rēinē* reina, *dēnē* dena del rosari. Al final, *c* davant de *E*, *I*, ve a *u*- : *krēu* creu, *bēu* veu, *dēu* deu, *dīu* diu, *perdiu* perdiu, *kōure* coure, *siurōns* ciurons, *ŷāume* Jaume, *dēume* delme.

La *c* davant *a* i *e* i romanes passa a mediopalatal africada sorda en alguns pobles de l'illa de Mallorca. Hem constatat aquest fonema amb bastant de regularitat a Manacor, Pollença i Felanitx, i compareix demés una que altra vegada a Porreres i Artà :

ķēķēse cabeça (Manacor, Artà), *ķēķēse* (Pollença), *ķēķēis* cabells (Manacor, Artà), *ķábrē* cabra (Manacor, Felanitx, Porreres), *bránķē* branca (Manacor, Artà, Pollença), *bōķē* boca (Manacor, Felanitx, Artà, Pollença), *ķēbrít* cabrit (Felanitx), *ķáse* caça (Manacor, Artà, Felanitx, Porreres), *ķáse* (Pollença), *ķádē diē* cada dia (Manacor, Felanitx), *ķádē diē* (Pollença), *ķēdēņē* cadena (Manacor, Artà), *ķēdēņē* (Pollença), *ķēdirē* (Manacor, Artà), *ķēdirē* (Pollença).

La c davant o, u, no ha experimentat canvi de cap mena: *ķōdōņ* codony, *ķōgule* cugula, *ķucí* coixí, *ķuērē* collera, *ķoví* collir. Alguna vegada la trobem sonoritzada: *ķrípí* < CRIPTA menjadora, *ķuidá* cuidar (Menorca).

Entre vocals passa a fricativa sonora: *áigō* aigua, *égō* egua, *botigē* botiga. Alguna vegada aquesta velar fricativa desapareix: *ķuá* jugar.

En venir final, la c conserva el caràcter velar explosiu sord, llevat en aquells pobles que tenen *ķ* davant *a*, en els quals *-ķ* ve a *ķ*: *ķík* berruga (Manacor, Felanitx), *bōķ* boc (Manacor, Porreres, Sòller, Pollença), *ķōķ* foc (Manacor, Artà), *ķēķ* sec (Manacor, Felanitx, Pollença). Aquest so de *ķ* oscilla de tal manera, que un mateix subjecte l'articula i deixa d'articular-lo en una mateixa paraula. Alcover (*ib.*, pàg. 300) ha constatat aqueix so a Palma, Calvià, Valldemossa, Puigpunyent, Galilea, Santanyí, Calonge, Felanitx, Sant Llorenç de Cardassar, Son Servera, Vilafranca, Sant Joan, Llorito, Pollença.

La c, en el grup CT, s'assimila sempre a la t, influïnt, al mateix temps, damunt la vocal precedent: *ķēt* < LACTE llet, *ķēt* < FACTU fet, *ķit* < DICTU dit, *ķit* < NOCTE nit, *ķúit* < COCTU cuit, *ķrátō* tracte, etc.

La *-ķ* seguida de s ve a t: *ķōķ* foc *ķōts*; *ķík* berruga *ķits*; *súk* suc *suts*.

La G i la j davant E, I, vénen regularment a *ķ*: *ķeládē* gelada, *ķēnrē* gendre, *ķintvē* geniva, *ķēpēřút* geperut, *ķermá* germà, *ķēřē* gerra, *ķōū* jou, *ķōvē* jove, *ķúū* juny, etc.

Davant de A la G es converteix en un so mediopalatal africatat sonor g, paral·lel a *ķ*: *gál* gall (Manacor, Artà, Felanitx, Pollença), *gelíņē* gallina (Palma), *gáņēō* (Manacor, Artà), *bígē* biga (Manacor, Artà, Felanitx, Porreres), *erķēlágēs* argelagues (Manacor, Artà), *erúģē* (Pollença), *ķētúģē* (Manacor), *ķígá* (Manacor, Pollença).

La -G- tendeix a desaparèixer : *ṛēāl* real, *lēāl* lleial, *ṛūēs* arrugues, *ḡōu* jou. Comprova aquesta desaparició de la -G- el fet d'aparèixer sovint la -g-, per falsa regressió, en mots que la desconeixen originàriament : *ōstige*, hòstia, *págo* pavó, *ēgēá* domar els bous.

-BI-, -VI-

37. Els exemples que posseïm són escassos, i no es pot deduir res definitiu sobre l'evolució de lab. + ɪ > j: *kōṛēḡē* corretja, *ṛōḡē* roja, *ḡrūḡē* pluja, però *ḡái* < AVIU, avi.

DI-, TI-

38. DI, quan és inicial, ve a j : *ḡōrn*, *miḡōrn* dia, migdia; entre vocals ve a j i ḡ : *ēnvēḡē* enveja, *miḡē* mitja, i final compareix unes vegades é, altres -i : *míé* mig, *mái* maig, *gōé* goig, *ēvūi* avui, *ṛōi* raig de sang, *ōi* fàstic, *ṛēmēi* remei. Un cas especial tenim en *ṛáu* < RADIU raig de la roda del carro, del qual no sabem dir si representa l'evolució popular de -DI o ha pres aquesta evolució per imposició forçosa d'un homònim.

TI entre vocals esdevé z : *ḡerēzē* peresa, *ḡrēnkēzē* franquesa, *ḡrōbēzē* pobresa; però *vēzē* < VITIA mandra, amb s. Igual que la -S-, aquesta z tendeix a desaparèixer, com ja ho ha fet en el valencià (Barnils, *Die Mundart von Alacant*, pàg. 6) : *ṛēō* raó, *sēō* saó, *ḡrōbēzē* pobresa, *bonēzē* bondat.

TI, en venir final, esdevé -u : *ḡrēu* preu, *ḡeláu* palau, *ḡōu* pou, etcètera.

-C'D-, -D'C-, -T'C-

39. Aquests grups de consonants es palatalitzen, influïts per la vocal àtona i, i vénen al so africac de j i é : *súḡē* sutja, *viáḡē* viatge, *fēḡē* fetge, *ḡēsáḡē* missatge, *ḡōrēō* porxo, *ēskōrēḡē* escorça.

-PS-, -CS-, -SC-

40. Aquests grups de consonants vénen, com en català, al so prepalatal fricatiu sord c : *káce* caixa, *gíc* guix, *metḡē* mateix, *áce* aixà, *ēcám* eixam, *ēcī* així, *ēcō* això, *ēcugá* eixugar, *kúce* cuixa, *lēcḡu* lleixiu, *dēḡcá* baixar, *krēce* créixer, *kōnēce* conèixer; però *sís* sis.

MORFOLOGIA

A) L'article

41. L'article IPSE IPSA, predominant a les Balears, és una de les manifestacions més característiques del parlar de les nostres illes. Les formes que presenta són diferents segons el veïnatge de les consonants.

Formes de l'article masculí : s. : *ez*, *es*, *et*, *ed*, *er*, s. pl. : *ez*, *es*, *edz*, *ets*, *er*. Formes de l'article femení : s. : *sē*, s. pl. : *sēz*, *sēs*, *sēd*, *sēt*, *sēr*.

ez compareix davant de consonant sonora : *ez brás* el braç, *ez ví* el vi; *es* davant de consonant sorda : *es pēu* el peu, *es kap* el cap; *et* davant de *t*, *s*, *e* : *et tēu emik* el teu amic, *et sēl* el cel, *et eperigót* el xerigot (Andratx); *ed* davant de *d* i *j* : *ed dit* el dit, *ed jēl* el gel. *er* compareix davant de *b* i *r* : *er birbē* el bisbe, *er rūsinōl* el rossinyol; *s* davant de vocal inicial : *sōmo* l'home, *sāzē* l'ase, etcètera.

La forma de l'article femení *sē* compareix sempre que el mot comença per consonant : *sē bisti* la bèstia, *sē tēřē* la terra, *sē kázē* la casa; i *s* davant de vocal : *sēgo* l'egua, *sáigo* l'aigua. La forma *sēz* compareix regularment davant de consonant sonora : *sēz bēyes* les abelles, *sēz dōņes* les dones, etc. Per a les formes *sēd*, *sēt*, *sēr*, regeix la mateixa regla que per a *ed*, *et* i *er* del singular. (Sobre les formes *et*, *ed*, *edz*, *ets*, comp. Alcover, *Boll. Dicc.*, VII, pàgs. 4 i següents.)

De l'abundància de noms de lloc catalans que porten l'*es* i *sa*, de la presència de l'IPSU, IPSA, en els documents de la nostra llengua dels segles X, XI i XII en els quals compareixen fragments en català (Pujol, *Documents en vulgar*, pàgs. 11 i següents.), i de la persistència fins avui de *sē* i *es* a la Costa de Llevant (Cadaqués, Sant Feliu de Guíxols, Llofriu, Palamós, Blanes), hem de deduir que l'IPSE IPSA eren els articles de la nostra parla en temps de la conquesta de Mallorca, al costat de *el*, *le*, els quals han triomfat damunt *es* i *sē* per influència de la llengua escrita.

El parlar de Pollença ens confirma la coexistència dels dos articles. L'article és aquí *eū*, *le*, *l* : *eū sēl* el cel, *eū brás*, *eū besinēt* el bací de les ànimes, *eū ķenteráno* el canterano, *eū kúk* el cuc,

lòme l'home, *leufesé* el fasser, amb dos articles, de l'un dels quals ja no es té consciència; *le dònè* la dona, *le ribèlle* la gibrella, *le kebàne* la cabanya, *láuqe* l'alga, *leráde* l'arada, *ler rúes* les arrugues, etc.

Després de la preposició *ab* mai s'usa l'article *eu*, sinó *lo* : *ab lo kebál* amb el cavall, *ab los péus* amb els peus, etc.

L'article *el*, *le*, excepte a Pollença, s'adopta solament davant de noms de dignitat o grandesa : *el páre* el Pare, *lesprít sant* l'Esperit Sant, *el rēi* el rei, *el bírbē* el bisbe, *le glóri* la glòria, *le víde* la vida, *le má* el mar, *le sēu* la catedral, etc.

Hi ha també a Mallorca l'article *so*, que s'usa en algunes viles del Pla sols quan va precedit de la preposició *ab* : *ab so mànec*, *ab sos uys*. (Alcover, *ib.*, pàg. 6.)

B. Pronom

Pronom personal

42. Forma tònica:

a) 1 *jò*, 2 *tu*, 3 *él*, 4 *náltros*, 5 *váltros*, 6 *éls*.

b) 4 *nóltrus*, 5 *vóltrus* (Sòller).

c) 4 *náltros*, 6 *váltros* (Menorca, Eivissa).

Forma enclítica del verb : 1 *mé*, 2 *té*, 3 *sé*, 4 *nòs*, 5 *vòs*, 6 *sé*.

És un fet característic del parlar de les Balears el desplaçament de l'accent cap al pronom enclític del verb : *portermé* portar-me, *kenserté* cansar-te, *menjersé* menjar-se, *donarnòs* donar-nos, etc.

Forma àtona : 1 *em*, 2 *et*, 3 *es*, 4 *ens*, 5 *eus*, 6 *es*.

Pronom possessiu

43. Forma tònica : 1 *mēu*, *mēue*, *míe*, *mēve*; 2 *tēu*, *tēue*, *tēve*; 3 *sēu*, *sēue*, *sēve*, *súe*; 4 *nòstre*, *nòstro*, *nòstru*; 5 *vòstre*, *vòstro*, *vòstru*.

Forma àtona : 1 *mon*, *mun*, *mē*; 2 *ton*, *tun*, *tē*; 3 *son*, *sun*, *sē*; 4 *mòs*, *mus*, *mēs*; 5 *tòs*, *tus*, *tēs*; 6 *sòs*, *sus*, *sēs*.

Pronoms demostratius

44. 1 *ekést*, *ekéstē*, *ekets*, *ekéstes*; 2 *ekée*, *ekéee*, *ekéis*, *ekéees*; 3 *ekél*, *ekéle*, *ekéls*, *ekéles*.

Pronom relatiu

45. Les formes del pronom relatiu són : *ki* qui, *kē* que, *kwal* qual, usades per al masculí i femení segons els casos. L'estudi de les funcions de cada una d'aquestes formes no correspon aquí.

Pronom interrogatiu

46. *ki* qui, *kinē* quina.

Pronoms indefinits

47. *áltre* altre, *áltri* altri, *negú*, *nigú* ningú, *elgú* algú, *kadú* cada u, *kēḍeskú* cadascú, *kizvúyē* quiscú, *kap* cap, *tothom* tothom, etcètera. (Comp. Alcover, *Boll.*, VII, pàg. 3.)

A. GRIERA

(Continuarà)

Notes sobre els sufixos *-ētum*, *-ellum*, en la toponímia catalana

En llatí, el sufix *-ētum* era designatiu d'una col·lecció d'arbres o plantes, o, més ben dit, d'un lloc plantat de certs arbres o plantes; per exemple : *pometum*, *salicetum*, *fraxinetum*, etc. En les llengües romàniques, els reflexos d'aquest sufix llatí són principalment representats pel femení *-ēta* (> fr. *-aie*, cast. i cat. *-eda*, ital. *-ēta*). Abunden, no obstant, els reflexos de *-ētum*. Ex. : fr., *ei*, *oi*,¹ cast. *edo*, etc.

En català, el sufix *-eda* és encara viu per a designar una col·lecció d'arbres o plantes : *salzereda*, *albereda*, *arbreda*, etc. Abunda aquest sufix en els noms de lloc i de llinatge : *Junceda*, *Ginebreda*, *Castanyeda*, *Fageda*, *Roureda*, *Sureda*, *Timoneda*, *Margeneda*, *Pineda*, etc. No és viu, en canvi, el reflex del sufix *-ētum* en català. Però la toponímia catalana ens diu que un temps va ésser molt viu, si atenem als nombrosos noms de lloc en *-et* que s'hi troben. El sufix *-ētum* estengué la seva significació col·lectiva a altres accidents topogràfics, fent derivats, per exemple, de *marge*, *fontana*, *hort*, *coma*, etc. A continuació donem una llista d'alguns noms de lloc o llinatge representants del sufix *-ētum*: *Aulet*,² *Boixet*, *Canet* i *Canyet*, *Casanet*,³ *Castanyet*, *Comet*,

1. Cons. R. Weigelt, *Französisches oi aus ei auf Grund lateinischer Urkunden des 12 Jahrhunderts*. (Zeitschrift, XI, 84-104).

2. Segurament de **ilicetum*. *Ilex* donà *ilicina*, d'on el doblet *alzina* i *aulina*. Aquesta darrera forma, regular fonèticament quant a la pèrdua de *-ci-* intervocàlica, demana una explicació per a la primera síl·laba. *Ilicina*, *ilicetum*, devien donar regularment **ēlina*, **ēlet*. La contaminació amb els noms d'altres arbres que comencen amb *ol-*, com *oliver*, *olm*, explicaria la transformació *el-* > *ol-*. **Olina*, **olet* esdevenen després **Aulina*, *aulet* (Cp. *auzell*, *aurella*, etc.), 'alzina' i 'alzinar' respectivament.

3. Surt en l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell sota la forma *Kacianeto* (V. *Estudis Romànics*, II, 112).

*Coscollet, Espinalbet,*¹ *Falset,*² *Fenollet, Fontanet, Freixinet, Gramanet* (de *gram* < *gramen -inis*),³ *Hortet, Lloret* (de *llor* < *laurum*), *Margenet, Moret, Noguet, Olivet, Olmet, Pedret, Pomeret, Poblet,*⁴ *Prunet, Vernet, Vinyet.*

Aquest resultat fonètic del sufix *-ētum* en català, no fou sense conseqüències. El mateix resultat *-et* donà, com se sap, el sufix diminutiu *-ittum*. Aquesta coincidència fou segurament la causa de la prematura mort del sufix *-et* com a collectiu de plantes i accidents topogràfics. La major vitalitat de *-et* com a diminutiu acabà per esborrar en la consciència popular el sentit originari de l'altre *-et*, que s'havia cristallitzat en la formació de determinats noms de lloc. Des de llavors, noms com *Boixet, Comet, Fenollet, Olivet*, etc., fixats principalment en la toponomàstica i en els llinatges, prengueren en el poble un sentit diminutiu, encara que no tingués una admissible explicació lògica aquesta abundor de diminutius de plantes i arbres com a designacions de llocs i pobles.

Aquesta mort del sufix collectiu *-et*, vençut per l'homònim diminutiu, tingué encara altres conseqüències.

De bona hora, ja en el llatí vulgar el sufix diminutiu *-ellum* substituï, com se sap, el sufix *-ulum*. Els sufixos *-ellum* i *-ittum*, en llurs reflexs *-ell* i *-et*, sostingueren una llarga lluita com a diminutius. Durant aquesta lluita, això és, quan encara *-ellum* (> *-ell*) era viu, sofria aquest sufix una forta contaminació semàntica del collectiu *-ētum* > *-et* per raó del sentit també diminutiu d'aquest. És a dir, la coincidència fonètica entre el collectiu *-et* (*-ētum*) i el diminutiu *-et* (*-ittum*) provocà l'assimilació semàntica del diminutiu *-ell* (*-ellum*) al collectiu *-et* (*-ētum*). Així, doncs, durant un període determinat, el diminutiu *-ell* serví per a formar les mateixes designacions toponímiques collectives que eren fetes amb el sufix *-et* (*-ētum*).

1. Surt en l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell sota la forma *Spinalbeto* (loc. cit., 114).

2. Posem aquest nom interinament perquè sospitem que es tracta d'un derivat de *balç*, i això significaria 'lloc de balços'.

3. Surt en els Documents en vulgar dels segles XI, XII i XIII publicats per Mn. Pujol (*Biblioteca Filològica*, I, 24), com a nom d'home.

4. Veiem en aquest nom un derivat de *populetum* (de *populus* 'alber, poll'). Al lloc de Poblet, molt abundós d'aigües, efectivament, s'hi fan molts polls o pollancre.

Aquest curiós procés és l'únic, a nostre entendre, que ens pot explicar l'abundor en la nostra toponímia de noms de lloc en *-ell*, derivats de noms d'arbres, plantes i altres accidents topogràfics. Com havem dit per als noms de lloc en *-et*, tampoc jutgem admissible en el cas dels noms de lloc en *-ell*, l'explicació de llur gran nombre amb el sentit diminutiu del sufix. Parallelament al sufix *-ētum*, que tenia al costat el fem. *-ēta*, *-ēllum*, en sa nova significació, tingué el fem. *-ēlla*.

Donem a continuació una llista de noms de lloc i de família sufixats de *-ell* i *-ella*, que podríem allargar amb una pacient recerca:

Balcells (de *balç*), *Casanella*, *Canyelles*,¹ *Comellar* (de *coma*, *comell*), *Canadell* (de *cana*, *caneda*), *Farguell* (de *farga*), *Garidells* (?), *Ginestell*, *Granadella*, *Granell*, *Juncadella* (de *jonc*, *jonqueda*), *Martorell* (de *murtra* ?), *Morell* i *Morella* (de *mora*), *Novelles* (per *noguelles*?), *Olmell*, *Omells*, *Olivella*, *Olzinelles* (de *alzina*), *Parrell*, *Parrella* (de *parra*), *Pedrell*, *Pinell*, *Pradell*, *Rajadell* (?), *Rourell*, *Sabadell* (de *seba*, *sebeda*?), *Salselles* (de *salze*), *Saumell* (de *om* amb article aglutinat), *Solanell*,² *Solivella* (de *oliva* amb article aglutinat), *Ullastrell*, *Urgell* (?), *Vendrell* (potser per *vernell*, de *vern*).

Cal fer remarcar que molts d'aquests noms de lloc en *-ell* tenen també un derivat en *-et* (< *-ētum*), ço que sembla confirmar en aquests sufixos un mateix sentit primitiu de col·lectivitat: *Canyelles-Canyet* i *Canet*, *Casanelles-Casanet*, *Comellar-Comet*, *Fontanella-Fontanet*, *Morell-Moret*, *Olmell-Olmet*, *Olzinelles-Aulet*, *Olivella-Olivet*, *Ortells-Hortet*, *Pedrell-Pedret*, *Pinell-Pineda*, *Olivet-Olivella*, *Vernet-Vendrell*.

-ell diminutiu sucumbí igual, que el col·lectiu *-et* (< *-ētum*), en la lluita amb *-et* (< *-ētum*). La seva valor com a sufix col·lectiu de plantes i accidents topogràfics tingué també curta vida, i la seva mort devia coincidir amb la del mateix *-ell* com a diminutiu, perquè fou precisament aquest sentit diminutiu el que sostenia, per analogia amb *-et* (< *-ētum*), el seu sentit col·lectiu. Restà cristallitzat en els noms de lloc sense que la consciència

1. Surt en l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell sota la forma *Kan-nellas* (loc. cit., 111).

2. Surt en l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell (loc. cit., 110).

popular veiés en ell la significació adventícia col·lectiva que en la formació d'aquells havia pres.

-*ētum* i -*ēllum*, com a collectius de plantes i accidents topogràfics, foren pas a pas arreconats per noves formacions amb els sufixos -*ar* (*pinar*, *alzinar*, *carrasclar*, etc.), -*al* (*figueral*, etc.), -*am* (*pedregam*, *rocam*, etc.) i per la ja antiga amb el sufix -*eda* (*pineda*, *salzereda*, *albereda*, etc.), que avui encara té certa vitalitat.

M. DE MONTOLIU

De l'accent en el rossellonès

1. Aquest article es pot considerar com una continuació de la sèrie començada amb *Les vocals finals en el rossellonès (Estudis Romànics, 2)*. Valen, doncs, també per a ell les observacions que allí fèiem tocant a la finalitat del treball, interpretació de signes fonètics, etc. Solament en ço que afecta el nombre dels exemples aportats per l'*Atlas linguistique de la France* posem aquí una limitació, que consisteix en adduir-ne només uns quants de cada cas. De fer-ho altrament, ens hauríem vist obligats a omplir un nombre considerable de planes, car, com es pot comprendre, no hi hauria quasi cap carta en l'*Atlas* que no hagués hagut de citar-se, diferentment de ço que ocorre quan es tracta d'altres casos d'ordre fonètic.

2. Revisades totes les cartes de l'*Atlas*, ens inclinem a creure, per ço que afecta el parlar del Rosselló, que la notació fonètica del lloc de l'accent dintre la paraula és equivocada. La dita notació, llevades unes poques excepcions, tenim raons per a creure que hauria de correspondre a la del català, la qual cosa no és precisament la que es constata en l'obra magna de J. Gilliéron. Examinem-ne alguns casos.

3. Els monosíl·labs apareixen correntment sense accentuació. Exemples:

<i>bern</i>	(74)	<i>pèl</i>	(442)	<i>mèl</i>	(852)
<i>bèn</i>	(131)	<i>fet</i>	(533)	<i>gic</i>	(1030)
<i>sèn</i>	(211)	<i>fil</i>	(567)	<i>sal</i>	(1213)
<i>dît</i>	(416)	<i>let</i>	(746)	<i>pau</i>	(1224)

Sobre els quals exemples, i altres molts que deixem d'aportar, no hauríem d'insistir més, pel fet senzill que un monosíl·lab,

produït isoladament, ja no deixa lloc a confusió quant a l'accent, que, per necessitat, ha de recaure sobre la vocal. Però ens trobem que quan els monosíl·labs són tals que tenen una vocal, diguem-ne tònica, combinada en diftong decreixent amb una altra vocal procedent de consonant, aquella ostenta sempre l'accent:

<i>bou</i> (141)	<i>bräu</i> (1287)	<i>kläu</i> (304)
<i>kräu</i> (363)	<i>búi</i> (1415)	<i>bläu</i> (138)
<i>däu</i> (412)	<i>näu</i> (906)	<i>präu</i> (1094)
<i>säu</i> (1246)	<i>bü</i> (1391)	etc., etc.

essent assenyalades les vocals dèbils *i*, *u*, constantment com a breus. En aquest cas, però, almenys, volem creure que l'autor, contràriament a ço que ocorre en els altres casos, ha volgut emprar el signe *◌* damunt de *i* i de *u* com una espècie de diacrític per distingir-les de la vocal principal de la paraula. De no ésser així, o de no ésser nosaltres catalans, coneixedors de la fonètica catalana, podríem caure fàcilment en l'apreciació disil·làbica de les transcripcions adduïdes: *bou* = *bô-u*, *kräu* = *krê-u*, *däu* = *dê-u*, *säu* = *sô-u*, etc.; quan, en realitat i valent-nos del sistema de transcripció del BUTLLETÍ, es tracta de *böu*, *krëu*, *dëu*, *söu*, *bräu*, *búi*, *nöu*, *bü*, *kläu*, *bläu*, *präu*.

4. La mateixa inconseqüència o, si es vol, particularitat de transcripció en l'*Atlas*, es constata en els casos de vocables amb disposició fonètica semblant, malgrat de no ésser monosíl·labs:

<i>bëure</i> (142)	<i>dëutes</i> (1534)
<i>küire</i> (368)	<i>lëura</i> (742)
<i>plëure</i> (1034)	<i>qskriure</i> (446)
<i>käure</i> (1311)	

Això, que, d'altra part, és i seria lògic acceptant la interpretació més amunt donada, i fins atenuaria les deficiències de transcripció de l'*Atlas*, perd tota la seva virtualitat si tenim en compte que, en determinats casos, almenys per a la *i*, trobem el signe *y* :

<i>páyre</i> (791)	<i>astamáyre</i> (1694)	<i>ayge púre</i> (1683)
--------------------	-------------------------	-------------------------

5. La transcripció dels disíl·labs plans ens mostra una accentuació que coincideix perfectament amb la nostra. Exemples:

<i>sénre</i>	(210)	<i>fréce</i>	(611)	<i>kwátre</i>	(1112)
<i>kúze</i>	(331)	<i>jénre</i>	(634)	<i>súfre</i>	(1250)
<i>kréce</i>	(362)	<i>mágre</i>	(793)	<i>sástre</i>	(1276)
<i>kúle</i>	(365)	<i>únkle</i>	(941)	<i>béru</i>	(1742)

6. Els aguts, en canvi, tornen plans (comp. § 11), segons l'accentuació de l'*Atlas*:

<i>tárdu</i>	(75)	<i>bútu</i>	(887)	<i>pálmú</i>	(1073)
<i>pástu</i>	(128)	<i>págu</i>	(966)	<i>ráu</i>	(1130)
<i>kárbu</i>	(236)	<i>púncun</i>	(1045)	<i>sábu</i>	(1204)
<i>kúlu</i>	(333)	<i>púzu</i>	(1051)	<i>gátu</i>	(1498)

La qual cosa, si bé s'adiu amb la tendència al reculament d'accent que s'observa en el francès literari (i Edmunt segurament en fou víctima), no deixa d'ésser completament inexacte tractant-se d'un dialecte català que, al nostre entendre i segons confirmació d'amics que han estudiat el rossellonès sobre el terror, deu pronunciar : *tárdú*, *pástú*, *kárbú*, *kulú*, etc. Notem, però, en descàrrec de l'abnegat compilador del material i en compliment a la seva finor d'orella, que, en aquest cas concret dels disíl·labs, va anotada en l'*Atlas* esporàdicament la transcripció *tárdú* O, *págú* C, i, més freqüent encara, oferint a l'ensems una solució intermèdia de transcripció fonètica : *pástu* AC, *tácu* OAC, *kárbu* OAC, *kulu* OAC, *págu* A, *púzu* OC, *pálmú* O, etc.

7. Els exemples d'aquesta categoria no cal dir que vénen augmentats per la innumerable sèrie de verbs pertanyents a la primera conjugació que s'ofereixen en el sentit ja indicat. Vegi's aquesta llista:

(233)	<i>kántq</i>	OIAR	<i>kántq</i>	C
(259)	<i>kálsq</i>	AR	<i>kálsq</i>	OIC
(294)	<i>sírq</i>	IR	<i>sírq</i>	OAC
(377)	<i>bálla</i>	»	<i>bálla</i>	»
(385)	<i>dínq</i>	R	<i>dínq</i>	OIAC

(393)	<i>bàeyà</i>	OA	<i>bàeyà</i>	IRC
(541)	<i>dàlq</i>	IR	<i>dàlq</i>	OAC
(595)	<i>fúrjə</i>	»	<i>fúrjə</i>	»
(617)	<i>fúmə</i>	R	<i>fúmə</i>	OIAC
(742)	<i>lâurə</i>	IARC	<i>lâurə</i>	O
(1164)	<i>rínkə</i>	R	<i>runflə</i>	OIAC
(1637)	<i>mùstrə</i>	IR	<i>mùstrə</i>	OAC

No en manquen, però, tampoc, tals com (620) *gunə*, (725) *jugə*, (834) *manə*, (1180) *səgnə*, (1183) *səlq*, (1206) *səřə*, (1339) *trubə*, (1348) *uzə*, etc., en els quals és de creure que l'accent del mot desapareix en profit del de la frase. En aquest cas, el verb, perdent el seu ictus tradicional, queda reduït fonèticament a la categoria de qualsevol altra paraula àtona dins el grup d'expiració.

8. La constatació precedent ens porta a registrar encara aquí una altra categoria de disíl·labs on l'oscil·lació de l'accent es fa més sensible, considerant els dits disíl·labs com a producte de dues paraules contigües. Val a dir, però, que en aquests casos, més que de l'accent històric de la paraula, es tracta de ço que podríem anomenar accent emocional, el qual accent és per la seva naturalesa sumament variable i difícil de regular. Notem-ne alguns exemples:

(148)	<i>bən būs</i>		
(212)	<i>sənt əys</i>	OIAR	<i>sənt əys</i> C
(268)	<i>əs kərt</i>		
(328)	<i>pəl kəl</i>	OAC	<i>pəl kəl</i> RI
(504)	<i>k əz bün</i>	»	<i>k əs bün</i> »
(656)	<i>bun gúst</i>	OC	<i>bún gúst</i> IAR
(1007)	<i>ún pək</i>	IR	<i>un pək</i> OAC
(1282)	<i>məs tərt</i>	IR	<i>məs tərt</i> OAC
(1297)	<i>tən tē</i>	R	<i>tən tē</i> OIAC
(1307)	<i>pər tú</i>	OAC	<i>pər tu</i> IR
(1712)	<i>tin sən</i>	OC	<i>tínk sən</i> IAR

En els exemples de mostra que acabem d'exposar, no pretenem, naturalment, esmenar per res la notació accentual de

l'Atlas. Les diverses raons i circumstàncies d'ordre psicofisiològic que poden haver-la condicionada, per part dels individus dialectants, són ja d'elles mateixes prou respectables i podem dir que escapen a tota llei coneguda dintre els dialectes.

9. Quant als trisíl·labs plans (1) *q̄bēl̄e*, (58) *arm̄ari*, (108) *bal̄an̄se*, (123) *m̄ustēl̄e*, (684) *arn̄ezus*, (839) *dim̄ekr̄es*, (1747) *buz̄al̄tr̄us*, etc., val l'observació feta (§ 5) per als disíl·labs. I aquesta conservació de l'accent tradicional, com es desprèn dels pocs exemples adduïts, ocorre així mateix en els trisíl·labs constituïts per més d'una paraula:

(9) <i>kin ād̄je</i>	(145) <i>p̄al b̄ōsk̄us</i>	(727) <i>āl d̄iē</i>
(30) <i>k̄e b̄āji</i>	(224) <i>l̄q̄ k̄āmb̄r̄e</i>	(1364) <i>k̄e b̄īnḡi</i>
(42) <i>luz ān̄āj̄els</i>	(593) <i>l̄q̄ f̄ōrs̄e</i>	(1644) <i>b̄āst̄it n̄ōu</i>

10. Anàlogament a ço que havem vist més amunt (§ 7) per als disíl·labs, trobem també, entre els trisíl·labs, exemples totalment inaccentuats en la majoria dels casos, formes verbals ocupant un lloc dintre de la frase : (143) *b̄āb̄iē*, (311) *kum̄ens̄en*, (512) *k̄w̄ant̄ er̄em*, (1084) *p̄ud̄ii*, (1159) *l̄q̄ rib̄er*, (1358) *i b̄en̄r̄e*, (1362) *s̄e b̄en̄es*, (1405) *b̄īb̄iē*, etc.

Com a mostra d'exemples d'aquesta categoria amb oscil·lació d'accent, citem:

(317) <i>kun̄ēce</i>	IAR	<i>kun̄ēce</i>	OC
(332) <i>kuz̄iē</i>	A	<i>kuz̄iē</i>	OIRC
(392) <i>d̄ar̄ēre</i>	IAR	<i>d̄ar̄ēre</i>	OC
(525) <i>qn̄ ēlus</i>	OIA	<i>qn̄ ēlus</i>	RC
(537) <i>k̄al̄riē</i>	A	<i>k̄al̄riē</i>	OIRC
(836) <i>m̄ant̄id̄es</i>	OARC	<i>m̄ant̄id̄es</i>	I
(987) <i>d̄e pr̄ēsek</i>	I	<i>d̄e pr̄ēsek</i>	OARC
(1076) <i>p̄ud̄rid̄e</i>	OIRC	<i>p̄ud̄rid̄e</i>	A

11. Una oscil·lació constant del lloc de l'accent, en desacord obert amb el caràcter del català, es registra en els trisíl·labs oxítons de procedència. Exemples:

(21) <i>ār̄j̄al̄at</i>	R	<i>ār̄j̄al̄ak̄</i>	OIAC
(62) <i>s̄ q̄s̄ēnt̄a</i>	IAR	<i>s̄ q̄s̄ēnt̄a</i>	OC

(73)	<i>kàritat</i>	IR	<i>kàritat</i>	AOC
(109)	<i>askumbrà</i>	»	<i>askumbrà</i>	»
(127)	<i>grèncula</i>	IAR	<i>grèncula</i>	OC
(172)	<i>ràmanà</i>	IR	<i>ràmanà</i>	OAC
(257)	<i>askàlfà</i>	»	<i>askàlfà</i>	»
(303)	<i>kàmpàna</i>	»	<i>kàmpàna</i>	»
(394)	<i>dàspulà</i>	R	<i>dàspulà</i>	OIAC
(475)	<i>àspinaŕk</i>	IR	<i>àspinaŕk</i>	OAC

Sobre els quals es pot comparar ço que dèiem (§ 6) dels disillabs aguts.

12. Resumint les observacions aportades fins aquí, tenim que el dialecte del Rosselló, segons les transcripcions de l'*Atlas*, accentua els mots, llevat de rares excepcions, d'una manera diferent de ço que fan els altres dialectes catalans. Ja havem vist a què era atribuïble aquella accentuació, que, al nostre entendre, és generalment equivocada.

P. BARNILS

Talla f. *táie* (Balears, *entáie* (Vallès, Sant Feliu de Guíxols, Lledó); *entála* (Balaguer, Fonz, Benasc).

I. 1. La canya que serveix per a anotar les compres i les vendes mitjançant osques, a les quals es dóna una valor convinguda. El comprador guarda l'una meitat de canya i el venedor l'altra meitat, ajustant-se les dues parts per assenyalar-hi una nova compra-venda o per passar balanç. (Balaguer, Fonz, Benasc.) 2. Fusta partida pel mig, a les dues parts de la qual es fan talls, conservant l'una el venedor i l'altra el comprador. Els fornors i els peixaters se n'han servit fins als darrers temps. (Mallorca.) «El bastó marcat d'osques per fer un compte.» (Amat, *Dicc. català*.) «Les dos talles s'avenen.» (Pou, *Thes. puer.*, pàg. 93.) «Bastó regularment partit pe'l mitj, en que per medi d'oscas se senyala el numero de las cosas que s' compran y venen á fiar.» (Esteve, *Dic. cat.-cast.*, 1803.) «Talla, tessera, cerula.» (Torra, *Thesaurus*. 1623.)

II. 1. Verga de fusta en la qual s'anoten, mitjançant osques, les càrregues de carbó de les sitges. (Vallès.) 2. Bastó als extrems del qual s'anoten, mitjançant sécs, les garberes de blat i les quarteres de la collita. (Llusanès.)

III. L'osca tallada en un samaler per aguantar millor les calderes. (Lledó.)

IV. El queixal que es fa en els taps de suro per treure'n els defectes. (Sant Feliu de Guíxols.)

V. Cada osca assenyalada en el bastó que serveix per a comptar la talla. «Incisura æ, crena æ.» (Torra, *ib.*)

VI. «Talla comptament de poble, census, us.» (Torra, *ib.*)

VII. Una contribució: «Sentencia donada per la Curia de Tarragona condemnant als veïns dels llocs de Alió que tenien possessions i honors a pagar los talls i colectes que feia dita universitat, per obra d'iglesia, ornaments i campanes.» (a. 1324. Moragas, *Catàlec... de l'arxiu municipal de la ciutat de Valls*, pàg. 103.) «E que pusca (fer) en aquell loc talla o sisa o altre qualseuol contribucio en les quals estranyes persones no contribuesquen.» (C. M. R. A., f. 101.) «Talla... tributum, i, tributum in capita, in ostia.» (Torra, *ib.*) «Si alcun no pagaua la talla de la pietança.» (A. 1391, Doc. Arx. de Xativa, t. IV, pàgina 218.)

VIII. Instrument per a carregar sacs: «It una taya de carregar blat ab ses cordes sotils.» (A. 1414, Inv. Curia fumada de Vich.)

IX. Instrument de les sínies: «Per raho e preu de dues talles grans de fust cruades... per a

obs de la cenia ques fa en lo Real.» (Perg. compr. comptes de la Bailia, Arx. gen. del regne de València, època d'un fuster, 5 desembre 1419.)

X. Pal de vaixell : «investis les cordes en les tayles.» (Cr. Jaume, pàg. 210.)

XI. El pes de la moneda : «Quan demanam alguna moneda de quina talla es no entenem demanar altra cosa sino de quin pes es la dita moneda.» (Ventallol, *Practica*, foli XC.) «Axi com la moneda de Malorques ha 70 pessas de talla e a 2 $\frac{1}{2}$ de mesa.» (*Ib.*)

XII. Escultura d'ornamentació; obra de talla.

XIII. Ornamentació del vidre.

XIV. 1. L'estructura alta d'una persona : «En Pere és de bona talla.» (Barcelona.) 2. L'elevació d'esperit, el talent i les bones qualitats. (*Ib.*)

XV. La diferència entre dues coses o dos fets que ens han contat: «Ja n'hi ha, de talles (*tàlles*)! Ja

n'hi ha, de diferència! (Mallorca.)

«Ja n'hi ha, de teia (*tèiè*)! Ja n'és, de diferent, ço que dius!» (Sant Bartomeu del Grau.) Aquí tenim una confusió evident de talla (*tàie*) amb teia (*tèiè*), originada per la poca vitalitat de talla, la qual potser solament es conserva en aquesta dita.

Etim. : llat. *TALEA*.

ENTALLAR, v.

I. Fer talls en una fusta : «Un rogle ab sis o set campanetes guaranit de post entallada.» (a. 1603. *Sant Magt*, pàg. 46.)

II. Repujar (*Thes. puer.*, pàgina 128.)

III. Esculpir a la pedra : «e aporta en les mans dues taules de pedre scrites de cascuna part en testimoni e fetes de la obra de Deu com la scriptura era entallada en ellas.» (Amer, *Genesi*, pàg. 83.) «En una pedre ab letres entallades.» (*Legendari*, pàg. 215.)

A. G.

Cat. guarà

Körting, en son *L R W.*, 10414, assenyala l'ètim del cast. *garañón*, *guarán*, port. *garanhão*, prov. i ital. *guaragno*, en la forma *WRANJO*, 'cavall pare', de l'alt vell alemany; i, cosa singular, no treu a collació la forma catalana *guarà*. Creiem no equivocar-nos suposant que Meyer-Lübke, *R E W.*, acceptarà, o haurà acceptat, el mateix ètim, quan no el dóna allà on correspon.

El *guarà*, 'ase pare', contribueix principalment a la formació de l'espècie infecunda dels muls, característica de les regions pirenenques d'un i altre vessant, tota vegada que els muls fills de somera són escadussers. És, per tant, cosa perillosa cercar l'origen d'una paraula allà on és desconeguda la cosa per ella anomenada.

Els parlars de les regions pirenenques en les quals la cria i recria de mules i mulats és la base de la riquesa, donen l'ètim d'aquest mot, cercat amb mala ventura en una llengua germànica. El *guarà* (Plana de Vich, Benasc, Campo, Graus) compareix també amb la forma *egwará* (Esterra d'Aneu, Sort, Urgell, Andorra, Benavarre), en la qual hem de veure un derivat d'EQUA, cosa clara i evident si es té en compte la funció a la qual va destinat.

Ço que dificulta l'acceptació d'EQUA com a ètim de *guarà* és la presència del *-ra*, impossible d'explicar per cap sufix.

Cosa és de tothom sabuda que els *nadissos* tenen diferents noms, segons llur edat, en les regions en les quals la cria de bestiar boví, llanar o de peu rodó és abundosa: *enêl* < ANNICULU, 'xai d'any' (Cat.); *enôl*, 'vedell d'un any' (Sort, Andorra, Capcir, etc.); *primál*, 'anyell de dos anys' (Llussanès); *tersát*, 'anyell castrat de

tres anys' (Balears, etc.).¹ Aquesta distinció dels nadissos, segons l'edat, no és tan abundosa en el bestiar de peu rodó (egües, muls i someres), entre el qual tots són *pulíns* i *pòltres* si no han arribat a l'any (Llusanès, Seu d'Urgell, Sort). Cal, però, justificar una excepció molt interessant per a explicar l'origen del mot que estudiem. El *guarà* que passa de l'any, destinat a sementer, és conegut per *sobrán* < SUPER ANNU a la Plana de Vich, d'on estant aquest tipus s'ha escampat per tots els Pireneus. Un creuament d'EQUA + SUPERANU explica satisfactòriament l'ètim del *guarà*.

A. G.

1. Comp. *Noms del bestiar de llana*. (Boll. Dicc., VII, pàg. 54.)

Vigatà, vigatana

Les ciutats i les contrades donen sovint nom als productes que s'hi elaboren i exporten a llunyes terres : el *domàs* ens recorda la ciutat de l'Orient de la qual ha nom; i el *ras*, que conviu aquí del segle XII estant, «et quedam vestimenta de drap de arras» (a. 1187, Miret, *RBC*, IV, pàg. 22), dóna testimoni del comerç català medieval amb les viles del Nord de França.¹

La importació i exportació constant de coses i de llurs noms corresponents són un factor, per a l'enriquiment lèxic, de més importància que la creació de noves paraules. I aquest intercanvi comercial, assenyalat per la història de la llengua, entre els pobles de diferent parlar, s'acompleix també entre les regions d'una mateixa nacionalitat. El *pitèu*, 'drap de llana per a mantes de tragner', fa pensar de seguida en la vila pirenenca de Sant Llorenç dels Piteus, on es teixeix encara aquesta roba a l'estil antic. La *catalana* 'porró' (València) recorda la influència catalana damunt aquest regne i, de passada, la relativa modernitat d'aquest atuell de taula. El *sagarreta*, 'avar, estret' (Urgell, Pla de Bages, Vich, Vallès), indica el caràcter estalviador i agarrat de la gent de Segarra, regió àrida i pobra; així com fer l'*andorrà*, 'assenyalar ignorància o incomprensió', s'aplica a aquell que fa l'ignorant o el desentès. En aquest concepte l'*esquirol* (*BDC*, IV, pàg. 49) ha esdevingut mot internacional, expandit per les vagues de la classe obrera.

Entre els mots d'origen local, *el vigatà* i *la vigatana* tenen

1. Les capes de mots de procedència germànica, aràbiga, francesa, italiana i castellana, incorporades al català, són testimonis faents d'aquests reports.

una història curiosa. El vigatà, 'segador', té de companya la vigatana, 'falç' i 'garba': *el bigatán* (Campo), *los bigatanes* (Binéfar), *los bigatans* (Fonz, Peralta), *bigatáns* (Alcarràs); *la bigatana* (Benasc, Graus, Benavarre, Tamarit), *bigatáne* i *garba bigatáne*, 'garba que té totes les espigues d'un cap' (Pla d'Urgell, Lleida). L'anada dels pagesos de la Plana de Vich a l'Urgell per a segar el blat, portant la gran falç sense dentar, donà el nom de *vigatà* al segador, i el de *vigatana* a la falç.

En les meves enquestes lingüístiques per l'Urgell i frontera d'Aragó, he pogut comprovar que el record de les colles dels segadors vigatans encara perdura entre la gent vella. Un vell octogenari, fill de Linyola, sabia per tradició que els vigatans anant i venint del tros resaven el Rosari, abans de començar la feina deien una oració, tot segant cantaven cançons; i el capità de la colla tocava una llarga trompeta quan arribaven als poblats i quan volia assenyalar l'hora de menjar o de deixar la feina.

Entre la gent vella de Sant Bartomeu del Grau (Vich), he pogut comprovar el record dels segadors que anaven a l'Urgell acoblant-se en colles de deu o dotze homes, dirigida cada una per un capità; de quina casa era aquest, i on s'havia guardat molts anys la llarga trompeta que tocava; la joia del poble, que eixia a rebre'ls en saber-se la nova del retorn dels segadors que havien anat a aplegar la petita messa, subsidi per a atendre les necessitats de l'anyada.

Durant tot el segle XVIII fins al començament del XIX, *vigatà* era el nom del partidari de la casa d'Austria. Aquesta denominació té l'origen en la popularitat de la causa de l'arxiduc Carles a la Plana de Vich.

La supervivència d'una organització militar en els *vigatans*, 'segadors', avalant la intervenció en una lluita nacional, explica a bastament les aclamacions entusiàstiques de les multituds que, encara avui, fan vibrar l'ànima de tot un poble:

«Bon cop de falç, defensors de la terra!
bon cop de falç!»

A. G.

L'article en català i la llengua literària

La presència de IPSU, IPSA, articles, en el baleàric i en el parlar de la Costa de Llevant actuals, comprovada per la toponímia i pels antics documents en tot el domini occidental català,¹ posa el problema de saber quin era l'article en el català preliterari, induint a l'estudi d'aquest capítol interessant de la història del català, que, d'altra banda, està lligat íntimament amb l'estudi dels dialectes catalans.

Els demostratius ILLE i IPSE ja prengueren en llatí la funció d'article. Ens prova aquest fet llur presència en totes les llengües romanes com a articles. En canvi llur distribució diversa en els diferents dominis és posterior i ens fa suposar l'existència de dues tendències en l'adopció de l'article: l'una cap al domini de l'IPSU; l'altra, més forta, assegurant l'absolut triomf d'ILLU mitjançant les llengües literàries.

La posició del català enfront d'aquest problema és especialíssima, per raó de posseir, d'una part, l'article ILLU en tot el domini continental, i per tenir, de l'altra, l'IPSU en el sediment preliterari de la llengua, reconstruïble per la toponímia, i en el dialecte baleàric i en el parlar de la Costa de Llevant (Cadaqués, Sant Feliu de Guíxols, Tossa, Blanes, etc.).

Un dels factors que poden contribuir més a l'aclariment i solució d'aquest punt és l'estudi sistemàtic dels documents de

1. IPSU IPSA, articles, compareixen també en el sard, en el gascó (comp. Meyer-Lübke, *Rom. Gram.*, II, 106), en els districtes de Grasse (Alps marítims) i en alguns llocs dels districtes de Castellane, Puget Théniers i Niza (comp. Suchier, *Gr. Gr.*, I, 759). No ens ha estat possible consultar la *Note sur l'article dérivé de IPSE dans les dialectes catalans*, de Morel-Fatio, París, 1886.

Catalunya de l'època preliterària, en els quals compareixen ILLU i IPSU.

Una enquesta feta damunt els documents anteriors al 1250, data en la qual s'assenyala la fita del català literari, ens ha donat resultats una mica satisfactoris, amb els quals endevinem com l'ILLU ha guanyat la supremacia damunt l'IPSU.

Dues colleccions de documents en vulgar, publicades amb gran cura i fidelitat, ens forneixen abundosos materials per a aquest estudi: l'una és de P. Pujol, *Documents en vulgar dels segles XI, XII & XIII, procedents del bisbat de la Seu d'Urgell* (Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana, 1913), que serà citada Pujol, *Doc.*; l'altra, de J. Miret i Sans, *Antics documents de llengua catalana i reimpressió de les Homilies d'Organyà* (1915), que citarem Miret, *Ant. doc.* Ambdues colleccions contenen documents molt interessants, des d'aquells en els quals els mots en vulgar compareixen escadussers i mal polits fins a arribar al document redactat amb perfecta elegància d'estil i acurada forma, vers la meitat del segle XIII. La recerca escrupolosa de les formes IPSU, ILLU, en ells contingudes, ha proporcionat les següents constatacions.

I

IPSU, IPSA

«Et afrontat ipso mulino ... de oriente in ipsa pena que dicunt ad ipsas esplugas» (a. 973, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 7). «Vel in ipso alueo ripullo» (Miret, *ib.*, pàg. 7). «Dono namque uobis in comutatione ipsa insula qui fuit de morone» (a. 996, *ib.*). «Exceptus ipso tertio et ipso decimo que fuit de Ilia que est ipsa insula iuxta alueo lubricato prope ipso guado que dicunt bonamica» (a. 996, *ib.*). «In locum que dicunt ad ipsas concas» (a. 996, *ib.*). «Terras cultas vel eremas cum ipsa ruuira qui ibidem est» (a. 1005, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 8). «In locum que vocitant ad ipsa uilla (a. 1005, *ib.*). «Et afrontat ipsa hec omnia a parte orientis in ipso torrent qui exeurrit ad ipso feu» (a. 1005, *ib.*). «De meridie in ipsa serra de ruuira uel ad ipses culistrores (a. 1005, *ib.*). «De circi in ipsa uia qui pergit ad ipso feu uel ad ipsas pedranas» (a. 1005, *ib.*). «Et afrontad ... de occiduo in uia de ipsa cabannella, de circi in torrente

siue in ipsa costa de Olala» (a. 1008, Miret *Ant. doc.*, pàg. 9). «In loco que dicunt kanales iuxta ipso guadello» (a. 1012, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 9). «In termine de ipsa ruuira uel in locum que dicunt puteo putizo» (a. 1016, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 9). «Donamus namque tibi ipsum suum alandem terris vineis...» (a. 1029, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 9). «Cum ipsa sua uexella quod ille prefato condam abebat» (a. 1029, *ib.*). «Et chauagos .II. et exada .I. et podadoras .II. quod ipse conditor abebat» (a. 1029, *ib.*). «De parte circi in ipsa estrada terracense ... ubi est ipsa fossa que dicunt de Ramio ... et in ipsa estrada de ipsa deuesa». (a. 1029, *ib.*). «De oriente in ipso rio de Kannameras; de occiduo in ipso pugio ante domum Sancti Vicentii» (a. 1029, *ib.*). «In termino de Kastelar ad ipso mur et afrontad de circi ad ipsa guardiola ... et de meridie in mata longa, de occiduo ad ipsa clusa» (a. 1030, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 9). «Et de meridie in ipsas preses et de occiduo in ipso concosto et de vero circi in alueo de Tezer» (a. 1038, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 9). «Et monstre remon ipso termine ke proclame» (a. 1036-1079, Pujol, *Doc.*, pàg. 11). «Feneschat ad iam dicto remon gonball ipso termine. et emendet ipso malo quod ibi apreenderit ipso kauallario» (a. 1036-1079, *ib.*). «Et si ipso suo omine de domno episcopo ... et si ipso suo omine iuenz ... et iakeskat ipso episcopo» (a. 1036-1079, *ib.*). «Eke sia en so assemblament de ipso episcopo ... et ipso die que metrant illorum caualers in potestate de ipsos omnes quin faciant ipsa batalla dicat ipso episcopo si pharan el primers ipso froniment» (a. 1030-1079, *ib.*). «Vinditores sumus tibi ... ipsum nostrum alaudem ... et in ipso uinner de puial» (a. 1038, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 10). «Abet afrontaciones ipsas Kasas cum ipso ort ... et abet afrontaciones ipsum alium uinnal de I. parte in ipsa tua Comella» (a. 1038, *ib.*). «Mula .I. et de alia mula ipsa sua medietate quod abebat ... et a Bonifilio Vidal bou .I.», (a. 1039, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 10). «De occiduo ad ipsa arena sive ad olzines; de circi per ipsa strata de parietes antiges». (a. 1041, *ib.* pàg. 11). «Et est ipsum alaude in aprendicio de Sancto Victoris» (a. 1043, Miret, *Ant. doc.*, lām. I, pàg. 29). «Et est ipsa trilla ad ipso guncher» (a. 1043, *ib.*). «Et afrontat ... de alia parte in ipsa uia» (a. 1043, *ib.*). «In uinea de nos emptores et ipso Kanamare qui est ariato» (a. 1043, *ib.*). «Et ipso malol qui est ad ipso guncher» (a. 1043, *ib.*). «Et ipsa fexa

de terra qui est ad ipsa nociola» (a. 1043, *ib.*). «Afrontat ... in ipsa uia que uocat terror» (a. 1043, *ib.*), «Uindo nobis ipsum alaudem quod superius resonat» (a. 1043, *ib.*), «De parte orientis in ipso iou in terra Sancti Laurencii» (a. 1061, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 11). «Et afrontat de orient in ipso puio de callerols» (a. 1061, *ib.*). «Ipsa medietate de ipsas chapras et oues» (a. 1064-1104, Miret, *Ant. doc.*, *ib.*, pàg. 12). «Et ipsos meos drapos totos cotos» (a. 1064-1104, *ib.*). «Ipsa mea sala noua cum ipso curtale iuxta ecclesia Sancti Iacobi» (a. 1064-1104, *ib.*). «Et donent de ipso alaud ipso terz et ipsa perna iam dicta» (a. 1064, Miret, *Ant. doc.*, pàgina 12). «Teneat muliere mea ipsas egues... et ipsos primos pullinos qui exient de ipsas egues» (a. 1085, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 12-13). «Ipsas meas domos quas abeo infra meria ciuitatis Barchinone ad ipso miraculo que fuerunt Riculfi» (a. 1088, *ib.*, pàg. 13). «Hic est breue testamenti quod fecit... de ipsum suum auere» (a. 1097, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 30). «Qui est prope ipsa uinea de guillemi bernard» (a. 1097, *ib.*). «Et de ipsum meum directum de ipsos meos porcos et de duas ouas exient ipsos denariis» (a. 1097, *ib.*). «Et si remanet ad ipsa mea sepultura ... et ipsa mea tercia parte de meo sementer» (a. 1097, *ib.*). «Et cum ipsos ortos et ortalibus et ipsos ferragenals» (a. 1098, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 13). «Et qui de maior precio erit ipsos muls» (a. 1098, *ib.*). «De ipsos kastellos de iosa et de orsera et de S. Romani et de gosall neque de ipsas fortedas» (a. 1107, Pujol, *Doc.*, pàg. 12). «Ipso alaud de linars et ipsos alaundes de figols cum suis pertinenciis» (a. 1115, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 31). «Defenexen ipsos alaundes de ortes cum suis pertinenciis» (a. 1115, *ib.*). «Et ipsa parrochia de sancti iusti ipsa parte de Sancia que la li agud berenger arnal» (a. 1115, *ib.*). «Habeat ... ipsas duas partes in uita sua» (a. 1115, *ib.*). «Quomodo de ipsos alaundes de orts suprascriptum est». (a. 1115, *ib.*). «In ipso margine, a meridie in strata mercadera» (a. 1144, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 13). «Ipsum ortum in ipsa riera Riopulli in ipsa fexa Sancti Cucuphatis cum medietate de ipsa noguera» (a. 1144, *ib.*, pàg. 14). «Istos predictos dineros de ipsas exitas de montener» (a. 1194, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 14).

II

Textos en els quals IPSU, IPSA i ILLU, ILLA compareixen a la vegada:

«Et si de les osts qe uos en qouengudes in ipsa conueniencia o de la uolencia de uostra onor ren uos en passaua» (a. 1072-1099, Miret, *Ant. doc.*, làm. II, pàg. 29). «Che li pledeg lo termen de castilgon cum ipso comite et si non lo pod guarir» (a. 1094-1110, Miret, *ant. doc.*, làm. IV, pàg. 31). «De illo castellano de castilgon et de illos homines qua lo castello ab erat establid ... ad laudamento de illos homines de salass aut reddat illi ipso precio quod suo patre li dona.» (a. 1094-1110, *ib.*) «Et alia uice ueng az alberg den .G. de margenedes emenasen zos porcs ez bous etot aitant cant i troba perque zo mas ne ualra totes temps meins» (s. XII, Pujol, *Doc.*, pàg. 13). «E anant los molins de senpere de la corit ... los homens de lacorit d entrada de quaresma enza» (s. XII, *ib.*, pàg. 14). «Joan de sen climenz que ere natural dezacorit e preslo perque ocom dauer que sauie e pres zauer seu, e com lo sen menane ... preslo pez collons e cuidal ociure» (s. XII, *ib.*). «Metse en couenenza ab zos caualers e ab los homens de pes quels per fer dez seu e sobre azo el nols atenre» (s. XII, *ib.*). «Hec est carta et detestinamento que facio ego Don Bertran de el prat» (a. 1194, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 14). «Hec sunt debitis quod debet don bertran dezprat» (a. 1194, *ib.*, pàg. 15). «Afronte ex .I. part in alodio de A. del torredet, de .II. A de za uila, de .III. in nos donadors. Alia oliuer est a la coma de xebraderes achauz de la uia publica ... Signum A. de torruella. Signum A. deztorredet» (a. 1241, Miret, *Ant. doc.*, làm. X, pàg. 35). «E metem en aquestes treues. A. decz castels daci tro asent michel de setembre primer qui ue. e daqui enant tro retudes les ages. A decz castells per .X. dies. E si posada era la discordia ...» (a. 1244, Pujol, *Doc.*, pàg. 18). «Dix una fila. de na uilela ana M.^a pocha. que li dirie que auie uist. si no landexenuie. no fare .ja. e que as uist. los promes. qui son a casa denan des eres» (a. 1250, Pujol, *Doc.*, pàgina 23). «E respos G. clerge. doncs frare ponz com fa dez uertuds per el qui tamfort encauza eretgia» (a. 1250, *ib.*).

III

SUUM per IPSUM

El SUUM compareix poques vegades, i sempre amb la seva valor possessiva ben marcada. Únicament es pot dubtar, del document que transcrivim a continuació, si seria una versió de *sa, sos*; però, desgraciadament, el seu estat fragmentari no permet fer cap deducció: «Casa et molino cum sua resclauza et suum regum et subtus regum et solos et supraposito et suum encauum et suas molas et suos ferros...» (a. 956-986, Miret, *Ant. doc.*, pàg. 7).

IV

ILLU, ILLA

Ultra els documents citats més amunt (pàg. 54), en els quals compareixen a la vegada ILLU i IPSU, trobem generalitzat de bona hora l'ILLU com a article: «Et la ola aguarida habeat Sancia» (a. 1115, Miret, *Ant. doc.*, lām.V, pàg. 31). «Uostra honor che ara aueds ne anant per ab lo meu consellg acaptareds» (a. 1131, Pujol, *Doc.*, pàg. 12). «E. dezme del mas de Vig de blad e de carn. Del mas del sarleuins... De la borda de Guillem Rog la dezme del blad e de la carn» (a. 1180-1185, Miret, *Ant. doc.*, lām.VI, pàg. 32). «Don Johan de puials et don bertran del uich» (a. 1194, Miret, *Ant. doc.*, pàgina 15). «Traseren lo ui de la tona» (s. XII, Pujol, *Doc.*, pàg. 15). «He totes les altres dentre la sua terra». (s. XII, *ib.*, pàg. 14). «La donna demacanos tol los alods». (s. XII, *ib.*, pàg. 14). Los homens de senpere descales ... *que* an la casa de senpere afolada» (s. XII, Pujol, *Doc.*, pàg. 13). «Et totas alias terras ... e les exides e in istes terres» (a. 1190-1210, Miret, *Ant. doc.*, lām. VII, pàg. 33). «E exament demanda la meso la mediatate de les descimes e dels establiments e de les justicies» (a. 1190-1210, *ib.*). «Leua de els pugals .XVIII. uacas ... e pres lo baiuli. e acne C.V. sols ...» (s. XIII, Pujol, *Doc.*, pàg. 15). «Hec est carta ... que facio ego Don Bertran de elprat» (a. 1194 Miret, *Ant. doc.*, pàg. 14). «Don Johan de puials et don bertran del uich» (a. 1194, *ib.*, pàg. 15).

Els textos adduïts demostren fins a l'evidència un procés en l'ús de l'article durant l'espai de temps que va de l'època preliterària de la llengua fins al moment que la formació de la llengua era plenament acomplida. IPSU IPSA tenen llur domini exclusiu en els documents dels segles X i XI, fins i tot en aquells documents en els quals les formes en vulgar campegen abundantment. En canvi l'*es* i el *sa* perden terreny durant el segle XII i primera meitat del XIII, baldament compareguin encara en els noms de lloc i en els documents marcadament vulgars.

Les formes *el*, *la*, *lo*, *los*, *les*, compareixen, vers la darrerria del segle XI, en documents redactats totalment en pla català i de procedència jurídica en llur majoria. El doc. de 1072-1079 (Miret, *Ant. doc.*, pàg. 30) és un jurament de fidelitat. L'altre document més antic, en el qual *lo* compareix al costat de *ipso* (a. 1094-1110, Miret, *ib.*, pàg. 31), és un conveni feudal entre el comte Artal de Pallars i Roger Bernat.

La lluita entre els dos articles es manifesta visiblement dins alguns documents del segle XII, en els quals *sa* i *la* compareixen a la vegada, on un mateix nom de lloc es troba amb els dos articles en un document: «ere natural dezacorit» (s. XII, Pujol, *Doc.*, pàg. 14); «los molins desenpere de lacorit» (*ib.*).

L'article *es*, *sa*, ja compareix poques vegades a la primera meitat del segle XIII. Aquesta constatació no demostra la seva desaparició de la llengua parlada. En l'interessantíssim *Informe per qüestió d'heretges* (a. 1250, Pujol, *Doc.*, pàg. 22-27) trobem encara l'article *es*, «des eres», «dez uertuds», allà on es transcriuen les paraules dels testimonis declarants.

La superposició de l'article *el*, *lo*, *la*, a *es*, *sa*, és versemblantment una qüestió de llengua literària; és un problema d'estètica de la llengua promogut en la llengua escrita de la cancelleria, que ha transcendit a la llengua parlada. En començar la redacció acurada de documents en vulgar es seguien els patrons provençals i francesos. Un estudi comparatiu dels juraments de fidelitat procedents de les regions provençal i catalana constataria les mateixes fórmules i els mateixos termes jurídics, la mateixa concepció sobre la fidelitat i la defensa.

En aquests documents en vulgar compareixen moltes grafies provençals, i els provençalismes hi abunden extraordinàriament.

La influència literària provençal damunt la llengua catalana escrita, és, al nostre pensar, ço que prohibeix l'entrada d'*es* i *sa* al català literari. Aquesta influència de la llengua literària es posa en evidència en els documents i obres literàries medievals, provinents de les Balears,¹ en els quals *el*, *lo*, *la*, compareixen amb tota regularitat. Escasses vegades, i encara per equivocació, es troba *es*, *sa*, durant els segles en els quals la llengua literària és conreada amb cura. En canvi els exemples són abundosos en els textos de la darrerria del xvi, en el xvii i xviii, i sobretot en la literatura popular del xix. Cosa curiosa: allà on acaba el conreu literari de la llengua, comença la reviviscència d'*es*, *sa*.

El baleàric té una sèrie de formes d'*es* i *sa* que s'expliquen pel so amb el qual entren en contacte² i que tenen una vitalitat tan exuberant que ni la influència del català literari ni la influència del castellà han pogut atuir de cap manera: al contrari, elles guanyen cada dia en vitalitat i força expansiva. L'article *lo*, *la*, queda únicament per a acompanyar les persones de dignitat i els noms d'aquelles coses que es mereixen especial reverència. Aquesta excepció del baleàric confirma l'origen literari de l'article *el*, *lo*, *la*, en la llengua escrita medieval. Si l'amprar aquest article en lloc d'*es* i *sa* no hagués suscitat la idea de bon to, mai s'hauria acomplit aquesta suplantació, primer en la llengua escrita i després en la llengua parlada, ni s'hauria recorregut a ell per nomenar persones de dignitat i assenyalar coses que han d'ésser tractades amb reverència.

Aquest article de les Balears, que ens manifesta quin era l'article predominant en el català continental del temps del rei Jaume I, ha sobreviscut a l'*es* i *sa* de Catalunya, petrificat en els noms de lloc i conservat isoladament a la Costa de Llevant. La supervivència d'aquest article s'explica per l'isolament de les Balears i per la dominació pacífica de la llengua vulgar en les tres illes, on la llengua escrita és del domini exclusiu d'un petit cenacle de la gent noble i cortesana, que viu separada del poble i en continuada comunicació amb el continent. En canvi, la gran part de

1. Comp. Niepage, *Laut und Formenlehre der mall. Urkunden*, RDR, II, pàg. 12 i següents.

2. Niepage, RDR, II, pàg. 10.

la població colonitzadora és pagesa, i perpetua amb son caràcter conservador la llengua portada del continent. Si la condició del català de les Balears hagués estat diferent, la lluita dels dos articles s'hauria manifestat amb el triomf d'*el, lo, la*, tota vegada que en el parlar de Pollença es troba encara avui *eu, la*, una de les raons clares que tenim per a creure que la lluita dels dos articles, constatada pels documents, estava en plena activitat.

En el pollencí, *eu el, le la*, compareixen amb tota regularitat:

Article masculí:

<i>eu jòu</i> el jou	<i>eu pèc</i> el peix
<i>eu kám</i> el camp	<i>euz ábres</i> els arbres
<i>eu bestia</i> el bestiar	<i>eu kò de lábre</i> el cor de l'arbre
<i>eu boé</i> el bover	<i>eu frúis</i> els fruits
<i>eu mènes</i> els anyells	<i>eu vinòvol</i> el vinyataire
<i>eu pestó</i> el pastor	<i>eu pámpols</i> els pàmpols
<i>eu kevál</i> el cavall	<i>eu ví</i> el vi
<i>eu mul</i> el mul	<i>eu márje</i> el marge
<i>eu ká</i> el gos	<i>eu femè</i> el femer
<i>eu kèst</i> el rastre	<i>eu kozí</i> el cosí
<i>euz esperóns</i> els esperons	<i>eu sógre</i> el sogre
<i>eu pèl</i> el pèl	<i>eu pít</i> el pit
<i>eu gevát</i> el grier	<i>eu jenóis</i> els genolls
<i>eu funèl</i> el tap de l'arna	<i>eu kólzo</i> el colze

Davant de vocal inicial, l'article pren la forma d'elisió, com en el català continental:

<i>láze</i> el somer	<i>lemeređò</i> la bassa canamera
<i>lan pesát</i> antany	<i>leşpigó</i> l'espigó de l'arada

En *l eufesé*, el fas del Dijous Sant, hi ha un doble article, per haver-se perdut la consciència de tal en *eu*.

Article femení:

<i>lę trąęę</i> la traga del jou	<i>lę lęvó</i> la sement
<i>lę kárn</i> la carn	<i>lę pářę</i> la parra
<i>lę tsíngle</i> la cingla	<i>lę řęię</i> la rella
<i>lę mǔle</i> la mula	<i>lę nǔstre jęrmáne</i> la nostra germana
<i>lę kǔse</i> la gossa	<i>lę nǔřę</i> la jove
<i>lę pípidę</i> la pepida	<i>lę kunádę</i> la cunyada
<i>lę řáte píńárđę</i> la rata pinyada	<i>lę kǔmáre</i> la llevadora
<i>lę gevíne</i> la gavina	<i>lę káre</i> la cara
<i>lę má</i> la mà	<i>lę káme</i> la cama
<i>lę klovęię</i> la pell de la nou, etc.	<i>l ęskęne</i> l'esquena
<i>lę terónje</i> la taronja	

El plural de l'article femení, igual que el del masculí, no ofereix cap forma especial: *lęz vęęles* les veles, *lęz áles* les ales, *lęs kabęsáđęs* les cabeçades, *lęs ǔřęięs* les orelles, etc.

L'isolament en què queda Pollençā de la resta de Mallorca, indueix a creure que el pollencí ha conservat fidelment l'article del parlar dels seus colonitzadors de la reconquesta, així com també l'ha conservat la resta dels pobles de l'illa.

Queda per aclarir si la dualitat d'article en la primera meitat del segle XIII, corresponent al català continental, respon a una extensió geogràfica o a una forçosa convivència en la qual l'article vell i l'article nou lluiten pel predomini en la llengua, ajudat l'un per la tradició secular, ajudat l'altre per la moda literària de gran ascendent en aquells moments, introduïda per la llengua provençal.

L'existència d'una divisió geogràfica entre *es*, *sa* i *el*, *lo*, tal com la tenim avui, és molt problemàtica per a la primera meitat del segle XIII. La presència de *es*, *sa*, en la toponímia del domini occidental¹ i en els documents en vulgar, procedents d'aqueix mateix domini, en els quals la llengua vulgar és reproduïda amb tota fidelitat, la desmenteixen plenament.

La hipòtesi de la convivència dels dos articles, condicionada per la influència de la llengua escrita, té tota la versemblança. En el període preliterari de la llengua, en el qual s'entreveu la susdita

1. Pujol, *Doc.*, pàg. 13, etc.

lluita mitjançant els documents, la unitat documental de la llengua falta encara. Emperò, quan la cort de Barcelona ha absorbit la personalitat política dels petits estats, i la cancelleria ha creat una llengua, els representants de IPSU IPSA, desapareixen, i el triomf de *el, lo*, és definitiu.

A. GRIERA

BIBLIOGRAFIA

Estudis Romànics (Llengua i Literatura), 2. Barcelona. Institut d'Estudis Catalans. MCMXVII. 319 pànes.

Aquest volum segon d'*Estudis Romànics* (que és al mateix temps el novè volum de la Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana) conté una manifestació ben interessant d'investigació lingüística i literària agermanades en aquesta publicació. En Lluís Nicolau d'Olwer, amb un treball sobre *Jordi de Sant Jordi* (pàgs. 5-24) fa conèixer dues poesies més d'aquest poeta: *Plany d'amor* i *Pacio amoris secundum Ovidium*. Per aquesta veiem la convivència del nostre poeta petrarquesc amb els trobadors provençals. Set documents, inèdits també, en els quals compareix Jordi de Sant Jordi, fan conèixer altres dades de la seva vida durant els anys 1418-1419; i les interpretacions d'alguns passatges de l'edició d'En J. Massó seran materials de molta vàlua per a l'edició crítica d'aquest poeta. L'estudi de M. de Montoliu *Sobre la redacció de la crònica de Jaume I* (pàgs. 25-72) enfoca aquest debatut tema sota un nou aspecte, i deixa entreveure la figura del redactor d'aquest llibre tan discutit, mitjançant una finíssima crítica filològica. En J. Anglade dóna una *Bibliographie de la Grammaire provençale* (pàgs. 73-91) bastant completa. La publicació diplomàtica de *L'acte de la consagració i dotació de la catedral d'Urgell*, per P. Pujol (pàgs. 92-115), ens dóna un text definitiu d'aquest document, el qual, per la seva valor lingüística, és comparable als Juraments d'Estrasburg, de data posterior. Aquesta guia de les valls pirenenques, escrita a la primera meitat del segle IX, dóna una visió clara de l'estat embrionari del català mitjançant els 289 noms de lloc identificats per l'autor. N'A. Grierà dóna a conèixer *Un Diccionari català d'autor desconegut* (pàgs. 116-175) escrit a les darreries del segle XVIII, una de les temptatives lexicogràfiques del català més interessants. El treball de F. J. Michatsh *Lexikalische Materialien zu Rosenbachs, Vocabulari Català-Aleman, 1502* (pàgs. 176-233), versa sobre una quantitat de mots germànics de molta

valor per a la Filologia germànica. Els *Documents antics de Ribagorça*, publicats per M. de Montoliu (pàgs. 234-258), són una prova de la vitalitat i hegemonia del català, que, en ple segle XVI, era la llengua curial de les altes valls aragoneses. L'estudi de P. Barnils sobre *Les vocals finals en el dialecte rossellonès* (pàgs. 259-283), escrit a base dels innombrables exemples de l'*Atlas linguistique*, assenyala amb abundor d'exemples les vicissituds d'aquestes vocals en el català del Rosselló. Un fragment de *Tristany de Leonís en català*, per A. Duran Sanpere (pàgs. 284-316), descobert a l'arxiu municipal de Cervera, posa fora de dubte l'existència de la versió catalana de la famosa novella tan coneguda dels nostres poetes, de Cerverí de Girona fins als de l'escola valenciana del segle XVI. La certesa que teníem de l'existència de la versió catalana del llibre de Tristany, per ço que en diu l'autor de *Curial i Güelfa* (pàgs. 124-125) i per inventaris, queda refermada amb aquest interessant descobriment.

La Versione Catalana della Inchiesta del San Graal secondo il codice dell'Ambrosiana di Milano I. 79 sup., publicada da Vincenzo Crescini e Venanzio Todesco. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, MCMXVII. LXVII-221 planes. (Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana, vol. X.)

Aquesta publicació ve a enriquir la col·lecció dels llibres de cavalleries en català. *El Tirant* (ed. Aguiló, 1873-1905) i *Curial i Güelfa* (ed. Rubió i Lluch, 1901) tenen una digna continuació en el descobriment d'aquesta versió fet per Crescini i Todesco, que ve a comprovar la incorporació de la literatura cavalleresca a la literatura catalana medieval.

L'existència d'una versió catalana del *Lancelot* era coneguda de temps; Rubió i Lluch (*Rev. de Bibl. Cat.*, III, pàg. 5 i següents), en dóna mostra publicant un fragment descobert per N'Obrador a l'arxiu parroquial de Campos (Mallorca); i, posteriorment, gran nombre de documents i inventaris han comprovat la popularitat que tingué aquí el *Lancelot*.

L'afortunada troballa dels dos professors italians a l'Ambrosiana de Milà ha proporcionat la versió catalana, gairebé íntegra, d'aquest llibre de cavalleries que ha editat l'Institut de la Llengua Catalana junt amb un estudi crític de V. Todesco. El nostre text català, que té per base la versió francesa mal interpretada en una munió de passatges (Comp. pàg. XXXIII i següents.), proporciona un dolç esplai narrant aquelles inversemblants aventures del cavaller ideal que va a cercar el Sant Gral en una muntanya plena de misteri, que bé podria ésser el nostre Montserrat.

És cosa interessant haver-se pogut comprovar la procedència mallorquina del traductor G. Rexach, per la gran quantitat de mallorquinismes que compareixen en la versió. La seva presència confirma la poca valor literària del nostre text i els defectes de traducció. En l'Edat mitjana i en període decadent, els mallorquins han mantingut la unitat lingüístico-literària amb gran cura. Seria cosa difícil localitzar una obra o document mallorquí sense lloc ni data. És en ple renaixement que el dialecte mallorquí, així com el valencià, manifesta pretensions de llengua literària. Les observacions lingüístiques (pàgs. LVIII-LXVIII) i el glossari que segueix al text faciliten la lectura d'aquesta interessant novella.

Diccionari Aguiló, materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster (a-elació), vol. I-V. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Palau de la Diputació. MCMXIV-MCMXVII.

La publicació d'aquest diccionari, sota el títol modest de *Diccionari Aguiló*, és el millor homenatge a l'eximí patriarca de les lletres catalanes. N'Aguiló havia emprès, amb més bona voluntat que preparació, la confecció d'una obra superior a les seves forces, que mai s'hauria vist publicada sense la generositat de l'Institut de la Llengua Catalana i sense el sacrifici del personal tècnic de les Oficines Lexicogràfiques. Aquests materials, reunits per N'Aguiló durant una llarga vida de lectures constants, foren cedits a l'Institut pel seu fill per tal que es publicuessin. Diverses vegades s'havia emprès llur publicació; però les múltiples dificultats que ofereix el material lèxic, per a l'ordenació i per a la classificació, feren desistir de l'empresa. L'esforç d'En P. Fabra i En M. de Montoliu, marmessors d'aquesta herència, ha estat i és superior al de la confecció d'un *Diccionari del Català antic*, perquè la comprovació, retranscripció i ordenament de les cites exigeixen més temps i més treball que la lectura de tots els textos de català antic, extraient les autoritats de valor lèxic.

L'Inventari de la llengua catalana (nom amb el qual era coneguda la col·lecció impubliable de M. Aguiló), mercès a la cura i ordenament del filòleg, esdevé un bell *Diccionari del Català antic*, comparable al *Lexique Roman* de Raynouard (1844) i *Provenzalisches Supplement-Wörterbuch* de Levy (Leipzig, 1894 i següents).

TOMÁS FORTEZA Y CORTÉS, *Gramática de la lengua catalana*. 1915. Pròleg d'Antoni M.ª Alcover, prev. LXXXVII-562 planes.

L'inspirat poeta mallorquí, que fou un dels entusiastes impulsors de la renaixença catalana, En Tomàs Forteza tenia sota

sa personalitat literària, que tots coneixem, una altra personalitat científica excepcional. En ell el poeta cobria un gramàtic de facultats excepcionals. La seva *Gramàtica de la lengua catalana*, fa poc temps apareguda, molts anys després de la seva mort, i que amb tan gran ànsia esperaven tots els qui havien noves del seu mèrit singular, posa finalment de relleu la fermesa de la seva formació filològica.

Cal tenir present que, en l'època en què ell va escriure la seva obra, la Filologia romànica amb prou feines havia donat entre nosaltres senyals de vida. Podem, doncs, fer-nos càrrec de quina devia ésser la dretura de sa orientació filològica per a arribar a produir, en mig d'una quasi absoluta solitud, un tractat de *Gramàtica* com el seu, que àdhuc avui, malgrat de la gran evolució que ha fet la Filologia romànica, pot hom afirmar que, amb tot i les seves deficiències i llacunes, omple les exigències de la disciplina gramatical i constitueix un llibre de gran utilitat per a tots els que es dediquen a l'estudi de les llengües romàniques.

Des d'ara el nom d'En Forteza ha d'anar estretament lligat al d'aquell altre genial precursor dels estudis filològics a Espanya, que també ho fou en tant d'altres dominis de la investigació: En Milà i Fontanals.

És deure nostre el retre un homenatge de gratitud a la Diputació de les Balears, a despesa de la qual s'és feta l'edició d'aquesta *Gramàtica*; al fill de l'autor, el Rvnd. En Francesc Forteza, que amb pietat filial ha sabut conservar i il·lustrar amb alguns apèndixs la inacabada obra del seu pare; i, finalment, al nostre estimat N'Antoni M.ª Alcover, a mans del qual ha estat confiada la seva edició, i que l'ha enriquida amb un extens i substancios Pròleg, en el qual, a més d'una detallada notícia biobibliogràfica del filòleg mallorquí, fa sumàriament història de l'evolució dels estudis filològics a Catalunya fins els dies presents, donant bella mostra de la seva erudició i maduresa de judici, així com de la seva amor, verament apostòlica, envers la nostra llengua estimada.

I, finalment, aconhorta de veure com, en temps ja llunyans dels nostres, un fill de Mallorca va retre complert homenatge a la unitat de la nostra llengua, donant-li la qualificació de catalana, quan avui encara veiem homes que, volent passar per estudiosos, sols per haver nascut en terres de la nostra parla altres que Catalunya, refusen, amb una absurda obstinació, donar testimoni d'aquesta unitat lingüística, moguts d'un sentiment de mesquina rivalitat provinciana i d'una fallera incomprensible de donar relleu i consagració científica a diferències purament dialectals. — M. M.

Vocabulari català-alemany de l'any 1502. Edició facsimil acompanyada de la transcripció, d'un estudi preliminar i de re-

gistes alfabètics per Pere Barnils. Barcelona, 1916. (Volum VII de la Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana.)

Aquest *Vocabulari* és un veritable joell bibliogràfic, no sols per tractar-se d'una obra de la qual es conserva solament l'exemplar que s'estoja en la Biblioteca de Catalunya formant part del fons Aguiló, sinó també per ésser un llibre únic en el seu caràcter. No es coneix, efectivament, un altre vocabulari català-alemany d'aquell segle ni dels dos següents, i la seva raresa augmenta de preu si tenim en consideració l'estat de decadència en què es trobava la llengua catalana en aquella època (principis del segle XVI).

El Sr. Barnils ha fet honor a aquesta excepcional importància bibliogràfica del llibre reproduint íntegrament en facsímil l'antiga edició gòtica, afegint-hi uns detallats registres alfabètics, a més de la seva transcripció moderna, i una Introducció en què esbrina amb excel·lent mètode els problemes biobibliogràfics i lingüístics que suscita el text.

En ço que es refereix als problemes biobibliogràfics, arriba el Sr. Barnils a la conclusió que l'autor del *Vocabulari* és el mateix editor, l'impressor alemany Joan Rosembach.

Quant als problemes lingüístics, fa veure el Sr. Barnils una munió d'incongruències fonètiques, morfològiques i sintàctiques que sols poden tenir una explicació, i és l'haver estat escrit el llibre per una persona no catalana. I aquest extrem contribueix a refermar l'opinió, expressada pel Sr. Barnils, d'ésser En Rosembach l'autor del *Vocabulari*.

Totes aquestes circumstàncies lleven, com és lògic, importància lingüística al *Vocabulari*, veritable manifestació d'hibridisme lingüístic per ço que toca a la part catalana. «El català del nostre *Vocabulari* — diu el Sr. Barnils — no pot donar-se en cap manera com una mostra del català parlat de l'època, sinó com un català adés recollit sense cura ni mirament de boca del poble, adés format per l'autor castellanitzat i castellanitzant, qui no revela pas l'haver posseït gens de gust ni d'intuïció lingüística.» La importància lingüística i literària del *Vocabulari* no correspon, doncs, a la seva importància biobibliogràfica.

Quant a la part alemanya, el Sr. Barnils esbrina, amb el mateix acurat mètode que aplica a la part catalana, els difícils problemes que el llibre ofereix al filòleg, que no permeten fixar amb precisió el dialecte de l'autor.

Remarcarem, per acabar, una petita inexactitud en què incorre el Sr. Barnils, qualificant el *Vocabulari* del «més antic, en el seu gènere, del domini romànic» (pàg. XXX, nota). Ell mateix, en la primera plana de la Introducció, cita el *Vocabulari*

de J. Esteve, imprès a Venècia en 1489, al qual, per consegüent, pertoca l'esmentat honor. — M. M.

VALERI SERRA I BOLDÚ, *Llibre popular del Rosari. Folklore del Roser*. Barcelona, 1917. 208 planes.

L'infatigable enamorat de la literatura popular catalana, En Valeri Serra i Boldú, ha augmentat amb una altra mostra de la seva activitat folklòrica la ja llarga sèrie d'obres que l'han acreditat entre nosaltres com un dels estudiosos més ben preparats per a escorcollar aquestes capes profundes de l'ànima popular de Catalunya, on jeuen amagats, sota les estratificacions d'una secular tradició oral, tants tresors d'inspiració ingènua i tantes relíquies de l'esperit d'edats passades.

El *Llibre popular del Rosari*, que suara ha publicat En Serra i Boldú, conté un deliciós floret de Goigs, Cançons piadoses i Cançons de pandero referents a la devoció del Rosari. L'estudi del gènere popular dels goigs fa veure sense dificultat el fil que els lliga, al través d'una antiga poesia popular eclesiàstica, amb certes formes, també d'origen popular, de la poesia provençal. Ja En Milà (*Obres*, III, 307, nota 1) va fer notar, amb la seva sagacitat característica, que els nostres goigs tenen sovint analogia amb les antigues danses de la poesia provençal. I no dubtem d'afirmar que els humils goigs que es canten avui en les nostres ermites tenen per regla general una genealogia que, encara que fosca, els fa remuntar fins als temps remots en què la poesia popular havia nodrit amb sa saba les primeres manifestacions de la poesia culta o erudita.

Com totes les obres folklòriques d'En Valeri Serra, conté el seu *Llibre Popular del Rosari* un riquíssim material curosament triat i classificat, il·lustrat amb comentaris de gran preu que revelen una solidesa i extensió no gens comunes en els nostres estudiosos de la literatura popular. — M. M.

Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana, 1916.

El número de desembre d'aquesta interessant publicació mallorquina va dedicat *A la bona memoria del Rt. Dr. Mn. Joan Binimelis...* primer historiador de Mallorca, nat l'any 1538, mort dia 12 de janer de 1616. S'hi publiquen dos treballs prou interessants per a l'estudi del mallorquí: el *Testament del Dr. en medecina Joan Binimelis, prevera*, per G. Llabrés, i *La llengua catalana dins l'Historia del Dr. Mn. Joan Binimelis*, per Antoni M.ª Alcover, prevere.

El testament, i sobretot els *Encants dels bens movents*, del Dr. Binimelis, ens donen un admirable registre dels noms de tots els objectes, mobles i utensilis d'una casa mallorquina tan ben proveïda com la de l'historiador mallorquí.

La llengua, en la Història d'En Binimelis, hi és estudiada profundament i extensament, com sap fer-ho Mn. Alcover. Aquest bell treball comprèn quatre capítols : Ortografia, Fonètica, Morfologia i Sintaxi; i en cada un d'ells es posen de relleu les característiques mallorquines que ressurten de la pacientíssima recerca, algunes d'elles prou interessants, com la grafia de *a* per *e* tònica (núms. 6, 27), la confusió de *a* i *e* àtones (n.º 7), l'ús de *en* per *amb*, igual que en el valencià (n.º 30), i la constant presència dels articles *lo*, *la*, mai de *es*, *sa* (n.º 35). En Binimelis, com tots els escriptors mallorquins medievals, escrigué la seva història en català literari. «An el nostre entendre, — escriu Mn. Alcover — En Binimelis, després de tot i a pesar de tots els seus deplorables castellanismes, que no són tants ni tant grossos com semblen a primera vista, — si tenim en compte la època dolentíssima per la nostra Llengua a on li tocà viure — resulta ver-taderament un benemèrit de la Llengua Catalana de Mallorca.» Aquest estudi de Mn. Alcover i el de M. Niepage *Laut und Formenlehre der Mallorkinischen Urkundensprache* R D R (I [1909], pàgs. 301-385; II [1910], pàgs. 1-55) demostren evidentment que tots els escriptors de l'illa anteriors al renaixement literari català s'han captivat constantment de caminar en harmonia amb el català del continent, i fins i tot els de durant el renaixement s'hi adaptaren en llur majoria, deixant per a les velles generacions d'escriptors valencianistes la pretensió d'aixecar al nivell de llengua literària el dialecte d'una llengua amb literatura flòrida i granada.— G.

CRÒNICA

L'Associació Catalanista de Sant Feliu de Guíxols organitzà en 1916 un Concurs lexicogràfic per a la replega del lèxic de la indústria suro-tapera. El col·laborador N'Agustí Casas, ànima d'aquest concurs, donà unes interessants conferències explicant el mètode per a la replega sistemàtica i profitosa del lèxic. Aquest concurs reuní una sèrie important de treballs que, elaborats en conjunt, han donat un formós *Vocabulari de la indústria suro-tapera*, a punt de publicar. Les col·leccions presentades van ésser: *Petit feix i ben lligat*, per A. Aldrich i E. Turón; *Del bosc i de la vinya*, per Ll. Barceló, de Palamós; *Treballant per l'enriquiment de la llengua*, per S. Marill i A. Vidal, de Sant Feliu de Guíxols; *Logos*, per F. Verrié, de Sant Feliu de Guíxols; *Qui més hi sàpigui que més hi digui*, d'E. Genís, de Pineda, i *La mà dins la mà...*, de X. Carbó, de Cassà de la Selva. El dia 18 de gener d'enguany es féu el repartiment dels premis en el local de l'entitat organitzadora, donant-hi, a la vegada, Mn. A. Grieria, una conferència sobre *La influència dels vocabularis tècnics damunt la llengua literària*.

Les enquestes per a la replega del material per a l'*Atlas lingüístic*, començades antany al Pireneu català occidental (Seu d'Urgell, Andorra, Sort, Esterri d'Aneu, Viella, Bosost) i per la ratlla d'Aragó (Benasc, Campo, Graus, Benavarre, Tamarit, Peralta, Fonz, Binéfar i Alcarràs), s'han continuat, durant els tres mesos d'istiu, per les riberes del Cinca i Ebre (Fraga, Mequinensa), el Segrià (Lleida, Artesa), l'Urgell (Borges i Tàrraga), Conca de Barberà (Montblanch, Espluga, Sarreal), la Segarra (Calaf), les riberes del Segre (Oliana) i la Pallaresa (Tremp i Ager).

En Joaquim Carreras i Artau ha fet entrega a les Oficines lexicogràfiques d'un *Vocabulari de les campanes de la Seu de Girona*, el qual servirà de base per a la replega dels noms de les campanes de totes les regions de la llengua.

El P. Plàcid Vives ha extret en paperetes el lèxic dels *Documents en vulgar dels segles XI, XII i XIII procedents del bisbat de la Seu d'Urgell*, compilats per Mn. Pere Pujol.

Estant en preparació les fulles del mapa de Catalunya corresponent a la part baixa de l'Ebre, Mn. Tomàs Bellpuig ha verificat la toponímia dels termes municipals de Masdenverge i Amposta, i D. Joan Torné i Balagué la de Sant Carles de la Ràpita i Freginals.

L'Institut de la Llengua Catalana acordà un accèssit al premi de Filologia a D. Carles Grando per son treball *El Sota-dialecte català de Perpinyà i de la Plana del Rosselló*.

Han visitat les Oficines els senyors col·laboradors: D. Estanislau Alberola (Quatretonda - València); D. Faustí Barberà (València); Mn. Tomàs Bellpuig (Tortosa); D. Lluís Cebrian (València); D. Ignasi Ferrés (Valls); Fra Lluís Fullana (Ontinyent - València); D. Joan B. Granell (Sueca - València); D. Francisco Martínez (Altea - València); D. Fidel de Moragas (Valls); D. Emili Picó (Gerri de la Sal); D. Elies Pigem (Banyoles); D. Àngel Sallent (Terrassa); D. Valeri Serra (Bellpuig).

Han renunciat a la col·laboració per raons diverses, o han estat considerats com a donats de baixa: Mn. Jesús Arias (Alcampell - Aragó); senyor President de *L'Avenir* (Mollerusa); D. Josep Corominas (Sant Pere de Torelló); Mn. Josep M.ª Cuartiella (Rossell - València); D. Ramon Cusi (Oliana); D. Eduard Estalella (Santa Coloma de Queralt); D. Josep Fàbregas (Santa Coloma de Farnés); D. Pasqual Ferreres (Sant Mateu - València); mossèn Macià Flexas (Andratx - Balears); Mn. Joan Francàs (Pobla de Lillet); D. Emili Galceran (Granadella); D. Francesc Garcia (Burriana - València); D. Josep Garganta (Olot); Dr. Agustí M.ª Gibert (Tarragona); D. M. González i Alba (Vallclara); D. Lauro Hernández (Llucena del Cid - València); Mn. Josep Joaneda (Mahó); Mn. Trinitari Mariner (Nules - València); don Francesc Mestre (Tortosa); D. Joan Montllor (Sabadell); D. Josep Montserrat (Ribarroja); D. Domènec Pons (Malgrat); D. Joan Puerto (Bocairent - València); Mn. Manuel Sabater (Ibars d'Urgell); Mn. Bernardí Sastre (Pego - València); D. Carles Saura (Pont de Suert); D. Nicanor Trias (Peralada).

S'han ofert darrerament a ajudar-nos en l'obra del Diccionari: D. Estanislau Alberola (Quatretonda - València); D. Ll. Barceló i Bou (Palamós); D. Lluís Cebrian (València); D. Lluís Martí Cohí (Tortosa); D. Josep Fàbregas (Santa Coloma de Farnés); D. J. Guillen (Peralta de la Sal - Aragó); D. Eusebi Oliveres (Alacant); D. Josep Rovira (Sant Llorenç de Morunys).

ADVERTIMENT

Preguem als nostres col·laboradors:

1. Que *no ens enviïn les cèdules soltes, separades del bloc*, per no originar confusions en la feina de classificació.
2. Que escriguin les respostes amb tinta.
3. Que *no incloguin res de correspondència* en els carnets que retornen, per evitar-nos reclamacions i despeses.
4. Que, si a primers de cada mes no reben el corresponent *interrogatori*, tinguin la bondat de comunicar-ho a les Oficines.
5. Que procurin, abans de donar els *qüestionaris* per contestats, informar-se bé amb les persones velles nades a la població. *Sobretot, que el bon desig de retornar aviat els plects a les Oficines no sigui causa que quedin preguntes sense respondre!*
6. Que expliquin breument el sentit de les paraules o refranys que anotin, o bé que hi acompanyin el corresponent modisme castellà o francès, per a aclaració, si bonament el coneixen.
7. Que no es descuidin de posar el *nom* respectiu de col·laborador a la primera cèdula.
8. Que tinguin la bondat de remetre'ns, en el terme més breu possible, els *qüestionaris* no contestats encara.
9. Que *procurin retornar contestat, dintre de cada mes, el carnet corresponent*, per no endarrerir-se insensiblement en la feina.
10. Que *es valguin de l'ortografia que els sigui més familiar per a les respostes als qüestionaris*. Que per un excés d'escrúpol en l'escriure no deixin de respondre.

N. B. — Les despeses de franqueig que puguin tenir els col·laboradors en llur correspondència amb les Oficines, els seran abonades en segells de correu inclosos dins la primera comunicació que se'ls faci.

Permeteu-nos que us recomanem els advertiments que preceixen, on resumim les observacions més oportunes que ens dicta l'experiència i que tant han de contribuir a evitar malentesos i a unificar i regularitzar la tasca.

LA DIRECCIÓ

